

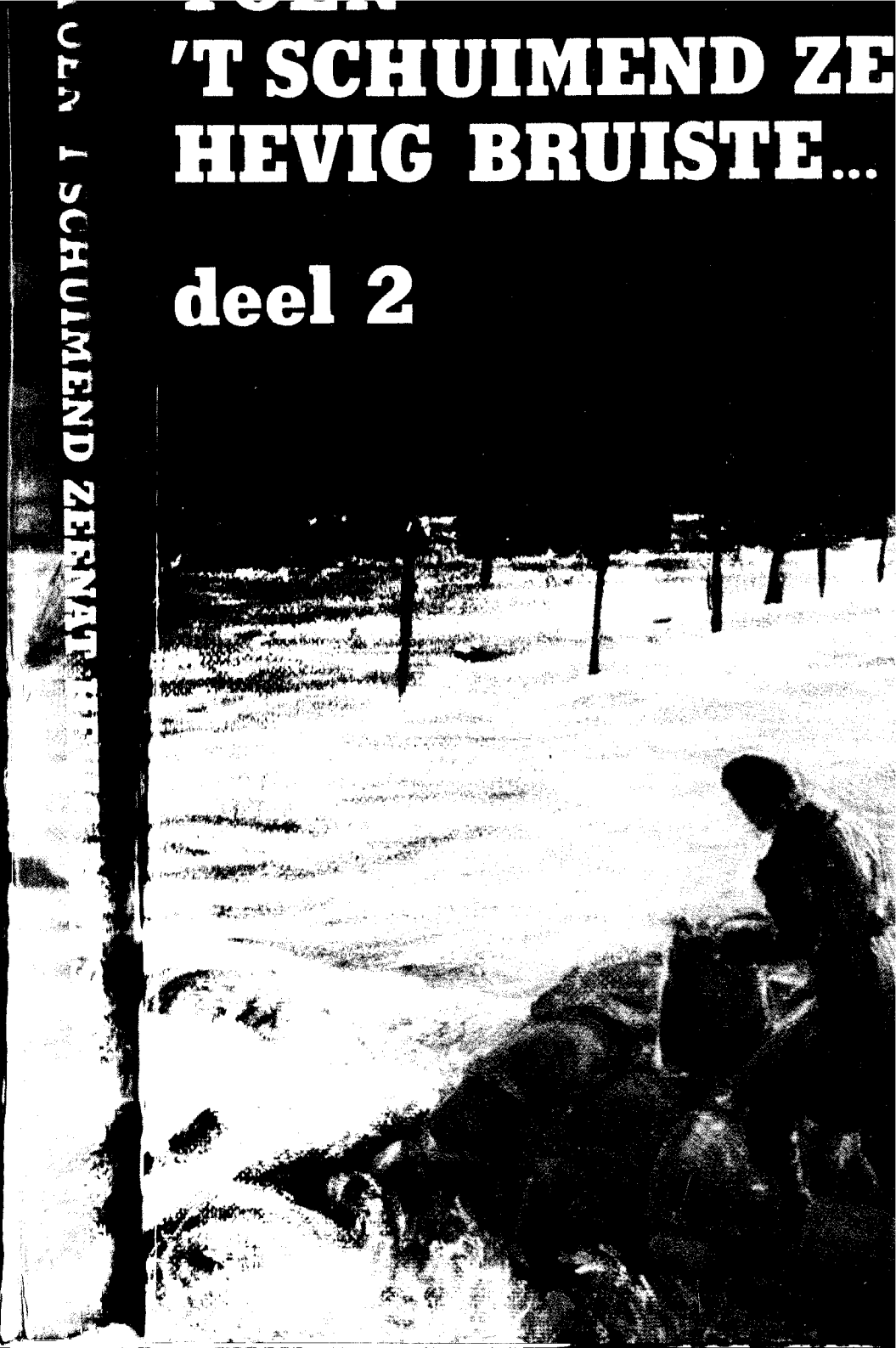
DEN HERTOOG B.V. - HOUTEN/UTRECHT

ISBN 90 331 0334 6

DEEN I SCHUIMEND ZEEVAT

'T SCHUIMEND ZE
HEVIG BRUISTE...

deel 2

Toen 't schuimend zeenat hevig bruiste

DEEL 2

felde
ndr 67

~

RIK VALKENBURG

Toen
't schuimend zeenat
hevig bruiste

VERHALEN OVER EN IMPRESSIES VAN
DE WATERSNOOD VAN 1953

DEEL 2

DEN HERTOG B.V. - HOUTEN/UTRECHT - 1983

Assistentie bij de interviews, de compositie en het maken van foto's:
Conny van Manen
Omslagontwerp: Joh. Kollaard

© 1983 Den Hertog bv, Houten/Utrecht
ISBN 90 331 0332 X

INHOUD

Proloog 9

SERIE I

1. Een onvergetelijke daktocht 12
2. Alles was wit van het zout 15
3. We zakten door het ledikant 19
4. Met zo'n bordje konden ze mij niet tegenhouden 22
5. Ik kon toen niet meer praten 26

SERIE II

6. Ik had verschrikkelijk veel medelijden 30
7. Een kleine roeiboet wrong zich door de golven 33
8. De vingers in de oren 37
9. Bij zijn huis wachtte hem een nieuwe verschrikking 40
10. Met negen kinderen op wat drijvend stro 44

SERIE III

11. O, moeder, kijk eens, mijn vriendin is er niet meer 52
12. Wonden werkten samenbindend 56
13. De vriendin was er toch nog 58

SERIE IV

14. De dominee luidt de klok 62
15. Het schaap droeg de herder 67
16. Dominee in lieslaarzen 71

SERIE V

17. Het ledikantje dat op het water dreef 76
18. Een ontzettende aanblik 79
19. Hommeldebommel, daar viel hij van achterover 83

20. Een 'ijselijk' transport 87
 21. De dood slaat toe 90
 22. O God, heilig zijn Uw wegen 93
 23. Toen kwam er een boot uit Yerseke 97
 24. Dood en leven op een zolder 100
 25. Best wel gelukkig 104
 26. We hadden in ieder geval een Toevlucht 107

SERIE VI

27. Vooraf 112
 28. De luiken werden reeds gesloten 116
 29. Ze stuitten op een Duitse patrouille 119
 30. Nog maar net een maand getrouwd 122
 31. De hond was de eerste die in de roeiboet sprong 126
 32. Nog lang en gelukkig . . . 132

SERIE VII

33. 'So Bad' -- Zo erg! 136
 34. Een man op het dak 140

SERIE VIII

35. Dat loopt mis 144
 36. We móeten er door 147
 37. Mensen in nood . . . die help je 151
 38. Arme mensen, die deze nacht het eerst aan de beurt komen 157
 39. Wie is wie? 161
 40. Voor wie de nieuwe en voor wie de oude dekens? 165

SERIE IX

41. Twee mensen in een telefoonpaal 170
 42. Het klaaghuis aan de Molendijk 175

SERIE X

43. Van alle kanten kwamen noodberichten binnen 181
 44. Dat haalt-ie nooit 189

45. We moeten springen 192
 46. Alles verloren en alles behouden 198
 47. We hebben de hele week gebakjes gegeten 202
 48. Overal hulp vandaan 205

SERIE XI

49. Dat was één van de dingen, die ik nooit vergeten zal 210
 50. Francientje wil ook helpen 213
 51. Francientje helpt nog meer 217
 52. Francientje krijgt een briefje 221

SERIE XII

53. Een dominees-echtpaar in Oud-Beyerland 226
 54. In het aangezicht van de dood 229
 55. Zouden de lakens het houden? . . . 232
 56. Onbeschrijfelijk . . . tóch uitkomst! 236
 57. Het gezin weer herenigd 240

SERIE XIII

58. Een heerlijk bad en een dito bed 244
 59. Van een meisje en een jongen; hun ouders zijn er niet
 meer . . . 248
 60. Wat overkom ik toch . . . 250
 61. Ik binne verzurgd as een prins 256
 62. Onbewoonbaar verklaarde woning 261

SERIE XIV

63. Wat zit er onder die kurk? . . . 268
 64. Houdt Gij ons toch maar veilig, beschermend in Uw hand 274

SERIE XV

65. Gij doet de mens wederkeren tot verbrijzeling 280
 66. Gij overstroomt hen, zij zijn gelijk een slaap 287

Dertig jaar . . .

Hoe is het mogelijk? Alweer dertig jaar geleden dat de Ramp in het door het water getroffen gebied, plaatsvond.

't Lijkt soms nog zo dichtbij.

Veel is er gebeurd, na die tijd, ook aan het herstel en de verbetering van de dijken. Veel dingen zijn ook veranderd. Zeker ook wat betreft het toerisme, met name in Zeeland.

De tijd gaat door en de ontwikkelingen ook. Ontwikkelingen met een positief verloop, maar ook ontwikkelingen die negatief beoordeeld zullen worden.

't Schuimend zeenat', deel II, is echter geen documentaire over het rampgebeuren of wat er daarna geschiedde, maar veelmeer een boek met verhalen en impressies van hen die de ramp zelf beleefden.

Een weergave dus van leed, verdriet, maar ook van geloofservaring.

We schreven hierover in onze proloog van: 'Toen 't schuimend zeenat hevig bruiste', deel I. We mogen u daarnaar verwijzen, want veel daarvan geldt ook voor dit tweede deel over het rampgebeuren.

Het wat meer inleidende documentaire-gedeelte van deel I, gaan we in dit tweede deel uiteraard niet herhalen. Daarom starten we gelijk met de ons 'life' vertelde verhalen. Ook mochten we foto's en enkele verhalen overnemen uit 'De Spiegel' van die tijd, waar we soms dankbaar gebruik van maakten.

Dit boek is ingedeeld in series en hoofdstukken.

Elke serie bevat een aantal verhalen, die met elkaar te maken hebben.

We starten in Nieuwe Tonge en maken daarna een soort rondrit, om dan weer op het eiland Goeree-Overflakkee te eindigen, in de plaats Oude Tonge.

We hopen dat ook dit boek een goede kijk zal geven op wat de Ramp in die tijd betekende voor hen die er bij betrokken waren, en dat er van daar uit een getuigenis tot de lezer zal komen.

Rik Valkenburg

SERIE I

Familie Van den Doel-Vroegindewey in Nieuwe Tonge

Mevrouw Van den Doel-Vroegindewey

Een onvergetelijke daktocht

'Brr, wat koud!

En moet ik dáár door?

Maar dat kán toch niet?

Moet je eens even kijken! . . . Ik ben wel een el breed en dat raampje is nauwelijks een halve meter.

Daar kan ik toch nooit dóór!?' . . .

't Zal toch moeten . . . anders blijf je hier alleen achter en aanstonds verdrink je.'

'Nee, nee, dat wil ik niet.

Laat me alsjeblijft niet in de steek.

Maar hóe moet ik daar nu dóór?' . . .

'Weet je wat, we hakken het hele dakraam er uit, dat scheelt een stuk. Dan nog even flink duwen, dan redden we het wel.'

De aangesprokene zet een gezicht, dat meer ontreddering dan redding vertolkt. Maar er is geen keus.

'Móet het?' . . .

'Absoluut, vrouw.'

'Nou, dan moet het maar.'

Tjonge, wat is het bitter koud.

Huilend buldert de wind naar binnen.

De kinderen staan al buiten op het dak te kleumen.

Steenkoud, maar minder gevaarlijk dan binnen.

De vrouw, die door het dakraam moet, huivert opnieuw. Gelukkig is ze wel van zessen klaar, maar dit is toch wel een bijna onmogelijke situatie, waar ze nu voor staat.

Zoiets heeft ze nog nooit meegemaakt.

Boven het gebrul van de stormwind klinkt het gekraak van de spanten van het dakraam.

'En nu moet je komen, vrouw, anders is het spoedig te laat.'

'Nou, vooruit dan maar' . . .

Ondanks de hevige koude, wordt het nog een warm karweitje om het nogal gevulde lichaam van deze huismoeder door het ook nu nog te smalle gat te wringen.

dak te huiveren.

Nou ja, huiveren . . . Haar kinderen huiveren en dat neemt de huiver van een moeder voor zichzelf vaak weg. De kinderen vragen, zonder dat met woorden te zeggen, beschutting. De moeder geeft die . . .

Maar het moeilijkste moet eigenlijk nog komen. Opeens schijnt er een gedempt lichtje in het donker en er klinkt een waarschuwend, bijna dreigende stem van een buurman: 'Je móet er af hoor. Nu! Het water komt nog steeds hoger!' . . .

Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Hoe moet je hier nu van het dak afkomen?

De huizen staan op een oplopende weg.

Ginds aan het eind van het blok lokt de redding.

Maar hoe moet je er afkomen in deze storm, met deze kinderen, in dit donker? . . .

We luisteren even naar wat deze moeder er zelf verder over vertelt:

'We moesten toen de hele straat langs, over de daken, waar gelukkig latjes bevestigd waren. Als er één latje niet goed zat dan waren we verdronken, maar die latjes waren allemaal erg stevig. Terwijl ik boven over dat dak ging, woei er een noordwesten wind. Mijn man zei: 'Kom nou naar beneden, want je zou hier nog verdrinken.'

We hadden twee varkens, en die beesten zaten elke morgen te wachten op een beetje melk en korstjes brood, die de kinderen van ons niet opaten. Nou en ik zat boven op het dak en hoorde ze blêren, want het water was al in dat hok gespoeld. Ik wou ze nog redden. Op zo'n moment doe je gekke dingen. En toen begon het te hagelen en te regenen. Ik moest me ergens aan vasthouden, want je kon natuurlijk niks zien. En het was toch zo bitter koud. We zaten toen ook nog met een jongetje van vier, die niet over de daken kon lopen' . . .

Tja, wat moet er gebeuren met dat jongetje? . . .

Alleen al het staan hier is voor het ventje gevaarlijk genoeg, laat staan dat hij zich hier zou moeten voortbewegen langs die latjes. De vraag rijst of een ander het ventje dan niet kan meedragen.

Dat kan, maar voor iemand op z'n eentje is de tocht al levensgevaarlijk. Laat staan met z'n tweeën.

Toch doet de vader wat eigenlijk niet kan.

Hij neemt het kereltje onder zijn arm en waagt de tocht, zoals eens de negerin Elisa over de ijsschotsen.

De beklemming slaat de moeder om het hart als ze haar man, als een schim, met zijn kostbare last, over de daken ziet gaan.

Over deze daken ging de nachtelijke tocht

Eén latje dat verkeerd aangepakt wordt of breekt, dán . . .
De spanning is haast te groot.
De wind striemt het spookachtige beeld op de daken.
Nòg zo'n windvlaag en dan . . .
De kletterende, neerslaande hagelstenen maken het er ook al niet makkelijker op.
De moeder kan de spanning maar nauwelijks dragen.
Hoor, wéér zo'n verschrikkelijke windvlaag!
Houdt haar man het? . . .
O, gelukkig, de schim beweegt zich nog voort, nadert zelfs het eindpunt.
Nog enkele stappen . . .
Daar is hij.
Mét het kind.
Het is gelukt . . .

Alles was wit van het zout

We rijden door Nieuwe Tonge.

't Is een fraaie dag in april.

We liggen op het schema voor, dus er kan nog wat gefotografeerd worden. De kerk noodt daartoe en er is nog wel meer dat voor een opname in aanmerking komt. De fotografe doet haar best, het resultaat zal zeker de moeite waard zijn.

Ergens zien we iemand de stoep schrobben. Die verwacht zeker bezoek. We kijken nog eens goed. Hé, is dat niet het adres waar wij over een kwartiert moeten zijn?

Als het zover is, is de schrobber inmiddels verdwenen en we worden opengedaan door een struise Flakkeese dame, die ons overigens hartelijk verwelkomt. We komen in een gezellig ingerichte kamer terecht, waar ons gesprek zal plaatsvinden.

Maar eerst is er koffie . . .

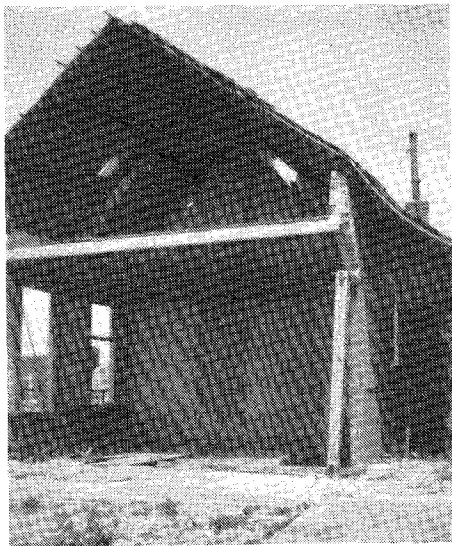
De kamer is weldra geheel gevuld met het niet onaanzienlijk stemgeluid van onze gesprekspartner, die in staat is aan één stuk door haar pikante belevenissen verhalenderwijs op te sommen, en dat allemaal in smeug Flakkees. Mevrouw Van den Doel blijkt van haar meisjesnaam Vroegindewey heten. Ja, u raadt het al, familie van de bekende predikanten uit de Gereformeerde Bond.

In welbespraaktheid doet zij niet onder voor haar geachte neven en dankrijgen we weldra enkele staaltjes van voorgeschoteld.

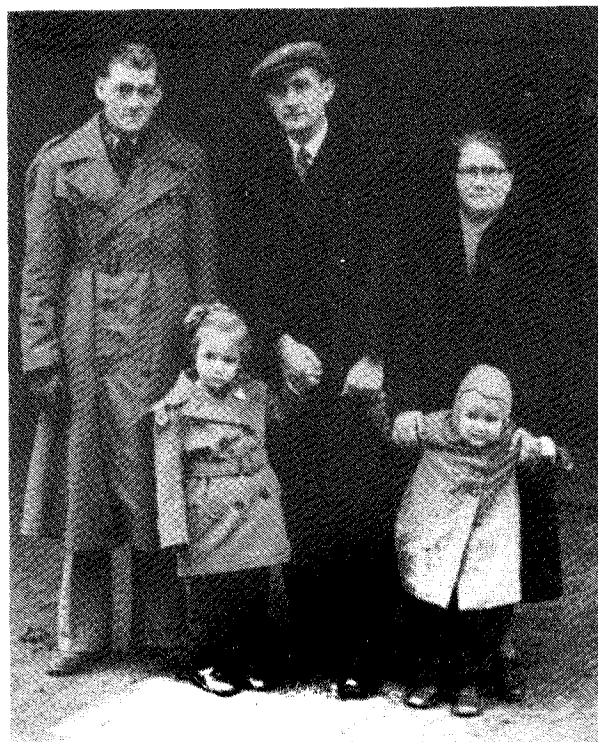
We vragen haar wat haar eerste konfrontatie met de Ramp was. Nou, daar hoeft mevrouw niet lang over na te denken. We laten het verhaal zoveel mogelijk in haar eigen stijl, bijna letterlijk vanaf de cassetteband, dat lijkt ons veel aardiger dan het op te poetsen.

Mevrouw Van den Doel-Vroegindewey: 'Wij waren lang opgebleven, want een zuster van mijn man (familie Bal-Van den Doel) was een schoonzuster wegbrengen, die naar Canada ging. En toen kwamen we daar en zeiden 's avonds: Wat een weer! Wat een weer! Ze waren daar de Burgemeester Sterkstraat aan het opbouwen en die tonnen van het cement waaiden door de straten heen. Dat was in Nieuwe Tonge. En toen zeiden we: We wachtten eerst nog een poosje om even de berichten van de radio te beluisteren.

Zelf hadden we geen radio, dus we zijn naar de buurvrouw gegaan om de berichten te horen. Maar er waren geen bijzondere berichten. Alles was goed, dus we gingen naar bed. Eigenlijk gingen we heel rustig naar bed. E

Doordat de familie Bal juist deze keer laat naar bed zou gaan, zijn ze gespaard gebleven

Fam. Bal-van den Doel, 13 maart 1953, bij de boot naar Canada nog op de foto

iemand: "Kom eruit, want het water staat in de polder." Het stormde wel, maar daar had je geen erg in. Mijn dochtertje sloep beneden en die sleepten we zo met dekens en al naar boven. Ziezo, die was boven. Maar de jongens kwamen naar beneden, want die hadden hun horloge op de schoorsteen liggen, en mijn man pakte de jongens en hun horloge en stuurde ze zo naar boven. Mijn man pakte de bril en die gooide hij ook naar boven. Ze vroegen aan mij: "Hoe hoog zou dat water komen?" Ik zei: "Nou, een meter."

Ik pakte de naaimachine nog, want ik dacht, die kan ik niet missen. Dat was toen nog in de Oranjestraat, maar die is inmiddels afgebroken. En mijn man riep: "Kom nou, anders verdrink je nog." En ondertussen was het water al gekomen. De stoelen begonnen te drijven en stootten tegen het plafond. We hadden een losse trap, die werd naar boven geslagen. Als ik één seconde had gewacht om naar boven te gaan, dan zou het me niet meer gelukt zijn. Het water was dus tot aan het plafond toe. Nou, en daar zaten we toen, boven. Maar ja, wat zouden we moeten doen als het water nog hoger kwam? We hadden twee heel kleine dakraampjes, maar ik kon daar natuurlijk niet door, want ik was toen ook al zo flink (korpulent).

Enfin, ik ben er door gekomen (zie vorige hoofdstuk) en we kwamen allen veilig aan het eind van het huizenblok, dat hoger gelegen was. Maar daar stond het water toch ook nog tot aan de zolder, het kwam er echter niet overheen. Dus daar zaten we met de kinderen en er waren nog meer mensen met kinderen. Toen zijn we op de zolder bij die mensen gaan zitten. En dat was van een winkeltje. En toen zijn we zo tegen elkaar gaan zitten, de voeten tegen elkaar en er lagen dekens, die we hebben omgedaan. En zo zaten we te wachten. Ik dacht met een man of dertien, maar het kunnen er ook wel achttien geweest zijn. Maar ja, ik was dus zo geschrokken, want mijn man met die kleine Cor onder zijn arm over die latjes . . . ja, dat werkte in mij na. Ik had toen vier kinderen.

Toen we aan het eind van de straat kwamen, hadden de jongens honger en het was nog lang donker. Dus gingen wij eens kijken of er in dat winkeltje nog wat was. Er was een neef van mijn man, die had een kind van anderhalf jaar, maar die was zo wijs geweest dat hij flessen melk had meegenomen. Dat kind had dus wel drinken. Maar verder had je geen eten en geen drinken. We wisten ook niet wat er overal gaande was. We keken een keer door het dakraampje en toen was alles wit van het zout.

Om te kunnen eten moest je van dat huis af. En daar lag wat water en modder, en ook dode dieren en mensen. En de kleine jongens konden zo opgetild worden en door het raam gaan. Toen hebben ze voor ons een vlot

... sprong, ook weer in het water terecht. Het vlot kantelde, maar verder ging het goed.

Nou en daar stonden we toen op de dijk. Familie hadden we niet in de buurt. Dus zei ik: "Laten we maar naar Jeannet toegaan." Toen kwamen ze ons ophalen en belandden we in de herberg. Je had daar vroeger een klein herbergje. En toen kwam ik daar en werd er een kind van mijn zuster in mijn armen peduwd, want mijn zuster was verderop met de kinderen verdronken, zeiden ze. En toen kwam er een tante en die zei dat we bij haar mochten komen. En ik ging toen met mijn man en kinderen naar die tante toe. En mijn man ging toen kleren voor me halen en die kwam terug met een hemdje en een broekje voor een kind van 16 jaar. Dat paste mij natuurlijk helemaal niet, maar ik deed het toch maar aan, want verder had je nog geen kleren. En toen moest ik nog lachen om mijn tante, die is nu 89, maar was toen ook al zo pakkantig. Ze zei: "Ga maar naar boven, pak een ketelpak (overall) van de baas en ga je daar maar drogen".

Huiswe Tonge

K.L.M.-opname van de Kerk en de Ring

We zakten door het ledikant

"Mijn tante zei even later: "Ga maar weer naar beneden. In de garage staan sinaasappelkistjes, die kunnen we wel gebruiken om matrassen op te leggen, dan kunnen daar de kinderen op slapen." Ook konden we er onze aardappelen koken via die sinaasappelkistjes. De kinderen kregen elke dag een schep appelmoes uit de winkel en daar gingen dan die aardappelen door, zodat ze steeds een prakkie hadden.

's Avonds konden ze redelijk goed gaan slapen op die matrassen.

Helaas, het water kwam steeds hoger en we moesten bij die tante vandaan en zo kwamen we in het oudeliedenhuis (bejaardenhuis) terecht. Daar hebben we op de bovenverdieping geslapen, maar wel meer zittend dan liggend. De deuren waren er kapot en het regende en hagelde.

Later vroom het ook flink.

Daar zaten we dan met al die oude mensen op zolder.

Ik ben van m'n leven niet zo koud geweest als daar op die zolder. We hebben er wel een dag of drie gezeten.

Vlak in de buurt lag ergens een kind van twee jaar, hoorde ik, en dat kind kon niet eens meer huilen.

Toen ben ik dat kind gaan halen, maar ik had er nog nauwelijks de kracht voor.

Terwijl ik thuis kwam, zakte ik in elkaar en kon niet meer . . .

Nu moest ik dus naar bed, maar dat wilde ik eigenlijk niet met al die kinderen.

Het moest toch!

Máár . . . we hadden maar één bed en daar sliep een man op. Nou, daar kwam ik naast te liggen. Het was de 'aanstaande' van mijn nichtje . . .

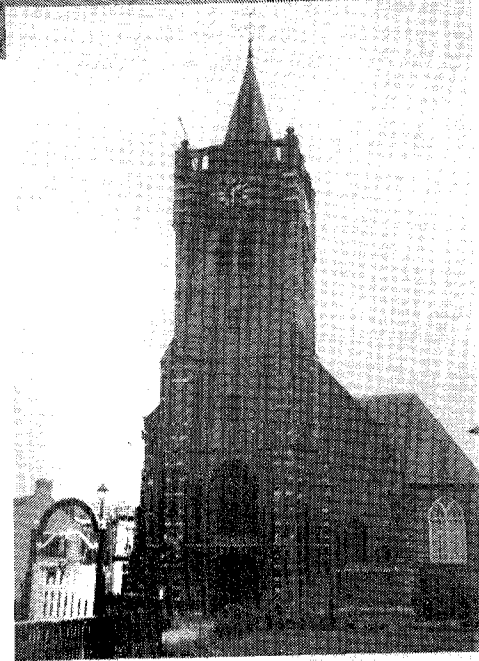
Het was overigens geen ledikant dat op meer personen berekend was, dus zakten we er nog door ook.

Nou, daar lig je dan . . . We hebben er later hevig om moeten lachen, maar op zo'n moment vergaat het lachen je wel.

De volgende dag vertelde de vriend van m'n nichtje tegen mijn man: "Ik kan er niks aan doen, Van den Doel, maar ik heb vannacht naast je vrouw geslapen, man" . . .

Je keek er in die tijd gewoon niet naar. Het speelde geen rol. Het ging er om of je je lijf kon redden en dat van je gezin. Bovendien heerste er in die tijd een buitengewone saamhorigheid.

Kerk en Ring
Foto's 1981

Zoals ik al zei, we konden er niet blijven en we kwamen weer op een boot terecht, zonder te weten waar we zouden aankomen. Er bestond natuurlijk niet veel animo om een gezin met kinderen in huis te nemen.

Bovendien hadden we geen cent meer op zak. Van m'n tante kreeg ik vijftien-zeventig gulden, die ze nog in een oude portemonnee had zitten. Als ik dat geld moest gebruiken, hoefde ik het niet meer terug te geven.

We kwamen in Rotterdam terecht en we werden ondergebracht in de Gereformeerde Kerk. Later werden we verdeeld ondergebracht in drie gezinnen. Nu, dat was niet zo leuk. De kinderen konden dat niet aan. Er waren steeds onenigheden.

Ook over de zondag werd in sommige pleeggezinnen heel anders gedacht dan wij gewend waren, en waar wij de kinderen in opgevoed hadden. We werkten zondags niet, maar zo dachten anderen er vaak niet over, dus dat vlotte niet zo erg. Steeds kwamen we weer bij anderen terecht. Binnen zes weken hadden we al drie verschillende adressen gehad, met ons gezin overal verdeeld.

Ik zei tegen mijn man: "Daar moet verandering in komen, anders raak je je kinderen nog kwijt, dan is alles verdeeld!" En zo kwamen we met ons hele gezin ergens terecht in een achterbuurt met heel wat a-sociale mensen, die ons niet begrepen en onze kinderen voor de gek hielden.

Mooi waren we ook al niet, want er waren nog steeds veel te weinig kleren om aan te trekken, dus zagen we er niet zo aantrekkelijk uit. Met die kleren die je kreeg, moest je het maar zien te doen.

Nu, ook hier ging het allerminst naar wens. Het bleef tobben. Mijn man moest soms ook een tijd wegblijven, maar toen hij weer bij ons kwam, probeerde hij een ander plekje voor ons te vinden.

Na nog weer een omzwerving kwamen we tenslotte in de Haarlemmermeerpolder terecht, waar mijn man ergens knecht kon worden en waar we een aardig huisje konden bewonen.

We kwamen er op 4 mei 1953.

We mochten eerst niet in dat huisje omdat het dienstwoningen waren. Enfin, het lukte toch? . . .

Met zo'n bordje konden ze mij niet tegenhouden

Het laatste gedeelte wat mevrouw Van den Doel ons vertelde, geven we maar weer zoveel mogelijk, letterlijk in haar eigen smeuge verteltrant weer.

Hier en daar moet men dan wel, voor het verband, even extra opletten, maar dat loont de moeite wel, ook al zijn er enkele herhalingen. De variatie doet het . . .

Mevrouw Van den Doel: 'We kwamen eerst ergens waar de vrouw des huizes zei: Mevrouw, u moet eens luisteren.

Ik zei: Luisteren doe ik altijd.

Ze zei: Ik woon een eind van Delft vandaan en mijn oudste jongen zit op de ambachtschool, en die moet elke keer 23 km van huis naar school en de andere kinderen 15 km. Ze zei: Ik moet een jong gezin hebben om ons er bovenop te werken, want we hebben nog een jonge boerderij.

Ik zei: Dan vis je hier precies achter het net. Als ik iets doe, doe ik dat voor mijn eigen gezin en niet om een boer er bovenop te helpen. Mijn kinderen blijven thuis.

We zijn toen naar de Haarlemmermeer gegaan. Daar ging het anders, want mijn man werd toen gewoon knecht, en daar hebben we toen in een huisje zeker acht maanden gewoond. Dat was in die tijd een net huisje voor de Haarlemmermeer. De vierde mei zijn we er naar toe gegaan en 19 januari zijn we er weggegaan. We mochten er niet blijven wonen, want we moesten weer terug naar Flakkee.

En toen hebben ze de huizen hier gebouwd en toen zijn we hier gekomen. Nou, en hier gaan we nooit meer vandaan. Mijn zusters zitten in Canada en die zeggen wel eens van: Kom eens naar Canada, en dan zeg ik: Houden jullie je maar bij Canada, laat mij maar in Nieuwe Tonge zitten.

Of ik nog iets wil vertellen over dat huisje in de Haarlemmermeer? Nou, luister dan maar eens: Mijn oudste zoon ging toen elke dag van Nieuw Vennep naar Hoofddorp, elke dag naar de ambachtschool. Hij was toen 13 jaar. Elke dag alleen en hij had geen vriendje. En hij kwam toen in augustus met een rapport thuis met allemaal viertjes.

Eerst hadden ze daar gezegd, dat we niet in dat huis konden blijven en toen moesten we weer evacueren, nou en dat wou ik niet. Ik zei: Wie weet, waar je dan terecht komt. Ik zei: Als er morgen een huis klaar is in Nieuwe Tonge,

dan sta ik er morgen om zes uur al.

Maar mijn zoon kwam thuis met dat rapport en we moesten binnenkort het huis uit. En toen ben ik bij de dokter, bij de dominee en bij het hoofd van de school geweest. En onze kinderen hadden in Nieuwe Tonge in het water gestaan, bij die dode mensen en die hadden infectie in de tenen opgelopen en toen moesten de nagels eraf. Ik zei tegen mijn buurvrouw: Ik ga naar de dokter met de kinderen, want 's nachts liggen ze te schreeuwen van narigheid. Het begon met de jongste. Ja, zei de dokter, ze heeft infectie aan de tenen. Hij zei: De nagels zal ik er wel even afhaken.

Ik zei: Dat is goed, als ik maar weet waar het van is.

De dokter zei verder: Het meisje heeft zwaar bloedarmoede. En wat u betreft, voor u zijn er geen kruiden gewassen . . . Ik had namelijk heimwee.

Ik zei: Wat heb ik er dan aan om bij u te komen?

Hij antwoordde: U moet zo vlug mogelijk weer naar Flakkee . . .

Toen wij ginds voor het eerst in het huis kwamen zat het vol met ongedierte. Er zat van alles in: ratten, muizen, muggen en vlooiën. We hebben toen eerst het hele huis schoongemaakt, maar tussen de naden van de vloer hadden wij niks gezien, maar daar zaten wel vlooiën. En toen hebben we elke dag gespoten met spuitbussen en weet ik veel.

En w.c. hadden we er niet. 's Nachts kon ik eerst heel niet slapen. We gingen 's zondags ook wel eens naar de kerk. We mochten van de boer kippen houden, die hadden we thuis ook altijd gehad. Dus we kregen kippen. Nee, het voer kregen we van hem en de kippen moesten we kopen. Hij gaf ons de slechtste kippen die hij had, maar het zijn de beste geworden. Daar heb je nou de zegen van Boven . . .

Nou, ik was niet lui. Ik kreeg elke dag twee liter melk van de buurvrouw, maar ik kocht er dan zelf een paar liter bij, zo had ik elke dag vier liter verse melk. Zo heb ik die kippen ook een boterham en wat melk gegeven en in september lagen ze eitjes. Dat is nou een zegen waar je geen erg in hebt. En de boer was aan het ploegen, achter, en die hoorde de kippen kakelen en hij dacht dat we hem voor de gek hielden.

En we kregen toen ook voer van die boer en dat stond in de keuken, een mooie keuken en een mooi huis voor die tijd, en toen waren de kinderen in het voer aan het krabben en de helft viel op de vloer, en hij zei: Dat moet u opruimen. Ik zei: Dat is goed . . .

Maar toen kwamen we 's middags uit de kerk en daar ligt de hele keuken vol Loren.

Nou, en toen kreeg je ook nog die toestand op die ambachtschool, dat mijn zoon thuiskwam met een slecht rapport. En toen ik naar die school toe, en daar stond een bord met: Zonder spreekuur kunt u niet bij de directie terecht. Maar met zo'n bord konden ze mij niet tegenhouden. En de portier

Toon, Leni, Klaas, Cor en ouders in die tijd

zei ook al: Mevrouw, neem me niet kwalijk, maar dat kan niet.

Ik zei: O nee? Het water konden wij ook niet tegenhouden, die nam alle bordjes weg. Ik zei: Ik *wil* beslist de directeur spreken en het liefst direkt.

Ik kwam er wel, hoor.

Ik kon niet begrijpen dat een jongen, die zoveel had meegemaakt, aan zijn lot werd overgelaten. Ze zouden hem toen laten testen. Flakkee was nog wat achter, dachten ze. Ik zei: Ik heb verder nooit moeite met hem gehad. En toen kwamen we terug en ik zei tegen mijn jong: Voor elk cijfer wat je nu hoger haalt, krijg je van mij een gulden extra. Hij heeft toen voor al die vieren een negen gehaald. Ik geloof dat hij toen zesendertig gulden van me kreeg. In het begin wist hij niet eens goed, wat hij met die zesendertig gulden moest doen.

Op 17 januari kregen we bericht dat de huizen in Nieuwe Tonge klaar waren. En ze raadden me aan om maar eens met een meisje een Rijnreis te maken, om weer op verhaal te komen. Ik zei: Je moet het me maar niet kwalijk nemen, maar ik blijf lekker hier en rust uit. Mij krijgen ze nergens meer heen.

Maar de jongens hebben ze toen op school genomen. Er heerste eerst heel geen menselijkheid tegenover hen. Toon, zo heet de jongen, die met die slechte cijfers van de ambachtschool kwam, en Cor is degene die mijn man onder de arm droeg, en dan hebben we nog Klaas' . . .

We knikten even.

Jammer, dat we al de gebaren en stemverheffingen van mevrouw Van den Doel er niet bij kunnen leveren. Maar in ieder geval leest u wel ons gesprek, bijna woordelijk.

Onder het praten door werd er herhaaldelijk koffie geschonken en ook Van den Doel zelf kwam binnen. Hij was er een paar uur tussenuit geweest en voegde ook nog het een en ander aan het geheel toe.

Ook hij bleek een gezellige prater te zijn, die er overigens ook duidelijke standpunten op nahield.

Ik kon toen niet meer praten

We besluiten om zowel aan mevrouw, als meneer Van den Doel enkele vragen te stellen. Ze worden op een ongekunstelde manier beantwoord.

Mevrouw Van den Doel, hoe fungeerde in die tijd het geloof?

We hadden in die tijd niks aan het geloof, leek het soms wel. Toen wij geëvacueerd werden, waren wij Hervormd op Gereformeerde grondslag. En toen kwamen we daar in Overschie en toen werd er gevraagd: Ben je Hervormd? Nou, en toen kwam ik bij een mevrouw terecht en die zei: Dan hoeft ik ze 's zondags niet te laten werken. Want ze wisten wel dat we dat niet deden, als Gereformeerde Bonders.

Had u zelf wat aan uw geloof, voor u en voor uw kinderen?

We hadden de oorlog ook al meegemaakt en wisten natuurlijk niet wat er aan de hand was, maar van die Ramp konden we ook nooit zeggen wat dat geweest is. Je moet wel bewaard zijn, want zelf kon je het niet. Je had dus het geloof wel nodig.

Maar was er in de angst ook gebed?

Dat kon je haast niet. Want bij ons boven op het dak was alles even angstig. Je had natuurlijk wel hoop dat er een ongeziene Hand was, die je toch vast hield (want anders was er allicht één verdronken), maar je had geen vooruitzicht wat het worden zou.

Wat is u het meest bijgebleven?

Ja, de stroom van het water die er ineens aankwam. En dan die wind. Ik geloof dat het nog geen zes minuten geduurd heeft voor de hele kamer onder water stond. Maar er waren pakken stro die de golven braken, anders was ons huis ook helemaal weggeweest.

Heeft u nu nog angst voor de storm?

Ja zeker. Vooral als er noordwesterstorm is. Dan ben ik de hele nacht wakker.

En u meneer Van den Doel, hoe voelde u zich toen u met het kind onder uw arm langs het dak moest?

Op dat moment gaat het erom dat je allebei gered wordt. Ik heb hem onder mijn arm gehad tot we aan de voorste rij waren. En daar zijn we toen op de zolder gaan zitten.

Het was wel een kostbaar bundeltje wat u onder uw arm had?

Ja, op dat moment wel, dat kunt u begrijpen, want je wilt niemand kwijt.

Het echtpaar Van den Doel-Vroegindewij

Vond u het een fijne tijd in de Haarlemmermeer?

Ik hoor wel dat mijn vrouw u alles al verteld heeft. Maar ja, ze zeiden tegen ons: Weer terug naar Nieuwe Tonge, daar komt niks van terecht. Maar dat kon je van tevoren natuurlijk niet weten. Alles is toch goed terug en terecht gekomen. We konden het ginds overigens wel uithouden, hoor. Toch ben je het liefste thuis.

Wat is voor u de meest aangrijpende herinnering aan de Ramp?

Je zat natuurlijk van alle kanten in spanning. Je was alles kwijt. Ik had nog gauw, voordat het water kwam, een konijn naar binnen geworpen. Later zijn we toen op de zolder gegaan, maar die ging schommelen. Toen moesten we er van af.

Wat is voor u schrikwekkender om aan terug te denken: de Ramp of de oorlog?

Ik heb in Duitsland gezeten, en verleden week kwam er een straaljager over en die hebben we toen niet aan horen komen, en toen stond ik zó te trillen! En toen kwam dat van de oorlog weer even terug, met bommen enz. Op de plaats waar ik was, zijn er zeven grote bommen gevallen, en ik moest daar werken en er was ook een oude man: een Pool, die was mijn voorman, zeggend. En die man zei: Nog maar een dag of twee en dan is het gebeurd. Op een gegeven moment mochten we niet naar het werk gaan, want de zaak zou om vier uur gebombardeerd worden en dat is precies zo gebeurd. Verschrikkelijk was dat.

Staat u net zo tegenover vakantie als uw vrouw?

Nou, ik zou wel met vakantie willen, maar mijn vrouw wil persé niet.

Hoe vond u het, toen u weer terug kwam in Nieuwe Tonge?

Ik kwam iedere maand twee keer in Nieuwe Tonge. We hadden een woning toegewezen gekregen, en toen belden ze op dat het niet doorging en dat ik maar een keer moest komen praten. Uiteindelijk hebben we toch een huis gekregen. Mijn vrouw kreeg toen net kennissen en de kinderen kregen vriendjes. Dus toen we weer naar huis moesten, vonden we het echt ook wel een beetje jammer . . .

We bemerken dat mevrouw Van den Doel nog iets wil zeggen over een voorval vlak voor het water kwam.

Mevrouw Van den Doel: 'Ik had een nichtje bij me, omdat mijn schoonzusje een zusje moest wegbrengen. En toen kwamen er twee buurmeisjes die vroegen: Tante, mogen we nu bij u blijven eten? Ik zei: Nee, hoor, dat kan niet. Ik had zelf namelijk vier kinderen en ook nog een nichtje als logé.

Ik zei toen tegen deze twee buurmeisjes: Jongens, jongens, wat groeien jullie hard, jullie groeien uit de mouwen.

Ja, zeiden ze toen, moeder is nieuwe mouwen aan het naaien.

Toen gingen de twee buurmeisjes weg en zeiden: Dag tante, tot volgende week.

Ik zei: Ja, tot volgende week.

Nou en toen gingen ze weg . . .

Ik had eens moeten weten.

Juist hun huisje sloeg helemaal weg, toen kort daarna het water kwam.

Ze zijn allemaal verdronken. Vader, moeder en vier kinderen. Die man had net voor de Ramp nog buiten gelopen, maar nergens erg in gehad. Zijn moeder was een oude vrouw en die kwam ik later op de dijk tegen. Het was toen al drie maanden na de Ramp en ik zag die vrouw en ik kon toen niet meer praten van ontroering. Je krijgt dan een soort weemoed over je' . . .

SERIE II

*Tweemaal J. Kanters,
J. de Korte en
S. Koningswoud in Oude Tonge*

J. Kanters

Ik had verschrikkelijk veel medelijden

Ten huize van de achter in dit boek genoemde mevrouw Kommers-Verschoore de la Houssaye, voerden we ook een gesprek met de heer J. Kanters, Beatrixstraat 2 te Oude Tonge. Hij is daar momenteel rustend kruidenier, is 64 jaar oud en werd op 8 februari 1917 geboren.

We vroegen hem hoe hij de Ramp ervoer. Onmiddellijk haakte de toenmalige kruidenier daarop in door zo ongeveer het volgende te vertellen (interview hier of daar met enkele woorden aangevuld of bekort):

‘Er werd ’s nachts op de deur gebonkt. Dat ging door, tot wij wakker werden. We keken en daar stonden mensen te huilen. Wat was er namelijk aan de hand? . . .

Wel, de een treurde om het verlies van een kind dat verdrongen was, de ander had zijn vader aan de golven moeten afstaan, en een derde zijn moeder. Deze mensen waren natuurlijk totaal ontredderd.

We namen deze treurende mensen op en ze mochten bij ons blijven slapen. Zelf wisten wij toen eigenlijk nog niets van de Ramp af, maar op deze wijze werden we er wel terdege mee geconfronteerd.

We hadden wel een stuk of zestig van deze mensen in huis. Ik snap nog niet hoe ik die allen een plaatsje kon geven. Ieder had tenslotte een plekje. Wat deze mensen niet allemaal te vertellen hadden! . . . Verschrikkelijke verhalen! Die mensen waren zo verdrietig. Ze waren helemaal in de war.

Er stonden enkele ouders op de dijk. Ze waren vluchtende voor het wassende water.

Er stond al wat water, maar daar was nog aan te ontkomen.

Een zoon van hen, die nog niet op de dijk was, deed pogingen om bij zijn ouders te komen. Hij had een paar kinderen bij zich, die hij wel hevig zal hebben aangemoedigd om door te zetten, want er naderde een woedende vloedgolf. Helaas, voor het ene kind was er geen redden meer aan. De niets ontziende golf sleurde het kind mee, zodat het een prooi werd van die reuzen-golf . . .

Zulke ouders en grootouders hadden we dus bij ons in huis, die steeds maar aan dát ene moment moesten terugdenken.

Voor we deze mensen binnen lieten riepen ze: “We hebben niets meer en we hebben het zo koud!” . . .

Toen zei ik dus dat ze binnen mochten komen. Allicht! Ik heb ze ondergebracht op zolder, in de slaapkamer en in de gewone kamers. Ik heb oude dekens en matrassen opgezocht en hen die gegeven. We hebben ze soep gepresenteerd, boterhammen en zo meer.

Dat eten ging er best in, behalve bij hen die hun kinderen kwijt waren, die konden niet eten.

Wat mij de stimulans gaf om dit alles te doen? . . . Wel, ik had verschrikkelijk veel medelijden met deze mensen. Ik was dankbaar dat ik hen kon helpen. Ik bedacht dat het alleen maar goedheid van God kon zijn, dat ik géén familieleden verloren had. Ik was immers geen haar beter dan zij.

Van je godsdienst, je geloof, had je veel steun in die tijd. Zelf ben ik Hervormd.

Mijn winkel was na veertien dagen leeg, met zoveel extra klanten, die zelf niets meer hadden. We werden daarna gelukkig bevoorrad door het Rode Kruis. Ik dacht er geen moment aan dat het uitreiken van voedsel mij wel eens geld zou kunnen kosten. Dat kwam beslist niet in mij op. Ik voelde me rijk, vergeleken met hen die alles kwijt waren. Ik had immers alles nog!

De saamhorigheid was toen heel groot. Veel sterker dan nu, nu men zo naast elkander leeft. Dat was dan nog een voordeel van die tijd. Ook de kerkgang was beter dan nu. We hebben nog een kerkdienst gehouden in een café, bij een Roomse café-houder. Later geschiedde dat in een verenigingsgebouw en pas in december was het weer in een kerkgebouw.

De eerste zondag waren er mensen in de kerk, die anders nooit in de kerk kwamen.

Tja, zo ging dat toen.

U begrijpt, dat er bij ons in de winkel nog lang over de Ramp is nagepraat’ . . .

Een kleine roeiboet wrong zich door de golven

Kanters op de Molendijk. Tegen de muur oude grafzerken, die door het water van het kerkhof werden weggespoeld: 'Men kent en vindt hun standplaats zelfs niet meer' . . .

Hier zwoegde de oude Kanters die eerste Rampzondag, van huis naar huis om mensen te redden

Onze zegsman Johannes Kanters heeft verder niet zoveel meer te vertellen, want aan fantasie heb je niet zoveel. Het gaat om de realiteit.

Toch heeft de heer Kanters ons nog iets te bieden. Het gaat over een ouder familielid van hem, die in die tijd een stille held genoemd kon worden. Hij draagt precies dezelfde naam als onze verteller: Johannes Kanters.

Zijn ervaringen werden beschreven in een nummer van 'De Spiegel'. Kanters gaf ons die 'Spiegel' mee en we laten u het verhaal meelesen:

'Oude Kanters vertrouwde het niet toen hij 's zaterdagsavonds naar bed ging, want dat water . . . dat water . . . dat deugde niet!

Hij kende het water, want was hij niet kortgeleden eenenzeventig jaar geworden? En was hij niet van z'n veertiende jaar af schipper geweest, een heel mensenleven lang? Hij had door heel Nederland gezwalkt, was zelfs talloze malen met de 'Petrus' in de wilde vaart naar het buitenland geweest.

Nu lag hij voor anker in de haven van Oude Tonge. Nee . . . hij vertrouwde het water niet. En hij kende de polders, want hij was hier immers geboren!

Om half vier schrok oude Kanters wakker. Was dat niet de kerkklok die hij hoorde?

Hij richtte zich in bed op en luisterde. Gierend bulderde de storm door het want, rukte aan de patrijspoorten en deed de luiken kleppen, en af en toe voer een siddering door het scheepje alsof het koorts had. Boven het razen van de storm uit kermde de noodklok z'n monotone: beng . . . beng . . . beng . . . beng . . .

Kanters stommelde uit bed. Hij probeerde naar buiten te kijken, maar er was niets te zien.

"Ik hoop dat er brand is" . . . , dacht hij gejaagd. "ik hóóp het . . . maar ik vrees het ergste" . . .

Zo kwam hij op de kaai. De storm rukte en trok zodat hij moeite had z'n evenwicht te bewaren, maar hij zette zich schrap en worstelde verder en toen . . .

Deze nacht was de verschrikking losgebroken over Oude Tonge. Het water kwam als een woedend roofdier op de dijken gesprongen en ze scheurden vaneen alsof ze uit louter droog zand waren opgebouwd . . .

De niet-geëvacueerde Johannes Kanters Sr. heeft lange tijd veel te vertellen gehad over de Rampnacht

Ook Prinses Wilhelmina was overal waar zij troosten kon

Overal was eensklaps angstgeschrei. Vrouwen gilden wanhopig, kinderen krijsten in doodsangst om hun ouders.

“Nou is 't dan tóch zo ver gekomen” . . . , dacht Kanters bij zichzelf, “nou is 't gedaan met de polders” . . .

De storm gierde tussen de huizen door, rukte de dakpannen van de daken, zodat ze kletterend te pletter vielen, maar de oude Kanters strompelde naar het dorp, waar een broer woonde. 't Huisje was aan de voorkant nog droog, maar hij hoorde hoe het water aan de achterkant kwam opzetten.

Kanters bonsde aan de deur, hij beukte in zijn opwinding het raampje stuk, maar 't was niet nodig geweest: z'n broer was al wakker.

“Maak dat je wég komt,” brulde oude Kanters, “dit loopt niet goed af, jong” . . .

“We kenne immers altijd nog naar 't zolder” . . .

“Zie dat je op de toren komt” . . . , gilde Kanters terug.

Mocizaam worstelde hij terug naar de kaai: hij moest immers paraat zijn als er iets gebeurde? Eén ding stond voor hem als een paal boven water: als de sluizen het begaven, dan was 't gedaan met het dorp . . .

Nauwelijks aan boord hoorde hij 't gerucht van opgewonden stemmen.

Hij werd geroepen.

“Je boot . . . er zijn ménsen in gevaar” . . .

Sterke armen sjorden de boot op de wal, brachten hem naar de Molendijk. Kanters sjokte mee. Mensen en koeien en paarden renden radeloos dooreen. Huizen stortten krakend in elkaar. Mensen in levensgevaar gilden zonder ophouden: “Help . . . help toch . . . we vergaan.”

Maar ze kónden niet helpen, want waar gisteren nog een straat was, kookte nu een baaierd van metershoge golven en wrakhout.

“Jullie laten toch m'n kinderen niet verdrinken?” kermde een moeder, “o, mensen, hélp” . . .

Na een paar uur ging de oude Kanters maar weer aan boord. Hij kon 't gekerm niet langer verdragen en hij wist: zolang het donker is, kunnen we niets doen . . . Langzaam kwam de morgen, tergend langzaam. Toen bleek hoe erg het was: behalve de kern van het dorp was alles nu één, onafzienbare, woest polvende zee. Hier en daar stak een dak, als het zeil van een gezonken schip, ternauwernood boven de golven uit . . .

Nu moest er iets gebeuren, begreep Kanters. En dat begreep schipper Van Dijke, die ook in de haven voor anker was gegaan. De vlet van Van Dijke werd naar de Molenpolder gebracht, ze sprongen er in: de oude Kanters, een jongere broer en schipper Van Dijke. Hoog sloegen de golven over de boot, maar ze lieten zich niet afschrikken. Dwars door felle stroom en wilde kolken koersten ze naar de huizen waar mensen in doodsnood waren, en keer op

keer keerden ze terug. Dan waren er weer een paar veilig. Snel keerden ze dan de vlet, want ze moesten geen tijd verliezen. Er verkeerden immers nog honderden mensen in nood . . .

Eenmaal hoorde Kanters een bekende stem die in wanhoop schreeuwde: "Kanters . . . wil je me niet langer . . . ? Laat je me nou verdrinken?" 't Was een vroegere knecht, maar ze konden er niet komen: er stond een wan-tij (vliegende stroom) waartegen de vlet onmogelijk was opgewassen.

Ze roeiden tot de roeispanten dreigden te breken. Keer op keer kwamen ze en gingen ze weer. De beide anderen lieten af en toe voor enkele reizen verstek gaan. Om even uit te hijgen en droge kleren aan te trekken. Oude Kanters niet; geen reis sloeg hij over. Hij zette door, de tanden op elkaar. Als 't soms erg werd en als de anderen zeiden: "Nee, 't gáát niet langer . . . we moeten terug" . . . , dan bleef de oude Kanters kalm. Dan zei hij: "Maar het moet!"

Dan gingen ze verder. En . . . dan háálden ze het wéér . . . Sommige mensen wilden niet weg omdat ze 't gevaar waarin ze verkeerden, niet beseften. Dan hadden ze vergeefs hun leven geriskeerd . . . Maar steeds keerden ze terug. Eénmaal haalden ze na een paar vergeefse reizen de 80-jarige Naris van Kampen met geweld uit zijn huis. Hij had er immers altijd gewoond . . .

Zo liep de eerste dag ten einde: Tachtig mensen hadden ze gered uit de Molenpolder. Sommigen van de zolder, anderen door een gat in het dak, omdat er geen dakraam was. Dan duurde het lang voordat ze allen in veiligheid hadden, maar de oude Kanters bleef kalm, alsof er van gevaar geen sprake was. Hij ging en hij kwam en hij ging de hele lange dag . . . En toen 's maandags de storm wat bedaard was, toen gingen ze naar de buitenpolders, waar de mensen al meer dan vierentwintig uur op daken en op zolders wachtten op de hulp die maar niet kwam . . .

Dáár stonden de huizen nog verder uit elkaar, daar was de stroom nog verraderlijker. Maar Kanters kende immers 't water. Hij wilde van geen vermocienis weten zo lang er mensen in nood waren. Honderden heeft hij er in die dagen gered. Eindelijk kwamen er dan toch helikopters te hulp gesneld, maar nóg wilde Kanters niet van ophouden weten: vier dagen achtereen was hij in touw, vier dagen zwalkte hij in een wankele roeiboort door de polder, totdat er niemand meer te redden viel . . .

Maar toen, op die onvergetelijke dag, onze Koningin plotseling in het geïsoleerde dorp arriveerde, ging men dan Kanters, de oude schipper, zoeken. Maar . . . toen was hij nergens te vinden.

"Och waarom . . . ?" zei hij later, toen de Koningin zichtbaar bewogen over zoveel leed, weer vertrokken was. "Wat kon ik Hare Majesteit verteld hebben? . . . 'k Heb toch niets bijzonders gedaan? Enkel mijn plicht

Máár, 't Vorstenhuis . . . dat is *mijn* huis" . . .

Want zo was de oude Kanters . . .

De vingers in de oren

Er gebeurde in Oude Tonge nog heel wat meer dan de heer J. Kanters ons kon vertellen en ook nog meer dan de oude Kanters kon doorgeven.

Maar in wat de heer J. de Korte uit dezelfde plaats aan 'De Spiegel' te vertellen heeft, duikt toch weer de naam van Johannes Kanters op.

Begin 1982 hadden we een gesprekje met mevrouw J. de Korte-Leeflang over genoemd verhaal en ze bevestigde dat daarin naar waarheid verslag werd gegeven, zodat we het verhaal getrouwelijk kunnen overnemen.

Gevraagd naar de sterkste herinnering uit die tijd vertelt ze ons: "Dat was de ellende en de angst van de mensen tijdens het verschrikkelijke gebeuren.

Wat ons betreft: Wij beschouwden het als een wonder boven wonder, dat ons aller leven gespaard mocht blijven. Daar was je dan wel zo dankbaar voor, dat je er geen woorden voor had. Je meubels telden niet mee, schade aan andere voorwerpen ook niet. Als je elkaar nog maar had. Alle kinderen nog in leven. Je vond dat een groot wonder, nog eens gezegd.

Naderhand hadden we veel te rommelen. We hadden een brandstoffenbedrijf en alles was onder water gekomen, maar dat was het ergste niet. Daar kwam je wel weer bovenuit. Je moest weer verder gaan. Maar er waren ook mensen die wel drie of vier kinderen kwijt waren . . .

Wij hadden alles nog, want alle kinderen waren behouden en wij zelf ook.

Wat moest je nog meer? . . .

Verslag: Als we de heer J. de Korte uit Oude Tonge vragen of we een foto mogen maken, dan verzamelt hij zijn gezinnetje om zich heen en zegt, puffend aan een verse sigaar: "Och, eigenlijk hebben we niet zoveel beleefd. Het was wel erg om ons heen en dagenlang ben ik er op uit geweest, maar zelf zijn we gelukkig gespaard. En ik ga weer terug, zo gauw mogelijk, want er is werk in overvloed.

Hoe 't allemaal ging?

Nou, om 5 uur werden we gewekt door de brandweer. Vlug ben ik opgestaan maar heb de kinderen rustig laten slapen. Ik ben eigenlijk schipper van beroep, misschien komt het daardoor dat ik 't water kén . . .

De vrachtauto heb ik uit de garage gehaald en toen begon het water langzaam te stijgen. Wát er eigenlijk gebeurd was, wisten we niet, en 't ergste was, dat we geen licht hadden. Om half zeven zijn we toen weggegaan, want toen steeg het water onrustbarend. Verderop woonde mijn vader; zijn huis stond hoger, en ik voelde, dat we daar misschien wel veilig zouden zijn.

De familie J. de Korte uit Oude Tonge (rechts) luisterde met hun gastheer, gastvrouw en dochter naar de laatste berichten

Ik heb gezocht van verlichting toen mijn vrouw en Piet en Nellie veilig waren en toen ging ik er op uit. Er werd een boot op mijn auto geladen en daar ging het in gierende storm en striemende regen de dijken op. Maar och, wat kán men eigenlijk op hoge golven met een paar wankele boten? En daarom petje af voor mannen als Johannes Kanters, die oude schipper van 71 jaar, die dwars door het noodweer, in zijn kleine boot tientallen mensen van de grimme dood wist te redden.

Op een keukenplaatje van vier bij vier meter vond hij dertien mensen. Tweemaal worstelde hij er heen en hij bracht ze veilig over.

Aan rusten of eten werd niet gedacht. Maar, o, wat een ellende. Vlak bij het verenigingsgebouw zaten mensen en ze gilden: "Wil je ons niet komen halen?"

't Kón niet, en toen scheurden de muren en . . . de mensen hebben we nooit meer teruggezien.

Wat burgers gepresteerd hebben, is niet te beschrijven. Twee jongens aan een lijn wierpen zich in het bar koude water en haalden de mensen over.

Maar de avond kwam snel . . . en toen was het donker, een nacht, die ik nooit vergeten zal. Boven het rumoer van de wind klonk het angstgeschreeuw van de mensen in doodsnood. Ik heb mijn vingers in mijn oren gestopt, want we konden niets doen, niets. Alleen maar wachten op de morgen . . .

En maandag al kwam een helikopter, een gele, en ook militairen met motorboten. Voor velen was het ook al te laat, want dijk na dijk spoelde weg, mét de huizen, mét de mensen. Op één plaats tien huizen en tien gezinnen. De één zag de ander ondergaan. Als een knagende wolf vrat het water aan de huizen.

Och, alles realiseer je je niet precies. Je at niet, je nam een haastige slok water en je ging weer weg, de stormwind in.

Er was een man die zijn zoon ging waarschuwen. Toen hij terugkwam was zijn huis verdwenen, met zijn hele gezin.

Er dreef een man en een vrouw. Ze waren weggedreven van het station. Hun baby van een half jaar is weggespoeld op die vreselijke tocht van meer dan duizend meter.

Och, wat zal ik meer vertellen? Er is zoveel gebeurd, en wij . . . wij zijn nog bij elkaar.'

Zijn ogen glijden over de kinderen, Piet, die met zijn treintje speelt en Nellie, die haar popje krampachtig in haar handen houdt geklemd . . .

Bij zijn huis wachtte hem een nieuwe verschrikking

't Is weer een zinvolle repetitie van het Chr. Gemengde zangkoor 'Soli Deo Gloria' in Stad aan 't Haringvliet, op dinsdagavond 9 februari 1982.

Geen wonder ook, want binnenkort is er een groot concert, met medewerking van meerdere Flakkeese koren in de Doelen te Rotterdam.

Mevrouw Martina Koningswoud-den Boer, repeteert ook mee. En van harte!

Daardoor komt het dat wij haar in de vooravond niet te spreken kunnen krijgen. Maar om tien uur is zij weer volop paraat om ons te woord te staan en evenzeer van harte bereid ons de nodige inlichtingen te verschaffen.

Hocwel ze reeds 69 jaar is, gaat het haar vlot van de hand (mond) en zit zij geen ogenblik om woorden verlegen.

'Die foto van ons gezin?! . . . Ja, hoor, die mag u gerust in uw boek zetten. Ik zou niet weten wat daar op tegen was. Kunt u mij eigenlijk wel verstaan, zo op z'n Flakkees? . . .

O, gelukkig maar. Nou, u vraagt maar, ik vertel wel' . . .

Tja, mevrouw Koningswoud weet haar woordje nog best te doen. En ze zit ook niet bij de pakken neer, hoewel ze toch wel het een en het ander meegeemaakt heeft. Dan hoeft ze eigenlijk alleen maar te noemen wat ze in de Ramptijd 1953 meemaakte . . . nu al weer bijna 30 jaar geleden.

'Maar we zijn toen allen behouden gebleven', voegt ze er dankbaar aan toe. Maar er is nog iets. Op 22 januari 1981 overleed haar man, precies op de verjaardag van zijn moeder. En dat is iets wat maar zo niet over is. Gelukkig klaagt ze er niet over, maar het gemis weegt wel zwaar. Heel zwaar zelfs . . .

'Als je elkaar zo lang kent, kun je elkaar nog veel slechter missen' . . . , verklaart ze openhartig.

Maar ze treurt niet als iemand die geen hoop heeft. Nee, dat niet. Ze weet, Stoffel Koningswoud, haar overleden man, zal niet tot haar terugkeren, maar er is wel een stille hoop dat ze hem eerlang zal weerzien, door Gods genade . . .

Bij de Ramp hebben ze beiden, samen met hun gezin, zovéél meegemaakt. Onbeschrijfelijk bijna. Een groot wonder dat ze er door gekomen zijn, met die twee zieke kinderen en zo.

Ja, 't was een barre tijd, maar ze hadden elkaar nog. Het hele gezin bleef gespaard. Daar past ook de spreuk: Soli Deo Gloria.

Hoe het allemaal gegaan is in die Rampperiode? . . . Mevrouw Koningswoud wil er alles over vertellen, maar veel ervan is al opgetekend door een verslaggever van 'De Spiegel'. Mevrouw vult echter aan, wat er nog aan ontbreekt, zodat in het nu volgende relaas beurtelings de reporter, beurtelings wij zelf aan het woord zijn, om weer te geven wat deze familie toen te doorstaan had.

Ze woonden (vader, moeder en negen kinderen) in Oude Tonge.

Het begon, zoals overal, op zaterdagavond en het stormde in Oude Tonge. De wind loeide om de kleine boerderij onder aan de dijk, Blekert B 24. Koningswoud was geen grote boer. Hij had een beste melkkoe en vier forse kalveren in de stal en dir veehouderijtje combineerde hij met arbeid in loondienst bij grotere veehouders.

Die zaterdagavond verzorgde hij het vee zoals gewoonlijk en daarna kwam de nacht.

'Het stormt,' zei moeder Koningswoud toen het beddegaaanstijd was.

De wind ging als een razende tekeer. Een reden om op te blijven was dat niet.

'Er is nog nooit één pan van het dak gewaaid,' zei de boer.

Weldra waren er elf mensen in diepe rust. Vader scheen gelijk te krijgen: er gebeurde niets die nacht. Maar even na zeven uur kwam Leen beneden en maakte zijn ouders wakker.

'Kom eens gauw in de keuken kijken. Het regent door.'

Maar Leen vergiste zich. Toen zijn moeder in de keuken kwam, bruiste het water al onder de deur door. In een paar stappen was zij terug in de slaapkamer. 'Kom er uit. Er is vast een polder ingespoeld.'

Koningswoud was al wakker. Er klonk een vreemd geritsel onder zijn bed. Hij sprong eruit en schrok. Het water stond hem tot de enkels. Daarna ging alles vliegensvlug in zijn werk. De huisvader had nauwelijks tijd om een broek aan te schieten. Op blote voeten rende hij door het huis, griste wat kleren bij elkaar en wekte de beneden slapende kinderen.

'Naar boven!' waarschuwde hij.

Het water steeg snel, maar toen Koningswoud vrouw en kinderen achterna ging en halverwege de trap was, bedacht hij zich. Er was nog brood in huis. En het vee . . . het was gedoemd om te verdrinken. De stal was onrustig.

Er was geen keus, het ging hier al om 't naakte bestaan. Het water dreef hem als het ware de trap op. En toen Koningswoud boven was, wist hij dat het afgelopen was met zijn enige koe en de veelbelovende kalveren, met het huisraad en de spullen in de kast . . .

Lamp kon hij daar niet over denken. Want toen hij naar het raam liep en

uitkeek, was heel de polder één watervlakte. Aan weerszijden van het huis golfde een zee, die steeg en steeg. Verderop aan de dijk stond het huis van de buren, omspoeld door water. Er brandde geen licht.

Toen gaf die eenvoudige man uit Oude Tonge een voorbeeld van naastenliefde, dat hem hevige strijd gekost moet hebben. Hij klom op het platte dak van de keuken, schatte de afstand en sprong. Ergens tegen het dijktalud moest zijn bloementuintje liggen. Hij had goed geschat, maar stond ook op die kleine verhoging al tot zijn middel in het water.

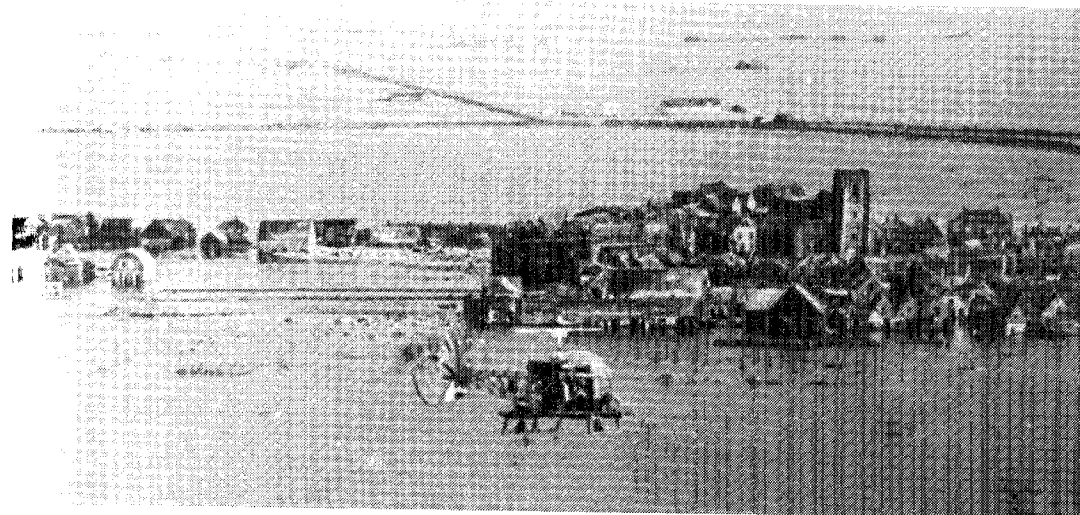
Het huis van de buurlui was donker. Hij holde er heen en schreeuwde wat hij schreeuwen kon, nog eens en nog eens. En gelukkig niet tevergeefs. De buren waren nog in diepe rust, gelukkig op de bovenverdieping. Koningswoud zag hun verbouwereerde gezichten voor het raam en dat was hem genoeg. Hij moest terug naar vrouw en kinderen. Het was geen lange weg, maar misschien heeft hij op dat stukje dijk even gedacht aan de verschrikkingen die Bunyan op zijn weg ontmoette. Het water was wild geworden en besprong de dijk. Schuimend en ziedend stortte het zich over de kruin, vrat gaten in het wegdek en viel aan op de eenzame man, die het waagde om de elementen te trotseren. Zo kwam hij terug bij zijn huis, doof van het gieren van de wind, en kletsnat. Daar wachtte hem een nieuwe verschrikking. Het water was zo snel gestegen, dat hij vrouw en kinderen niet meer bereiken kon. Het huis stond klein en als ten ondergang gedoemd in het golfgebruis.

Koningswoud klemde zijn lippen op elkaar en keek rond. Er moest iets gebeuren, wilde hij vrouw en kinderen niet voor zijn ogen zien verdrinken. Vlak bij hem, half op de dijk, stond een stapel stropakken. Zonder zich te bedenken begon hij ze stuk voor stuk in het water te gooien. Waarom wist hij zelf niet goed, misschien. Een pak stro kon lang blijven drijven en alles wat dreef en houvast bood, was in deze nacht kostbaar als goud. Pak na pak stortte in het water en dobberde mee in de felle stroom om het huis tot aan de welput. Daar werden ze geremd door de stenen rand.

Binnen wachtte het gezin op de redding. De moeder en negen kinderen. Twee kinderen waren ziek. De vorige dag, op zaterdag dus, was de dokter nog langs geweest en had gezegd dat ze er nog niet uit mochten. Ze moesten nog maar een paar dagen binnen blijven. Een van de jongens, Arend, stond tegen een buitenmuur en de vrouw, helder het gevaar beseffend, waar-schuwde hem.

'Arend kom daar vandaan.'

Dit redde haar zoon het leven. Want nauwelijks was de jongen weg of het water stortte zich op de muur en scheurde er een grote lap uit. De kinderen gilden in doodsangst. Dit was het begin van de ondergang. Koningswoud, nog altijd wanhopig bezig op het droge, hoorde dit en meteen zag hij zijn eigen bedden in de boomgaard drijven. De vrouw met haar kinderen drom-

Oude Tonge: Het dorp van de 300 doden

den samen op het dak van de keuken, wachtend op de redding, die onmogelijk scheen. Maar nood maakt vindingrijk en doodsnood scherpt het ver-nuft.

Koningswoud liep het water in, dat hem tot de borst kwam, en zijn zoon Arend, nauwelijks bekomen van de schrik, maar tot het uiterste gespannen, begreep dat er niet meer gedraald mocht worden. Hij sleepte een ijzeren springveermatras over de zolder en schoof die uit het raam. Dat was de brug, die tien mensen terugvoerde tot het leven. Met het ene uiteinde lag de matras op het raamkozijn, met het andere op een pak stro, dat onder deze last in het water verdween. Maar dat was geen bezwaar, er bleef geen andere keuze. Zo ving de huisvader zijn kinderen een voor een op in zijn stevige armen. Wankelend en angstig, half glijdend waagden zij zich op de nood-brug, maar voor zij in het water verdwenen, waren daar altijd die armen van Koningswoud, om zijn liefste bezit in veiligheid te brengen.

De vrouw kwam het laatst. Zij stond met het jongste zoontje Cor in haar armen voor het raam en draalde. De last aan haar borst was een dierbaar bezit en wanneer zij zich op de verende spiraal waagde . . .

Koningswoud begreep het gevaar. Hij greep een pak stro, ging er schrijlings op zitten en breidde zijn armen uit.

'Gooien,' zei hij met de moed der wanhoop. Het pak onder hem woog alsof het leefde. Het daalde en kwam weer omhoog, het schommelde en dook telkens onder water.

'Gooien,' zei hij nog eens, verbeten en vastberaden.

Met negen kinderen op wat drijvend stro

Daar stond mevrouw.

Ze durfde niet.

Het kind was haar te kostbaar . . .

Maar juist daarom moest ze gooien, schreeuwde haar man tot haar. Anders zou het kind jammerlijk omkomen, met haar erbij.

'Ik dorst het niet aan' . . ., vertelde ons mevrouw, op de al eerder genoemde dinsdagavond 9 februari 1982.

'Ik kòn het niet. Als het kind in het water terecht kwam . . .

Ik stond aanhoudend te bidden om hulp.

Ach, we deden eigenlijk niets dan bidden. De nood was zo groot. Maar ik begreep dat ik gooien moest' . . .

Toen gooide de vrouw haar kind, dat in een deken gewikkeld was, over het dreigende water heen in de armen van haar man. Koningswoud sloeg toe en hield vast. Maar nog was de kleine Cor niet veilig, want door de schok kwam het pak stro opnieuw in beweging en het wiegelde, alsof het deze last van zich af wilde schudden. De man greep met één hand het kind en wist zich met de andere vast te houden aan een struik. Dat was zijn redding.

Doch opnieuw sloeg de schrik ijskoud door zijn bloed, toen hij naar het huis keek. Het huis leefde, het was of het na al die jaren toornig opstond en zich bevrijdde uit de verstarring van metselstenen en binten. Er kwamen scheuren in de muren, de gevels weken.

'Spring!' schreeuwde Koningswoud nu tot zijn vrouw.

En de vrouw sprong. Zoals eens Elisa van schots op schots sprong om aan de slavendrijvers te ontkomen, zo gebruikte zij de rondrijvende stropakken om aan de watergolf te ontkomen. Hoe het mogelijk was, dat zij niet uitgleed of haar evenwicht verloor op wankel vloten, weet zij zelf niet meer. Maar het gezin werd herenigd, op het moment dat het huis krakend ineens stortte en in de golven verdween, met alles wat het nog herbergde aan levende have en goederen.

De dijk was bereikt. Maar nóg waren de beproevingen van dit gezin niet ten einde, want de dijk, de stevige en hoge waterkering, bood op deze vreselijke zondag geen enkele bescherming. De golven sloegen er wild overheen en er werd gat op gat in geranseld.

De enige bescherming was een haagje aan de binnenkant van de dijk, en

daarachter zocht het gezin Koningswoud dekking tegen het woeden van de elementen. Veel bescherming bood deze heg niet aan de doorweekte kinderen, sidderend in hun dunne nachtgewaad, en ook niet aan de halfgeklede vader en de ontzette moeder.

Die dag was er een van ellende en wanhoop, waarin de mensen op elkaar kropen om zich aan elkaars lichamen te warmen. Er was niets meer over dan deze kleine haag en dit stukje dijk, als een eiland in de barre wildernis van water. Een wildernis, waarin twee kletsnatte dekens, die door de golven werden aangespoeld, een gave des hemels waren. Koningswoud viste ze op, wrong ze uit en bedekte er zijn vrouw en kinderen mee. Zo zaten zij die zondag wachtend op redding en steeds beducht voor het water, dat aan hun voeten spoelde.

De man ging op zijn knieën zitten, nam de kleine Cor tussen zijn benen en boog zich over het kind alsof hij het voeden wilde met zijn schamele lichaamswarmte. Zo zat hij één uur, twee uur, een halve dag in de wind en koude en regen, tot het zondagavond werd en de schemering viel. Nog was er geen redding. En zelfs deze kleine schuilplaats bood niet langer bescherming. Het water begon aan de dijk te knabbelen en de haag ging overstag. Een eindje verderop had de vloed alles wat drijfbaar was op een hoop tegen de dijk geworpen en daar bouwde de familie zich een wankel onderkomen van planken en takken, primitiever dan de huisvesting in het begin van onze jaartelling. Daar zaten zij bijeen gedreven, langzaam verstijvend van de koude, de kelen dor als zout van dorst en leeg de magen. Weer boog de vader over zijn jongste kind, zolang, tot hij zijn ledematen niet meer voelde en half versuft nog slechts één gedachte over had: als er niet gauw redding komt, zijn we verloren.

Midden in deze grauwe ellende gebeurde er iets. Martina weet het zich nog goed te herinneren.

Terwijl alles hopeloos lijkt en er een aanhoudend gebed opstijgt tot Hem, Die in de hemel woont, zet opeens een mannenstem in.

Het is Stoffel haar man.

't Gaat eerst een beetje aarzelend, maar gaandeweg zingt het hele gezin mee:

Als ik, omringd door tegenspoed,
bezwijken moet,

schenkt Gij mij leven.

Is't, dat mijns vijands gramschap brandt,

Uw rechterhand

zal redding geven.

De Heer is zo getrouw als sterk,

Corrie, de jongste was er best afgekomen. Een beetje verkouden was hij nog wel, maar hij zat weer veilig bij zijn ouders

Koningin Juliana laat zich in een Engelse heli-copter over het Rampgebied vliegen

Hij zal Zijn werk
voor mij volen-den.
Verlaat niet wat Uw hand begon,
o Levensbron,
wil bijstand zenden.

Het was een nacht waarop geen morgen scheen te volgen. Maar eindelijk werd de nacht grauw en boven de verzonken wereld rondom Oude Tonge ging de zon op. De vloed dreef een winterpeen en wat uien naar de dijk. Koningswoud kwam stram overeind.

'Er komt eten naar ons toedrijven,' zei hij.

Hij sneed de winterpeen in plakjes en verdeelde ze. Maar de dorst bleef. Langzaam aan versuften de kinderen van koude en ellende, en Koningswoud zelf was met zijn vrouw de uitputting nabij.

Het werd elf uur in de morgen, en meer dan 24 uur had dit gezin zonder voedsel, drinken en warmte, bijna zonder kleren, op de dijk gezeten.

Mevrouw Koningswoud: 'De dorst was nog erger dan de honger. Zoveel water om je heen en toch niets om je dorst te lessen. Vreselijk is dat. Het water om je heen was zout en bovendien besmet door de vele kadavers van dode beesten die er in dreven.

Maar eindelijk daagde er hulp.

Daar kwamen ze.

Twee jonge schippers met een roeibootje. Een levensgevaarlijk karwei met deze storm en dat woelige water.

Maar ze kwamen! . . .

't Waren Henk en Kees Groen uit Middelharnis. Onverschrokken roeiden ze naar de dijk om ons gezin, dat zo bedreigd was, te ontzetten.

Wat er dán door je heen gaat! . . .

't Werd inderdaad een onvergetelijke tocht, vol gevaren. Het bootje wiegelde en waggelde alle kanten uit.

Zouden we het halen? . . . was soms de bange gedachte in het bootje.

En . . . we haalden het!

Wat een vreugde, wat een geluk, wat een dankbaarheid.

We werden in veiligheid gebracht in een kleine boerderij' . . .

Daar in die boerderij was het warm en er hing een geur van soep. Daar werden zij alle elf in bed gestopt om warm te worden, hun dorst werd gelest en zij kregen te eten. Dit was niet anders dan een paradijs. In Middelharnis kregen zij kleren. Dat was op de kade, bij een zekere Nipius. Daar gingen zij ook aan boord van een Spido-boot. Koningswoud moest aan boord gedragen

De familie Koningswoud met aan weerszijde de heer en mevrouw Teunisse. In het midden Marijke Teunisse, met een dochttertje van het echtpaar Koningswoud

worden. Hij had zolang in dezelfde houding gezeten, dat zijn ledematen verstijfd en als dood waren.

In de kombuis van de Spido-boot stond Marijke, een 15-jarige bakvis, die met de E.H.B.O.-ploeg op pad gegaan was om hulp te bieden. Aanvankelijk was zij van het kastje naar de muur gestuurd, maar tenslotte werd zij ingedeeld bij een Rode Kruis-ploeg en met de boot naar Middelharnis gestuurd. En daar kwam onze Marijke op dreef. Zij kon brood snijden en koffie schenken en onthutste kinderen over de krullebol strijken en . . .

In de kombuis ontmoette zij Martine Koningswoud, die al weer aardig op dreef kwam. Martine wist nog niet waar het hele gezin onderdak zou krijgen. Marijke wel.

‘Zodra jullie in de Ahoy-hallen komen, moet je mijn huis bellen: Teunisse, Loosduinen.’

‘Is het echt waar?’ vroeg Koningswoud, die op een brancard lag. Het was echt waar. Marijke kende haar ouders en de heer Teunisse zette direkt zijn huis open voor de vluchtelingen. En daar zaten ze toen allemaal bij elkaar, weer behoorlijk op dreef. En van alle kanten kwam het goed binnen, kleren,

linnengoed, beddegoed . . . En al die hulp en dat medeleven maakte hen klein van dankbaarheid.

Mevrouw Koningswoud: ‘We wisten echt niet wie die Marijke Teunisse was. We hadden haar nooit ontmoet. Ze trok zich ons lot aan en ze was zo aardig voor ons. Nu, we zijn dus bij haar ouders terechtgekomen en dat ging prima, ondanks dat zij katholiek waren en wij protestants. Het is ook altijd goed blijven gaan. Natuurlijk werden de kinderen wel verdeeld ondergebracht. We konden niet met het hele gezin onder dat ene dak blijven, maar dat was nauwelijks een bezwaar, want verschillende van onze kinderen konden bij burens van de familie Teunisse worden ongenomen, zodat we elkaar steeds konden zien en ontmoeten.

De heer Teunisse was tuinder’ . . .

Weer terug naar het verhaal. Koningswoud beleefde nog iets ontroerends. Althans, zo ervoer hij het. Hij heeft namelijk zijn Koningin (Juliana) gezien, de Landsmoeder, temidden van haar ontstelde volk. Dat was in de Ahoy-hallen.

Koningswoud werd binnengedragen op een brancard, met zijn verstijfde benen. Maar zijn ogen waren nog goed.

‘Doorlopen, doorlopen,’ werd er overal geroepen, want de Koningin kwam door het pad, de dragers met de brancard tegemoet.

‘Is dat de Koningin?’ vroeg Koningswoud. ‘Ik heb Haar nog nooit gezien.’

‘Stoppen dan,’ was de spontane reactie van de dragers. Zij legden hem neer, vlakbij en hij hoorde Haar spreken. Moederlijk en diep bewogen. Dat was een belevens om nooit te vergeten.

En Marijke . . . die Marijke heeft het hart van alle Koningswouden gestolen, omdat zij voor hen een voorbeeld was van naastenliefde en hulpvaardigheid.

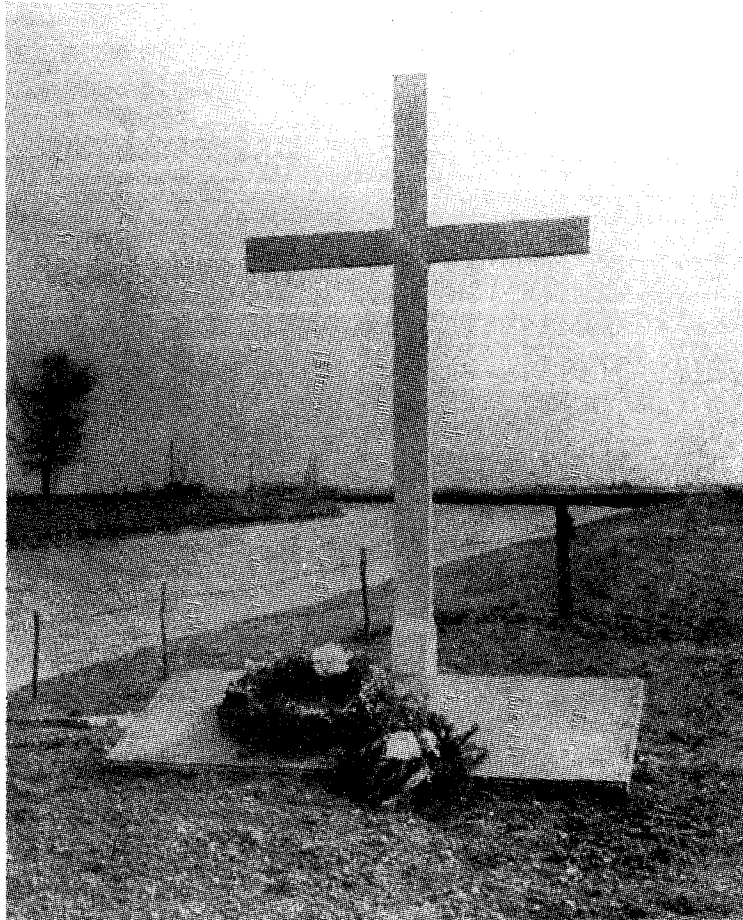
‘Lof, lof en nog eens lof, voor de familie Teunisse,’ zei Koningswoud in die tijd. En dat kwam uit zijn hart.

Mevrouw Koningswoud zegt nog wat dingetjes tot slot. Zo vertelt ze ons dat de benen van haar man gelukkig weer spoedig herstelden. En ook hoe dankbaar je toen eigenlijk nog was, dat je allen bij elkaar had mogen blijven. Niemand verdronken, terwijl de dood zo dichtbij was gekomen! . . .

Haar man was van plan om naar Canada te gaan, waar meer werk was voor landbouwers, maar het kon er niet van komen. Er waren verhinderingen. Aanvankelijk speet hem dat wel, maar hij kon in Stad een huis kopen en deed dat. Daar woont mevrouw nu nog. Adres: Molendijk 67 – 3243 AL Stad aan het Haringvliet.

Ze kochten wat kalveren en melkkoeien en zo verliep het leven weer best

aardig. De heer Koningswoud hield nogal veel van kanaries en zijn zoon bouwde daar een heel mooi hok (volière) voor, waar vader in zijn laatste levensjaren veel plezier aan beleefde. De man kreeg echter hartklachten. In 1981 overleed hij, zoals we reeds vermeldden.

Het massagraf te Oude Tonge

SERIE III

Familie Stoutjesdijk in Oosterland

Mevrouw Stoutjesdijk

Ria Kruidhof-Stoutjesdijk

O, moeder, kijk eens, mijn vriendin is er niet meer

Mevrouw Stoutjesdijk uit Oosterland vertelde ons ten huize van haar dochter het volgende:

‘Nou, we hadden zaterdagavond geluisterd naar het programma van de verjaardag van Prinses Beatrix. Daarna zijn we normaal naar bed gegaan, maar tegen een uur of vier werden we wakker en mijn man zei: “De brandklokken luiden. Er moet iets gebeurd zijn, een storm, een brand of wat dan ook” . . .

Hij is weggegaan om te kijken en ik ben rustig verder gaan slapen. Om acht uur werd ik weer wakker en toen zei mijn inmiddels teruggekeerde man: “De dijken zijn doorgebroken. Je moet maar spullen van beneden naar boven brengen.”

Dat deden we toen maar. Ondertussen kwam het water al. We zijn doorgaan met het sjouwen tot we niet verder konden, vanwege het water.

Tijdens de oorlog hadden we ook al een keer water gehad en ik dacht: Nou, ja, zo’n vaart zal het nu niet lopen. Maar we hadden wel een gasstelletje meegenomen en een butagasfles en wat eten. Genoeg voor het weekend.

Het water bleef maar stijgen, als maar hoger. Het frappante was dat mijn oudste zoon uit een boekje over een watersnoodramp zat te lezen. Ik zei toen: Dat is ook mooi, we zitten in een watersnoodramp en hij zal er nog over gaan lezen ook. Hij was toen elf jaar.

Enfin, ik ging maar eten klaarmaken, want je wist niet wat er zou gaan gebeuren. In het begin was er niet zoveel angst. Maar dan zie je het water steeds hoger komen, en je zit maar op de zolder en je denkt: Wat zal er nu gebeuren?

We woonden dichtbij een wei die tamelijk opliep, dus het vee dat daar was, liep allemaal naar de hoek van de wei toe. Je hoorde noodkreten van beesten. We hadden zelf biggen en die hoorde je ook. Die beesten zaten allemaal in doodsangst, natuurlijk.

Je probeerde wat te slapen. Het was koud en je deed dan het gaskachelkje maar een beetje aan om wat warmer te worden. Er was ontzettend veel wind, dus veel hielp het niet. En weer denk je: Wat moet het toch worden?

De kinderen hielden zich gelukkig nogal rustig. Alleen mijn dochter zag op een gegeven moment haar vriendinnetje een straat verder op het dak zitten, dus dat was niet zo best. Die straat heette: de Lage Weg, en het was daar erg laag ook’ . . . aldus mevrouw.

En zo begon het ook voor de familie Stoutjesdijk angstiger te worden. Zo nu en dan keek men naar het bedreigde gebied aan de Lage Weg, waar de toestand steeds hachelijker werd.

Als dat maar goed ging! . . .

Maar het ging niet goed.

Opeens riep het dochtertje: ‘O, moeder, kijk eens, mijn vriendin is er niet meer, het hele huis is weg.’

Verstomd van schrik keek men in de richting van de Lage Weg en inderdaad de huizen waren verdwenen en de erop zittende mensen eveneens.

Dat was een verschrikkelijke gewaarwording.

Mevrouw Stoutjesdijk: ‘Er werden veel vloten en rubberboten uitgeworpen, maar die kwamen meestal niet op de bedreigde plaatsen terecht. Het begon er buiten angstaanjagend uit te zien.

We hielden kippen en we zagen een kip drijvend op een pak stro. Toen we even scherp toekeken zagen we dat zij een ei had gelegd en dat lag netjes in het stro. Verder zag je in doodsnood de koeien zwemmen en paarden, maar ook varkens. Ik wist daar voor niet dat koeien en varkens konden zwemmen . . .

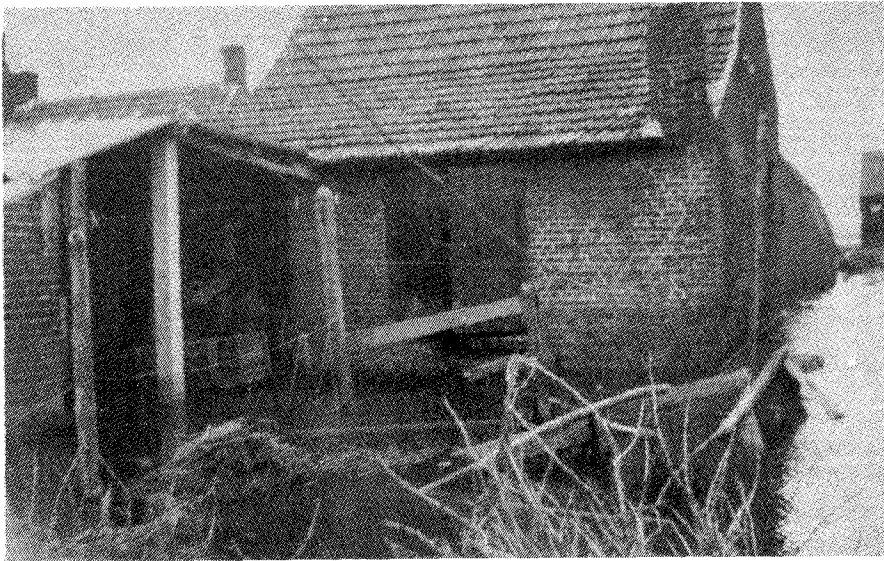
Voor ons huis stond een grote schuur, gemaakt van golfplaten. Daarin vonden drie families onderdak. Die schuur brak voor ons de kracht van de golfslag van het water, want ons huis ging alleen aan de achterkant stuk en ook onze eigen schuur.

Onze burens naast ons zaten uiteraard ook op zolder. Zij hadden een losse trap naar de zolder en die legden zij over het dak naar ons toe. Als er dan iets nodig was, konden we dat zo, via de trap, naar elkaar toeschuiven. Zo zorgde een buurmeisje voor een boekje voor onze kinderen, dan konden ze wat lezen.

We hadden wel bedden op zolder staan, maar het was toch wel angstig hoor. Je was erg zenuwachtig, want, nogmaals, je wist niet waar dit op zou uitlopen. Het bleef maar aanhouden en je moest maar afwachten. We hoorden dat er al mensen waren weggedreven en je wist niet meer wat je er voor je eigen gezinnetje van denken moest. Dat ging het hele weekend zo door. ’s Maandags zagen we het eerste vliegtuig. Dat gaf dan gelijk een beetje hoop, dat ze van ons afwisten.

U moet rekenen, de dagen waren kort en het was vroeg donker. Gegeten werd er niet zo veel, want niemand bij ons was hongerig in deze spanningsvolle dagen.

Je hoopte en je bad natuurlijk wel of je er goed van af mocht komen, en er komt dan ook wel een zekere berusting over je. In die zin heb je zeker steun aan je geloof. Ik denk dat je zonder de steun van je geloof sneller in paniek

Het huis aan de achterzijde gezien

zou geraken. Zonder geloof zou ik niet hebben geweten wat ik moest beginnen' . . .

Pas op dinsdag kwam voor deze mensen de bevrijding.

Er landden helikopters op een hooggelegen hoek van het weiland. Dat betekende redding. Elke keer konden er drie tegelijk mee en die werden dan naar Zierikzee of Bruinisse gebracht, maar er kwam ook de mogelijkheid om met een bootje te gaan.

De familie Stoutjesdijk zat nog tot ver in de middag op de zolder en daar moesten ze van zien af te komen.

Dat had nog wel wat voeten in de aarde.

Er werd een ladder tegen het dak gezet en ieder moest door het dakraampje naar buiten. De kinderen die zich steeds erg rustig gedragen hadden, begonnen nu pas te huilen, omdat ze door het raampje moesten, want dat ging niet zo makkelijk.

' . . . Vooraf voelden ze zich veilig, omdat wij, als ouders, bij hen waren. We werden door de soldaten naar beneden gebracht en in een roeibootje gedragen. Het werd een immens koude tocht van varen en lopen. Je mocht al blij zijn als je een droge, dunne jas aan had.

Het bootje bracht ons in Zijpe.

Daar lag een Katwijkse kotter en daar namen ze ons aan boord, want ze

zagen wel dat wij versteend waren van de kou. We kregen warme koffie met cake en de dames mochten slapen in de kooien van de bemanning. Die warmte op dat schip betekende erg veel voor ons. Héérlijk!

En zo kwamen we dan te Rotterdam in de Ahoy-hallen. Eerst moesten we trouwens naar Maassluis om geregistreerd te worden.

In de Ahoy-hallen was het een geweldig heen en weer geloop en er werd veel navraag gedaan naar familieleden, dat begrijpt u.

Eerst lieten we, met behulp van een Rode Kruis-zuster, onze familie weten dat we gered waren. Mijn moeder woonde ook in Rotterdam en hoorde 's maandags pas dat Oosterland onder water gelopen was. Dat was wel eigenaardig, maar het was nu eenmaal zo. Velen wisten het niet . . .

We hadden niet door dat er rond de Ahoy-hallen steeds een ziekenwagen reed, waarvan de bestuurder aanhoudend naar ons uitkeek en hevig hoopte dat hij ons zou zien, omdat hij wist dat we daar zouden aankomen. Maar hij ontdekte ons niet. Die bestuurder was mijn broer; een verpleger' . . .

Wonden werkten samenbindend

Ze woonden naast elkaar.

Een weduwe en een weduwnaar . . .

Er waren ook kinderen, die hadden alleen nog maar een moeder.

Ze bezochten of hielpen elkaar nooit of nauwelijks, en wisten van elkaar nagenoeg niets af.

Buitenstaanders zouden kunnen zeggen dat ze goed bij elkaar pasten, om samen de soms moeilijke levensweg te gaan, om elkaar tot steun te zijn.

Wat voordeel had het immers dat ze náást elkaar voortleefden?

Maar er scheen geen enkel initiatief te komen. Dus bleef de zaak zoals het was. Vanuit menselijke overwegingen zou er ook wel geen verandering komen.

Echter, de mens wikt, maar God beschikt!

Mevrouw Stoutjesdijk: 'Wij werden uit de Ahoy-hallen weggehaald door een nichtje van mijn man. Die bracht ons naar moeder in Rotterdam. Daar kregen we het best en het was fijn. Later gingen we naar een broer van mij en die woonde naast een weduwwrouw, maar ze hadden hoegenaamd geen kontakt met elkaar. Mijn broer was die verpleger, die bij de Ahoy-hallen naar ons gezocht had' . . .

Kinderen spelen buiten.

Kinderen vinden spoedig vriendjes en vriendinnetjes.

Ook hier.

Kleine ruzietjes en dan weer even vrede sluiten, markeren de spelletjes.

Ouders kijken toe en genieten mee.

Een moeder kijkt naar haar kinderen.

Een oom naar de kinderen van zijn zuster.

Al die kinderen spelen samen.

Maken kleine ongelukjes. Vallen zich wonden en builen.

Daar moet soms een vakman aan te pas komen.

De verpleger helpt zonder morren, de kinderen van zijn zuster en die van zijn buurvrouw. Een pleister is spoedig geplakt. Wonden genezen snel.

Behalve die éne wond . . .

Hij ontveinst zich niet dat hij zich de laatste tijd eenzaam voelt.

Enne . . . die kinderen van zijn buurvrouw vallen best mee. Ze zijn wel druk, maar erg aanhankelijk.

De moeder ziet de hulp die ook haar kinderen geboden wordt.

Daar moet ze die buurman eens voor bedanken.

Ze wist niet dat hij zo aardig kon zijn.

Moet je eens zien, hoe leuk hij met die kinderen omgaat en ze steeds maar weer bijstaat, als het nodig is.

Gek, dat je al een heel poosje naast elkaar woont en elkaar eigenlijk niet eens kent.

Ze moesten maar eens een keer bij elkaar op visite gaan.

Nu ja, je weet nooit hoe lang zo'n bezoek duurt en hoe ver zo'n kontakt reikt.

Mevrouw Stoutjesdijk: 'Mijn kinderen speelden met de buurkinderen en daardoor kregen mijn broer en zijn buurvrouw kontakt met elkaar. Als er ergens mee geholpen moest worden dan deed mijn broer dat. Als de kinderen zich verwonden, legde hij een pleister op de wond. Zo kwam van het een het ander en ze maakten een afspraak voor het leven.

In juli 1953 trouwden ze met elkaar.

Dat kwam ergens nog goed van pas ook. Hij trouwde bij haar in en wij mochten van de huisbaas in zijn huis blijven wonen. Later is er ook nog een jongetje geboren, dat het kwartet vol maakte.

Ze zijn nu samen reeds 27 jaar getrouwd' . . .

Een van de kinderen die in Rotterdam speelde met de kinderen van de buurvrouw

De vriendin was er toch nog

'Het heeft wel een maand of tien geduurd voor ik weer in mijn eigen woning terugkwam,' vertelt mevrouw Stoutjesdijk. 'Ik vond het wel fijn om weer thuis te komen, maar ik zag vreselijk tegen de rommel op. U kunt zich geen voorstelling maken hoe de boel er uit zag. 't Was één grote troep. Overal was bovendien het behang van de muur, en het water moest gebracht worden, zelf had je het niet. Toch was je dankbaar dat je weer terug mocht komen. Hoeveel slachtoffers waren er niet gevallen? . . .

We maakten dankdiensten mee, in Rotterdam. Vooral in de Schotse kerk. Na de dienst kon je dan koffie drinken en er kwamen ook altijd mensen die geëvacueerd waren. Onze eigen predikant sprak daar, een tamelijk rechtzinnig preker.

Wat je het meest bij blijft uit die tijd? . . . Wel, in de eerste plaats de reis terug naar huis. Thuisgekomen was je weer onder elkaar.

Wat ik me ook sterk herinner is het geschreeuw van de dieren, vóór dat zij hulpeloos verdronken. Dagenlang heeft bij ons in de buurt een paard in het water gestaan. Het dier werd later wel gered, maar men moest het daarna toch afmaken. Bij de burens kwam een koe het dak op, om veiligheid te vinden. Het dier moest onbarmhartig van het dak geduwd worden, omdat anders het dak zou instorten.

Maar nogmaals, tenslotte overheerste toch de dank, dat je het er levend af mocht brengen'.

Bij dit gesprek met mevrouw Stoutjesdijk was ook haar dochter Ria Stoutjesdijk aanwezig, alias Maria Kruidhof-Stoutjesdijk, zoals zij nu heet. Zij vertelde enkele aanvullende dingen. Het was namelijk haar vriendin die toen op het dak zat en verdween.

' . . . Het bleek later gelukkig nog te zijn meegevallen, want mijn vriendin, Leni, leefde nog. We zagen dan ook later een bootje op het water en het bleek dat zij en haar familie daarmee naar de overburen waren gevaren.

Van het verblijf op die zolder kan ik me niet zo veel meer herinneren. Wel de dieren die ik zag en hoorde. Ook de helikopters die werden gestuurd om ons te redden. Die dingen die moeder dus al verteld heeft.

Ik kan me nog wel herinneren dat men uit die helikopter een touw neerliet en daar werden de mensen gewoon aan opgehesen.

De redding uit ons huis weet ik ook nog: Het viel niet mee om uit het dak-

raampje te komen. De hulpverleners konden naast ons huis in het gootje lopen. Zij namen ons op de rug. We hadden alle kleren over elkaar aangetrokken die we bezaten. Maar nog kan ik me de kou herinneren van het moment toen ik mijn hoofd boven het randje van die goot uitstak.

Ik weet nog dat er een hele rij bootjes in een sliert achter elkaar op het water voer. In één daarvan zaten wij. Af en toe hield iemand zich bezig om de diepte te peilen.

Wij, kinderen, kregen op de kotter soms wat te snoepen, weet ik nog.

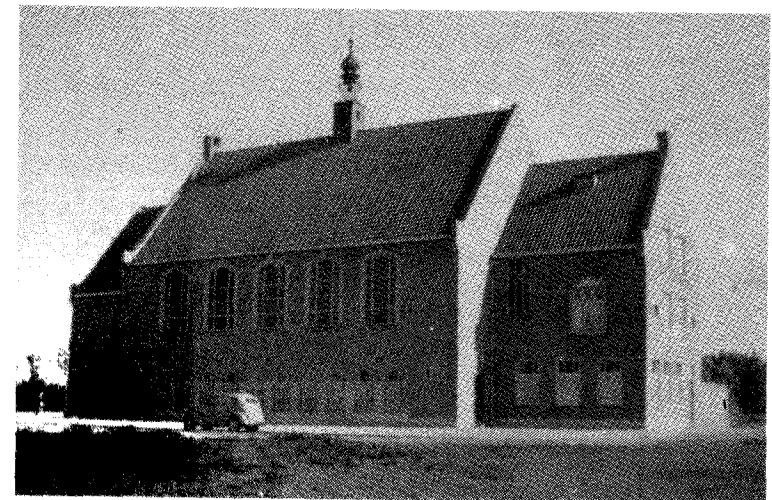
Ik zag ook dat er de volgende morgen iemand de trap af liep die een laars en een klomp aan had. Als kind keek ik daar met verbazing naar.

De aankomst later bij mijn oom, weet ik me niet meer te herinneren, maar wel dat we daar een leuke tijd gehad hebben. Het was er een gezellige buurt en we gingen op een leuke school. Dat was een nationaal christelijke school.

M'n oom woonde aan een pleintje in een driehoek. Midden in die driehoek stond er een kerk met bosjes eromheen en daar gingen wij dan spelen. Soms kwam er een politieagent en dan riepen we: 'Een jut! . . . Een jut!' Dat waren Rotterdamse woorden, die je overnam.

De terugkomst in Zeeland weet ik me ook niet meer te herinneren, maar wel dat je weer opnieuw het Zeeuws moest leren. Ik vond dat verschil in die talen wel raar.

De trouwerij van mijn oom met zijn buurvrouw, nu dus mijn tante, vond ik erg fijn om mee te maken. Zoiets onthoud je natuurlijk wel' . . .

De Schotse Kerk in Rotterdam

SERIE IV

Ds. F. Mallan in Bruinisse

Ds. F. Mallan

De dominee luidt de klok

Dominee Mallan rijdt Bruinisse binnen . . .

In zijn auto zitten nog meer mensen. Ze zien grauw van ellende, ze hebben al heel wat doorstaan.

En ginds in de verte . . . daar komt het water hen al achterop.

De dominee is nog maar net thuis of daar komt de burgemeester al op hem af, die het dreigende gevaar ook ziet aankomen.

'Dominee,' . . . roept hij, met een stem vol spanning. 'Dominee, ga alstublieft direkt de klok luiden! Doe het gelijk maar!' . . .

De dominee spoedt zich met haast naar het kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente, dat inderdaad toen een luidklok had.

De dominee hierover: 'Ik liep gauw door de konsistorie naar de kerk toe, die schuin tegenover mijn huis stond. Ik was spoedig in de toren, maar . . . ik had nog nooit een kerkklok geluid. Hoe ging dat eigenlijk? Nou ja, ik pakte dat touw en ging er aan hangen. Met klankrijk geweld galmden de slagen dreigend en waarschuwend over Bruinisse . . .

Tegelijkertijd besepte ik dat die klokketonen evenzeer voor mij als voor de anderen bestemd waren, want ik had ook al een gezinnetje, waar ik voor te zorgen had. Daarom dacht ik bij mezelf: Ik blijf hier niet in die toren, want dat lijkt me allesbehalve veilig. Dus gaf ik een paar enorme rukken aan het luidtouw, die natuurlijk een paar grote slagen tot gevolg hadden, en ging toen zo gauw mogelijk weer naar beneden, terwijl de klok nog een poosje bleef doorluiden, vanwege de kracht waarmee ik het touw bediend had.

Ik kwam weer in de konsistorie en daar zat toen een heel gezin, dat nog net over de binnendijk voor het water had kunnen vluchten. Het waren een man en een vrouw met vijf kinderen. Ik nam onmiddellijk een besluit' . . .

We zitten tegenover de op 18 april 1925 te Rotterdam geboren Ds. F. Mallan in de ouderwets gezellig ingerichte kamer van zijn pastorie aan de Utrechtseweg te Rhenen. De dominee is een vlot en boeiend verteller (zoals ik al wist van vorige interviews met hem) en laat ons als het ware meebelevan wat hij toen ervoer. De ene geschiedenis na de andere schiet hem te binnen en geeft hij gelijk aan ons door. Ondertussen is de cassetterecorder in werking gesteld, die nauwkeurig zijn verhalen vastlegt voor ons boek.

De pastor vertelt vokaal en fysiek. Handen en voeten hebben een functie daarin, ja, zijn hele lichaam buigt mee, als er een spannend moment de revue passeert.

De eerste vragen die wij de predikant stellen zijn, wanneer hij in Bruinisse was komen wonen en wat zijn eerste confrontatie met de Ramp was.

Dominee Mallan: 'Een dag voor de Ramp was het vreselijk gaan stormen, maar we zijn 's avonds gewoon naar bed gegaan. Je denkt natuurlijk niet dat er zoiets gaat gebeuren. Maar 's nachts om twee uur werden we gewekt, door het luiden van de kerkklok van de Hervormde Kerk en we begrepen wel dat er iets niet in orde was. We hoorden de burens met elkaar praten. En mijn vrouw vroeg hen: "Wat is er aan de hand?" . . .

"Ja," zeiden ze, "het water staat zo verschrikkelijk hoog."

"Is dat gevaarlijk?" vroeg mijn vrouw.

"Ja, natuurlijk," zeiden die mensen.

Dat waren dus Zeeuwen en u weet wel wat het spreekwoord van de Zeeuwen is: Luctor et emergo – Ik worstel en ontzwem. Die mensen zagen dadelijk het gevaar in en dat zagen wij nog niet. Mijn zuster was ook bij ons met haar man en haar baby. Ik ging me gauw aankleden en liep de straat op. Daarna ging ik naar de dijk om eens te kijken wat er aan de hand was. Ik kwam in de Oudestraat die op de kade uitliep, en daar lagen de schepen.

Wat lagen die schepen verschrikkelijk hoog! Ik had eerst niet eens in de gaten dat het schepen waren, want ik zei: "Wat staan die auto's allemaal hoog," maar toen zag ik ineens dat het schepen waren. Toen ik bij het water kwam zag ik pas goed wat er aan de hand was.

Ik heb nog nooit zo de macht van het water gezien.

Ze hadden vloedplanken gezet, maar het water kwam al ongeveer tot 20 centimeter onder de vloedplanken. Het was gewoon één kókende, bruisende zee! De burgemeester was er bezig zandzakken te leggen, met nog meer mensen.

Ik had er toen nog steeds geen erg in wat er eigenlijk aan de hand was. Dat zag ik 's zondags pas. 'k Had wel in de gaten dat er gevaar dreigde. Als je op de dijk stond kon je je handen wel wassen in het water, zo hoog stond het al en er moest nog vloed komen; althans moest het nog een uur of twee vloeien!

Dus ik gauw weer naar huis, want je wist maar nooit of de dijk zou breken en de kinderen lagen nog te slapen . . . Het is ons geluk geweest dat even later de dijk in Sir Jansland doorbrak, daardoor zakte gelijk het water in Bruinisse. De buitendijk van Bruinisse was ook nog wel aardig stevig.

Wij zijn vanzelf niet meer naar bed gegaan. Toch drong de werkelijkheid niet zo tot je door en 's zondagsmorgens wist je niet goed wat je doen moest: Zou er kerk gehouden kunnen worden?

En wat gebeurde er? . . .

Om kwart voor tien gingen de kerkklokken luiden en ik dacht: Ja, dan is er toch zeker wel kerk. Het bleek echter al spoedig dat de klokken werden geluid om de burgers zoveel mogelijk op te roepen om te gaan werken en te

Toen ging er door me heen: 'Houd aan tijdelijk, ontijdelijk' . . .

helpen om een dijkdoorbraak te voorkomen. Uiteraard ging ik naar de kerk, maar ik was niet de enige, want er kwamen zo'n vijftig à zestig vrouwen aanlopen. Geen mannen! Die vrouwen kwamen toch wel op dat klokgelui af, want zij dachten ook dat er misschien wel een kerkdienst gehouden werd. Er stond echter wel een ouderling bij en die zei: "Dominee, zouden we dat nou wel doen, de toestand is zo gevaarlijk," en hij stelde voor om morgenavond, als het goed afliep, een dankstond te houden . . .

Ineens kwam er een oud mannetje aan, een heel trouwe kerkganger, die zeker een kwartier moest lopen om naar de kerk te komen. Hij liep zo krom, met zijn neus bijna op de straat. Hij was een eind in de tachtig en kwam altijd trouw naar de kerk. Ook hij kwam op dat klokgelui af. We waren nu al met zo'n 65 mensen.

Toen ging er door me heen: "Houd aan, tijdelijk, ontijdelijk" . . . en ik zei: "Laten we naar de konsistorie gaan, dan zal ik daar een korte preek houden." Dat heb ik toen ook gedaan en ik was juist van plan om te preken uit Mattheüs 24, een hoofdstuk dat gaat over wat er aan de wederkomst van de Heere vooraf gaat en ook over rampen. Ik heb de dienst zo kort mogelijk gehouden en het liep verder goed, maar toen kwam er toch één vertellen dat er iemand uit onze gemeente verdronken was. En dat was nou net degene die de kerk had gebouwd.

Het was gebeurd met dat plaatsn van die zandzakken. Het water kwam toch door die binnendijk heen. De dijk was nog niet doorgebroken, maar er was water overheen gekomen. Hij is toen in een soort plas terecht gekomen en kon daar niet meer uitkomen en hij verdronk! Hij was de enige van mijn gemeente, die verdronk.

De storm bleef maar aanhouden, en het was merkwaardig er kwam een vloed over de vloed heen. Wij bleven die dag nog droog en 's middags werd er gevraagd naar auto's om mensen van buiten het dorp te halen. Dus zieke mensen en oude mensen om die naar het dorp te brengen, want het dorp lag hoger dan de omgeving.

Ik ben toen de hele middag bezig geweest met het ophalen van zieke en oude mensen en die bracht ik toen naar het dorp. Ik was uiteraard ook één van de mensen die een auto hadden. In die tijd waren er nog niet zoveel mensen die in het bezit van een auto waren.

's Middags is er geen kerkdienst geweest.

Ik heb ook nog een paar mensen in huis gehad, een man en een vrouw van wie een dochter vlak *boven* de binnendijk tussen Bruinisse-Oosterland, op de eerste boerderij achter die binnendijk, woonde. Die mensen konden in mijn huis telefonisch contact krijgen met hun dochter, die nog maar drie dagen geleden een kind ter wereld had gebracht. Ze hoorden iedere keer van hun dochter dat het water steeds hoger kwam en dat het benauwd werd, en dat het water al haast op de zolder stond. Maar op den duur kregen we geen telefonisch contact meer.

Die vader wilde er persé naar toe. Nou, dat deden wij toen maar, en toen zagen we die wilde woeste, bruisende zee. En er waren mensen die probeerden de binnendijk nog te versterken, maar je kon wel indenken dat die binnendijk het op een gegeven moment niet meer zou houden . . .

Wij konden niet bij dat huis komen, waar die dochter woonde, maar die mensen in het huis hadden ons gezien en staken een zakdoek door het raam. Ze leefden dus nog. Wij constateerden dat ze in de grootste nood verkeerden, want het water stond al haast tot aan de zolder.

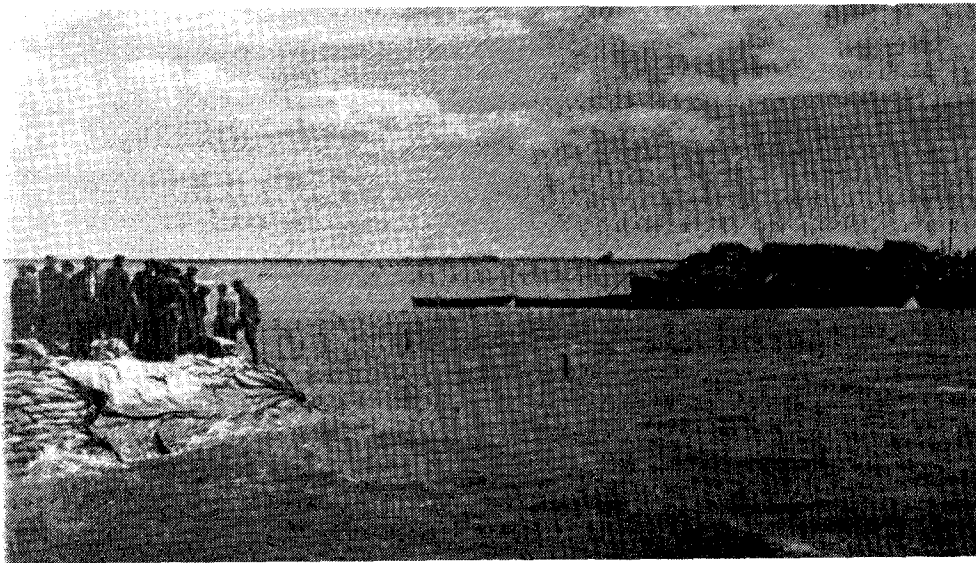
Als het water tegen de zolder aankwam, dan had je kans dat die zolder ging drijven. Wij keken ontzet toe en stelden vast dat er geen redden aan was! . . .

Ook vissersmensen durfden het niet aan. Ze konden er ook niet met een roeiboot bijkomen. 't Was één kokende, bruisende watermassa. En zo was het over het hele eiland heen.

Ik begreep dat die binnendijk het niet lang zou houden en ik zei tegen die vader: "We moeten terug!"

Die man zei: "Ik kan niet meer terug, mijn kinderen zijn daar aan het verdrinken. Ik kan niet meer terug."

De Rampaartsedijk te Bruinisse

Ik zei: "Het móet!" . . .

Ik heb hem als het ware terug moeten dúwen.

En we waren net weer in Bruinisse toen het water ons al achterop kwam.

Op dat moment vroeg de burgemeester of ik de klok wilde luiden' . . .

De dominee vertelt nu hoe het er met dat luiden aan toe ging, zoals beschreven in het begin van dit hoofdstuk . . .

Het schaap droeg de herder

Dominee Mallan moest een besluit nemen, wat hij met die mensen zou doen, die hij in de konsistorie aantrof.

Er was eigenlijk maar één goede beslissing mogelijk.

'Kom direkt met mij mee!' . . . liet hij zich horen.

'Ja, maar, dat doen wij niet hoor. Moet u eens kijken, we hebben vijf kinderen, dat kán toch niet.'

Maar de 'herder' die het gevaar van de 'schapen' zag, reageerde onmiddellijk met: 'Niet praten! Kómen! . . . Direkt!' . . .

De dominee vervolgt: 'Juist was deze morgen de vader van de moeder van deze kinderen, die ouderling was bij ons in de gemeente, ook bij mij in huis geweest en gebleven. Op deze wijze had ik al een hele groep mensen in mijn huis: Dat gezin – die vader – twee bejaarde mensen, mijn zuster met haar man en baby, en dan had ik dus zelf ook nog een vrouw met drie kinderen. Mijn beslissing bleek wel juist te zijn, want we waren nog niet goed en wel binnen of daar kwam het water al aanzetten.

Onthutst stonden we boven aan de trap naar het binnenstromende water te kijken. Het was een angstwekkend gezicht. Onophoudelijk steeg het water. Halverwege de trap bleef het gelukkig staan.

We hadden geluk dat ons huis nogal hoog stond.

Onze overburen kwamen heel wat dieper in het water te zitten.

Wat er verder zou gaan gebeuren, daar had niemand enige notie van.

Juist in die week had ik mijn vrouw de volgende vraag gesteld:

"Zeg, vrouw, heb je een petroleumlamp in huis?" . . .

"Ik? . . . Nee, hoor, wat moet ik daar mee doen?" . . .

"Nou, kijk eens vrouw, er kan altijd iets gebeuren, dus ik vind wel dat we een petroleumlamp in huis dienen te hebben. We hebben dat in de oorlog ook meegemaakt, dat het elektrische licht altijd het eerst uitvalt en dan zit je in het donker, dus" . . .

Nou, toen heeft mijn vrouw een petroleumlamp in huis gehaald en die kwam nu goed van pas.

De avond en de nacht braken aan . . .

Gelukkig bleef het water ook toen op dezelfde hoogte staan.

Maar u begrijpt hoe ongerust die ouders waren, waarvan de dochter in

... 'toch zo'n verschrikkelijke, dramatische toestand!' ...

levensgevaar verkeerde. Het betekende voor hen een grote angst. Ze zaten geweldig over hun kinderen in.

En zo verstreek langzaam de nacht.

's Maandagsmorgens kwam het ogenblik van de redding van die mensen aan de andere zijde van de binnendijk. De romp van het huisje was blijven staan, maar van binnen was alles verwoest. De mensen leefden nog en werden er toen dadelijk afgehaald, want nu konden de vissers er wel bij komen.

Van dat reddingswerk heb ik zelf niets gezien.

De gehele maandag hebben we op de zolder doorgebracht.

Het is een bijzonder vreemd gezicht, ja, een gewaarwording, als je op de zolder van je eigen huis moet constateren dat je midden in de zee verkeert.

Om je heen allemaal water en zo ver je oog reikte, niets dan water.

Eten hadden we gelukkig voldoende' ...

We vragen Ds. Mallan of hij nog kans had gezien een godsdienstoefening te houden op die zolder: 'Nou, laat ik dit zeggen, juist op die zolder vond ik een geopende toegang tot Gods troon. Het deed de afstand naar de hemel kleiner worden. Ik mocht vertrouwen hebben.

Ik heb nog zoveel mogelijk van mijn boeken gered. Er zijn er wel in het water terechtgekomen, maar dat waren juist boeken, die voor mij wat minder waarde hadden.

Na de ramp bleken wij een schade te hebben van $\pm f$ 4000,-, nog aardig wat in die tijd. Er was namelijk ook water in mijn garage gekomen. Nou had

ik de auto wel op de dijk kunnen zetten en dan was hij daar mooi blijven staan; maar ja, op zo'n moment denk je daar niet aan.

Met de angst op zolder viel het verder nog wel mee. Het stormde niet meer en het water was rustig geworden. Wel was er een angst van: Je weet wat er gebeurd is, maar je weet niet wat er v $\acute{e}$ rder gaat gebeuren. Uiteraard kreeg ik ook zorg over de gemeente. Je wist niet wat er met de gemeenteleden plaats vond.

Dinsdag werden we in veiligheid gebracht. De politie kwam ons uit het huis halen. Zij hadden mannen bij zich met lieslaarzen aan en die droegen ons de boot binnen, die ons naar de Oudestraat zou vervoeren. In de Oudestraat moesten we een heel stuk door het water. Ik had toen zelf nog geen laarzen en toen werden we dus dat hele stuk gedragen. Het was nog een gemeentelid ook, die mij droeg' ...

'Het schaap droeg dus de herder?' ... merkten wij op.

Ds. Mallan schiet hardop in de lach.

'Dat klopt ook nog,' ... stemt hij toe en vervolgt dan: 'De Oudestraat liep op de dijk uit en lag wat hoger dan de straat waarin wij woonden.

Een diaken van onze gemeente woonde juist in die Oudestraat, dicht bij de dijk en daar werden we binnengebracht.

Hier konden we de nacht doorbrengen. Eerst brachten we de kinderen naar bed.

Er waren niet genoeg slaappleaatsen voor allen, dus hebben we op de grond geslapen.

Na die eerste nacht die ik bij die diaken heb doorgebracht, kwam er 's morgens om vijf uur een meisje en die vroeg of ik dadelijk wilde komen. Ik moest dan naar de zeilmaker. Want die zeilmaker had de zolder ontruimd voor mensen die voor het water vluchtten.

Het was daar toch zo'n verschrikkelijke, dramatische toestand! De mensen wisten er geen raad mee en of ik even mee wilde gaan.

Nou, toen kwam ik daar en ben geschrokken van het gehuil en het tekeer gaan van die mensen. De $\acute{e}$ en had zijn vader zien verdrinken, en de ander z'n moeder, of er waren kinderen van deze ouders verdrongen en noem maar op. Ze gingen zo vreselijk tekeer dat je niet wist hoe je die mensen tot bedaren moest brengen. Ik probeerde boven dat geschreeuw uit te komen om met ze te praten, maar dat lukte niet.

Tenslotte pakte ik de Bijbel ...

Het was nog donker, zo in de morgen. Een verpleegster kwam bij me met een kaars om bij te lichten en ik zei: "Mensen, als jullie even stil zijn, zal ik een stukje lezen uit Gods Woord," en daarna heb ik Psalm 107 voorgelezen.

Toen heb ik gezien welk een kracht er van Gods Woord uitgaat. Ik hoefde niets meer te zeggen. Terwijl ik begon te lezen, werd het vanzelf stil en ze

luisterden, en toen ik het hoofdstuk uitgelezen had zei ik: "Het is nu stil, laat ik nu voor u allen een gebed doen." Dat deed ik en ben weggegaan; en de rust was weergekeerd. Dat is wel iets opmerkelijks. Ik heb die mensen getroost en bemoedigd bij wie dat nodig was.

Later moesten de gezinnen met kinderen Bruinisse uit. Daar hoorden wij dus ook bij. Nu was die diaken een visser en hij bracht ons toen met de boot naar Dordt en vandaar zijn we naar Barendrecht vertrokken, waar mijn schoonmoeder woonde.

Inmiddels moest iedereen het eiland verlaten. De meesten gingen naar Rotterdam om daar opgevangen te worden in de Ahoy-hallen. Ik heb daar hele dagen doorgebracht' . . .

Dominee in lieslaarzen

Vanuit Barendrecht vertrok Ds. Mallan dus weer naar de Ahoy-hallen te Rotterdam om daar de mensen van zijn gemeente op te vangen.

' . . . Ik had geen auto meer, maar een kennis van me hielp me aan een oude Franse Ford. (Dus Frans in een Franse Ford, waagden wij op te merken, waar de predikant hartelijk om lachen kon.)

Ik had nog nooit in een Franse Ford gereden en in die oude Ford moest ik de mensen uit de Ahoy-hallen naar de kerk brengen. Ik kreeg een lijst met namen en adressen waar ik de gemeenteleden van mij kon onderbrengen. Maar eerst moesten ze naar de kerk gebracht worden en daarna naar het opvangcentrum.

In de Ahoy-hallen trof ik ontzettend veel leed aan. Die mensen waren daar allemaal aangekomen met schepen. Ze waren bedroefd en van streek.

De hervormde dominee kon in Bruinisse blijven, want hij had geen kinderen. Hij kon dus aandacht besteden aan de behandeling van de verdronken mensen.

Ik ben twee of drie weken weggeweest van Bruinisse en daarna ben ik elke week van zaterdag tot maandag naar Bruinisse gegaan, want er waren zestig mensen van mijn gemeente die daar nog droog zaten. Onze kerk stond ook in het water, maar de Hervormde kerk niet. In het begin is daar wel water geweest, maar verder stond die droog. In die kerk heb ik 's zondags voor zo'n zestig man gepreekt.

Ik bleef dan ook vaak 's maandags daar en dan gebeurde het dat de politie kwam en die zei: "Dominee, er is net een kind gevonden van drie jaar, alleen de vader staat er bij" . . .

Dan moest ik de lieslaarzen aantrekken om het kind te gaan begraven. Dat was voor zo'n vader heel moeilijk en voor mezelf was het ook heel zwaar om daar dan een enkel woord over te spreken . . .

Dat is zo doorgedaan totdat Bruinisse weer droog kwam, omdat ze de binnendijk weer dicht gekregen hadden. Ook mijn huis kwam weer droog. Alles onder het slik. Het was vreselijk! Je had gewoon moed nodig om weer verder te gaan. Mijn vrouw heeft met een dienstmeisje ik weet niet hoeveel emmers water uit de kelder gesleept. Het huis moest zo goed mogelijk schoongemaakt worden en wat bruikbaar was, zoals meubilair, moest ook weer worden gereedgemaakt voor gebruik.

De kerk werd ook weer spoedig gereinigd en 's zondags daarop zouden we

... 'ik kon er geen woorden voor vinden' ...

dienst hebben in onze eigen kerk. De eerste dienst ging goed en we gingen 's middags ons klaar maken voor de tweede dienst en daar begon opeens de klok weer te luiden.

Wat is er nu aan de hand? dachten we.

Ook de sirene begon te loeien.

Toen vertelden ze mij, dat de dijk weer doorgebroken was. Het water kwam opnieuw het dorp in, dus de kerkdienst ging niet door. Even later zaten we weer in het water.

Er zat niets anders op dan weer naar de Hervormde kerk te gaan. Ik bleef nu wel in mijn eigen huis en ging 's zondags met de lieslaarzen naar de kerk, met mijn schoenen onder de arm. En als ik dan in de konsistorie kwam, trok ik mijn lieslaarzen uit en mijn schoenen aan, en zo ging ik de preekstoel op.

Dat hebben we dus moeten doen, totdat het gat weer gestopt was en het dorp weer droog kwam, waarna het ook droog bleef. Het eiland zelf heeft nog een hele tijd onder water gestaan. Ik was toen al weer met mijn hele gezin in Bruinisse.

Het was wel zo in die tijd, dat waar het water was, er wel eb en vloed bleef, maar mijn huis stond wat hoger, dus dat water kwam er bij mij niet meer in. Onze burens waren ook thuis gebleven, en als het eb was bleef het droog en als het vloed werd stroomde het water weer naar binnen. Dan ging die man met zijn voeten op een stoel zitten om droog te blijven ...

Een jaar na de Ramp zijn al de slachtoffers herbegraven. Ik heb in Zierikzee bij een graf gestaan waar er vijf kisten na elkaar in gingen, uit één gezin.

Twee uit dat gezin waren er nog over en die stonden er bij. Ze hadden een heel diepe kuil gemaakt en de ene kist na de andere ging de kuil in. Eerst de eerste kist en dan aarde er op, dan de tweede kist en weer aarde er op, totdat ze er alle vijf in waren. Dan gaat er wel wat in je om ... En als je dan tegen die twee mensen iets moet zeggen, dan heb je wel de kracht van Boven nodig.

Ik stond wel eens bij het graf dat ik bad: "Heere, geef me te spreken, want ik kan er geen woorden voor vinden." Ik kreeg dan werkelijk iets om over te spreken en dat was wonderlijk.

Zo heb ik er in Nieuwerkerk een keer veertien naast elkaar begraven. Dat waren twee families. Het waren zowel grote kisten als kleine kisten. Zulke toestanden had je toen ...

Ook was er een vrouw die al achttien jaar reumapatiënte was. Net als die vrouw in de Schrift. Achttien jaar kon ze niks doen. Ze was van mijn gemeente. Ze kon geen vlieg van haar afslaan, ze kon zich helemaal niet verroeren. Mijn zorgen gingen ook uit over dat mensje en ik dacht: "Waar zou zij toch zijn en hoe zullen ze die vervoerd hebben?" ...

Later hoorde ik dat ze haar op zo'n vissersschuit vervoerd hadden naar Dordt. Ik ben overal gaan informeren en kwam er toen achter dat ze in Dordt in een R.K.-ziekenhuis lag. Ik ben er dadelijk naar toe gegaan. Haar man lag zo maar op de grond naast haar. Ze wilden graag onderdak hebben en ik beloofde: "Nou, ik zal mijn best doen."

Ik had een hele lijst met namen en adressen en ging die hele lijst af en vroeg of er ook plaats voor deze vrouw was. Als ik dan ging vertellen hoe de situatie was met deze vrouw, zag iedereen er van af. Zodoende kon ik voor haar geen plaats krijgen.

Nu stond Ds. Keuning in die tijd in Barendrecht en die heeft tegen mij gezegd: "Als je adressen tekort komt, kun je bij mij terecht."

Nu, ik kon geen adres meer vinden en toen ben ik naar Ds. Keuning gegaan en vertelde hem de toestand. De dominee verwees me naar de kosteres, die Macheltje van de Veer heette. En toen ik haar het verhaal vertelde zei ze: "Ik neem het op me, breng die vrouw maar naar mijn huis toe" ...

De vrouw is naar Macheltje gebracht en moest ook nog via een kromme trap naar boven. Dat moest heel voorzichtig gebeuren, want één kleine beweging en ze had onuitstaanbare pijn. Dus toen ze eenmaal lag, hebben ze de dokter er nog bij gehaald. Die man en die vrouw hebben het zeer gewaardeerd dat ze zo opgevangen zijn door die kosteres.

Toen het land weer droog viel, zijn ze weer naar hun eigen huis teruggekeerd. Die vrouw is na verloop van enige tijd gestorven aan haar vreselijke

ziekte en ik moest haar begraven.

Weet je wat mij toen erg goed deed? Wel, dat was dit: Toen de lijst werd afgelezen door de begrafenisondernemer met allerlei namen van mensen die zich achter de kist schaarden, stond boven aan de lijst de naam van Macheltje van de Veer, de kosteres van Barendrecht. Hieruit bleek hoezeer de overledene het gewaardeerd moet hebben, dat ze in die Ramptijd door deze kosteres van de Christelijke Gereformeerde Kerk in Barendrecht in haar grote nood geholpen werd' . . .

Dominee Mallan is uitverteld, maar we praten nog wel wat na. Ook zijn vrouw komt er nog even bij. Het was dit keer reeds de derde maal dat we deze predikant van de Gereformeerde Gemeente in Nederland een interview afnamen, en een woord van dank leek ons op z'n plaats. Ondanks dat het een bijzonder drukke periode was voor de dominee, ervoeren we toch het welkom in zijn pastorie, evenals vorige keren, als ongeveinsd.

Na het hoffelijk uitgeleide door het echtpaar, konden we weer huiswaarts rijden, met drie nieuwe en zeer wetenswaardige hoofdstukken op onze cassette, voor het tweede deel van het Schuimend Zeenat, zoals de lezer inmiddels ook zelf heeft kunnen vaststellen . . .

SERIE V

*Familie Cats-Vlieger,
Familie Rentier en
Familie Van Klinken in Nieuwerkerk*

Het echtpaar Cats

Het echtpaar Van Klinken

Het ledikantje dat op het water dreef

We rijden Nieuwerkerk binnen. Zo ongeveer het eerste terrein dat wij passeren is een kerkhof. Er staat een monument op. Een betonnen meeuw. Daar omheen liggen talloze graven. Van bekende en onbekende mensen. Slachtoffers van de Ramp. Het water had hier fel toegeslagen . . .

We rijden verder.

Wat een mooie, vredige dag eigenlijk.

Wel wat nevelig, maar de zon is onophoudelijk bezig door te dringen.

Onwillekeurig denk je terug aan de tijd toen het er hier, in dit mooie dorp, zo geheel anders naar toeging en het schuimend zeenat er hevig bruiste.

We blikken nog even naar het kerkhof.

Na een poosje zoeken zitten we spoedig achter een flinke bak koffie bij de familie Cats te Nieuwerkerk, in hun aardige, alleenstaande huis, op de hoek van de straat. Een beetje dominerend bijna.

De Ramptijd is ook voor hen een onvergetelijke tijd. Daarom zijn ze graag bereid om er nog het een en ander over te vertellen. Al is het dan al dertig jaar geleden, het mag nog gerust overal geweten worden wat er toen plaats vond. Welke krachten er schuilen achter wind en water. Maar ook dat er in dat alles sprake kan zijn van een hogere Kracht en Macht, Die op onbegrijpelijke wijze aanwezig is en ondoorgrondelijk bezig is.

Immers, wie kan Gods wijs beleid doorgronden? . . .

‘We sliepen als rozen,’ . . . zo begint de heer Cats, ‘toen er plotseling op de deur gebonkt werd. Het bleek een boer te zijn die in deze buurt woonde. Kijk, dáár, ietsjes naar links, daar woonde hij (Cats wijst door het raam naar buiten).

De landbouwer had deze morgen vroeg in het dorp moeten zijn en vernam daar dat de dijken waren doorgebroken en het water nu ook spoedig hier zou zijn.

Nu, dat was enigermate schrikbarend nieuws. Ik ging er gelijk met mijn fiets op uit om poolshoogte te nemen en mijn familie te waarschuwen . . .

Toen ik terugkwam schrok ik geweldig.

Dáár . . . (wijst weer door het raam) tussen die huizen zag ik me plots toch een golf water aankomen! . . . Gewoon niet mooi meer. Ontzettend dreigend was die aanblik. Het water kwam bij Ouwerkerk vandaan. Een dijkdoor-

Een blik op het kerkhof.
Graven van de slachtoffers van de Ramp

braak. Zo'n golf breekt zich wel iets af, maar blijft toch behoorlijk overeind. Dat is eigenlijk wonderlijk om te zien. Als in slagorden komt het op je af. Je wil dan wél weg wezen! . . .

Zo gauw mogelijk fietste ik naar huis, waar mijn vrouw en kinderen, zoals ik terstond begreep, in groot gevaar verkeerden, vanwege dit dreigende water.

Aanvankelijk dacht ik, na die waarschuwing van die boer, dat vooral al de sloten vol zouden lopen en hier en daar ook wel een terrein, maar nu begreep ik dat de toestand veel en veel erger was.

Ach, we waanden ons allen veilig achter de dijk. Wie vermoedde aanvankelijk een ramp? . . . 't Was wel eens vaker hoogtij geweest.

Thuisgekomen, was het water er al.

Dat fiets je toch niet vóór . . .

Elk mens is nogal materialistisch ingesteld, dus begon ook ik al spoedig dingen naar boven te sjouwen: De radio bijvoorbeeld.

Je moest geweldig oppassen dat je niet in één keer een deur opentrok, want als er water achter stond, kreeg je die deur niet meer dicht.

Je moest overal alert op zijn.

Ondertussen wies het water schrikbarend.

Beneden was de slaapkamer waar mijn vrouw en ik sliepen en waar ook het ledikantje stond met onze jongste van één jaar er in.

Ik ging naar beneden en tot mijn verbazing zag ik hoe het ledikantje op het water dreef. Het dobberde als weleer Mozes in zijn biezenkistje op het klot-sende water.

Ik was er als de kippen bij . . .

Ach . . . de kleine sliep nog als een roos op de deining van het water.

Het water stond buiten heel hoog aan de ruiten. We waren nog steeds bezig spullen naar boven te sjouwen. We hadden laarzen aan, uiteraard. We hebben onze kinderen er toen gauw uitgehaald en naar boven gebracht. Ons dochtertje bleef gewoon doorslapen. Ze was juist op 24 januari één jaar geworden.

Ondertussen kwam er een verschrikkelijke stank in ons huis te hangen. Er kwam veel vuil mee met het water. Modder uit de sloten en misschien ook wel de geur van het verdronken vee.

Je hoorde soms ook vreemde geluiden.

Zo siste bijvoorbeeld ineens de kachel uit, door het binnenkomende water. Allemaal dingen die je waarschijnlijk en hopelijk maar één keer in je leven meemaakt.

We pakten ook nog snel de portefeuille weg van het bureau. Er zat veel geld in, want daarmee moest ik de boeren betalen.

En zo waren we een poosje bezig om nog te redden wat te redden viel' . . .

Een ontzettende aanblik

Tenslotte kwam het gezin dan toch boven terecht en dat was hard nodig ook, want het water wies maar bar. 't Stond erg hoog. Er kon van alles gebeuren en dat was de familie Cats zich terdege bewust. Er was natuurlijk ook angst, maar toch geen paniek. Och, ze wisten eigenlijk nog maar nauwelijks wat er aan de hand was, zeker niet wat er in andere gedeelten van Zeeland en van Holland had plaats gevonden. Hun wereld was voorlopig Nieuwerkerk. En de einder was bewaasd . . .

'Het water kwam eerst twee treden op de trap, maar later kwam het veel hoger. Of het toen angstig werd? . . . Ja, zéér angstig. 't Was hier vroeger allemaal land, die nieuwbouw was er natuurlijk nog niet, en juist van die kant zagen we allerlei mensen op zolders en balken voorbij drijven. Nou, dan weet je eigenlijk niet wat je ziet. De mensen waren in grote nood, maar wij konden *niets* doen. Ze dreven toch te ver van onze woning af om een reddende hand uit te steken.

Stelt u het zich maar voor.

Al die mensen in doodsnoed.

En daar sta je dan naar te kijken' . . . aldus Cats.

Het was inderdaad een verschrikkelijke aanblik.

Voor hun ogen zagen ze de mensen in een heftige worsteling met de dood.

Zouden ze het halen? . . . was steeds de bange vraag.

Moest je bijvoorbeeld eens kijken hoe men op die zolder daar bezig was zich overeind te houden. Met inspanning van alle krachten verzette men zich tegen de overweldigende kracht van wind en water.

Tevergeefs . . .

Stuk voor stuk zag het echtpaar Cats hoe de ellendigen van hun toch vrij stevige 'strohalmen' aftuimelden.

Ontzettend was het.

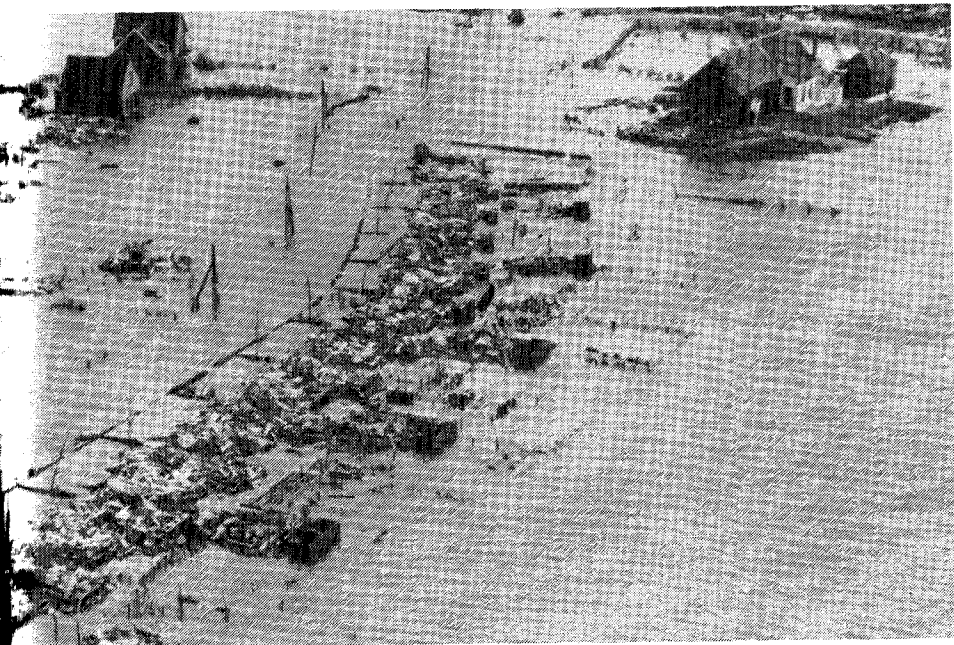
En dan geen hand te kunnen uitsteken.

We zien op de gezichten van het echtpaar Cats als het ware nog de ontzetting van wat zij toen beleefden én moesten aanzien . . .

Mevrouw Cats: 'We zagen ook het gezin van Adriaan Rentier voorbijkomen, op een losgeslagen zolder' . . .

De heer Cats: 'U moet weten dat de huizen hier nogal vierkant gebouwd

Februari 1953: landarbeiderswoningen buiten het dorp, gestrekt langs de weg. Het water drukte de zolders, waarheen de bewoners voor het giertij waren gevlucht, uit de muren. Als vloten dreven ze met de mensen de polder in. Dit overkwam ook de gezinnen, die met achterlating van acht doden, 'Dijkzicht' wisten te bereiken.

werden. Vier muren en daarop een bijna "losse" zolder. Als daar dan het water op afkomt storten de muren in en de zolder blijft drijven. Er dreven er heel wat bij ons langs, dicht bij en verder af . . .

Tja, op die ene zolder, was het heel erg' . . .

Met z'n achten waren de Rentiers in de woedende nacht van zaterdag op zondag, toen het water door de dijkgaten bij Stevensluis en Ouwkerk de plaats Nieuwerkerk overviel, naar deze zolder gevlucht. Waarbij ze nog juist kans hadden gezien hun trapnaaimachine (een kostbaar voorwerp in die tijd) mee naar boven te slepen. Aanvankelijk leek het goed te gaan, hun stulp doorstond de eerste springvloed. De muren bleven overeind en misschien zouden zij het redden.

Maar 's middags werd het erger.

Dat vertelt ons ook de heer Cats.

Toen werd de toestand zeer angstig, tekenden we zojuist op.

Het tij in de ondergelopen Vierbannenpolder steeg tot boven drie meter.

Dat was teveel voor het huisje met de vijf gemeten land, dicht bij de dorpskom van Nieuwerkerk.

De muren begonnen te barsten.

Een vreselijke angst tekende zich af op de weerloze toeschouwers.

Het water scheurde voor hun ogen de zolder uit de voegen van de muren.

Daar ging het pannendak . . .

Het sloeg aan weerszijden in de golvende stroom.

Het kolkende water kreeg de tot een vlot wordende zolder in zijn greep en sleurde deze mee de polder in, met de acht zielen . . .

Taferelen als tijdens de zondvloed.

In blinde razernij stuurde de storm het scheepske voort in de richting van . . ., ja waarvan? . . . De dood, misschien? . . .

In de polder immers liepen de golven hoog op als bij een branding.

De zolder kon het achttal nauwelijks torsen.

'We zagen deze door storm en water letterlijk tot vaartuig gebombardeerde zolder aan ons voorbijgaan,' vertelt ons het echtpaar Cats.

'De mensen grepen zich vast aan de trapnaaimachine om maar niet van het kantelende geval af te plonzen. In het boek "Gekwelde Grond" . . . kun je er over lezen,' adviseerden zij ons tegelijkertijd.

Daar zijn we dan ook tussendoor mee bezig, nu we dit boek schrijven, om vergelijkingen en aanvullingen te kunnen maken uit dit interessante boekwerk.

Het vlot was eigenlijk veel te zwaar beladen met die acht mensen. Het kon de snelle bewegingen van het water niet volgen en dreef dan ook half onder water, en Rentier zwoegde wat hij kon om het boven water te houden. Boom dikke, drijvende dakspanten en balken maakten de polder erg onveilig. Het leken soms torpedo's, klaar om toe te stoten.

Rentier begreep dat hij alles moest doen wat hij kon om het kantelende vlot in evenwicht te houden en tevens te voorkomen dat deze stootbalken de zijnen in de stroom zouden drukken. Op deze wijze vocht Adriaan Rentier tegen de dood.

Urenlang! . . .

'Hier aan de dijk – vervolgt Cats zijn verhaal – zijn de meesten uit Nieuwerkerk verdronken. Bij vrouwen kwam er dit nog bij, dat hun rokken soms schoven onder balen stro, zodat het er des te gevaarlijker door werd voor hen. Er lag hier veel wrakhout bij de dijk, dat kon ook een belemmering vormen.

Tja, het was wat. Onvergetelijk. Er zijn hier in Nieuwerkerk wel een driehonderd mensen omgekomen. Maar voor ons zelf begon het er zachtjesaan ook benard uit te zien. Het water steeg 's middags nog een eind hoger en we konden niet op de zolder blijven. We moesten er uit, het dak op. En dat in

Hommeldebommel, daar viel hij van achterover...

'Nu zijn wij aan de beurt' . . .

zulk weer . . .

'k Heb eerst wat matrassen naar buiten gebracht door de dakkapel. Daar hebben we de kinderen opgelegd met wat dekens ervoor. We hadden ook nog een mandje vol met flessen melk mee naar boven genomen en dat kwam nu goed van pas. We bemerkten ondertussen dat praktisch alle woningen van het dorp waren ingestort. Er stond, zover wij konden zien, bijna geen huis meer overeind. Nogmaals: een ontzettende aanblik, vol jammer en ellende. Het huis waar wij in woonden was een woningwetwoning en het hield gelukkig nog aardig stand.

We hadden ook de tegenwoordigheid van geest om de pannen van het dak te gooien, zodat het huis minder zwaar belast was. Hadden dat maar veel meer mensen gedaan. Dat zou nog veel levens gespaard hebben, want dat verminderte heel sterk de kans tot instorten.

We kregen overigens wel schade aan de voorgevel en nog ergens, maar de muren bleven gelukkig staan.'

Mevrouw Cats: 'Rondom ons zagen we de huizen in elkaar storten en op zeker moment dachten we: Nu zijn *wij* aan de beurt' . . .

Er doolt eenzaam een man door het woeste weer in de polder. Hij komt van Oosterland en is niet gerust over de toestand van de dijken, tijdens deze barre storm en bij deze hoge waterstand.

Zijn angstig vermoeden wordt maar al te zeer bewaarheid. Er stroomt water de polder binnen. Er moet dus een dijkdoorbraak zijn. Hij beseft onmiddellijk het grote gevaar.

'De hofstede van Van Klinken,' flitst het door hem heen. Daar moet gewaar-schuwd worden. Hij zal proberen binnendoor in de boomgaard er vlakbij te komen, want in die boomgaard woont Leen van Klinken met zijn vrouw en drie kinderen.

Zo gedacht, zo gedaan.

Hij redt het en loopt naar de deur van een noodwoning, midden in de boomgaard. Hij bonkt enkele zware dreunen op de houten deur en wacht even tot hij binnen geluid hoort, al valt het niet mee om dat te horen bij zoveel stormgebruis.

Dan schreeuwt hij luid: 'Wakker worden! De dijken zijn doorgebroken! Waarschuw Flikweert en je vader!' . . .

Leen van Klinken kijkt half slapend, half wakend in het donker naar buiten. Wat moest hij er van denken? Nou, ja, 't zal wel waar wezen . . .

Tijdens een van onze 'Ramp-tochten' door Zeeland, zoeken we naar de 'Noorse woning' van Leen van Klinken en zijn vrouw in Ouwerkerk. Na enig zoeken vinden we de Nieuwe Ronde Blokweg en rijden weldra het 'erf' op. Spoedig worden we met royale gebaren en vriendelijke stem verwelkomd door de heer Van Klinken die ons al heeft toegezegd zijn verhaal over de Ramp te zullen vertellen, aangevuld en onderstreept door behoorlijk wat foto-materiaal.

Maar eerst moet er een bak koffie gedronken worden, daarmee ook de Zeeuwse gastvrijheid accentuerend en gezet door mevrouw Van Klinken, die, zacht sprekend, maar met duidelijke stem het verhaal van haar man steeds zal aanvullen, verduidelijken of corrigeren.

'Ik woonde in 1953 in een noodwoning in de boomgaard, vlak bij de hofstede van mijn vader aan de Rampaartsedijk hier in Ouwerkerk. Het was zondagmorgen ongeveer half zes toen er iemand uit Oosterland kwam om ons te waarschuwen dat de dijk was doorgebroken, en dat ik ook mijn buurman

Het echtpaar Van Klinken Sr., bewoners van 'Dijkzicht'. Ouders van Leen etc.
(Foto uit die tijd)

Flikweert en mijn vader moest gaan wekken.

Ik waarschuwde ook mijn vrouw en we kleedden ons gelijk maar aan. Ik dacht: Laat ik eerst maar eens buiten gaan kijken. 's Jonge, wat ging die storm tekeer. We hadden juist gisteravond de verjaardag gevierd van broer Marien, die op de hofstede gebleven was met zijn verloofde. Toen stormde het ook zo hevig, maar we beseften toen allerminst dat daar dijkdoorbraken op zouden volgen.

Van het hele Rampgebied was hier tussen Vianen en Tholen de hoogste waterstand las ik zojuist nog in een boekje daarover. "Vianen" is een klein haventje hier. Ik meen dat Schouwen-Duiveland wel zeven of acht dijkdoorbraken heeft gehad.

Enfin, ik liep dus naar buiten om te zien hoe het er bij stond. Er was nog nergens aanstromend water te bekennen. Ik liep naar het slootje vlakbij en ook daar viel niets bijzonders te aanschouwen. Het water stond er stil en op normale hoogte.

Toen besloot ik om mijn buurman en mijn vader te gaan wekken. Buurman Flikweert woonde op honderd meter van de dijk (ikzelf zo'n vijftwintig meter). Hij lag nog in diepe rust en ik kreeg hem niet wakker, wat ik ook probeerde. Zijn vrouw was in verwachting en dat kon elk moment gebeuren . . . Dus wilde ik ook niet te lang en te hard blijven bonken, om haar niet ernstig aan het schrikken te maken. Daarom ging ik gelijk maar

naar mijn vader op "Dijkzicht". Die was wakker, dus daar had ik geen probleem mee.

Ik ging weer naar huis en zette tegen kwart voor acht de radio aan. Je hoorde van dijkdoorbraken overal, maar over Schouwen en Duiveland werd met geen woord gerept. Daar snapten we niets van. Hier waren toch ook dijkdoorbraken gemeld? Of had die man uit Oosterland loos alarm gemaakt?

Ik ging daarom maar weer eens buiten kijken en toen zag ik vlammen slaan uit het transformatorhuis, een eindje verderop. Ik ging het mijn vader zeggen en we kwamen tot de konklusie dat daar iets niet in de haak moest zijn. Vermoedelijk kortsluiting door het water. Terwijl we er naar stonden te kijken kwam opeens het water . . .

Wonderlijk zo snel dat het water er dan is.

't Kwam gelijk al tot je knieën. Het kwam er zomaar aanrollen.

Nou, het was toen opeens hollen en vliegen om vrouw en kinderen en ook wat spullen, in veiligheid te krijgen.

Ik deed nog snel een greep naar wat kinderkleren, maar later bleek dat ik alleen maar wat ondergoed te pakken had.

Toen weer snel naar buurman Flikweert! Nu kreeg ik hem eindelijk wakker. Ik vertelde wat er aan de hand was, maar buurman geloofde er niet veel van.

We zaten immers vlakbij de dijk, dus . . .

Nee, hij ging eerst even de koeien melken.

Ik zei: "Nou, dat moet jij dan weten, maar het is al anderhalf uur geleden dat we gewaarschuwd werden" . . .

'k Ging maar weer gauw naar m'n vrouw en kinderen, die gelukkig door mijn broer Marien in de auto opgehaald konden worden. Dat was een pak van mijn hart. Ik bleef echter ongerust over de buurman en zocht hem weer op.

Op z'n erf was nog geen water, maar . . .

Ik zag hem met een emmertje naar de schuur gaan en hij deed de schuurdeur open.

En toen . . .

Er kwam me toch een golf water naar buiten!

Hommeldebommel, daar viel hij van achterover.

Hij was gauw weer overeind en riep: "Eerst de koeien en paarden op de dijk" . . .

Ik schreeuwde terug: "Laat gauw staan en red je vrouw en kinderen, en zie dat je aan de dijk komt."

En zo zijn we met de hele groep de dijk opgegaan om op de hofstede van mijn vader te komen. We liepen tussen de dampalen. Het was bepaald niet zonder risico, maar we gaven elkaar met z'n allen een hand. Het was toen een uur of half negen.

Een 'ijselijk' transport

Ik schreeuwde terug: 'Laat gauw staan en redt je vrouw en kinderen' . . .

Eindelijk kwamen we met z'n allen op "Dijkzicht".

Daar moesten we ook al naar de zolder.

Wat we daar in de loop van de dag en vooral tegen de avond al niet zagen, als we naar buiten keken! . . .

Allemaal spullen kwamen vanuit Nieuwerkerk onze kant uit drijven: Stoe-
len, kasten, raamkozijnen en noem maar op . . .

Er dreven ook mensen voorbij . . .

Op balken en zolders en ik weet niet al.

Het ging allemaal richting de dijk.

We zagen ze tegen de dijk aanslaan en de mensen werden dan als het ware op de dijk gegooid en dat betekende hun redding. Maar tenslotte kwam er zoveel wrakhout en zoveel spullen dat het een grote door elkaar kluwende massa werd, met daartussen balen stro en zo.

't Werd vreselijk.

De aanspoelende mensen op hun "wrakke vaartuigen" konden de dijk niet meer bereiken. Als ze met een schok tegen de massa aanvoeren, probeerden zij op een baal stro hun vege lijf te redden.

Maar ach, steevast sloegen de balen om.

We zagen ze voor onze ogen verdrinken . . .

Opeens . . .

In de avond zagen we een nogal groot vlot komen aandrijven met zeker wel een stuk of acht mensen er op, die zich aan allerlei dingen probeerden vast te houden. We ontdekten ook een trapnaaimachine op dat zoldervlot . . .

Hoe zou de confrontatie met de balen stro aflopen? . . . Tja, hoe? . . .

Er beweegt zich een eigenaardig transport door het water. Een mannen-
hoofd steekt nog maar net boven de golvende waterspiegel uit, maar tevens
torst deze figuur een jongetje op zijn schouder.

Langzaam en bijna plechtstatig verplaatst zich dit vervoer over de 'barre
landstreek' (waarvan men bijna geneigd is toepasselijk toe te voegen 'der
Jordaan') naar een veiliger gelegen woning, die redding biedt.

Duidelijk merkbaar probeert de man (en vader) te voorkomen dat hij zal
struikelen, met het oog op zijn kostbare last.

Voorzichtig tasten zijn benen naar dreigende obstakels, om die al badend te
omzeilen.

't Is geen kleinigheid, dit vervoer . . .

In de tuintjes waar hij doorheen moet, staat hekwerk, daar groeiden planten
en struiken, allemaal obstakels die hem en zijn kind dodelijk bedreigen.
Aanhoudend is dus de grootste om- en voorzichtigheid geboden. Van zweten
is uiteraard geen sprake vanwege het ijskoude water, maar de inspanning is
er wel naar.

Ook mag er niet getalmd worden, want er moet straks nóg een kind op
dezelfde wijze vervoerd worden.

Het jochie schijnt het overigens niet onaardig te vinden op vaders schouder
door het 'Zeelandschap' te trekken.

Immers, hij zit veilig . . .

Hij bevindt zich immers op vaders schouders? . . .

Nou, wat moet je dan nog meer? . . .

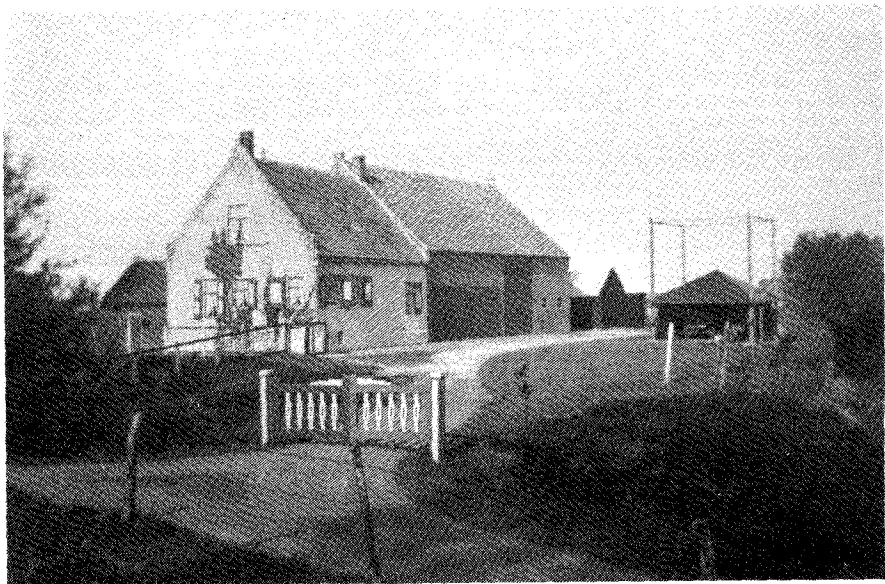
Vader voelt het lichamelijke vertrouwen van het ventje, als een bemoedigen-
de last op zijn schouders drukken.

Als het aan hem ligt zal dat vertrouwen niet beschaamd worden.

Maar dan past wel een aanhoudend gebed, vol afhankelijkheid . . .

Tja, toen de familie Cats tot in de nacht op het dak moest verblijven, viel er
soms sneeuw en hagel. Pas in de nacht begon het water weer te zakken. De
kinderen waren heel rustig. Daar had men geen enkele last mee. Ze sliepen
waar ze neergelegd werden. Opeens zag Cats midden in de nacht een heining
(soort schutting), die weer boven het water uitkwam.

Cats: 'We durfden niet meer te blijven zitten, ook al met het oog op die
voorgevel. Als er weer een tij komt, dan gaan we er aan, zei ik tegen mijn
vrouw.'

'Dijkzicht' voor de Ramp

Dat wisten we. Het huis zou dat niet nog eens kunnen verwerken. Ik berekende dat ik bij dit zakkende water zo'n beetje zonder verdrinken (met het hoofd net nog boven het water) de woning kon bereiken die hoger stond en redding bood. Eigenlijk wilde ik liever rechtstreeks naar het dorp gaan, maar dat kon niet omdat een grote korenschuur vol met graan was komen aandrijven, die precies midden op de weg was blijven steken en zodoende de weg naar het dorp blokkeerde. Er zat dus niets anders op dan met een kind op mijn schouders naar het droge te gaan.

Ik ging aan de goot hangen en nam eerst de vrolijke Freek op mijn schouders, toen ik in het water plompte. 's Jonge, wat deed ik mijn best om mijn lieve jongen en ook mij zelf veilig op de bestemde plek te krijgen. Ja, dan gaat er wel wat door je heen.

Máár . . . het lukte.

We kwamen terecht bij een paar oude mensen. Man en vrouw van plusminus 80 jaar. Ze hadden ook niets meer te eten of te drinken. O ja, ze hadden nog een zak appels, die we overigens eerlijk verdeeld hebben.

Maar eerst moest ik weer terug om mijn vrouw en mijn andere, kleinere kind op te halen. Dat ging op dezelfde wijze. Uitkijken en nog eens uitkijken . . .

Mijn vrouw liep uiteraard op eigen benen mee . . .

We zijn allen veilig aangekomen en we kregen er een plekje op zolder, met

nog meer mensen die daarheen gevlucht waren.

Of we vooraf veel angst hadden op het dak en tijdens die tocht door het water? . . . Kijk, er was overgave, maar ook angst. Je zag zoveel om je heen gebeuren en je realiseerde je dat het ook hier zo zou kunnen zijn, of haast wel zo zou moeten gaan, als er geen verandering kwam.

We zaten met onze buren op het dak. Er werd veel gebeden en "be-loofd" . . .

Vooraf onze buren beloofden veel, zoals je dat dan noemt. Zo in de geest van: "als we hier levend uit mogen komen, dán" . . .

Enfin, u kent dat wel.

Maar nogmaals, er was overgave en angst.

Ook tijdens de onvergetelijke tocht door het water met onze kinderen. In alle dingen zei ik steeds maar: Wat je vast hebt, moet je vast blijven houden, ook als je onder het water komt . . .

Als je namelijk met dak en al onder water verdwijnt, kun je er van op aan dat je toch nog weer een keer boven komt, met het hele gevaarte. Dan is het van belang dat je je ergens aan vastgegrepen hebt.

In zo'n tijd ben je helemaal ingesteld om gered te worden. Al je handelen is daarop gericht.

Wat komt God dan ook de dank toe, voor Zijn bewarende Hand, denk je achteraf nog eens te meer' . . .

De dood slaat toe

Adriaan Rentier dobberde dus op zijn vlot, als weleer Noach met acht zielen aan boord, op het onstuimige water.

Onophoudelijk vocht Adriaan tegen de dood, voor het leven van de zijnen en van zichzelf.

Het was onvoorstelbaar wat deze man te verwerken kreeg.

Het vlot was allang uit het gezicht van de familie Cats verdwenen, maar de doodsstrijd bleef.

Het was ontzettend, hier in de buurt van de Rampaartsdijk.

Adriaan ziet op een bepaald moment de hofstede 'Dijkzicht' liggen, als een ster der hoop.

Hij zwaait en gebaart met zijn handen, die hij even vrij weet te maken.

Hij heeft in de gaten dat de bewoners ook naar de zolder zijn gevlucht.

Aha, hij kent deze mensen. Hij heeft er vaak gewerkt.

Kijk eens, ze gebaren terug. Ze herkennen hem zelfs. O, als dat eens redding mocht betekenen voor de zijnen en voor hem.

Er gloort hoop in zijn hart en hij kijkt nog eens met een angstig welgevalven op hen die hem zo lief zijn. Zal hij ze als het ware uit de dood terugontvangen? . . .

De Dijkzichts-bewoners blijven hem bemoedigend vanuit het dakvenster toe-zwaaien.

Gelukkig het vlot koerst snel op de hofstede aan.

Echter, hoewel de boerderij hooggelegen ligt, is zij toch door metershoog water omgeven. Daardoor dreunen er onophoudelijk bergen wrakhout tegen de muren.

Maar goed, de boerderij kan wel tegen een stootje.

Daagt er redding voor het gezin Rentier? . . .

Een groot gat in de Rampaartsdijk doet de eerste lettergreep van deze naam eer aan. Er gulpt met onstuitbaar geweld een onvoorstelbare stroom van water door, die in de polder nóg zijn kracht behoudt.

Een moordende stroom . . .

Rentier houdt zijn hart vast.

Als dat maar goed gaat! . . .

Hij ziet naar de planken van zijn vlot, die reeds versplinterd zijn.

Daar komt het gevaarte in het hoog opbruisende zeenat rond de boerderij.

Zo zag 'Dijkzicht' er na de Ramp uit

Een golf van water en angst slaat over en door de opvarenden op het vlot. Als door een reuzenhand drukt het water het oneigenlijke vaartuig onder het opgestuwde wrakhout.

't Is angstaanjagend.

Het zorgengezicht van Adriaan krijgt een vertwijfelde uitdrukking.

Zal het dan toch nog mis gaan? . . .

Als vijanden, die uit hun hinderlagen naar voren springen, komen kozijnen en schotten op de drenkelingen af, geëscorteerd door dreigende balen stro. Al deze voorwerpen schieten toe en storten zich meedogenloos op hun slachtoffers, sleuren ze mee tot onder het water, in het bruisend geweld van het schuimend zeenat.

De laatste restjes weerstand worden zonder pardon gebroken.

De dood slaat toe . . .

De heer Van Klinken vertelt ons: "t Was moeilijk in het donker om het vlot goed te onderscheiden. Je moest op de omtrekken van het gevaarte afgaan. Ach, Rentier was een goede kennis van ons (allen kwamen uit de Gereformeerde Gemeenten en hadden dus doorlopend contact met elkaar). Hij werkte vaak bij vader op het land. Met welk een inspanning keken wij toe,

‘O, God, heilig zijn Uw wegen’

toen we hem op het zoldervlot rond “Dijkzicht” zagen zwalken. Wat wilden we graag te hulp snellen, maar daar was geen sprake van. We zagen de zolder tegen de kapschuur botsen, waar deze ark onmiddellijk kapseisde. De rondrijvende spullen stortten zich op hen’ . . .

Cornelis Jan ziet in de konsternatie toch nog kans zijn twee zusjes op een kist te duwen.

Betekent dat redding voor dat lieve tweetal? . . .

Opeens ziet de jongen dat de kist kantelt.

Zijn armen schieten reeds vooruit om te helpen.

Geen schijn van kans.

Daar gaan ze.

Wreed sluiten de golven zich boven de kleine meisjes.

Adriaan zelf heeft het ook moeilijk, hij ziet zijn vrouw in doodsnood.

Steeds probeert hij boven te blijven en zoekt dan steun bij iets dat houvast biedt. Eindelijk ziet hij kans om een paal van de kapschuur op het erf vast te grijpen. Misschien betekent dat redding voor zijn vrouw. Waanzinnig rukt hij aan een stalen kabel om die zijn vrouw te kunnen toegooien.

Tevergeefs . . .

Voor zijn ogen ziet hij hoe het water voor zijn vrouw een graf delft, tussen drijvend meubilair en verdronken vee.

Datzelfde geldt ook voor vier van zijn kinderen en voor zijn zuster.

Er is geen helpen aan . . .

Leen van Klinken: ‘Kees Rentier (Cornelis Jan) kreeg het erg moeilijk. Hij kon niet bij de boerderij komen en dreef af. Maar er stond ergens een kleine schuur en op de nok van het dak kon hij zich staande (zittend) houden.

Hij kon daar vandaan echter niet op zijn eigen kracht bij ons op de hofstede komen. We moesten hem dus zien te helpen, zeg maar: zien te redden . . .

Gelukkig hadden we touw op de boerderij en we wierpen hem een reddend stuk toe. Hij greep klemvast en deed het om zijn middel. Tussen de schuur en het huis dreef een dode koe. Als Kees daar op kon springen zouden wij hem wel naar ons toe kunnen trekken.

De jongen waagde de sprong . . .

Gelukt! . . .

Met vereende krachten trokken wij hem via de dakgoot, de boerderij binnen’ . . .

Het perspectief van de redding was overigens niet zo florissant, want de stimulans tot leven vermindert, als je hen die je zo na staan, voor je ogen hebt zien omkomen.

Dat gold natuurlijk ook voor Adriaan Rentier zelf.

Ook hij stelde verwoede pogingen in het werk om in veiligheid te komen. Tenslotte zag hij kans om zich vast te grijpen aan de goot aan de achterkant van de hofstede, waar hij bijzonder moeilijk te helpen zou zijn.

Leen van Klinken: ‘We deden er van alles aan om hem naar binnen te krijgen, maar aanvankelijk was er geen doen aan. De man had een zware winterjas aan en dat maakte de redding er niet gemakkelijker op. Het lukte tenslotte een touw rond zijn arm te bevestigen en toen wilden wij gaan trekken.

Het ging niet. Als wij trokken drukte zijn borst tegen de goot.

Goede raad was duur.

Na overleg besloten we een ledikant af te breken. We begaven ons met de beddeplank naar het zolderraam en het lukte ons dat hout onder hem te bevestigen.

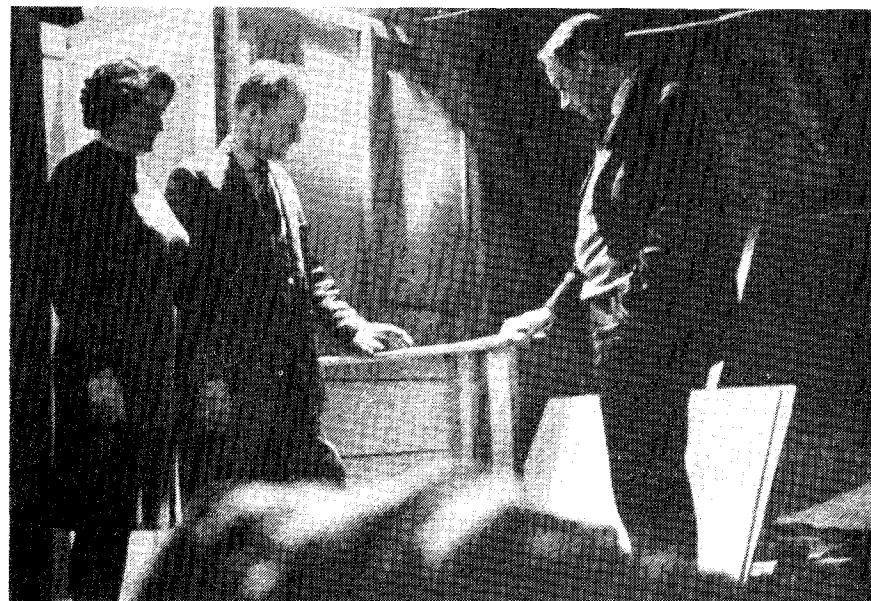
Toen gingen we weer trekken.

Het kostte ons de uiterste krachtsinspanning, want het transport was zo zwaar als lood. Via het dakraam kregen we hem daarna gelukkig toch binnen’ . . .

De heer A. Rentier, derde van links

Op de zolder van de hofstede wacht men.
 Zo aanstonds zal Rentier sr. binnenkomen.
 Hoe zal de ontmoeting zijn?
 Men huivert . . .
 Nog even, dan zal de man binnentreden, die vrouw en kinderen voor zijn
 ogen heeft zien verdrinken.
 Zal men de wanhoop die zich van de man zal hebben meester gemaakt,
 kunnen verdragen?
 Ieder ziet het moment van zijn binnenkomen met angst en spanning tege-
 moet.
 Hoor, er klinkt gestommel.
 Daar gaat de deur open.
 Men verwacht een gebroken man.
 Hoe kan het ook anders? . . .
 Adriaan Rentier stapt binnen.
 Eigenlijk durft niemand op te kijken.
 Men wacht, of Adriaan mogelijk iets te zeggen heeft, als hij tenminste nog
 spreken kan.
 De heer Rentier heeft inderdaad iets te zeggen.
 Kijk, hij opent zijn mond en hoewel gesmoord, klinkt het toch duidelijk en

De Rampzolder (na 15 jaar) van 'Dijkzicht' waar 24 mensen het leven behielden en waar ook Jannie Flikweert werd geboren. In het midden Leunis van Klinken. Deze zolder betrad A. Rentier met een psalm op zijn lippen.

zeer plechtig over de schemerige zolderruimte, in de oude berijming van
 Datheen:

'O God, heilig zijn Uw wegen,
 Niemand kan U spreken tegen,
 Waar is er breed ofte wijd,
 Een alzulk God als Gij zijt?
 Gij laat Uwe daden blijken,
 Door macht niet om vergelijken,
 Gij doet de heid'nen vol pracht,
 Ondervinden Uwe kracht!

We gaven hier in eigen woorden weer wat ons verteld werd, maar toen Leen
 van Klinken zo ver was, stakte wel zijn stem. Enkele momenten kon hij niet
 verder. De herinnering aan dat uur overweldigde de overigens blijmoedige
 man, die ons rustig en ontspannen zijn verhaal vertelde. Even maar . . .
 Nu, het was ook geen wonder. Als iemand na zo'n nood en na zo'n ervaring
 met deze woorden van onderwerping de zolder betreedt zoals Rentier, en
 zich dan neerbuigt over iemand die daar bewusteloos ligt, die niemand
 anders is dan zijn zoon: Cornelis Jan, dan volgt er stilte. Doffe stilte. Want er
 is dan naast overgave en aanvaardbare berusting, bij de een sprake van

verwondering en ontroering, bij de ander diepe ontroering zelfs.

Daar ligt Cornelis Jan. Hij is even bewusteloos geraakt. De vader buigt zich over de zoon; leeft hij nog? Zo niet, wat biedt het leven hem dan nog?

Niemand huilt . . .

Er is alleen het geluid van het water dat onder de zoldervloer klotst, en het bonken van balken op de muren. Cornelis Jan komt spoedig bij kennis . . .

Een vrouw reikt zijn vader een handdoek om zich af te drogen. Daar staan ze dan.

Niemand durft de zes doden te noemen.

Er is geen manifeste uiting van smart. De kanalen zitten dicht.

En zo komt de avond, en de nacht . . .

Leunis van Klinken, (na 15 jaar), zijn vrouw, Jaccomina en de zeven kinderen, die allen na de Ramp geboren zijn. Op de achtergrond het voorhuis van 'Dijkzicht' met de kleine zolderverdieping, die in de watersnood stand hield.

Toen kwam er een boot uit Yerseke

Ook de heer Cats vervolgt zijn relaas: 'We hadden nauwelijks kleren aan. En die moesten vanwege de nattigheid nog uit ook. Mijn vrouw kreeg gelukkig een onderjurk en dat was dan ook alles wat ze aan had. Zelf kreeg ik van iemand een broek, een streepjesbroek die me uiteraard helemaal niet paste, veel te wijd.

Maar ja, wat moest je? . . .

Er stond ook een bed.

Daar waren zes gegadigden voor. Ze hadden er allemaal hetzelfde recht op, dus gingen we er dan ook alle zes op. Spiernaakt.

Drie over recht en drie over dwars. Je houdt dat nu niet voor mogelijk, maar toen was dat zelfs vrij "normaal". Mannen en vrouwen door elkaar.

"Ik heb geen broek aan," zei een vrouw tegen mij.

"Dat geeft niets," antwoordde ik, "daar kijken we vandaag niet naar."

En heus, daar kék je ook niet naar. Seks viel weg bij dit grote gevaar. Er waren wel andere dingen om aan te denken. We prakkizeerden er niet eens over om een stuk laken of een kleedje op te zoeken om dat "ervoor" te houden. Je was aanhoudend bezig om het er levend af te brengen' . . .

Komfortabel was het natuurlijk niet, met zes man in een bed. Dat kon Cats wel beamen. Het bed kraakte en kreekte als een krekkel.

Dat ging vast niet goed.

Dat ging het ook niet . . .

Plotseling kwam het moment.

Met volle bemanning bonkte het onderstel van het bed brekend naar beneden, alle 'opvarenden' in de val meeslepend.

Daar lag het spartelende zestal, zonder lakens, zonder kleedjes.

Maar daar keek men dus niet naar.

Het ging er om, zo gauw mogelijk weer overeind te komen.

Ondanks de ernst en de dreiging van het moment, barstte de hele meute en allen die het lawaai hadden gehoord en er op af gekomen waren, in een ontspannende lach uit.

Medicijn in die tijd.

Ook de lach bleek noodzakelijk . . .

Vader Cats: 'Er was hoegenaamd geen eten of drinken. Vooral aan drinkwater (hoe paradoxaal dat ook klinkt, bij al dit water) was groot gebrek. Er

stond nog een klein beetje in de dakgoot, daar hebben we nog wat kunnen uitscheppen.

Zoals ik reeds eerder zei, waren er ook appels en die werden eerlijk verdeeld.'

Mevrouw: 'We woonden natuurlijk op zolder en ik weet nog dat ik dat gebonk van de meubels tegen de zolder griezelig vond. Wat ik me ook nog goed kan herinneren is, dat er op zolder een grote mangel stond. Ieder stond daar zijn natte kleren doorheen te mangelen. U weet, een mangel is zo'n ouderwets draaiding . . . een wringer zou je ook kunnen zeggen. Mijn jongste zoon had hevige diarree en ik had helemaal geen luiers (maar wel een paar theedoeken), dus die mangel kwam goed te pas' . . .

Cats: 's Morgens begonnen de kinderen te huilen. Ze hadden honger en wilden eten, maar we hadden geen eten. Dat was wel eens moeilijk. Eens keek ik door het raam en daar zag ik iemand met melkflessen staan. Wat moest er gebeuren? Ik begreep het spoedig. Ik moest weer het water in, om die melk te kunnen gaan halen. Brr, niet zo aantrekkelijk, maar wel noodzakelijk. Eigenlijk is het eigenaardig dat je later niet doodziek werd van al dat koude water en het lopen in natte kleren' . . .

Tenslotte werd de familie Cats door een boot uit Yerseke weggehaald. Er waren ook wel opblaasbare boten uitgeworpen, maar daar kon je niet veel mee doen, vertelt ons mevrouw. Die dingen waren veel te gauw lek gestoten tegen tal van obstakels en dan ging het goed verkeerd.

Je kon er niets mee beginnen.

Eigenlijk wilde Cats liever naar het dorp om na te gaan hoe het met zijn familie was. Hij was daar vreselijk benieuwd naar. Maar daar was geen kans op. De route was anders. De familie Cats heeft veel familieleden verloren door de Ramp.

Cats: 'Ik heb er aanvankelijk geen traan om gelaten. Zo afgestompt was je. Je liep langs de weg en je vroeg elkaar: "Wie hebben jullie verloren?"' . . . Dan werden de namen genoemd. Praktisch iedereen had wel familieleden die omgekomen waren. Ik vond het erg vreemd dat ik niet huilde. Je was gewoon verdoofd. Er was trouwens nog een aspekt, denk ik, waarom je niet huilde. Hier gold namelijk: Gedeelde smart is halve smart. Iedereen liep er mee. Er ontstond daarom een grote saamhorigheid. Het leed bracht de mensen bij elkaar. En nog iets: Je kende de mensen vaak niet meer. Door het leed leken ze allemaal een stuk ouder. Er waren verschrikkelijke drama's gade-geslagen en dat tekende zich af op de gezichten. De ontzetting stond gegrift op de mensen. In twee dagen tijd waren sommigen onherkenbaar veranderd.

Later kwamen we in Zierikzee terecht, daar woonde mijn moeder. Mijn

Ook voor Cats gold:

. . . Ondanks de ernst en de dreiging

vrouw had niets anders aan dan die gebreide onderjurk.

Het was daar ook nog niet alles. Drinkwater moest aangevoerd worden. Als je er niets speciaals te doen had, moest je weg. We kwamen in Arnemuiden terecht met ons gezinnetje' . . .

Mevrouw Cats: 'Ik was toen drie maanden in verwachting van onze derde, dat kwam er dus ook nog bij. Bij de burens was een vrouw die een half jaar in verwachting was, en ook nog een die al acht maanden "heen" was.

We hadden dus wel wat steun aan elkaar. Eigenlijk een wonder dat het allemaal nog weer goed gekomen is. Hoe vaak had ik niet door het ijskoude water moeten waden met het kindje nog in mijn schoot.

Toch ging het dus allemaal goed! Een mens kan veel hebben' . . .

Dood en leven op een zolder

's Maandagsmorgens was het buiten iets rustiger. Er viel wat natte sneeuw rond 'Dijkzicht'.

Op zolder waren nu vierentwintig personen bijeen.

Mannen, vrouwen en kinderen.

Ieder was uitgeput en versuft na het doorstaan van zoveel ontbering en verdriet.

Toch klopte er nieuw leven aan de poort van het menselijk bestaan.

Lena Flikweert voelde dat de geboorte van dat nieuwe leven niet meer te keren was. Bange weeën, op een zolder vervuld van wee, kwamen nu als een wee op haar af. De zolder (met wat kleine kamertjes) zat vol volwassenen en kinderen.

En het nieuwe leven zou niet lang meer op zich laten wachten . . .

Leen van Klinken met zijn vrouw en drie kinderen zaten dus ook op deze redding biedende zolder, evenals buurman Jan Flikweert. Gelukkig kon deze zijn vrouw en twee kinderen nog net meenemen, na de waarschuwing van Leen van Klinken.

Overigens wel een hachelijke zaak, want zijn vrouw liep op het laatst van het derde kindje. Tijdens een tweede giertij, stortte zijn hofstede in puin.

In de voorgaande, verschrikkelijke Rampnacht dreven er nog meer 'spookvloten' naar de Rampaartsedijk, bemand met verkleumde en angstige families . . .

Gelukkig slaagden de bewoners van 'Dijkzicht' er in om ook daarin reddend bezig te zijn. Zes volwassenen en twee kinderen werden gered. Het waren de gezinnen van Eerland en Stoutjesdijk, met Kees Buurman en Leen Flikweert. Oorspronkelijk negen personen. Later nog weer aangevuld met de twee geredde Rentiers.

Eén kind bleef achter . . . van Stoutjesdijk.

En dit waren op deze maandagmorgen de bewoners van de zolder op 'Dijkzicht'.

Ieder had zijn eigen leed.

's Middags kwam er dan nog een bewoner bij.

Het uur van Lena Flikweert sloeg.

Er was geen dokter en geen vroedvrouw, en haar gastvrouw, Marie van

Jannie Flikweert als kleuter

Klinken, hoewel zelf moeder van zes kinderen (nu allen volwassen zoons), had zelf nog nooit een baby ter wereld helpen brengen.

Maar nu was er geen keus.

Ook de ruimte was beperkt. Men kon de kleuters niet geheel weren.

Mevrouw Stoutjesdijk – voorheen verpleegster – gaf aan de vrouw van 'Dijkzicht' het weinige verband en het benodigde waswater.

Er zou nieuw leven bijkomen, maar moeder Stoutjesdijk was gebroken van verdriet om het leven dat ze op het vlot was kwijtgeraakt.

Benarde en haaks op de werkelijkheid staande situaties.

Bijna niet om te beleven, maar de tijd gaat 'gewoon' door.

Spoedig klonk de stem van een schreiend meisje.

Jannie, noemde de moeder haar kind.

Daar vlak in de buurt wordt ongeveer tegelijkertijd een grafje gedolven in de afgekalfde dijk, vlak voor de hofstede.

Het grafje is bestemd voor de tienjarige Marinus Rentier, wiens lijkje geborgen ligt in een aangespoelde kist. Het ventje wordt begraven met het jongetje van Stoutjesdijk.

A Rentier

Geachte Vrienden die dit Leren.

Wij zijn nu leden 3 Febr nog hier ik met mijn
 Zoon Cornelis. Mijn vrouw Klara - Kloots
 oud 49 jaar. Mijn Zoon Nicolaas Rentier oud 13 7/8
 Jathena Rentier 12 jaar (Marinus Jacob Rentier
 oud 10 jaar ligt hier aan den dijk begraven) Jacoba
 Rentier oud 3 jaar en Maria Rentier oud 4 8/12
 die zijn allen hier op het eind van de ruwe
 verdrooken. Diegene die ~~is~~ met het opruimings
 werk worden belast verroek ik vriendelijk en
 beleefd hiervan nota te nemen. Mijn Zoon ^{je}
 Marinus Jacob heb ik zelf in den dijk begraven
 Dit heb ik geschreven daar ^{ik} vermoed dat se
 hier onder het stro of balken met het vriende
 lyk verroek voor de berging van hun stoffelijk
 Over schot u te willen belasten Cornelia Hak
 Lichtgeest 74
 van L. Thuis
 die is hier ook
 verdrooken
 en een Zoonje
 van 7 Stoupsdijk
 ook v. Nieuwerkerk

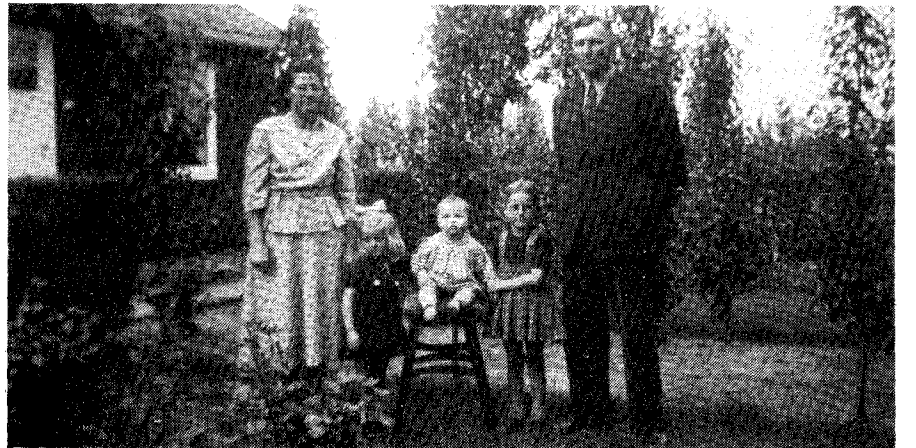
Mijn Zoon u van u toegenege heid
 Jan Rentier Overtuigd handend
 en mijn Dochter Fechen ik
 Janna Rentier
 vermoed ik dat die
 zich op Brunnisse
 bevinden. en twee jongen
 van L. Bouman Nieuwerkerk.
 L. Klaart bij v. Nieuwerkerk
 Jac. Mimi Rentier ligt nu naast haar broertje
 Marinus begraven

A Rentier Jr.
 Nieuweg A 203

Van planken maakt men grafkruizen en plaatst die bij de grafjes.
 Deze dag komt er echter nog een grafje bij.
 De twaalfjarige Jacomina Rentier, één van de dochtertjes, wordt ook gevon-
 den. Het is Cornelis Jan die de opsporing verricht. Hij ziet het lijkje van zijn
 zusje tussen het wrakhout liggen.
 Hij aarzelt om het aan vader Rentier door te geven.
 Nee, hij doet het maar niet. Hij kan de moed niet opbrengen. De Van Klin-
 kens timmeren zelf van planken een ruw houten doodkist en delven een
 derde graf in de dijk.
 Even later wordt ook het derde kruis geplaatst . . .
 Het aantal doden van het gezin Rentier is inmiddels opgelopen tot zes, met
 inbegrip van Rentiers zuster, Maria.

Adriaan Rentier was een gelovig mens.
 Zijn vertrouwen op God 'Die geeft en neemt' was bij de mensen bekend.
 Hij schreef een brief (op het briefpapier van Van Klinken) en hechtte die
 aan de zolderdeur, terwijl hij later, toen ook Jacomina geborgen werd, er
 gehurkt nog een aantekening aan toevoegde.
 Het ging hem er om, dat als ook hij zelf dit 'inferno' niet zou overleven, hij
 dan toch nog de berging van degenen, die hem op aarde zo lief geweest
 waren, in de zorg van vreemde mensen kon aanbevelen, opdat zij nog een
 eerlijke begrafenis verkrijgen zouden . . .

De berging van al de zijnen heeft later inderdaad plaatsgevonden. Adriaan
 werd zelf de volgende dag op een boot in veiligheid gebracht. Het boek
 'Gekwelde Grond' schrijft daarover.
 De heer Rentier stierf in 1966.

Leen van Klinken, met zijn vrouw en drie kinderen (1952) die ook op deze zolder zaten.

Best wel gelukkig

Van de familie Van Klinken krijgen we nog een krantartikelje mee over Jannie Flikweert, vijftien jaar na de Ramp. We drukken het bij dit hoofdstuk af.

Van Klinken gaf ook een oude Televizier mee, namelijk no. 3, van 3 februari 1968, vijftien jaar na de Ramp, waarin door Gui Fortgens aan de hand van zijn verhaal in 'Het vrije volk' nog eens op de zaak wordt teruggekomen. Hij sprak daarbij met Jannie Flikweert, terwijl Harry Pot een foto van Jannie maakte bij de Oosterscheldebrug, die de verbinding vormt tussen Schouwen-Duiveland en Noord-Beveland. Ze kijkt uit over het wijde Zeeuwse water, dat ook toen reeds 'getemd' was door Rijkswaterstaat.

De heer Fortgens schreef toen interessante en aangrijpende artikelen. Dat kon, omdat hij van 1952 tot 1954 verslaggever in Zeeland was en daar midden februari kennis kreeg van één van de meest dramatische gebeurtenissen uit de waterramp. Een adjudant van politie vertelde hem over een brief, die op een boerderij op de deur zou zijn geprikt. Gui Fortgens ging er op af met een roeiboot en vond . . .

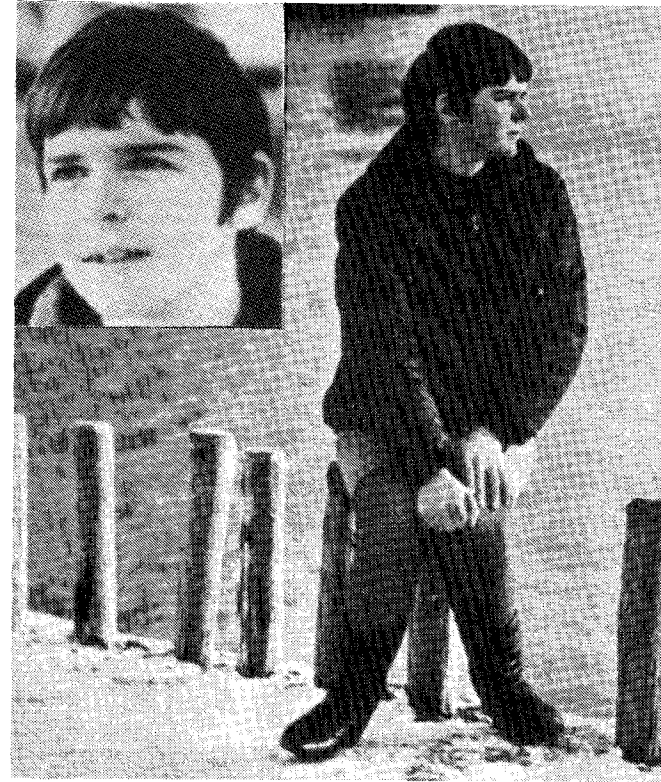
't Was op de zolder van 'Dijkzicht', waar het een chaos was. Hij nam de brief mee en groepeerde daar omheen diverse interviews, zijn verhaal o.a. over Lena Flikweert en haar dochter Jannie.

Persoonlijk sprak ik (R.V.) ook met genoemde dames.

Lena Flikweert: 'In zo'n toestand als ik toen verkeerde (hoogst zwanger), in de samenhang met het Rampgebeuren, daar op die zolder van "Dijkzicht", zeg je achteraf dat je meer geleefd werd dan dat je leefde. De geboorte van Jannie ervoer ik geheel anders dan die van de andere kinderen. Niet dat ik met haar minder blij was. Dat niet. Maar er waren verschillende kinderen verdronken van ouders die op de zolder aanwezig waren en *ik* bracht nieuw leven voort. Dat was voor mij heel moeilijk om te verwerken. Het duurde dan ook een hele tijd voor dat ik dat kon. Je was blij met de baby en toch . . .

Of het een gezonde baby was? . . . Zeker, dat was het. Maar in het begin heeft Jannie wel eens kou gevat, hoor. Ze zat vol slijm, dat ging gelukkig spoedig over. Maar het is altijd een gezond kind gebleven. Een sterke baby. Wat je toen beleefde . . . nee, dat kun je eigenlijk niet onder woorden brengen' . . .

We voeren ook een gesprek met Jannie Flikweert, alias mevrouw Van Beveren, daar ze nu zelf getrouwd is en moeder van twee kinderen. Haar man, de

Jannie Flikweert, 15 jaar na de Ramp.
Haar gezicht van twee kanten gefotografeerd bij de Oosterscheldebrug

Het echtpaar Van Beveren-Flikweert in Zuid-Scharwoude

heer L. van Beveren is gemeenteambtenaar te Zuid Scharwoude (even boven Alkmaar) gemeente Langedijk. Jannie vertelde ons dat ze zich heel goed bewust is een 'Rampkind' te zijn. Dat idee hoort gewoon bij haar, vanuit de verhalen die ze daarover gehoord heeft.

Het is ergens in haar leven ingebakken, maar ze heeft er geen moeite mee. Niet dat ze nu gesteld is op zoveel aandacht voor haar, hoewel ze het op vijftienjarige leeftijd best fijn vond dat ze een cadeautje kreeg aangeboden, maar dat hoeft nu niet meer. Want een 'Rampbaby' te zijn is nu eenmaal geen prestatie, maar iets dat zomaar over je komt.

Ze voelt zich nu best gelukkig in haar gezin en wil een goede vrouw zijn voor haar man en een goede moeder voor haar kinderen.

We hadden in ieder geval een Toevlucht!

We ronden ons gesprek met het echtpaar Van Klinken af.

Leen grijpt nog even terug hoe de familie Stoutjesdijk en die anderen aan het begin van de Ramp 's nachts om een uur of één waren komen aandrijven. 'We hoorden geweldige schreeuwen uit de schuren. Wij dachten aanvankelijk dat het koeien waren of kalveren. Na nog eens goed geluisterd te hebben, begrepen we dat het mensen in nood waren en wij gingen er op af. Eerst door een raam en toen de schuur in met een zaklamp bij ons. Het was een vieze troep in die schuur. Het lag vol met blubber. Toen ontdekten we daar mensen die klem zaten tussen de rommel. Eerland was er ook bij. Goed, we hebben ze kunnen redden. 't Was overigens heel wat voor die mensen. De familie Stoutjesdijk was net een kind verloren en ze waren nogal ontrederd.

We hebben later de lijken van Adriaan Rentiers kinderen gevonden en in kistjes gelegd met een deken er in. Omdat we vermoedden dat ze door vreemden zouden gevonden worden, hebben we in elke kist een plankje getimmerd met de naam er op en de datum van overlijden. Dat waren dus drie kinderen van Rentier en één van Kees Bouwman.

Nog iets over het eten.

Op zolder beschikten wij over een kist met meel en we hadden van tevoren al melk en groente naar boven gebracht.

Ook werd er later brood gedropt: Witte brood. Het viel natuurlijk wel stuk op de grond, maar daar gaf je niet om. We hadden ook wel eens brood bij mensen gebracht. Op de dijk liep van alles: paarden, koeien, fazanten, hazen, konijnen en honden. Ieder om het vege lijf te redden. De hazen en konijnen hadden echter op de dijk ook nog geen rust. De honden zaten altijd achter hen aan. Tijdens de vlucht sloegen ook de mensen wel eens zo'n konijntje dood. Tja, een malse kluif kon men nu eenmaal niet versmaden, vond men . . .

Hoe we van de boerderij afgekomen zijn? . . .

Wel, er kwamen helikopters en wij zwaaiden naar hen en zij knipperden met rode lichtjes, maar ze vlogen toch door. Later kwamen er mariniers met een roeiboort, maar die kwamen om Lena Flikweert, met het kind. Dat gebeurde in de avond. Er werd aan de dijk een steigertje gemaakt en toen hebben ze

'... We hebben ze kunnen redden ...'

mevrouw Flikweert op een eenpersoonsspiraal gebonden, toen gingen de dekens erom en de baby erbij. Ze lag op de punt en het water kwam weer hoog en het begon ook weer een beetje te waaien. De spiraal schommelde gevaarlijk, vonden wij.

Als dát maar goed ging! . . .

De mannen roeiden snel en zo verdwenen ze in het duister.

In de gemeente Ouwerkerk is zij toen verzorgd en gewassen. Mevrouw Romeijn heeft haar geholpen. Dat was de burgemeestersvrouw.

Nu lag er bij ons verderop ook een boot en daar gingen we toen in het donker naar toe, over de dijk. Maar wat verder was de dijk weggeslagen en werd al maar smaller. Ik had een kind op mijn nek en stapte in een gat. Daar gingen we . . . , maar ik kon gelukkig weer snel overeind komen en het lukte ons om bij de boot te komen. 's Nachts kwamen we in Ouwerkerk aan. Goed koud, natuurlijk. We werden ondergebracht in een oude school, waar het lekker warm was. We kregen er ook eten.

Of wij ook angst hebben gehad? . . . Zeker, vooral die zondagavond, toen was het op z'n ergst. Heel kritiek zelfs. We zagen de mensen voor onze ogen verdrinken. Er werd toen uiteraard veel gebeden en beloofd op die zolder. Maar ach, als het dan later weer mooi weer is . . .

Als het stormt, denk je nog vaak terug aan die tijd en is er ook nog wel enige angst, maar toch niet zo dat ik daarom op een andere plek zou gaan willen wonen' . . .

We beëindigen deze serie hoofdstukken op de plaats waar we begonnen,

namelijk ten huize van de familie Cats te Nieuwerkerk.

Vanuit Arnemuiden kwam de familie Cats na verloop van tijd weer naar Nieuwerkerk terug. Na heel wat vijven en zessen kwam men tenslotte terecht in de aardige woning waar men nu woont.

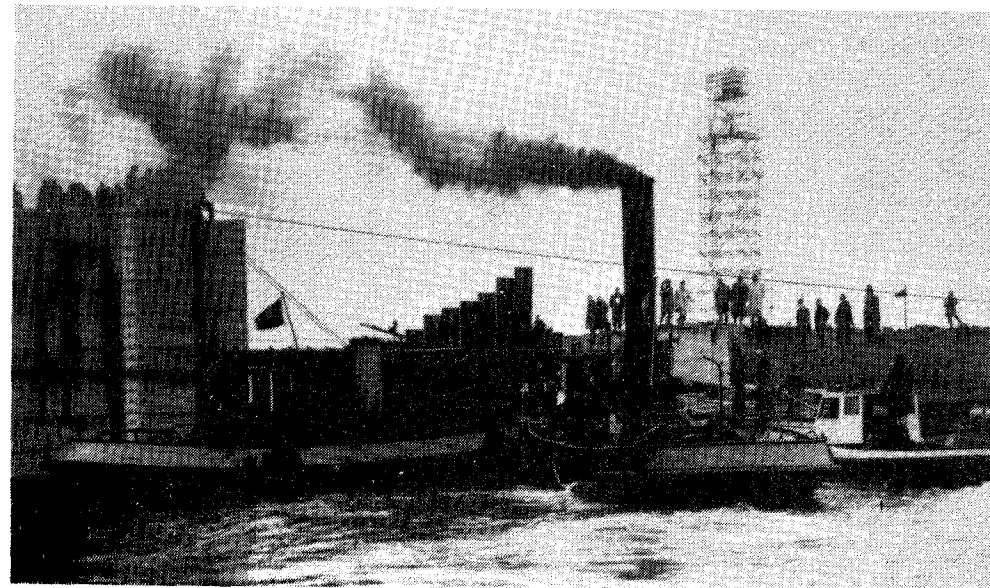
Terugdenkend aan die Ramptijd vond men toch, dat toen men het dak op moest, dit wel het spannendste moment was, vertelt het echtpaar me nu.

'Elk ogenblik verwachtte je eigenlijk dat het huis zou instorten. Je leefde als het ware op een vulkaan. Ook de tocht van Nieuwerkerk naar Zierikzee, in dat bootje, vonden we erg spannend en angstig. Het vaartuig was helemaal volgestouwd. Té vol. En dan al die obstakels waar je door- en overheen moest. Hekjes, prikkeldraad en noem maar op. Bovendien zat de angst voor het water er echt wel in. Je was ook slecht en onvoldoende gekleed en noem allemaal maar op' . . .

We vragen aan de familie Cats wat het geloof betekent in zo'n tijd.

De heer Cats: 'Ja, er is veel gebeden in die tijd. Verder kan ik er eigenlijk niet zo veel van zeggen. Het geloof geeft wel steun, te midden van alle narigheid (want er was wel vertrouwen, vult mevrouw Cats aan).

Persoonlijk had *ik* er echter niet zoveel vertrouwen in dat het weer goed zou komen. Je zag alles om je heen instorten en al die mensen verdrinken . . .

Het dichten van het gat in Ouwerkerk

Graven van familieleden van Cats

nee . . . dat viel zwaar op me. Ik dacht toen niet dat ik er door zou komen. Toch kan ik nu ook weer niet zeggen dat ik buitengewoon angstig was. Je was, zoals ik al zei, voor een groot deel versuft. Het kwam allemaal over je en je had nauwelijks verweer. Je kunt het eigenlijk niet goed onder woorden brengen. We hadden in ieder geval wél een Toevlucht, en dan ben je toch ook weer niet helemaal zonder vertrouwen' . . .

Naschrift

Enige tijd na het interview met het echtpaar Van Klinken ontvingen we bericht van het zeer plotseling overlijden van de heer Van Klinken op 24 November 1981. Hij was op 15 oktober juist zestig jaar geworden. Mevrouw J. van Klinken-de Bruine, die alleen achterbleef, vertelde ons de toedracht van het overlijden. Hoezeer betuigen we haar onze deelneming en wensen haar de ondersteuning van Gods nabijheid.

SERIE VI

B. Legemaate in oorlog en Ramp

Het echtpaar Legemaate

Vooraf

Vier jonge mannen lopen zo hard ze kunnen over de landweg. Een verschrikkelijk onweer ontlaadt zich boven hun hoofden.

't Is een ontzettend noodweer.

Gevaarlijk zo, op het platte land.

Ze hebben afgesproken om bij de eerste boerderij die ze tegenkomen naar binnen te vluchten.

Ze rennen voor hun leven.

Daar ginds is die eerste boerderij.

Nog honderdvijftig meter . . .

Plots . . . een felle bliksemschicht en een oorverdovende slag.

Het viertal ligt tegen de wereld.

Bewusteloos . . .

Geveld door het vuur van de hemel.

De jongste van het viertal komt het eerst weer bij kennis.

Al spoedig merkt hij dat er iets niet pluis is.

Twee anderen klauteren namelijk ook weer overeind, maar één blijft er liggen.

't Is Bram Legemaate.

Zijn broer Kees begint te huilen. Hij heeft begrepen dat Bram nooit meer uit zichzelf overeind zal komen.

De dood heeft toegeslagen . . .

't Is de heer Bastiaan Legemaate die ons op een mooie dag in april 1981 zijn verhaal vertelt, als we bij hem op bezoek zijn om hem over de Ramp te interviewen. Ja, het was wel een heel andere dag, dan de dagen die hij ons beschreef, nu de zon de lage landen zo vriendelijk bescheen.

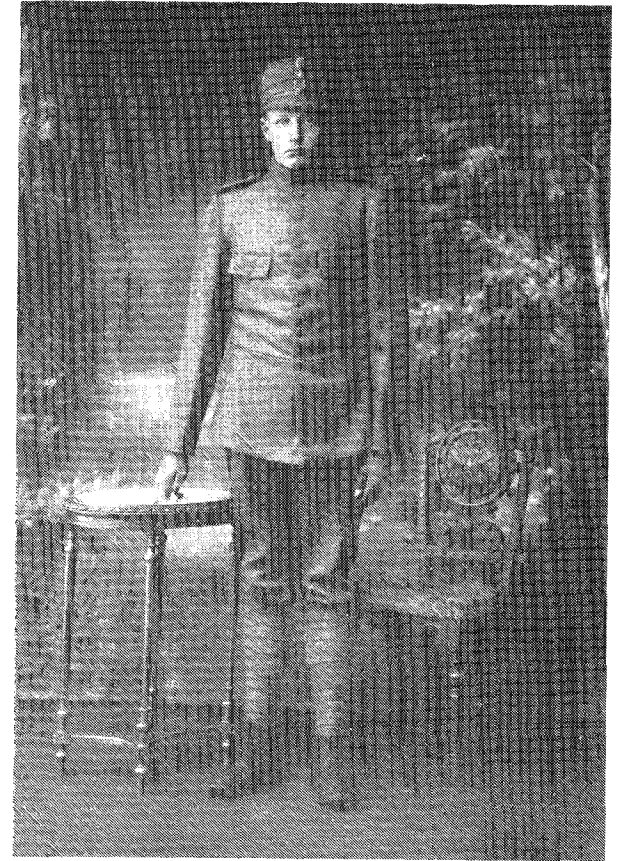
Een hartelijk welkom was ons bereid, daar in een fraaie flat in Zierikzee, waar twee zichtbaar gelukkige mensen, ons hun levensloop vertelden.

Ook over hun, wel wat late, maar toch zo mooie en zuivere geluk, waarin, paradoxaal, de Ramp een positieve rol speelde.

We voelden ons spoedig, eigenlijk gelijk al, thuis bij deze mensen en zij vertelden ons het ene verhaal na het andere.

Alles met een serieuze ondergrond, maar toch ook zeker niet van humor ontbloot.

Bewust greep de heer Legemaate terug naar de periode, lang voor de Ramp.

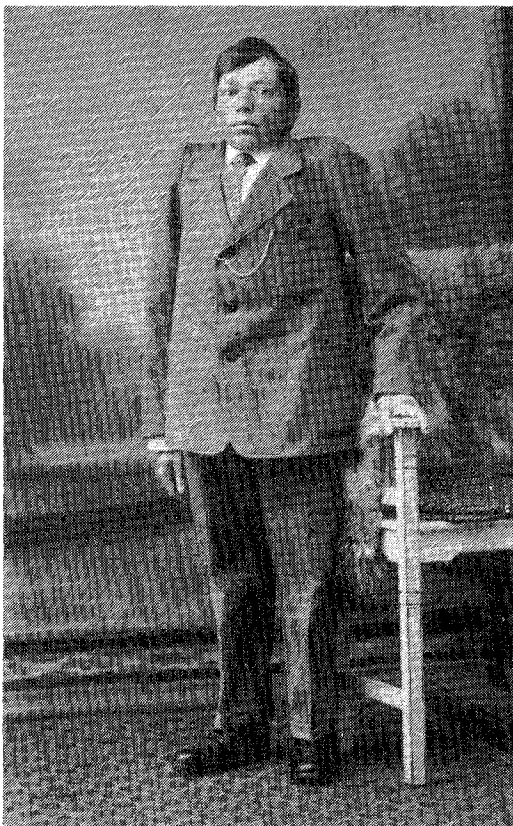
Bram Legemaate, een broer van Bas, op 20-jarige leeftijd. Hij werd getroffen door onweer.

In zijn leven had immers alles met alles te maken. En dat geldt niet minder voor mevrouw Legemaate, zoals duidelijk uit het vervolg zal blijken.

. . . Legemaate is de jongste uit een gezin van dertien kinderen en hij weet zich de hierboven beschreven, plotselinge dood van zijn broer Bram, een eind voor de oorlog, nog heel goed te herinneren.

't Was een geweldige slag in het gezinsleven en het legde daarom ook beslag op ons godsdienstig leven. In ons gezin werd daarna terdege rekening gehouden met de kortstondigheid van ons leven.

Of ik hoop had voor Bram, hoop voor de eeuwigheid? . . . Wat zal ik zeggen? . . . Hij was altijd voortreffelijk in het godsdienstige leven. Daar had niemand moeite mee. Hij was toen in militaire dienst, kwam met verlof en hielp wat op het land. Hij was twintig jaar oud, toen het gebeurde.

Jacob Legemaate wonende te Kerkwerve, ook een broer van Bas Legemaate te Zierikzee. Overleden op 3 jan. 1936.

De jongens uit militaire dienst kwamen ook allemaal kondoleren. Er was ook een jongen bij van de Oud Gereformeerde Gemeente en die stond te huilen bij de kist en zei: "Bram heeft me voor veel zonden bewaard." Die jongen kwam uit de Oud Gereformeerde Gemeente van Haamstede. Hij keek niet zo krap. 's Zondags liep hij wel eens een café binnen enz. En Bram zei dan: "Kijk eens, door de weeks mag je daar *bijna* niet komen en dan 's zondags *zeker* niet."

Ze waren toen in dienst nog verplicht om mee naar de kerk te gaan. Bram kwam in dienst voor zijn geloof uit. Dat hebben we van alle kanten gehoord. Hij waarschuwde zijn medesoldaten als ze de verkeerde kant uit wilden gaan. "Pas toch op," zei hij dan, "je moet er straks rekenschap van geven" . . . Hij was een trouwe kerkganger, ook in zijn diensttijd, en al deze dingen betekenden toch wel een beetje troost, ook voor mijn ouders.

Ik had ook een gehandicapte broer. Hij had een holle rug en wat men noemt een "kippeborst". Ook gaf hij vaak bloed op. Maar z'n verstand was zeer helder. Wat dat betreft, stak hij ons allemaal de loef af. Hij was een vraagbaak voor de familie en hij vulde b.v. vaak onze belastingformulieren in en meer van dat soort dingen.

Omdat hij horlogemaker was, kon hij in zijn eigen onderhoud voorzien. Een bekwame horlogemaker uit Zierikzee had hem het vak geleerd en mijn broer kon er wat van. Wat zijn geloof betreft, hij was echt iemand die, in al zijn ziekten en ellenden, tot bekering was gekomen. Vooral een preek van een student op een eerste Kerstdag gaf bij hem de doorslag. Die preek sloeg zo bij hem in, dat hij tenslotte tot volle ruimte mocht komen.

Ik was toen veertien jaar en heb dat allemaal bewust meegemaakt. Ik weet nog dat hij eens zei: "Mijn verwachting is alleen van het offer van Jezus Christus."

Het werd later ook wel eens bestreden, maar hij mocht tóch ruim heengaan. Hij is niet oud geworden.

En zo heb ik u ter inleiding wat verteld over de situatie van het gezin waarin ik leefde, voordat we gekonfronteerd werden met het steeds weer bedreigende water, dat ons hier in Zeeland geheel omringt. Ik wil u namelijk eerst wat vertellen uit de oorlogstijd, dat met het water te maken heeft . . .

De luiken werden reeds gesloten

Het is oorlogstijd, 1944.

Er fietsen twee jonge mannen langs het water.

Ze zitten in spanning.

Men is namelijk bezig met een snelle evacuatie naar Haamstede. De ouders zitten met zoveel koeien en het zal in Haamstede heel wat beter gaan dan hier in de omgeving van Zierikzee, met al dat water dat de Duitsers over de landerijen laten stromen.

Maar om in Haamstede te komen moeten diverse autoriteiten overgehaald worden.

's Zaterdagavond nog op de fiets naar Haamstede.

Te veel spanning voor die ene fietser.

De jongste zoon van de weduwe Legemaate.

Soms heeft hij een aanval van epilepsie. Dat kan zich elk ogenblik herhalen.

De jongens zijn op de terugweg.

't Valt niet mee, steeds die afstanden fietsen.

Enfin, ze komen nu weer in de buurt van hun ouderlijk huis.

Op ongeveer een kilometer van huis nemen de jongens afscheid van elkaar.

Die ene moet naar Kerkwerf, de ander, de jongste zoon van de weduwe Legemaate, fietst het laatste stuk alleen.

Hij is nog zo'n driehonderd meter van huis af.

Opeens . . .

Met fiets en al rijdt of valt hij het water in.

Een aanval van epilepsie . . .

De spanningen blijken te groot te zijn geweest.

Het water slokt de fiets en de berijder op.

Er is geen verweer, want de jongeman heeft er geen weet meer van wat er gebeurt.

Zijn benen steken boven het water uit en zijn hoofd ligt beneden ergens tegenaan.

Een luguber gezicht . . .

En zo verstrijkt deze zaterdagavond.

De moeder van de jongen, waar ze zoveel zorg om heeft, wacht . . .

Ze wacht met een beklemd hart.

Er is altijd angst als deze jongste zoon van huis is, immers, je weet maar nooit . . .

Angstige gevoelens houden de overhand, de hele avond. Onderstreept door het uitblijven van deze zoon.

Een avond om bijna niet door te komen.

Gelukkig, er komt nog visite. Neef Bas Legemaate (onze zegsman) gaat even op bezoek en kan dan zelf vaststellen hoe ongerust zijn tante is.

'Nu is hij nog niet terug,' begint ze, 'ik heb rust noch duur. Wat moet ik toch beginnen?' . . .

Ze moest eens weten dat op dit moment de benen van haar reeds verdrongen zoon als een teken van reddeloosheid, boven het water uitsteken.

De nacht brengt geen uitkomst. 's Zondagsmorgens gaat er al vroeg een broer op uit om informatie in te winnen bij een zuster van hem in Haamstede.

Hij informeert of zijn broer daar soms geweest is, maar dat is niet het geval.

Even later rijden er wat boerenknechten over hetzelfde fietspad, waarover die jongen 's zaterdagavond had gereden.

Opeens zien ze iets vreemds.

Steken daar mensenbenen boven het water uit?

De arbeiders gaan er op af en doen de ontstellende ontdekking dat hun vermoedens juist zijn.

De politie wordt gewaarschuwd en de neef van Bas wordt uit het water gehaald.

Een trieste bezigheid, uiteraard.

Doch er gebeurt nog iets . . .

'Weet je wat er plaatsvond?' . . . verhaalt ons Bas Legemaate. 'Toen belde de politie van Kerkwerf naar de politie van Zierikzee, dat de jongste zoon van de weduwe Legemaate verdrongen was. Nu, ik was óók de jongste zoon van een weduwe Legemaate, dus het ging als een lopend vuurtje door Zierikzee dat ik verdrongen was.

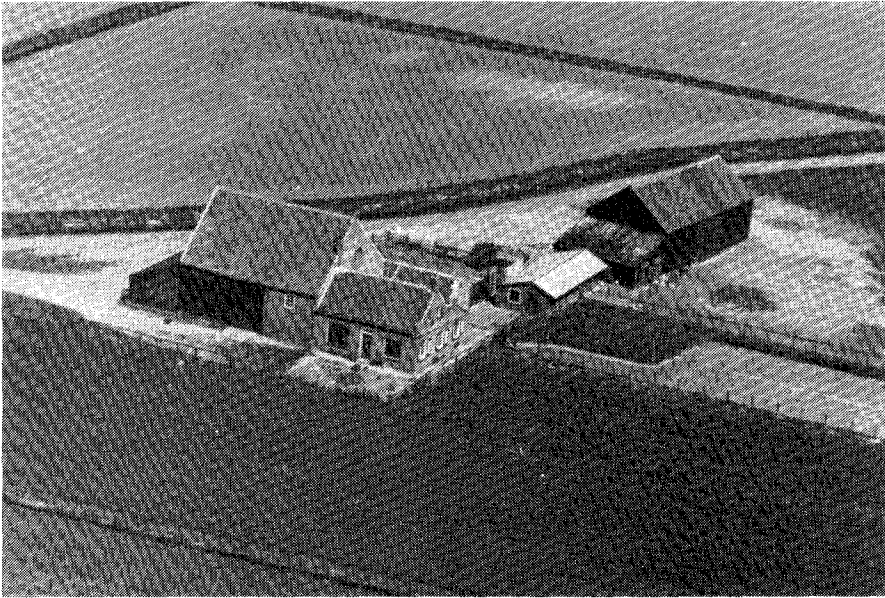
Ook bij mijn familieleden werd dit bericht thuis bezorgd, met uiteraard tot gevolg panische schrik. Men snapte er niets van. Hoe kon Bas nu te water zijn geraakt?

Misschien moest er een koe kalven en was Bas daarom naar de veearts gegaan en toen te water geraakt? . . .

Het bericht kwam ook bij onze predikant (Ds. Hogedoorn) terecht en die moest dus op rouwbezoek gaan.

Zelf wist ik nog nergens van, want ik was op weg naar de boerderij van mijn zuster en zwager, vlak achter Zierikzee.

Ze stuitten op een Duitse patrouille

Boerderij, ouderlijke woning

Ik zie daar opeens de buurman naar het huis van mijn zuster lopen en ik fiets hem achterna, niet wetend dat deze buurman zo'n beetje de schrik van zijn leven had gekregen, toen hij mij aan zag komen fietsen.

U moet rekenen, in verschillende huizen waren de gordijnen reeds gesloten en had men de luiken, ten teken van rouw, dichtgedaan.

De buurman komt daar binnen en ziet al het verdriet! Verschillende familieleden zitten te huilen. Hij roept hen toe: "Mensen, droogt je tranen maar, Bas is niet verdronken, kijkt, daar komt hij aan op de fiets" . . .

En zo kwam ik daar binnenstappen. Ze wisten niet hoe ze het hadden. Perplex keken ze mij aan, alsof ik uit de dood was teruggekeerd.

Inmiddels was het tien uur geworden. De kerk ging aan. Ds. Hogedoorn stond al op de preekstoel. Een diaken beklom ook het preekgestoelte en waarschuwde de dominee dat niet Bas Legemaate, maar de jongste zoon van die andere weduwe Legemaate, die aan de Kolenweg woonde, was overleden. De dominee had het voorleesbriefje al klaar.

En zodoende – vertelt ons de heer B. Legemaate – maakte Ds. Hogedoorn bekend dat niet ik, Bas Legemaate, verdronken was, maar een neef van mij' . . .

Er loopt een jonge kerel langs het water in de buurt van Zierikzee. Er valt angst in zijn houding te bespeuren.

Het idee van opgejaagd wild.

Nu, deze vergelijking klopt.

De Duitsers zitten hem dicht op de hielen, in dit waterland.

Het is dan ook niet zonder gevaar als je bij de ondergrondse bent en zojuist een stout stukje hebt uitgehaald.

De jongeman – student medicijnen – blikt alle kanten uit. Is er ergens schuil-
ling te vinden – uitkomst? . . .

Er is bijna geen tijd meer te verliezen. Opzij van hem glinstert zwart het water. Het water – de vriend en vijand van Zeeland. De vriend en vijand van de Duitsers. De vriend en vijand ook van deze voortvluchtige student.

Welke kant moet hij uit? . . .

Vóór hem en achter hem wordt hij gezocht . . .

Er blijft alleen nog maar een weg open naar opzij . . .

En dat *is* geen weg.

Dat is water.

Water dat dreigt, maar ook: water dat lokt. Water dat dodend is, maar ook water dat redding biedt.

Hij duikt het water in . . .

De contouren van een boerderij doemen voor hem op.

Een verlaten boerderij, dat wel, want alle boeren hier zijn in deze oorlogstijd geëvacueerd, maar tóch, een boerderij.

Daar zou hij het langer kunnen uithouden dan in dit koude water.

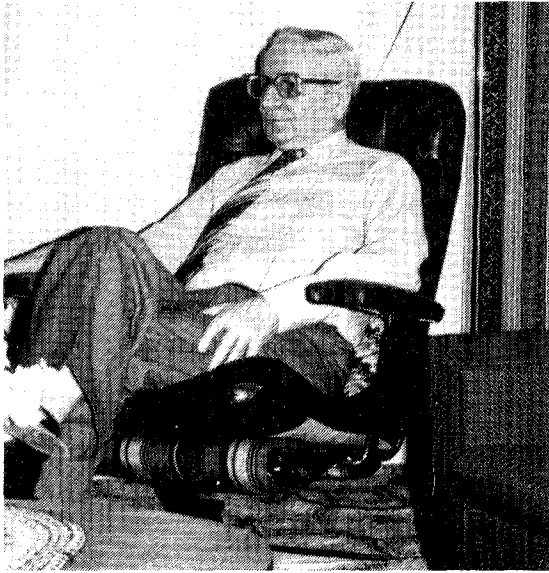
Hij zwemt er op af en vindt onderdak.

Nou ja, onderdak . . .

De boerderij staat voor een groot deel onder water, maar op zolder is het droog. Overigens wel koud, geen geschikte plaats zozeer om te slapen. Maar goed, daar is ook wel wat op te vinden. Kijk maar, er is ook nog een wat warmere hooizolder. Nu, dat komt wel van pas, want de jongen is uiteraard drijfnat geworden. Hij ziet kans om de schuur te bereiken en de hooizolder op te gaan. Hij vindt een oude schobbejak en een paar oude klompen, alsmede een pet.

Een goede vermomming, vindt hij zelf.

Diep onder het hooi heeft hij een geweldige schuilplaats en er is ook nog wat beschutting voor de kou.

Bas Legemaate op de praatstoel

Drie dagen houdt hij zich hier schuil, zonder eten en zonder drinken. Dan lijkt de kust veiliger en de jongeman gaat er weer vandoor en duikt ergens onder.

Hij laat echter zijn eigen jas en schoenen achter op de hooizolder . . .

Van wie was deze boerderij en wie was deze medische student? . . .

Bas Legemaate: 'In februari 1944 ging bij ons de boel onder water en wij evacueerden naar Papendrecht. Toen opereerde hier een groep van de ondergrondse en die zou een keer vanaf de zeedijk worden opgehaald met een boot, om dan over de Oosterschelde te proberen in Engeland te komen. Maar . . . er werd een fatale fout gemaakt.

Wat er precies gebeurde weet ik niet, maar de boot kwam niet, terwijl de mannen in een levensgevaarlijke positie klaar stonden om mee te gaan. Twee dagen later echter kwam er een seintje dat de boot tóch zou komen en toen gingen de mannen weer naar de zeedijk, waar een zuster van mij woonde. De groep liep langs de dijk en was bezig met seinen. Op de afgesproken plaats verscheen geen boot. De boot was wel vijf kilometer te ver gevaren. Hierdoor kwam de groep weer in een levensgevaarlijke situatie, want er werd regelmatig gepatrouilleerd door de Duitsers.

Het gevaar om op de dijk te blijven was dan ook veel te groot, daarom ging er een aantal de woning binnen van mijn zuster. Ze zetten hun fietsen wel ergens neer, die konden ook maar beter niet door de Duitsers opgemerkt

worden.

Sommigen vonden het raadzaam en noodzakelijk om Zierikzee binnen te komen, maar hoe moest je dat realiseren, met die Duitse patrouilles?' . . .

Eén ging er op zijn ceetje tussenuit, dook tenslotte het water in en kwam dus op een boerderij terecht.

Twee mannen spraken af om hun fietsbanden te laten leeglopen en zo, met hun geforceerde rammelkar naar Zierikzee te lopen. Als ze dan op een patrouille stuiten, kunnen ze zeggen dat ze van Rotterdam komen, maar verlaat zijn, door hun lekke banden, en dat ze daarom op dit late uur nog op de dijk lopen.

De mannen stappen op . . .

't Is een tocht vol spanning, want het is wel zo goed als zeker dat ze op een patrouille zullen stuiten. En de afloop is nooit voorspelbaar.

Het is zo ver!

Ze stuiten inderdaad op een Duitse patrouille en het argwaan is zeer duidelijk aanwezig. Waaróm ze zo laat nog op de dijk lopen. Dat kan niet veel goeds betekenen.

Het antwoord klinkt overtuigend: 'Nou, kijk, we kregen onderweg kapotte banden en we komen van Rotterdam. We hebben tientallen kilometers moeten lopen en we snakken naar de warmte van onze woningen' . . .

De Duitsers trappen er in en laten de mannen door en zo bereiken ze het veilige Zierikzee, waar ze kunnen onderduiken.

Ze zijn nog maar net in Zierikzee, of ze horen hevig schieten en ook de knallen van exploderende handgranaten . . .

Bas Legemaate: 'Het ging er hevig op los. Hoe het precies begon, weet ik niet, maar er werden van de ondergrondse groep tien mensen gevangen genomen, waarvan er verschillenden in het ziekenhuis terechtkwamen, vanwege de opgelopen verwondingen. De anderen werden in een bunker opgesloten en mochten zich niet bewegen, anders werden ze opgehangen . . .

Wat ik erg bevreemdend vond, toen ik na de oorlogsevacuatie weer thuis kwam op de boerderij, was, dat ik een onbekende jas en een paar schoenen (in plaats van klompen) op mijn hooizolder aantrof. Anders dus dan wat ik achtergelaten had.

Ik kende die kledingstukken niet.

Het bleef jarenlang een raadsel voor me' . . .

Nog maar net een maand getrouwd...

Mei 1940 – Ergens in Noord Brabant.

‘Laten we nog wat eten, Wal, anders raken we al onze weerstand kwijt.’

‘Tja, Jacob, je hebt gelijk, maar veel trek heb ik niet’ . . .

‘Nou, ik ook niet. Wie weet wat ons boven het hoofd hangt. Ik vertrouw het maar niet, met al die beschietingen. Toch moeten we wat eten’ . . .

De twee jonge mannen kijken elkaar eens aan.

’t Zijn ernstige soldaten. Ze weten dat het ‘bij de dood niet ophoudt’. Dat geeft extra spanning, met deze felle beschietingen.

Maar ze weten nog meer. Hun wachtende vrouwen . . .

Ze waren altijd gelijk met verlof, daar zorgden ze wel voor. Ook al in hun verkeringstijd. Hoewel hun meisjes elkaar niet kenden, nooit gesproken hadden, waren zij zelf, in hun diensttijd, altijd onafscheidelijk.

En nu? . . .

Ze weten beiden hoe zeer hun jonge vrouwen in spanning wachten op hun komst.

Samen schrijven ze een brief. Want hoe verlangen ze ook zélf! . . .

Jacob maakt het noodrantsoen los.

Eerst bidden ze. Dan zette ze traag hun tanden in het eten.

Nee, het smaakt hen niet. De toestand is te ernstig en de spanning te groot. Steeds fluiten er kogels om hen heen. Ze moeten terugtrekken.

Ach, hoe zouden ze ook bestand zijn, tegen de verpletterende Duitse overmacht.

Opeens wordt er hevig geschoten.

Op handen en voeten ‘rennen’ beiden, elk in paniek, een kant uit om dekking te vinden, voor het moordende vuur.

Wal ziet kans op een boerenwagen te klimmen en Jacob lukt het op een terugtrekkende vrachtauto te komen.

En zo raakten de twee vrienden elkaar kwijt. Zij die altijd zo trouw aan elkaars zijde stonden.

Kwijtgeraakt, om elkaar hier nimmer weer te zien.

Nel van de Poel vertelt ons: ‘Jacob en ik hadden reeds zes jaar verkering en we besloten toen te gaan trouwen, ondanks dat de mobilisatie reeds afgekonddigd was. Mijn man was toen 28 jaar.

Kort na ons trouwen moest hij voor herhaling in dienst en brak de oorlog uit.

Ons ouderlijk gezin. Met kruisje boven het hoofd is Nel van de Poel

Een moeilijke tijd . . .

Jacob had altijd gelijk verlof met zijn vriend Wal Slok, die ook verkering had. Het eigenaardige was, dat zijn meisje en ik elkaar niet kenden, zelfs niet van gezicht.

De oorlogsdagen waren spoedig voorbij, maar van Jacob noch Wal hoorden wij iets. We vreesden het ergste.

Op een middag kwam er een meisje bij me op bezoek, dat met dezelfde onrust zat als ik. Het bleek de verloofde van Wal Slok te zijn. Ze had, evenals ik, nog niets gehoord. Het werd dus wel een kennismaking in nood. We spraken over het verloop van de oorlog en over de hoop of zij die ons zo na aan het hart lagen, nog leefden.

Door onrust gedreven gingen we op onze manier op onderzoek uit en fietsten (vanuit Papendrecht) de kant uit van Sliedrecht. Tenslotte kwamen we helemaal in Gorkum terecht, maar we werden er niets wijzer van. Nu ja, we hadden natuurlijk steun aan elkaar. Dat wel!

Het werd een tijd van wachten en van niets horen . . .

Wel moeilijk, hoor. We waren op 12 maart 1940 getrouwd en op 10 mei brak de oorlog uit. U begrijpt dus de onrust. De gedachten vermenigvuldigden zich, maar officieel bericht kwam er nog steeds niet.

De brief, die Jacob en Wal, min of meer samen geschreven hadden, kwam wel.

Het leek wel een afscheidsbrief voor altijd, hoewel hij nog wel schreef dat er hoop was. Maar juist omdat hij dat schreef bleek hoezeer hij de toestand

benard vond. De brief was aan allemaal gericht. Aan zijn vader, moeder, broers en zusters en uiteraard ook aan mij.

Hij had die brief aan iemand meegegeven om te posten.

In die brief bedankte hij allen aan wie hij schreef voor wat ze voor hem geweest waren. Ook mij.

Sommigen zeiden: "Het is een echte afscheidsbrief."

Dat klonk niet zo bemoedigend, maar wel reëel. Hij schreef mij hoe erg hij het vond dat we nog maar zo kort getrouwd waren en nu dit moesten meemaken.

Maar . . . schreef hij dan weer, er is nog hoop dat we elkaar zullen weerzien . . .

We informeerden overal of er soms bericht was over Jacob van de Linde en we hebben tenslotte het Rode Kruis maar gebeld. Ze vroegen naar zijn naam, leeftijd en zo meer en ze beloofden het voor mij te zullen nakijken.

De volgende dag kreeg ik reeds bericht . . .

Ze wisten het natuurlijk al. We ontvingen ook zijn portemonnee, zijn riem, ring en sleutelhouder. Het kon dus niet missen . . .

Het betekende een grote schrik voor me.

Bij nader informeren kwamen we er achter dat mijn man op een vrachtauto terecht was gekomen, die terugtrok van het front. En bij een hevige beschieting van die auto bij Oosterwijk, is Jacob toen om het leven gekomen.

Een hele gewaarwording! . . .

Kort er na kwam er nog een nieuw aspekt bij. Ik deed de ontdekking dat ik in verwachting was. Dat moest ik eerst verwerken. Daarna vond ik het wonderlijk dat zoiets eigenlijk kon bestaan. Mijn man was weg en toch had ik iets van hem overgehouden . . . Het werd een zoon!

Ook mijn schoonouders waren erg op hem gesteld, want hij was een stamhouder.

En zo heb ik geleefd tot hij achttien jaar was.

Wat Wal Slok betreft, die heeft het er levend van afgebracht. Een boerenkar bood hem redding in het gevaar. Hij heeft mijn man niet meer ontmoet na die panische vlucht tijdens de beschieting.

Hij schrok ook erg van het overlijdensbericht, want die twee waren zo op elkaar gesteld, zoals ik u al vertelde.

Wat de familie van mijn man betreft, ze telden mij er altijd bij en de verhoudingen waren altijd goed. Er waren drie zusjes en die raakten alle drie getrouwd. Eén er van trouwde met een zekere Ooms.'

De heer B. Legemaate: 'Bij deze Ooms kwam ik in 1944 terecht, toen we vanwege de Duitse inundatieplannen in Zeeland, naar Papendrecht moesten evacueren.

Later bij mij in de huiskamer al de evacuatie-mensen op bezoek. Met kruisje op het hoofd is mijn zoon Jacob v.d. Linden

Zondags ging ik ook met hen mee naar de kerk.

De vrouw van Ooms wees mij dan een tweetal, dat wel eens passeerde, namelijk Nel van de Linde-van de Poel met haar zoontje Jacob (die naar zijn vader heette).'

Mevrouw (Nel dus): 'Tja, ik zag dan een lange magere jongeman lopen – hij had al veel meegemaakt – waarvan ik later hoorde dat hij nog maar 118 pond woog. Verder besteedde ik uiteraard geen aandacht aan hem.'

Jaren gingen voorbij. Nel van de Linde kreeg verschillende aanzoeken van mannen die wel met haar door het leven wilden gaan.

. . . 'Ik vergeleek ze altijd met mijn eerste man. Niet dat ze uiterlijk op hem behoeften te lijken. Nee, ik keek meer naar de innerlijke eigenschappen. Waren ze net als Jacob, betrouwbaar en kon je op ze aan? Konden ze ook mijn zoon Jacob volledig accepteren? Kijk, dat vond ik belangrijke vragen. Ik wees ze allen af, hoewel er toch wel een verlangen naar liefde in mij overgebleven was. Ik dacht tenminste wel eens: Zou mijn leven verder verlopen zoals het nu is?

Uiteraard kon ik ook niet van mijn zoon verlangen dat hij bij mij zou blijven.

Dat offer kon en wilde ik immers niet van hem vragen. De vraag bleef dus: Wat zou de toekomst mij brengen?' . . .

De hond was de eerste die in de roeiboot sprong

Wat waaide het toch ontzettend, die zaterdagavond op 31 januari 1953. Bas Legemaate zat met de anderen in de huiskamer mee te luisteren naar de radioberichten. 't Ging natuurlijk over storm en regen en hoe hoog het water stond. Wel een beetje alarmerend, maar dat was wel vaker zo.

'We hadden ook nog logées, een jonge soldaat, met zijn verloofde. Ondanks de zware storm, gingen we toch rustig naar bed. We waren gewend aan harde wind en storm; we zijn er immers mee opgegroeid.

's Morgensvroeg ging ik m'n bed uit en wilde als gewoonlijk met de melkbusen naar de schuur gaan om de koeien te melken. M'n zuster volgde me. We hadden een klein lantaarntje bij ons. We letten echter nergens op. Hadden we dat wel gedaan, dan hadden we het water zien komen. Opeens hoorden we geruis, het leek ook wel op het klotsen van water tegen de schuur. Geheel onverwacht stond ik tot mijn enkels in het water.

Ik riep tegen mijn zuster: "Dat is ook wat, daar zijn me de waterleidingbuizen ook nog gesprongen" . . .

Nu was het zo dat de kraan erg diep zat, dus daar konden we niet bij.

Mijn zuster riep: "Daar is het niet van. Er komt overal water vandaan" . . .

Ik liep gauw naar de staldeur, om die te openen. Ik moest eerst flink duwen, maar tóen kwam me er toch een golf naar binnen! Enorm! Ik kon me maar amper aan iets vastgrijpen, anders was ik nog weggespoeld ook.

"An! . . . An!" riep ik, "de dijken zijn kapot en dat is verschrikkelijk" . . .

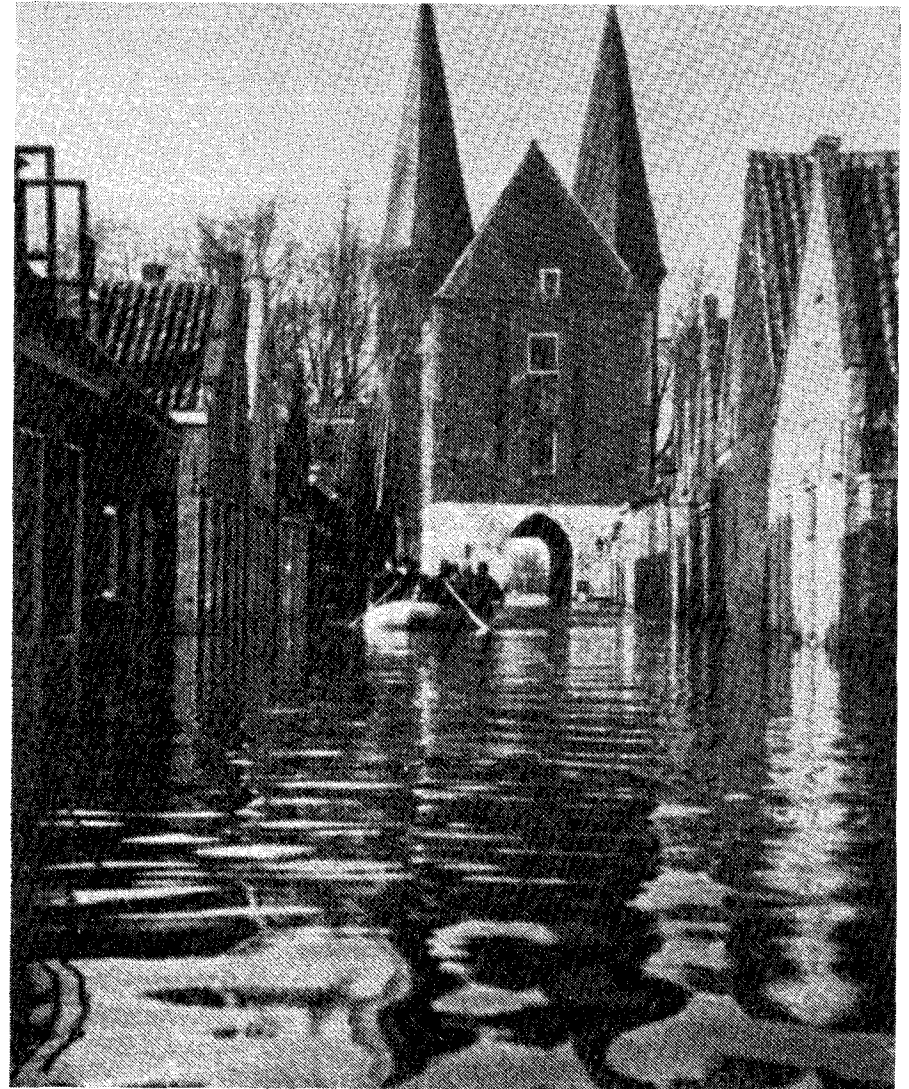
Ik liep snel de boerderij binnen om mijn andere zuster en ook die soldaat met zijn verloofde te wekken. Ik rende de slaapkamer binnen waar die soldaat sliep (hij sliep beneden) en wat denkt u? . . . Het water stond al aan de rand van het ledikant en hij sliep nog maar rustig door.

"We zullen allemaal verdrinken!" riep ik wel een paar keer in paniek.

Ik pakte de telefoon en belde naar Zierikzee, om de zwager van die soldaat te pakken te krijgen, om hem te vragen of hij soms naar ons kon komen met zijn vrachtauto, om ons hier weg te halen.

De man wilde wel, maar we waren al niet meer bereikbaar. De toegangsweg was nogal kronkelig en er stond veel water op.

Toen hebben we naar Ds. Van de Klis gebeld en die wist ons te vertellen dat er in Zierikzee al mensen verdronken waren. Omdat wij ook in levensgevaar verkeerden sprak de dominee nog enkele troostwoorden, maar dat drong

Straatbeeld te Zierikzee

nauwelijks tot ons door. We waren geheel verpletterd.

Er zat niets anders op dan naar boven te gaan op de zolder, om alle spulletjes die nog mee konden, daar te brengen. Dat was ook het advies dat de dominee ons gegeven had, hoewel ik hem had geantwoord, dat, als het water op zolder kwam, het huis niet overeind zou blijven!

Ik belde nog een keer naar een broer in Zierikzee die een winkel dreef. Hij vertelde dat hij ook geen brood kon krijgen en evenmin wist hoe het nu verder moest.

Tenslotte kwam ook het telefoontoestel in moeilijkheden, maar bleef toch functioneren. Steeds als de bel ging sprong iemand van ons in het koude water in de hoop dat er redding daagde. Je werd er verschrikkelijk koud van en daarom kroop je maar bij elkaar in bed om nog enigszins beschut te zijn tegen de koude. Seks bestond er toen niet. Je keek er niet meer naar of er mannen of vrouwen in bed lagen, je ging er gewoon bij liggen. Verwarming was er niet. Angst wel. De toestand werd gevaarlijk en je leefde met de dood voor ogen.

De telefoon kwam onder water te staan.

Gelukkig hadden we de Bijbel bij de hand. Soms lazen we en soms baden we, daar boven op die zolder. Het water kwam steeds hoger. Zelfs tot op de zolder.

Daar kwam het water reeds tot onze knieën.

's Zondagsnachts namen we eigenlijk afscheid van het leven. 't Was een bange nacht.

's Maandags zakte het water wat, dat kwam door het tij. 's Middags ging zelfs de telefoon weer, die nu niet meer in het water stond. Ds. Van de Klis was weer aan de lijn en informeerde naar de toestand. We vertelden hem hoe het er bij stond. Er was nog steeds veel dreiging. Zo bevond zich een linnenkast op zolder die klem stond tussen een balk. Als daar wat tussen kwam, zou het huis instorten.

Gelukkig gebeurde dat niet . . .

Er kwam een klein beetje hoop.

Mijn jongste zuster "kreeg er zelfs geloof voor", dat wij niet zouden verdrinken. "We zullen gered worden," zei ze zeer beslist.

Met die soldaat, die bij ons was, hebben we heel wat gepraat. Hij was wel gelovig opgevoed, maar hij geloofde er nu niets meer van. Dat gaf wel eens moeilijkheden. We moesten door een korst van onverschilligheid heen zien te komen.

"Dood is dood," zei hij.

Maar op het laatst deed hij toch een beetje mee, als wij lazen en baden. Zijn verloofde was rooms en die was het aardig met ons eens . . .

Een Rotterdams amplubie-vaartuig baant zich een weg door de straten van Zierikzee

Opeens zagen we een roeiboet komen aanvaren.

Nu, toen ging er wel wat door ons heen.

Betekende dat redding? . . .

Het was een uur of twee in de middag en het stormde hevig. Pas om zeven uur kwam het bootje voor ons zolderraam.

Het was mijn zwager. Hij was op zoek naar zijn dochter, die ongeveer tweehonderd meter verder in een huis zat en in verwachting was van haar eerste kind.

Men kon ons niet meenemen. Het lukte niet, met die wind. De boot werd steeds weer teruggeslagen. Er was ook een politieagent bij en een broer van me. Ze gingen naar de kop van Zierikzee, naar de zeedijk, waar ze buiten de eerste stroom kwamen.

Daar vandaan zijn ze langs de dijk naar ons gekomen, de laatste vierhonderd meter zwemmend, zo kon je bij de boot komen. We werden langs de zeedijk afgezet en mochten een café binnengaan, waar we zolang onderdak kregen.

Ik wil nog zeggen dat de hond de eerste was die in de roeiboet sprong. Hij had het wel door waar het om ging. De paarden waren inmiddels verdronken en ook andere dieren. Dat is een naar gezicht. De dieren hebben tenslotte niet gezondigd en toch moeten die ook lijden door het zondeproces van de mens.

Op de zeedijk waren heel wat obstakels en het was er bitter koud, maar we hadden een deken bij ons. We mochten in het café een kwartier bij de kachel zitten. Dan waren er weer anderen aan de beurt. Toen er honderd man bij elkaar was, werd er naar Bergen op Zoom gevaren.

Er was ook een vrouw die in verwachting was van haar derde kindje; de weeën waren al op komst. Dat jonge vrouwtje moest bij een oude man in bed om warm te worden. Toen kwam er een motorbootje over de Oosterschelde en werd zij naar het ziekenhuis gebracht.

Inmiddels was de baby al geboren.

Mijn zuster en zwager, met die soldaat, gingen naar Bergen op Zoom en kwamen daar op een boerderij terecht, maar mij lukte het met een klein bootje in Zierikzee te komen. Later kwam ik toch met een sleepboot in Bergen op Zoom terecht.

Een politieauto bracht mij naar de plek waar ook mijn zuster was ondergebracht. De boerderij lag een heel eind in de bossen, daarom wilde mijn zuster weer naar Papendrecht, waar we in 1944 al geweest waren.

Ik maakte een onvergetelijke tocht naar Papendrecht om te informeren of we er terecht konden. Dat lukte. Toen moest ik weer terug. Ik wist dat ze op die boerderij in Bergen op Zoom op me zaten te wachten, maar het werd vreselijk laat.

Ik kwam 's avonds om kwart over elf pas in die plaats aan en moest toen nog

bij die boerderij in de bossen zien te komen. Het sneeuwde en het was erg koud. Ik liep te soppen in mijn schoenen, met al die sneeuw.

Onderweg kon ik een stukje met iemand meerijden, maar bij het kerkhof moest ik er weer uit, was de afspraak. Maar ik vond dat die rit erg lang duurde. Ik vertelde tegen de chauffeur, toen ik tegen het raampje had getikt, dat we al veel te ver waren. Hij liet me uitstappen en ik mocht weer meerijden met een takelwagentje, dat me weer helemaal terugbracht bij de spoorwegovergang, waar ik de reis begonnen was.

Ik dacht bij mezelf: Nu zoek ik het zelf maar verder uit. Ik ging lopen en kwam op het punt waar ik het bos in moest. Het was al bijna twaalf uur. Ik klopte even bij een woning aan en vroeg of ik op de goede weg was naar de betreffende boerderij. Nu, dat was wel het geval, maar de man die me te woord stond, vertelde er bij dat het onverantwoord was om daar op m'n eentje het bos in te gaan. Hij zou me er wel even heen brengen op de fiets. Hij was dan toch zelf ook weer zo terug.

Zo gezegd zo gedaan.

Toen ik op de boerderij aankwam zaten ze inderdaad nog op me te wachten, hoewel ze al verschillende keren gezegd hadden: Die komt niet meer! . . .

Ik heb toen eerst maar mijn schoenen en sokken uitgetrokken om mijn ijskoude voeten wat te warmen.

Enfin, mijn opdracht was vervuld? . . .

Burgemeester Schuurbeque Boeyen geeft Koningin Juliana uitleg over de Ramp in Zierikzee

Nog lang en gelukkig...

Legemaate vertelt verder: 'We vertrokken dus naar Papendrecht en daar zijn we geweest tot half november. We konden niet op onze boerderij komen, want die was kapot. Je kon wel een noodwoning betrekken als je schriftelijke toestemming had.

Mijn oudste zuster bleef in Papendrecht tot november 1954, maar mijn jongste zuster en ik vertrokken weer naar onze woonplaats en gingen in een barakje wonen, van februari 1954 tot half augustus 1954. Toen was ons huis weer opgebouwd. In november kwam dus ook onze oudste zuster – die onder medische behandeling stond – over en woonden we weer gezamenlijk op de boerderij.

We hadden een buurman, die was bijna 90 jaar, en die had nog een ongerouwde dochter, die vriendin was met mijn zuster. Echter, ze kreeg verkeering en ging trouwen. Toen kwam dokter Hoppen om dat wat te begeleiden.

Deze dokter vertelde mij iets zeer opvallends: Hij was het namelijk die in de oorlog in mijn boerderij terecht was gekomen en zich drie dagen en nachten in de hooischuur verborgen had in het hooi. Hij vertelde de hele geschiedenis. Het was voor mij altijd een raadsel geweest dat er een andere jas, en in plaats van klompen, een paar schoenen in de schuur lagen, toen ik in die tijd in mijn boerderij was teruggekomen.

Dat raadsel was nu dus opgelost.

Om nog iets over Papendrecht te vertellen. We kregen daar wat geld van het Rampenfonds, want zelf had je niets meer. Van dat geld kon je dan een fatsoenlijk kostuum kopen.

In de kerk zag ik weer die vrouw (weduwe Van de Linden) zitten, die ik ook in 1944 had aangetroffen.

We waren er al eens een avondje op visite geweest, toen nog in "neutrale sfeer". Later werd dat anders. Nel van de Poel liet me niet meer onverschillig en ik haar ook niet. Van het een kwam het ander, en tenslotte wisten we beiden dat we elkaar steeds meer gingen waarderen. Het klikte' . . .

Mevrouw Legemaate: 'Tja, deze man won mijn vertrouwen en met hem durfde ik opnieuw de grote stap te wagen. Maar dat ging zomaar niet. Er was geen woonruimte voor ons. Toen we tenslotte een woning konden krijgen, was er weer een enorme tegenwerking van een bepaalde commissie. We

De trouwfoto

Mijn man voor het eerst op Papendrecht met zijn nieuwe Fiatje 600

konden dat maar niet begrijpen, want mijn man was al 49 jaar en ik was oorlogsweduwe.

Tenslotte kreeg ik grote steun van de burgemeester van Papendrecht en toen is het toch gelukt. Maar het duurde door dat alles toch nog wel een paar jaar voordat het zover was. Gelukkig kon mijn zoon goed met mijn man opschieten. Dat ging altijd best en dat gaat het nog. Mijn zoon is momenteel directeur van een keuringsdienst van waren.

Maar goed, we zijn tenslotte getrouwd en ik kan u zeggen dat ik daar nog nooit spijt van heb gehad! . . .

Bas Legemaate: 'Nel's zoon Jacob, vond het best dat we gingen trouwen, alleen liet hij wel blijken dat hij zelf niet op een boerderij wilde wonen. Hij was aan het studeren en dat bleef hij maar graag doen! Toen het zover was dat we konden gaan trouwen, vroeg hij of we nog een jaar konden wachten, dan was hij zover klaar met zijn studie, dat hij naar Delft kon gaan. Ik antwoordde dat dat ene jaar er ook nog wel bij kon.

Tenslotte zijn we in 1959 getrouwd' . . .

We behoeften het echtpaar niet te vragen of ze gelukkig met elkaar zijn. Dat bleek namelijk overduidelijk. We waren er met genoeg een morgen te gast en hopen dat ze nog lang en gelukkig mogen leven . . .

Boekendepper met boerderij er op. Erg fraai uitgevoerd. Trots door Bas getoond.

SERIE VII

Hoe erg buitenlanders het vonden

'So bad' – Zo erg!

In een felle vrieskou trokken toentertijd de reporters van 'De Spiegel' er op uit, om in het Rampgebied te spreken met mannen van de vrije volken, die, bewogen met het lot van Nederland, kwamen om te helpen. Het verslag begint als volgt:

'We zitten in een $\frac{3}{4}$ ton Amerikaanse legertruck, in gezelschap van luitenant Walter Green van het 1279 genie bat. uit Detroit en we hobbelen over de dijken en dijkjes in de hals van Zuid-Beveland, het gebied van Rilland, Krabbendijke en Nieuwlande.

Met 550 man van zijn bataljon kwam luitenant Green van Frankfurt naar Nederland voor reddingswerk. Het is nu een week na de Ramp en hij gaat even met de truck mee, om naar de Amerikaanse jongens te kijken, die ginds in een felle kou werken aan dijkherstel.

Het water, met rustige golfslag aankomend over het verdronken land, klotst laag tegen de dijk. En in de inhammen, waar de stroom op aandrijft, liggen grote dichte velden met aanspoelsel: veel stro, raamsponningen, wortelen, uien, balken, kisten, een kinderstoel en kadavers.

Langs de dijken zijn mannen met rubber handschoenen bezig met het bergen van dood vee. Een omhoog gestrekte koeiehals, met geopende bek, onthult iets van de benauwenis, die in de rampzalige uren werd geleden . . .

Zwijgend staart de luitenant over het dode water.

"So bad . . .," zegt hij hoofdschuddend. "Zo erg . . ." Hij kan geen woorden vinden, die zijn bewogenheid dieper vertolken.

De truck hobbelt voort, deels door water, dan weer over gerepareerde stukken dijk, waarop de Amerikaanse genie-troepen, met behulp van de metalen strips, die ook voor de aanleg van noodvliegvelden werden gebruikt, een nieuwe straatweg aanleggen.

"We zijn hier heel goed ontvangen," vertelt de luitenant. "De Nederlanders zijn erg aardig voor ons; we zijn niet zoveel gewend in Duitsland."

We komen langs verschillende groepen werkende Amerikanen. Ja, hier op een smalle dijk in een Zeeuwse polder steken jongens uit Florida, Arkansas, Missouri en Ohio de handen uit de mouwen voor Nederlands herstel. Zelfs jongens van buiten de Verenigde Staten, uit Mexico en Porto Rico, zwoegen hier dagenlang in voor hen vreemde en moeilijke omstandigheden.

"We vinden het prettig, hier tenminste nuttig werk te kunnen doen," zegt

Luitenant Walter Green uit Michigan: . . . 'Laat de mensen naar ons komen' . . .

een van hen, de handen warmend boven een geïmproviseerd houtvuur.

Op de terugweg praat luitenant Green nog wat met ons over zijn oorlogservaringen; hij vocht ook op Nieuw-Guinea, waar hij voor 't eerst met Nederlanders in aanraking kwam. Maar starend over het verdronken land, met zijn opengescheurde huizen, laat hij zich weer ontvallen: "So bad . . . so bad" . . .

Om dan, zijn machteloosheid voelend, uit te roepen: "Laat de mensen naar ons komen! Wij zullen ze land geven in Michigan, in Noord- en Zuid Dakota, in Utah, in Washington . . . En laat de zee dit land dan maar houden!"

Het is al meer gezegd in deze dagen: de mogelijkheid van een sterke Europese verbondenheid is nooit sterker beleefd dan in die rampspoedige week. Op een klein gebied bijeen, vochten Denen, Engelsen, Belgen, Duitsers, Italianen en Oostenrijkers, met de Nederlanders tegen de ene vijand: het water.

Rode Kruishulp was er uit vele landen; uit België, Italië, Denemarken en Oostenrijk. Vooral de Oostenrijkse Rode Kruis-kolonne was bijzonder goed geoutilleerd. Deze kwam met niet minder dan achttien ambulancewagens

Kapitein Michael Kelly en kapitein Harols Twelch van het 68e Air Rescue Squadron

en met een bezetting van vijftenzestig man personeel, onder wie twaalf artsen en acht zusters. Belangrijke ervaringen had deze groep opgedaan bij het reddingswerk in de overstroomde Po-vlakte.

De leider van deze hulpactie, ing. Friedrich Proksch, vertelt ons: "Door de radio hoorden we van de grote nood die er in Nederland heerste. Wij boden toen de Nederlandse konsul in Wenen onze hulp aan. Binnen vierentwintig uur kregen wij bericht dat onze hulp gaarne werd aanvaard, waarna wij zo snel mogelijk zijn vertrokken. Dat was donderdagavond; de auto's werden op de trein geladen. We zijn hier dus nog maar kort aan het werk. Met autobussen heeft men ons rondgereden door het getroffen gebied. Wat we zagen was verschrikkelijk" . . .

Ing. Proksch' stem stokt even. Dan zegt hij: "We zijn hier niet alleen om onze plichten na te komen, in menslievend hulpbetoon, maar vooral ook, omdat wij niet vergeten zijn, wat Nederland in het verleden deed voor de Oostenrijkse kinderen."

Onvergetelijk zal voor Nederland blijven de buitenlandse hulp, die werd geboden met helikopters, deze grommende reuzeninsekten, die zulk uitstekend werk konden verrichten op plaatsen, waar op andere wijze geen hulp geboden kon worden.

Kapitein Harold Twelch van het 68ste Air Rescue Squadron, gestationeerd in Burtonwood, Engeland, weet er van mee te praten. Met de helikopter "Hopa long", die acht tot tien personen kon bevatten, heeft hij vanaf woensdag aan het reddingswerk deelgenomen. Hij heeft mensen gered van dijken en huizen en uit een gestrande "duck". Hij heeft meegeholpen aan de evacuatie en het transport van voedsel en medikamenten.

Nog steeds zijn de veel gehoorde plaatsnamen als Zierikzee, Oude Tonge en Zijpe onuitspreekbare woorden voor kapitein Twelch, maar de klanken wekken nog steeds afschuwelijke herinneringen bij hem op: Een vrouw die niet gered wil worden, omdat haar man en kinderen verdronken zijn, een oude man die na lang aandringen toch niet mee durft . . .

"Een ramp, een ellende als deze, heb ik nooit meegemaakt in mijn leven," zegt kapitein Twelch; "dit zal ik nooit kunnen vergeten . . . Ik bewonder de moed, waarmee de Nederlanders begonnen zijn aan het herstel van het getroffen land".'

Een man op het dak

Ook kapitein Fred Hiatt van het Amerikaanse leger, heeft met zijn kleine helikopter een belangrijk aandeel in het reddingswerk gehad. Zijn helikopter heeft twee brancardplaatsen, buiten boord, en mag volgens voorschrift slechts drie personen bevatten. Maar in de meest kritieke uren van het reddingswerk, gebeurde het wel dat hij er zes meenam. Honderd-en-vijftig mensen zeker heeft hij die week in veiligheid mogen brengen.

'Ik vind 't een voorrecht iets te hebben kunnen doen, in zo'n grote nood,' vertelt de kapitein. 'Ik opereerde vooral in het gebied van Oude en Nieuwe Tonge, trachtte plaatsen te vinden waar ik kon landen, en nam dan zieken, vrouwen en kinderen mee. Voor het navigeren kon ik geen gebruik maken van kaarten, maar moest ik me uitsluitend oriënteren op de kerktorens . . . Het is me opgevallen hoe flink de mensen waren, die ik gered heb, en hoe behulpzaam de achterblijvenden waren voor de zieken en kinderen.'

Kapitein Hiatt vertelt ook nog een belevens, die hem erg heeft aangegrepen. In het overstroomde gebied zag hij een man op het dak van een geïsoleerd huis: de man wenkte om hulp. Maar kapitein Hiatt kon niets uitrichten, want zijn helikopter heeft geen winch om de mensen op te hijsen. Het enige wat hij kon doen, was boven de plek te blijven cirkelen om andere helikopters, die wél een winch hadden, te alarmeren.

Kapitein Hiatt bleef dertig minuten rondvliegen boven het huis. Een waagstuk, gezien de krappe benzinevoorraad van een helikopter! Maar er kwam geen andere hulp. Nog twee keer kwam kapitein Hiatt terug boven de geïsoleerde man, maar de vierde keer kon hij de plek niet meer vinden.

'Waar bleef dat huis, waar bleef die man?' zegt kapitein Hiatt bitter.

Peter Ploesser is een Duitser, in Amerikaanse legerdienst. Hij is een van die Duitsers, die de ducks bemannen, waarvan de Amerikanen er een veertigtal naar het noodgebied hebben gezonden. Deze ducks zijn voertuigen, die zowel kunnen rijden als varen, en hebben daar enorm goed werk kunnen doen.

Ploesser is op vele plaatsen geweest, in Zierikzee, Zijpe, Oude en Nieuwe Tonge; hij heeft meer dan veertig mensen mogen redden, maar helaas ook vele doden moeten bergen. Nu, een week na de Ramp, ontmoeten we hem als bus-chauffeur-veerman op een duck in de geregelde dienst: Halsteren-Tholen.

Ploesser vertelt kort en sober over zijn ervaringen. 'De eerste vier dagen

hebben we maar drie uur geslapen. Maar als je zulke ellende ziet, denk je daar niet aan; dan is iedere hulp te weinig. Dag en nacht waren we in touw, met de hele compagnie. De boten werden slechts afgewisseld voor dringende onderhoudsvoorzieningen, die door de invreting van het zoute water nodig waren. Na deze week zijn er nogal wat zieken onder onze jongens; maar de verzorging door de Nederlandse instantie is goed.'

Als we deze Duitser vragen naar zijn algemene indruk over de Ramp, zegt hij kort maar veelzeggend: 'Schlimmer als ein Bombenangriff!' . . .

In de omgeving van Poortvliet en St. Maartensdijk, op het eiland Tholen, vinden we de Franse genie-troepen, waarvan reeds 's maandags één bataljon uit Duitsland, en één bataljon uit Frankrijk naar het noodgebied vertrok. De gemeente Poortvliet maakte op de Ramp-zondag kritieke uren door. Na de eerste overstromingsvloed, die negentig procent van het dorp onder water zette, stond men voor het dilemma: óf alles doen om zichzelf en zijn boedel te redden, óf te werken aan het dijkherstel om verdere overstromingen af te weren. Men koos dit laatste. Met man en macht, zichzelf in niets ontziende, wierpen de inwoners zich op het herstel van de dijken, waardoor een grotere ramp kon worden voorkomen.

Benauwde ogenblikken beleefde het plaatsje verder nog, toen tijdens een

Kapitein Fred Hiatt van het Amerikaanse leger, die ruim 150 mensen redde

nachtelijke dropping de goèderen niet naast, maar in het dorp vielen op de mensen en de huizen. Zo kreeg een slager een kist met vlees door zijn dak heengeworpen . . .

Toen het licht uitsloeg – men had blijkbaar het elektrische net geraakt – is men met ‘droppen’ opgehouden. De Fransen hebben sinds woensdag de bewoners aan het dijkwerk afgelost, zodat nu de voornaamste gaten reeds gedicht zijn. Daarna zijn ze behulpzaam geweest met het ophalen van kadavers uit de onder water staande boerderijen. Een niet eenvoudig en koud werk.

Adjutant R. Dangel van de Franse genie-troepen vertelt: ‘Het zijn zware dagen voor de jongens; maar het prettige is, dat de bevolking hen zo hartelijk heeft ontvangen. Hulp was anders niet overbodig voor uw land, want het was een “catastrophe formidable”.’

Een geweldige katastrofe, die bestreden werd in internationale verbondenheid. En daarom stonden in de overstroomde Zeeuwse polders, mannen uit Liverpool, Le Havre, Frankfurt, Brussel, Michigan en Wenen zij aan zij met de voor hun volk en land vechtende Nederlanders.

Een hulp met middelen vaak, die wij niet bezaten. Een hulp dan ook, welke Nederland niet zal mogen vergeten.

Franse genie-soldaten in de omgeving van St. Annaland, op weg naar een boerderij, om kadavers op te halen uit ondergelopen stallen.

SERIE VIII

Reddingswerk vanuit Yerseke

H. Cornelissen, H. Koster en J.B. Winter

Dat loopt mis

Op Zuid-Beveland wisten ze het allang – schreef ‘De Spiegel’ van 7-3-1953 – maar sinds die verschrikkelijke nacht hebben ze het tot v er in de omtrek bemerkt, van Stavenisse en Ouwkerk, tot in de kop van Schouwen toe: ‘Die oestervissers van Iese (Yerseke). Dat benne pas k erels . . .!’

Wat ze dan allemaal gedaan hebben? Dat grenst aan het ongelooflijke. T och zijn ze weinig ‘in het nieuws’ geweest.

‘Toen anderen praatten, hadden wij geen tijd,’ zeggen ze berustend, ‘maar wat hindert het? ’t Ging toch niet om  ns? En: de Prins is er immers geweest!’

D ar zijn ze in hun hart trots op! In stilte hebben ze hun plicht gedaan . . . omdat het hun plicht was. Verloren tussen lucht en water. Ze zijn in de weer geweest nog v ordat de dijken doorbraken. En ze hebben gevochten tegen de zee, die tegelijk hun beste vriend en hun bitterste vijand is. Maar Nederland heeft er niets van geweten.

En tóch . . .

Als deze stoere Zeeuwen: die Sinke’s, die Plasse’s, die Pikaar’s en die Van der Stee’s, of hoe al deze kranige nakomelingen van een oeroud Zeeuws geslacht ook mogen heten, er niet geweest waren, dan zou het dodencijfer in de zwaarst getroffen gebieden wellicht vele malen groter zijn geweest.

Zo schreef ‘De Spiegel’ dat. Maar ook wij zelf zochten deze mensen op (1981) en voerden gesprekken met hen op het gemeentehuis van Kruiningen. Zodat we heel veel dingen kunnen aanvullen. Eerst citeren we nog wat.

Op die onheilspellende zaterdagavond voor de Ramp hadden ze het al tegen elkaar gezegd: ‘Dat ziet er raar uit’ . . .

Het water wilde niet zakken toen ’t eb werd, en toen het dood tij was leek het vloed, terwijl het hoge water nog moest komen. Zo hadden zelfs de alleroudsten het nog nooit beleefd . . .

Van slapen kwam natuurlijk niets die nacht. Alles wat maar iets met de zee te maken heeft – dat wil zeggen: vrijwel iedereen in ’t stadje – was koortsachtig in de weer, want of het nu de eenvoudigste vissersman of de gezeten oesterkweker betreft, ze hebben immers allemaal ‘hun kapitaal in de zee liggen’.

De platboomde schepen werden met extra ankerkettingen en trossen ‘over de dijk’ vastgelegd. Waardevolle archieven en belangrijke bescheiden wer-

den in veiligheid gesteld, kostbare partijen oesters zoveel mogelijk hogerop gestouwd. Want ze wisten het even zeker alsof ze het zwart op wit hadden: er gaat wat gebeuren vannacht . . .

Zo brak de zondag aan. Maar in het anders op dit uur zo rustige dorp heerste een bedrijvigheid als zelden tevoren. Met voortdurend nog toenemende hevigheid beukte de woedende Noordwester op de tóch al beklemmend-hoog opgestuwde watermassa’s en ontzaggelijke waterlawines gooiden zich te pletter op de Breedsedijk. Hoofdschuddend stonden de mannen langs de kaai.

‘Dat loopt mis!’

‘Stellig loopt dat mis . . .’

Geen centimeter van de dijk ontsnapte ook maar  en seconde aan hun aandacht.

De vloeddeuren waren allang op hun plaats. Ze kregen nu nog een extra ruggesteun door een hoog-opgestapelde borstwering van zakken met zand. Zandzakken werden  ok aangesleept naar de zwakste punten van de dijk, want op meer dan  en plaats hadden de gulzige golven grote gaten in het murw-gebeukte dijken-massief gegeten en de ‘Ieser’ vissers, die als weinig anderen de vernietigende krachten van het water kenden, vreesden het ergste.

Tegen half twee durfde men ’t niet langer aan: nog vier uur zou het immers duren voordat de vloed op z’n hoogst was? Wat moest dat worden als het water nu al over de dijk dreigde te slaan? Toen werd het bevel gegeven: alarm . . .

Sinister gilte de sirene boven het gieren van de storm uit, die nu orkaankracht bereikte. Sommigen, die de zee niet kenden als de vissers die ermee vertrouwd waren sinds hun prilste kinderjaren, dachten dat er brand was. Dat de zee op ’t punt stond om in én gulzige greep terug te vorderen wat honderden en honderden jaren achtereen bij stukjes en beetjes aan diezelfde zee was ontworsteld, dát was het laatste wat men mogelijk achtte . . .

Oók in Kruiningen hoorde men de sirenes van Yerseke. ‘Brand in Iese’ . . . huiverden de boeren, die op hun hofstee lagen te luisteren naar de beangstigende geluiden van de storm, ‘dat moet slim wezen met zulk weer!’

En de vrouwen van de landarbeiders in de polder schudden hun man wakker: ‘Luister . . . d’r is brand!’ Maar de arbeiders, die uit ervaring wisten, dat ze toch niet konden helpen, draaiden zich om en sliepen door . . .

En toen opeens was daar het water. Waar ’t vandaan kwam? Niemand die het wist, maar het stortte zich sissend en brullend in de polder. Sidderend stonden de huizen te huiveren van de geweldige slagen van de elementen die samenspanden.

Sommige hielden het uit, andere zakten kreunend in elkaar en het angst-

geschreeuw van mensen in doodsnood vermengde zich met het verschrikkelijke gekrijs van het vee dat verdrong.

Tot de schippers op de dijk drong al heel gauw het gerucht door: er is water in Kruiningen. Nog steeds kwam het water in de haven en tegen de zeedijken hoger en hoger, maar wie dacht daar nu nog aan!

Water in de polder? Dat moet erg zijn!

'Mannen, daar moet geholpen worden. Sloepen. Vletten. Maar vlug' . . .

De jongste redder was pas 15, de oudste, die de 'schipper' was, 22, toch . . . trokken ze er keer op keer als mannen op uit met de Ye 55.

We moeten er door

Er werden nauwelijks bevelen gegeven, toch wist ieder wat hem te doen stond. Met verbeterde gezichten werden de roeiboten uit de haven gesjord. Er stonden plotseling vrachtauto's op de kaai. Wie had ze besteld? Niemand wist het. Niemand die ook wist hoe ze enkel met mensenhanden die zware boten op de auto's kregen, maar het moest immers? Omdat er mensen in doodsnood waren!

Kolkend bruiste het water door de polder, hoger en hogerop, maar ze lieten zich niet afschrikken. En om half vijf stapte Hendrik Schot als eerste in een roeiboot die over de binnendijk was gedragen en nu in 't pikdonker van de nacht z'n weg zocht door 't verdrongen land om te zoeken naar de woningen, ginds ver weg.

Begeleid door het klotsen van de gulzige golven en het bulderen van de storm, die niet afliet, zocht de roeiboot z'n weg door de barre baai van de dodelijk getroffen polder. Overal in de omtrek was het rauwe angstgeschrei van mensen. Daarom klemde Hendrik Schot zijn kaken op elkaar en hij roeide. 't Was belachelijk om te proberen in zo'n notedop de baai van water en wrakhout te bevaren, maar hij roeide. Het moest en . . . het ging. Een paar mensen, die kort bij de dijk in nood verkeerden, werden aan land gebracht. Maar plotseling had men begrepen dat de coupure, waar de trein de dijk passeert, niet gesloten was . . . Zó weinig had men hier op watersnood gerekend. Die moest eerst worden gesloten, anders zou er nog een polder verdrinken.

Hendrik Schot bracht, dwars door de stroom van het opdringende water heen, een touw naar de overkant. Met bovenmenselijke inspanning kon de coupure nu gesloten worden. Eén polder was gered!

Maar bij Kruiningen waren ze immers nog in nood? . . .

't Ging moeilijk,' zei Schot, 'maar het ging.'

Soms moesten ze minuten achter elkaar met al hun krachten aan de riemen trekken, zonder één centimeter te vorderen. Wanneer dan een windvlaag vat op hen kreeg, werd het belachelijke kleine vaartuig in een paar tellen méér achteruit gedreven dan ze in een kwartier gevorderd waren. Maar ze zetten door en ze kwamen in Kruiningen.

Heen en ook weer terug voeren ze, heen en weer. Ook toen het licht was geworden en toen ze hulp kregen van tientallen andere roeiboten, van motor-vletten.

Mensen werden gered, die zich, versuft door al die onverwachte verschrik-

Johannes van der Stee met zijn zoon. ... 'Nog nooit zulk water in de polder gezien.'

kingen, willoos lieten wegvoeren, stomgeslagen over zoveel nameloos leed.

Daar was die vrouw, die onmiddellijk na de Ramp haar vader, die in dezelfde polder woonde, had opgebeld om te vragen of 't goed was gegaan. Ze kréég verbinding. Kon zelfs even met haar vader spreken. Maar opeens hoorde ze een geweldig gekraak. Een vreselijke gil. En ze begreep dat 't wankel huisje boven haar ouders was ingestort . . .

Daar was ook adjudant Rooze, de kommandant van de Rijkspolitie, die juist een ernstige operatie had ondergaan. Hij lag machteloos in bed toen 't water kwam. Met de grootste moeite kon hij door zijn zoon, die toevallig het weekend over was, op de bovenverdieping in veiligheid worden gebracht.

De adjudant had machteloos aangehoord hoe aan de overkant van de straat drie huisjes met donderend geweld waren ingestort. En hoe de bewoners gillend door 't water werden verzwolgen. Tandknarsend moest hij het aanzien, maar zijn zoon zag kans één van die slachtoffers, die brullend in de overspoelde straat rondzwalkte, een touw toe te gooien, maar hij was te zwaar om hem naar boven te hijsen.

Met de grootste moeite slaagde men er in om hem zover op te trekken, dat hij op 't raamkozijn houvast kreeg, zodat hij zichzelf met het touw aan de regenpijp kon vastbinden. Urenlang heeft de man daar gehangen. Uren van helse pijn, omdat hij machteloos moest toezien hoe zijn vrouw en dochter verdronken. En hoe naderhand hun ontzielde lichamen door de deur de woning binnendreven.

Al die tijd lag de adjudant machteloos in bed. Is 't een wonder, dat hij half waanzinnig was toen hij door de Yersekers werd gered? Die vissers, die dat alles even te machtig werd, zodat die onverschrokken kerels, die de dood talloze malen koelbloedig onder ogen hadden gezien, als een kind in tranen uitbarstten . . .

Maar ze gaven het niet op. Doornat, in de striemende sneeuwstorm, keerden ze telkens opnieuw terug. Stuurden hun kleine bootjes opnieuw met levensgevaar tussen de hekken en schuren door, verbeterd vechtend tegen de elementen die hun prooi niet makkelijk prijsgaven.

Daar was ook Johannes van der Stee die met zijn zoon de hele zondag in een motorvlet door de polder zwalkte en honderden mensen redde. De storm bulderde en de wind joeg het water met kracht naar 't noord-oosten. Maar de vloed dreef het weer de andere kant op. Zo ontstonden er verraderlijke draaikolken, waarin de vlet keer op keer verzeild raakte. Eenmaal was het zo erg, dat 't onbegrijpelijk is, dat de vlet het hield.

'Nooit had ik gevaar gezien,' zei Van der Stee, 'maar nou zag ik gevaar . . .'

Hij heeft er zich niet door laten afschrikken, evenmin als al die anderen deden. En dáárom zeggen nu duizenden die uit Kruiningen gered waren:

'Ons leven? Dat hebben wij aan de schippers van'

Ze kenden de zee, ze kenden de diepten en de ondiepten, ze kenden ook de verraderlijke nukken van het water, die mannen van met een lap spek, precies hun schuit lekgestoten in de polder, dat lek dichtten en . . . zoals honderden jaren geleden hun voorouders deden op de Oosterschelde drie En toen ze dan ook – 't was maandag in de vroege – tig bleken te zijn, toen mensen zagen drijven die uit Ouwerkerk afkomstig land was doorgedrongen begrepen ze, dagen voordat het tot de rest van Nederland rijkelijker dan ze eerst gen, dat er een ramp was gebeurd, nog veel verscherpen van Duiveland door Want 't kon immers niet anders of die mannen walen water naar zee gedrepen een gat in de dijk geslagen? Eerst door het afnemen naar Zuid-Beveland te ven tot voorbij Zierikzee, om daarna door de vloed worden gestuwd. Er bij tientallen op uit te Dát was het sein voor de mannen uit Yerseke om even-Duiveland. 't Bleek zwermen. Over de Schelde, naar Tholen en Schouwen op hun eigen eiland had helaas dat hun vrees maar al te waar was: niet alleen het water toegeslagen . . . gekend. Sinds dat ogenblik hebben ze dagenlang geen rust g

De eerste die de sprong waagde, was Hubrecht Kostrokken en toen hij het trix' was hij er op 't eerste alarm-sigitaal op uitgedekte, begreep hij dat 't verschrikkelijke gat in de zeedijk bij Ouwerkerk ontdekte erg was. e kaken. 'We moeten er dóór,' zei hij met op elkaar geklemdgeschrokken. 'Met zo'n 'Door dat gat in de dijk?' vroegen zijn jongens gestroom?' 'Het móet . . . ' 'We gaan over de kop . . . ' 'Het moet. We móeten er door . . . '

Mensen in nood ... die help je!

Een bruggetje hoog voor een huis als toegangsweg naar een boom. In de boom een platformpje . . .
Op dat platformpje mensen in nood . . .
Ze zwaaien naar de verte.
Nee, het betekent niet een groet.
Ook niet een afscheid.
Het is een gebaar om hulp uit grote nood.
Ze zwaaien naar een schip.
Een schip dat schijnt te aarzelen.
Wel of niet door dat gat in de dijk!
Maar daar kan toch geen schip door? Dat is toch veel te riskant?
Dat is toch niet menselijk meer?
Of juist wel? . . .
Zou het misschien on-menselijk zijn, dit risico *niet* te nemen?
Immers, de nood is zo groot in Ouwerkerk. Er zullen, niemand weet hoeveel, doden vallen.
Het genoemde huis staat op inzakken.
Zou er hulp komen? . . .

'Wis en drie,' vindt Hubrecht Koster.
'We móeten er door' . . .
En hij gáát door.
Maar er is een versperring!
Telefoondraden, boven het hoog gewassen water.
'Stop! Stop!' . . . roept men van alle kanten.
'Niets er van,' beveelt Hubrecht. 'Doorvaren! . . . Die mensen daar móeten gered worden.'
De stroom was verschrikkelijk, maar de 'Beatrix' was een goeie schuit en het lukte. Tegen de avond liep de Ye 4 de haven van Yerseke binnen met eenen-zestig man aan boord, die uit zeven boerderijen onder Ouwerkerk waren gered.
Toen er eenmaal één schaap over de dam was, volgden er meer, en af en aan voeren de schepen van Yerseke door de gaten in de dijk, kris-kras over het verdronken land. Wie het waren? Och, waarom namen? Ze waren het immers allemaal! Niet één die achterbleef.
Af en aan voeren ze en bij duizenden reddden ze de ongelukkigen van de

In Ouwerkerk is een straat naar Koster genoemd, uit dankbaarheid voor de hulp

Prins Bernhard bij de dijken waar de zandzakken liggen opgetast

daken en uit de bomen.

Tóch werden ze nauwelijks in de pers genoemd, die mannen van 'Ierse' en dat kwam omdat ze hun plicht deden in stilte. Omdat ze geen tijd hadden om te praten. Maar ze vinden dat heel gewoon . . .

Bovendien: de Prins is er toch geweest? En ze weten dat al die duizenden, die ze 't leven konden redden, hen dankbaar zijn.

Ook *dit* aspekt is verbonden aan het risico dat Hubrecht Koster neemt.

Krakend, schuivend en splinterend vliegen de draden uit elkaar.

'Voorwaarts! . . . Er moet gered worden.'

En er wórdt gered . . .

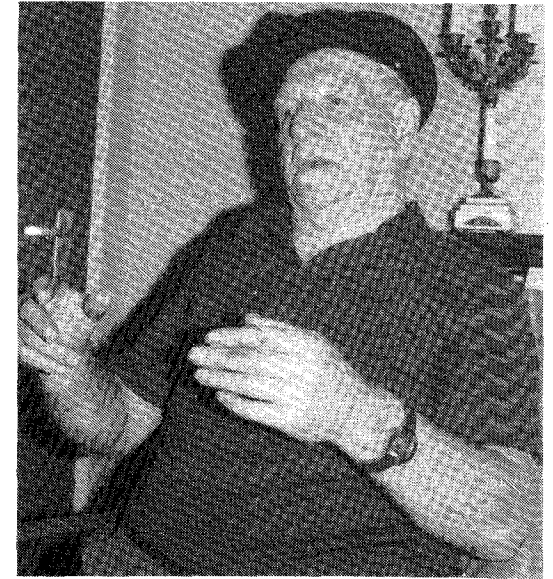
We zitten anno 1981 tegenover de nog steeds springlevende Hubrecht Koster (op het gemeentehuis van Kruiningen) die ons nog het een en ander vertelt, dat we aan de voorgaande hoofdstukken kunnen toevoegen.

'Je kon die mensen daar toch niet laten zitten in die boom,' . . . zegt hij verontwaardigd. 'Er moest wat gebeuren, zeg nou zelf' . . .

Het komt er allemaal kort en bondig, maar zeker niet nors uit. Integendeel, Koster is een man met een hart!

'Het huis kon elk moment in elkaar zakken, nou dan, dan help je toch? . . .

Wat waren die mensen blij dat wij kwamen. Ik heb toen wel een stuk of

Hubrecht Koster vertelt ons zijn verhaal

honderdtien mensen naar Yerseke gebracht. Gewonden. Die mensen moesten in Yerseke allemaal naar het gemeentehuis. De burgemeester moest er bij komen, maar die was ziek. Dus stuurde men de loco-burgemeester.

Deze loco-burgemeester vroeg me of het allemaal voor elkaar te krijgen was. Ik zei dat het best voor mekaar zou komen en dat ik weer naar Ouwkerk zou gaan om hulp te bieden.

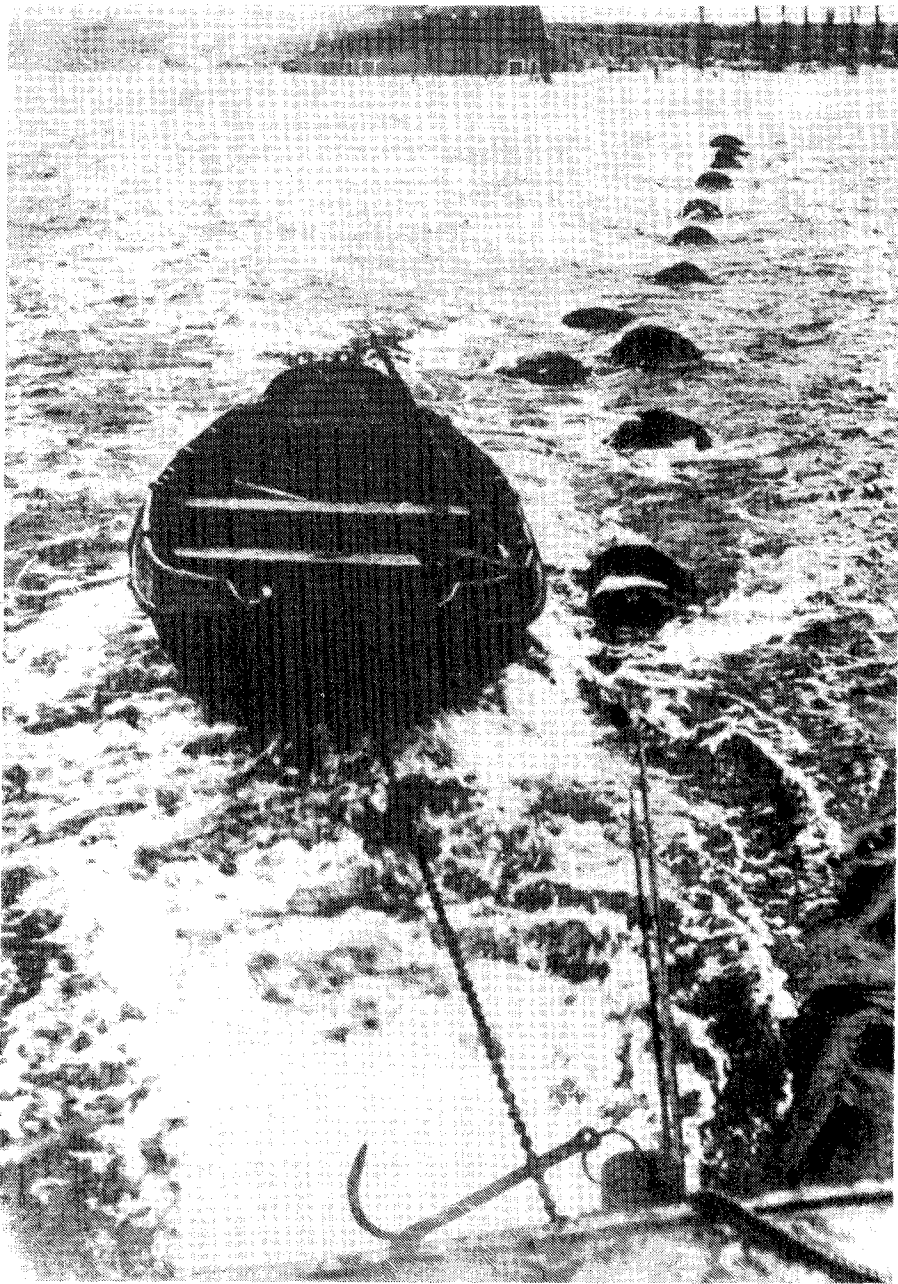
De volgende morgen echter, toen ik weer door het gat moest, zat ik in het verkeerde gat, want er was in de zeedijk nog een gat geslagen.

Nou, ik weer terugdraaien en het andere gat in.

Toen ik weer aan wal kwam, zei iemand dat ik bij de burgemeester moest komen. Ik dus naar de burgemeester; die lag in zijn bed in het kerkje. Zo heb ik bij de burgemeester gezeten. Hij vroeg aan mij hoe ik over de toestand dacht. Ik zei: "Nou, ik zie er niet zo'n gevaar meer in, maar je kunt natuurlijk niet blijven."

We konden hem eerst niet op het schip krijgen. Dat was op een dinsdagavond. Maar het ging toch en we waren toen met een man of acht aan boord. Later konden we niet meer aan wal komen, want er waren hagelbuien en sneeuwbuien en toen zijn we de hele nacht blijven liggen. De andere boot ging naar Yerseke en ik zei tegen hen: "Zeg maar dat we niet thuiskomen, dat we hier blijven." En zo zijn we daar gebleven. En de andere nacht konden we weer weg, naar Yerseke.

Toen kwamen er ondertussen ook mensen van de Marine. En dat scheepje van de Marine ging toen verderop naar Nieuwerkerk. Er kwamen ook grote

Zo voer de 'Nescio' met een rij cadavers door het Rampgebied

schepen uit Urk, maar die konden natuurlijk niet door het gat komen. We gingen toen naar Bergen op Zoom. En ik gelijk weer naar Yerseke, maar 's avonds hoorden we dat alles toch goed was gekomen. En toen later, op een donderdag, zijn we weer teruggegaan en hebben we beesten meegenomen: koeien, varkens, paarden. In het geheel heb ik er driehonderdvierenzestig mensen weggehaald.

Toen kwam ik op het gemeentehuis en daar vroeg mij de loco-burgemeester: "Koster, hoe is de toestand."

Ik zeg: "Zo en zo en zo en zo." Ik zeg ook: "Ik heb één vraag aan u."

"En dat is?" vroeg de loco-burgemeester.

Ik zeg: "Heb je een beetje cognac voor me?"

"Maar natuurlijk," zei hij. "Hoeveel?"

"Ach, dat zie je maar," zei ik.

Die anderen kregen toen één cognacje en ik twee.

O, en ik had een vlag op mijn boot, maar door al dat slechte weer en regen, was die vlag half-stok gaan hangen. Ze hebben toen wel eens gedacht: Daar komt Koster, met allemaal lijken in de boot. Ze hadden toen zelfs de lijkwagen op de haven. Maar gelukkig heb ik dat verder met die lijken niet hoeven meemaken'.

Wat vraagjes:

Die mensen die u van Ouwerkerk gehaald hebt, betekende dat voor hen echt een redding?

Ja, in het begin wel. Dat begin was het ergst. Toen later nog een dijk brak, kwam er niet zo heel veel water meer. Maar er was ook angst. Er was een vrouw die zich heeft weten te redden door 36 uur in een telefoonpaal te hangen. Een zoontje van haar was al verdronken.

Het was voor u een zwaar besluit om door dat gat te gaan?

Ja zeker! Maar mensen in nood, die hélp je! Ik was vastbesloten! En die mensen, o, wat waren ze dankbaar en blij. Door die dankbaarheid is er een klok geschonken aan de gemeente en mijn naam hebben ze voorgoed vastgezet in een straat in Ouwerkerk.

Wat is uw beroep?

Ik ben mosselkweker. Mijn schip was de 'Beatrix', maar die is al weg. Ik heb twee zoons en ik hoop in augustus 75 jaar te worden. Overigens, ik heb ook prinses Beatrix (de huidige Koningin) wel eens aan boord gehad. Gewoon bij mij in de stuurhut. Dat was best leuk. Later ook nog een keer prins Claus.

Heeft u nog iets aparts meegemaakt?

Ik kwam ook in Stavenisse. Ik meerde mijn boot daar en ging eens kijken op de dijk en daar waren allemaal dieren, ook dode dieren. En ik vond daar een kastje met ondergoed. Dat heb ik meegenomen en uitgedeeld.

Maar daar lag ook een mand'les en die had ik eerst niet meegenomen. Ik was

Arme mensen, die deze nacht het eerst aan de beurt komen

Hubrecht Koster
in die tijd . . .

aan het nadenken en ik ging hem toch halen. Dus ik nam die mand aan boord en we moesten toen verder naar Ouwerkerk en er waren ook dokters aan boord.

Ik zei tegen mijn zoon: 'Ga eens even achterin kijken wat voor spul er nou eigenlijk in die mandfles zit.' Het merk was er door de regen en het water allang afgesleten en weggespoeld.

Mijn zoon draaide het kraantje open en deed wat in een kommetje en gaf dat aan mij. Ik ruiken en ik zeg: 'Dat is jenever.' En het was wel een mand van een liter of tien à vijftien. En toen hebben we wat in een fles gedaan.

's Jonge, dat smaakte best, met al die kou . . .

Hubrecht Koster smakt met zijn lippen en neemt gelijk een fikse slok uit het glaasje dat wethouder Cornelissen voor hem heeft neergezet.

't Is tenslotte niet voor de ganzen gebrouwen, zal er door hem zijn heengegaan . . .

Wethouder Huib Cornelissen munt uit in hulpvaardigheid. Van Ds. Weststrate van de Geref. Gemeente te 's Gravenpolder kregen wij zijn adres. Toen wij hem telefonisch benaderden bleek onmiddellijk de hulpvaardigheid.

'Ik zal ervoor zorgen dat schipper Hubrecht Koster ook aanwezig is,' beloofde hij ons. 'Die man was toen zo moedig en die heeft zoveel meegemaakt.' 't Zal best lukken om hem hier op het gemeentehuis te krijgen . . . U hoort dat nog wel.'

't Kwam inderdaad voor elkaar, zoals de lezer al begrepen heeft.

En goed ook.

't Was erg gezellig, ondanks het onweer dat, tijdens ons gesprek, ons wel even vocaal en visueel herinnerde aan die bange tijd . . . bijna dertig jaar geleden.

De heer Cornelissen is zojuist zestig jaar geworden, vertelt hij ons. Tijdens de Ramp was hij 32 jaar. In 1958 kwam hij namens de S.G.P. in de gemeenteraad en werd in 1970 full-time wethouder van openbare werken, sociale zaken en havens, dijken en visserij, te Kruiningen. Hoe hij de Ramp ervoer? . . .

Wethouder Cornelissen
vertelt ons zijn verhaal

‘Nou ik zal u zeggen, dat juist in die tijd mijn moeder vrij lang ziek lag en wij woonden toen in een kleine polder, tegen de haven aan. Ik was dan bezorgd voor haar, en mijn eerste werk was om bij de haven te komen. Daar sprak ik iemand. We keken samen naar het geweld van het water en ik zal nooit vergeten wat ik toen uitsprak. Ik zei namelijk: “Arme mensen, die deze nacht het eerst aan de beurt komen” . . .

Ik vermoedde echter nog niet half hoe de gevolgen zouden zijn. Ze waren namelijk niet te overzien. Immers, het werd vreselijk. We zagen het aankomen en vanuit Yerseke begonnen we met te gaan waarschuwen. Zo werd heel Kruiningen op de komende Ramp attent gemaakt.

De nacht werd benut om de schepen bij ons veilig te stellen en ook de oesterteelt, hoewel er nog veel is weggestormd. Men begon bij ons ook spoedig met het gereedzetten van zandzakken op bedreigde plaatsen.

Persoonlijk was ik lid van de EHBO en het lukte mij om moeder in veiligheid te brengen. Ik kon haar gelukkig op een andere plaats in het dorp onderbrengen. Verder werd de Grote Kerk gereedgemaakt voor opvang. Verwarming en verlichting werden ingeschakeld, zodoende werd de kerk een toevluchtsoord voor in nood verkerenden. Het gebouw lag centraal en ook wat hoger. Gelukkig voor Yerseke draaide de wind niet meer naar het noorden, want dan hadden we het niet gered. Het bleef noord-west. Bij noord zou de golfslag nog een stuk groter op de dijken zijn gekomen.

Toen in Yerseke het water begon te zakken zeiden we: “Gelukkig, het leed is geleden!” Maar wat gebeurde er? . . . Onmiddellijk toen wij huiswaarts keerden, kwam het bericht dat de Kruiningse Polder volgelopen was. Toen ging de brandweer in de kortst mogelijke tijd naar de spoorlijn om de gaten in de dijk (de coupures) te sluiten, omdat daar de spoorlijn doorheen liep. Dat ging met grote balken. Met de uiterste krachtsinspanning gelukte dat. Kruiningen liep dus onder water en bij ons (toen) in Yerseke werd doorlopend alarm geslagen. Iemand ging het dorp rond met een luide bel, om alle schippers op te roepen naar de haven te komen. Alle bootjes die maar enigszins bruikbaar waren, werden uit de haven gehaald en met vrachtauto’s naar de Kruiningse Polder vervoerd.

’s Zondagsmorgens gingen vele Yersekenaren op reddingstocht naar Kruiningen. Velen zijn gered. Maar er waren ook veel doden. De eersten werden toen reeds uit de dijkwoninkjes gehaald. Verwonderlijk vonden we het dat we met Schouwen-Duiveland geen contact konden krijgen. Ook had ik wat eerder hulp verwacht van de Luchtmacht. Het was al tegen de avond dat ik het eerste vliegtuig zag overvliegen. Aan de andere kant moet ik zeggen dat wij er toen nog geen notie van hadden wat er in zijn totaliteit aan de gang was.

Kerkdiensten werden die zondag niet gehouden en zelfs de schooljeugd werd

De haven van Yerseke nu

ingezet voor het reddingswerk. Ze hielpen de volwassenen met het vullen van de zandzakken. Over de scheuren in de zeedijken hebben we dekzeilen gelegd, voor een betere bescherming.

Yerseke heeft veel hulp verleend, mag ik wel zeggen. Uit dankbaarheid schonk Kruiningen later een luidklok. Aardig is nog om te weten dat ook onze Ds. Dieleman (Gereformeerde Gemeente), die toen in Yerseke stond, zich naar het Rampgebied begaf om daar de mensen wat op te vangen.

Wij, EHBO-ers voeren met schipper Koster mee naar Stavenisse. Er werden zeven mensen gered die op een stuk dijk zaten achter een hokje van een peilboot. Die mensen waren daar drijfnat aangespoeld en toch ook weer opgedroogd op die dijk. En dat in februari! . . .

Ze zijn naar Wemeldinge vervoerd.

Ik was zeer ontdaan over wat ik in Stavenisse kreeg te aanschouwen. Velen snaptten namelijk, ondanks wat er reeds gepasseerd was, niet de ernst van de toestand. Ze bleven waar ze waren, tussen dode beesten in en ik weet niet al. We hebben ze gewaarschuwd dat ze er zo gauw mogelijk tussenuit moesten.

In Goes werd een noodhospitaal ingericht, daar brachten we de zieken heen. Ontdaan was ik ook, dat je soms moeite moest doen om de mensen aan boord te krijgen. Ieder wilde maar op z'n eigen plekje blijven, maar dát kon gewoonweg niet!

Eens waren wij, EHBO-ers, daar bezig en toen kwam er een jongedochter aandrijven, snakkend naar hulp. Gelukkig kon ze gered worden door een paar vrouwen.

De dames wisten niet goed raad met die jongedame en legden haar druipnat onder de dekens.

Ik waarschuwde hen, dat dat zo niet kon. Dat ze op deze wijze een zware longontsteking zou oplopen. Ik zei dat ze haar eerst moesten uitkleden en dan helemaal warm wrijven met een doek. Pas dan mocht ze onder de wol. Ze protesteerden omdat er geen ondergoed was.

“Dat speelt geen rol,” zei ik. “Dat kan niet op een dag als deze. We moeten onze schaamte opzij zetten. Bovendien, niemand ziet iets onder de dekens en wij houden de wacht wel” . . .

Gelukkig werd mijn raad opgevolgd.’

Wie is wie?

‘De vliegtuigen wierpen voedsel af en dat was zeer welkom. Ze wierpen ook rubberboten naar beneden, maar dat had doorgaans geen succes. Ze kwamen meestal verkeerd terecht, of schuurden stuk aan het prikkeldraad. Ik bleef in de bezigheid, kwam ook weer in Goes terecht, waar het Rode Kruis eveneens gearriveerd was. Ik wilde vluchtelingen meenemen naar Stavenisse. We probeerden het wel, maar het lukte niet. De Urkers hadden betere boten dan wij. Zij lagen toen in Breskens, maar die hadden radiografische zenders aan boord en konden dus veel beter contact opnemen. De Marine kwam ook te hulp.

Soms waren er kleine drama’s.

In de polder hier achter waren twee boerenvrouwen, in klederdracht, verdronken. Toen ze geborgen waren, moesten ze uiteraard begraven worden. De namen waren bekend, maar . . .

Opeens riep een vrouw: “Die daar, dat is mijn zuster” . . .

“Nee,” zeiden anderen, “het is die en die” . . .

Het klopte dus niet.

De andere familie, die er bij was, ontkende het ten stelligste.

Toen heb ik die overleden vrouw met behulp van enkele brandweermannen op een brancard gebonden en we zijn naar Kruiningen gegaan, om te kijken of daar soms mensen waren die haar konden identificeren.

Wij kwamen op de bewuste plaats een paar jongemannen tegen en die vroegen ons of we nog een lijk gevonden hadden.

Ik vroeg: “Zijn jullie niet bang om te kijken?”

“Nee,” antwoordden de jongens.

“Komen jullie dan maar eens hier . . . Zeg, wonen jullie hier allang?”

“O, ja, we kennen hier alle mensen” . . .

“Nu, als ik dan de deken oplicht, moeten jullie gelijk zeggen wie dit is, als je haar tenminste kent.”

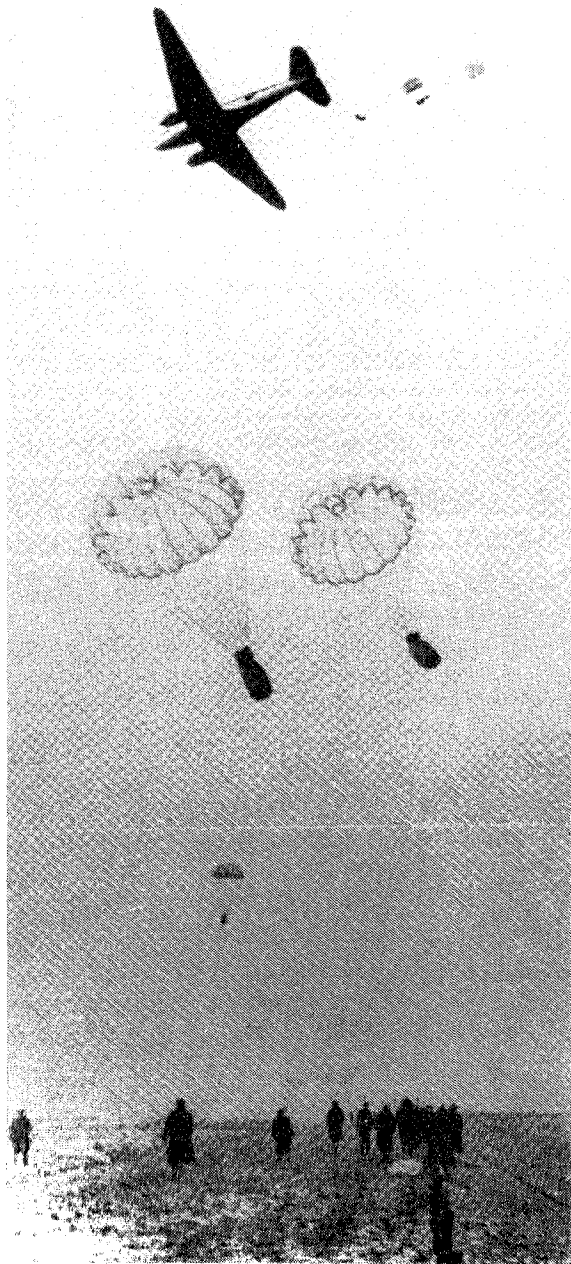
Ik lichtte de deken op en prompt zeiden beide jonge kerels dezelfde naam.

Die en die is het.

Toen ben ik naar het gemeentehuis gegaan en heb tegen de politie gezegd wie deze vrouw was.

De vrouw die deze morgen begraven was, bleek dus de verkeerde naam te dragen. *Dit* was de vrouw die die naam droeg. Ja, zulke dingen maakte je mee.

Drie fasen van droppen te Ooltgensplaat
Een Dakota werpt zijn lading uit boven het droppingsveld

De wethouder achter zijn bureau

Op het gemeentehuis is in die tijd heel veel werk verzet. Vanuit Yerseke is er door ons een veerdienst opgezet naar Bergen op Zoom. Het was wel eens zeer laag water . . .

Er werden doodkisten aangevoerd voor de lijken die in de Grote Kerk in Goes lagen opgebaard.

Het waren gewone blanke kisten, er was geen tijd om die te schilderen.

Al deze kisten werden bij onze haven opgestapeld.

Een naar gezicht, maar het was niet anders . . .

Toen er twee weken later weer springtij was en er weer alarm kwam, is prins Bernhard hier nog geweest. Ik heb toen ook nog enige tijd met hem gesproken.

Hij zei: "Mijn vrouw (Koningin Juliana dus) en ik zijn erg dankbaar, dat de gemeente Yerseke gespaard is gebleven, omdat deze gemeente daarna zoveel heeft kunnen doen aan het reddingswerk."

En dat mag best wel eens onderstreept worden.

Er waren ongetwijfeld meer mensen verdronken, als deze hulp niet geboden had kunnen worden. De inzet van Yerseke was enorm! Dat heb ik zelf van nabij meegemaakt. Zelfs in Nieuwerkerk is nog hulp verleend, in van die kleine, lekke bootjes. Zodoende zijn er ook nog veel dieren gered.

Tja, in Nieuwerkerk hadden nog velen gered kunnen worden als ze maar tijdig bereikt waren. Een groot aantal mensen stond op kniehoogte in het water en men dacht dat ze het wel zouden redden, want 's morgens was het

water daar ook niet hoger gekomen.

Helaas, de polder liep vol en al deze mensen zijn verdronken.

Resumerend ben ik er een voorstander van dat gehandeld wordt naar het gezegde: Veiligheid voor alles! Dat heb ik nog eens benadrukt toen het ging over het verzwaren van de dijk. U moet rekenen, er zijn hier verschrikkelijke dingen gebeurd, die met geen pen te beschrijven zijn. Ik hoop dat dat nooit weer terugkomt.

Als u al die vlotten had zien drijven, met wanhopige mensen er op, die het er lang niet altijd levend afbrachten . . .

Dat zelfs een zwaar gebouwd huis er aan moest geloven en versplinterde . . .

Als je dat allemaal gezien hebt! . . .

Er zijn ook verhalen van mensen die praktisch verdronken waren en toch nog gered werden. Want als de dood er niet mee gemoeid is, kan een mens ontzettend veel hebben.

Er zijn van het een en ander wonderlijke staaltjes te vertellen.

Ik zei vorige week nog: "Als de Almachtige spreekt, wat is de mens dan klein."

In ons land zou het er toch anders uitzien, als we daar eens meer aandacht aan zouden schenken' . . .

Nu bouwt men de dijken hoger (Yerseke)

Voor wie de nieuwe en voor wie de oude dekens?

*Interview met de heer J.B. Winter,
werkzaam op het gemeentehuis te Kruiningen*

Meneer Winter, kunt u ons iets vertellen over de Ramp?

Het is voor mijn waarneming al wel weer een poos geleden, want ik was toen nog maar een broekje. Ik ben in 1952 op het gemeentehuis gekomen en ik zat er nog pas een half jaar toen die bewuste zondag aanbrak.

Mijn vader zat bij het onderwijs en kwam ons waarschuwen. Hij zei: 'Kom eens even bij het water'.

Heel veel mensen hadden niet in de gaten wat er aan de hand was. Toen ben ik door de storm naar de Zanddijk gereden en heb daar nog geholpen, maar toen begon het water te stromen. Ik ben weer teruggegaan naar het gemeentehuis en daar was het een complete chaos. De burgemeester was ziek en er kwam een loco-burgemeester die de zaak toen runde.

Dat was dus in Yerseke? . . .

Ja, dat was in Yerseke zelf. Maar toen kwam de ellende. Er zaten natuurlijk heel veel mensen in Zeeland vast en de trein reed niet meer. Daarom gingen wij, met nog heel wat Yersenaren, mensen vervoeren naar Bergen op Zoom. We hadden van die grote kaarten, die verkochten we om de onkosten te dekken. Zo kwam die redding op gang en zijn ze met bootjes naar Kruiningen gegaan. Maar ik was toen een beetje de adjudant van de loco-burgemeester.

Hoe oud was u toen?

Ik was pas 17 jaar. De loco-burgemeester zei: 'Ga eens kijken op de dam.' Dat deed ik dan en dan moest ik weer terugkomen om verslag uit te brengen. Daarna kwamen de reddingsbrigades, die bij ons op het gemeentehuis gebracht werden. In de raadzaal stond toen een kachel en die hebben we lekker opgestookt.

Er kwamen ook mensen van het Leger des Heils, om ons te helpen. Ze waren dag en nacht in touw met koffie zetten enz. Als de slachtoffers binnenkwamen was er eerst paniek en je kreeg medelijden met hen. Maar ja, je moest hard worden, want er kwamen steeds meer mensen.

De vreemdste dingen zag je. Ik zag een oude vrouw met een tas en in die tas zaten drie rollen kloset-papier. B en zat er met een kanariekooi zonder vogeltje. Het liep in de honderden mensen, die helemaal van Kruiningen kwamen en van Schouwen-Duiveland

Ergens bij Yerseke stond een boer, die bezig was zijn hooi uit het water te vissen

De heer J.B. Winter tijdens ons gesprek

We zijn toen gelijk begonnen met het registreren van die mensen. Dit was wel goed, want iedereen kwam het gemeentehuis binnen. Een beroeps-militair hebben wij voor de kamerdeur van de burgemeester gezet, gewoon als een schildwacht, want het hoofd van de burgemeester liep natuurlijk om. Maar door die registratie brachten we toch wel mensen bij elkaar.

Het was dus zinvol werk? . . .

Ja zeker was dat zinvol. Maar we zaten nog wel met de problemen, want de storm was nog niet uitgewoed. Yerseke was toen misschien een gemeente van 4500 inwoners, maar op een gegeven moment waren er een paar duizend bijgekomen en die mensen moesten weg. Niet omdat wij die mensen niet wilden helpen, maar omdat er nog steeds gevaar voor dijkdoorbraak bestond.

Toen hebben we ergens bussen geharтерd en daarmee de vluchtelingen overal naar toe gebracht. Er was maar één weg en dat was over de dijk en daar hebben ze toen een noodweg gemaakt. Het leek wel een grenspost, want aan de ene kant stonden politieagenten en aan de andere kant stonden politieagenten. Het was éénrichtingsverkeer. Die mensen vonden het over het algemeen niet leuk dat ze weg moesten.

Later is dus die hulpactie uit Limburg en Brabant gekomen en toen ging het wat makkelijker.

U moest toen wel snel handelen? . . .

Ja, we zaten met een aantal evacuées en het leven ging natuurlijk gewoon door. Gelukkig is er een ploeg uit Limburg gekomen, van de sociale dienst en die heeft alles uitgerekend en de financiën geregeld. We hebben toen

maandenlang voor die evacuées gezorgd en daardoor leerden we hen gelijk ook kennen.

We hadden een Ramp-depôt en gingen met een volle vrachtwagen naar het Rampgebied om dan met een lege wagen terug te komen. De een kreeg een deken, de ander een pan enz. Je hoorde dan ook leuke verhalen. Later kwamen er allerlei zendingen. Zelfs een zending uit Portugal.

De mensen kregen wijn, maar we kregen ook een zending dekens. Gebruikte dekens en nieuwe dekens, en hoe moesten we dat nu verdelen? Om geen onderscheid te maken gooiden we de dekens door elkaar. En die dan kwam, moest de bovenste er maar afpakken. Dat gaf wel eens moeilijkheden.

Je was eigenlijk ook een beetje een sociaal werker, want als ze binnenkwamen was er het medelijden van henzelf, maar twee dagen later, dat hebben we ook wel eens meegemaakt, dan maakten ze ruzie en dan werden ze de straat opgeschopt.

Er waren ook mooie dingen: Er was een vrouw uit Waarde die in Yerseke geëvacueerd was. Haar man leefde nog en was toevallig loco-burgemeester van Waarde, maar die man stond niet bij ons geregistreerd. En we dachten eerst dat het een weduwnaar was. Later kwam die man zich laten inschrijven. Ze dachten dat hij verongelukt was, maar dat was dus niet zo. En dan was er grote blijdschap, dat begrijpt u. Er waren in Yerseke ook veel namen van mensen die nooit gevonden zijn.

Wat vindt u van de houding van de Yersenaren? . . .

Nou ik vind dat sommige mensen heldendaden verricht hebben. Ik heb heel veel boeken gelezen over de Ramp en veel verhalen, maar vaak kwam Yerseke er niet in voor. Je hoorde toen wel van Urkers (terecht) maar niet van Yersenaren, terwijl die ook veel gedaan hebben.

SERIE IX

Wat men in Stavenisse ervoer

Twee mensen in een telefoonpaal

Mejuffrouw E.J. Leune woont nog steeds in de Voorstraat 5 te Stavenisse. Ze vertelt ons Hervormd te zijn. Als we haar vragen naar de scherpste herinnering uit de Ramptijd zegt ze daar zo ongeveer het volgende over: 'Mijn scherpste herinnering is wel het onwezenlijke van de toestand toen. Je kon het niet verwerken. Je snapte en begreep maar niet hoe het water door en over de dijken gekomen was. Zulk hoog water kon je je voordat het kwam, niet voorstellen en daar geloofde je ook niet in. Je had er vooraf totaal geen erg in . . .

Dat verhaal en die foto uit "De Spiegel"? . . . Zet dat maar gerust in uw boek, hoor. Het is zo gegaan als het er in staat. Mijn broer uit Maassluis was toen ook bij ons omdat moeder jarig was, maar dat staat er allemaal in' . . .

Februari 1953.

In de huiskamer van Willem de Zwijgerstraat 20, speelt de kleine Keesje Leune met een plastic autootje. Dat is zijn herinnering aan de Ahoy-hallen en aan de laatste logeerpartij bij grootmoeder in Stavenisse. Daar, in het geweld van orkaan en stormvloed zijn een paar stukjes speelgoed van de driejarige peuter verloren gegaan. Dat is – gelukkig – vrijwel het enige, dat het kind weet te vertellen van de gebeurtenissen in Stavenisse. Het speelt weer in de kamer en weet niet van de talloze doden, van de rouw en het verdriet.

's Zaterdagmorgens was Keesje met zijn vader A.J. Leune uit Maassluis en zijn moeder naar grootvader en grootmoeder gegaan, die in de Voorstraat te Stavenisse wonen. Grootvader, 74 jaar oud, had daar een kruidenierswinkel. Die zaterdag was een feestdag, want de vrouw werd 74 jaar; vandaar het familiebezoek.

Bets, die bij de oudjes in huis is, zorgde voor spijs en drank en 's avonds kwam meermalen de wijdvertakte familieverhouding van de Leune's ter sprake. Om kwart over twaalf ging men tevreden naar bed en toen om twee uur de sirene loeide, was de ontsteltens groot.

'Gevaarlijk hoog water,' was het alarmerende bericht. De heer Leune uit Maassluis, die zelf in Stavenisse geboren is, liep direkt naar de haven. Die was boordevol en er werd al met zandzakken gesjouwd.

'Hoe is het?' vroeg vader Leune toen hij thuiskwam.

Die vraag hield hen nog geruime tijd bezig. Opnieuw werd de tocht naar de

haven ondernomen en daar bleek dat het water tien centimeter gezakt was. Er werd gejuicht, maar Leune dacht er het zijne van. Waarschijnlijk was er een polder ondergelopen. Hij had gelijk. Het 'Nieuwlandje' stond blank, maar niettemin steeg het water in de haven weer snel. Toen spoelde het eerste huisje van Stavenisse de polder in. Niemand wist wat er nog volgen zou. Maar de onrust was er.

In allerijl begon de familie een en ander op te ruimen en boven te brengen, de oude moeder werd bij familieleden in veiligheid gebracht. Tien minuten later brak er opnieuw een dijk en toen was de Scheldepolder het slachtoffer.

Dit betekende dat een groot deel van het dorp onder water kwam te staan. En hoe! Een verschrikkelijke vloedgolf wierp zich op het dorp en vernielde de Kerkweg. Ook in de Voorstraat beleefde men angstige momenten. Binnen een kwartier stond het water tot aan het plafond en toen de familie naar boven vluchtte, werden zij tree na tree door het water achtervolgd. Op de overloop stonden zij stil. Het water veroverde de trap, tree voor tree. Nog vier droog, nog drie . . . nog twee . . . nog een.

Maar er gebeurden erger dingen. De boerderij achter hun huis was nagevoeg door het water verzwolgen en men hoorde geschreeuw van mensen in doodsnood. En later pas hoorde de oude mevrouw Leune het verschrikkelijke verhaal van haar familieleden.

Een man met zijn vrouw en vijf kinderen waagde zich op een wankel vlot om aan de dood te ontkomen. Maar wat hun redding scheen te zijn, werd hun ondergang. Eerst verdween de vrouw met haar jongste kind in de golven, toen een tweede kind, toen een derde . . . Alleen bereikte de vader het droge.

Voor de verschrikkingen die in deze nacht beleefd zijn, kan niemand woorden vinden. En ook over die nachten van wachten en nog eens wachten, spreekt men slechts bescheiden en met terughoudendheid. Hoe kan het anders?

De familie Leune bracht die nacht op de bovenste verdieping door, terwijl het water tegen het plafond kabbelde. Er was geen enkele zekerheid, dat het niet hoger zou komen. Zo zat men daar bijeen, geslingerd tussen hoop en vrees, steeds 't oog op het water en uitziende naar de redding, die nog niet kwam.

Er was geen licht, geen water, geen voedsel, men zat op de rand van het bed bij het licht van een kaarsvlammetje en de heer Leune uit Maassluis liep van kamer tot kamer om uit te zien. De boerderij was er niet meer.

Maar des te duidelijker onderscheidde hij nu die vreemde driehoek boven het water, alsof er een schip naderde. Een schip? Hij liep van raam naar raam en keek uit. Alleen maar water, links en rechts het glinsteren en kabbelen van de golven en vreemde schimmen van huizen en bomen. Was het

De fam. Leune, die geïsoleerd was in het huis aan de Voorstraat. Geheel links mej. E.J. Leune, die wij spraken (Kort na de Ramp)

wonder, dat de heer Leune zijn ogen uitwreef en zichzelf niet vertrouwde? Er was iets aan de hand met zijn gezichtsvermogen, dit was een begoocheling.

In het duister kwam iemand naast hem staan. Het was zijn vader.

‘Wat is dat?’ vroeg hij. ‘Een schip?’ En hij wees op de schim bij de boerderij.

Maar Leune junior begon langzamerhand te begrijpen dat dit een bittere werkelijkheid was, dit water en die driehoek. Geen schip, maar een dubbelgeschoorde telefoonpaal. En wat daar aan die dwarsbalk hing, waren geen aan flarden geslagen zeilen. Het moesten mensen zijn, lijken misschien . . .

De vader tuurde over het water.

‘Wat is dat toch?’ vroeg hij weer. ‘Wat is dat voor rommel aan die paal? Er hangt wat aan.’

Het bleef even stil en boven het loeien van de wind uit klonk het noodgeschrei van mensen en dieren die aan het water ten prooi vielen.

Leune junior nam zijn vader bij de arm. ‘Het is niets,’ zei hij, ‘laten we maar teruggaan.’

De vrouwen en de kleine Kees zaten op de rand van het bed zwijsend bijeen

in het licht van de kaarsvlam. Maar de heer Leune uit Maassluis had geen rust. Misschien waren daar achter mensen in nood. Hij liep weer terug, gevolgd door zijn vader.

‘Ik begrijp het wel,’ zei die, ‘het zijn mensen. Leven zij nog?’

En eindelijk kregen zij het antwoord op die vraag. Toen het lichter werd, ontdekten zij dat het twee mensen waren, de boer en zijn vrouw, die in opperste nood gevluht waren voor het aanstormende water. Zij leefden nog. Zij bewogen en wreven hun handen.

Dit was een geval voor de seindienst. Heel de Voorstraat stond onder water en niemand zag kans het gemeentehuis aan het einde van die straat te bereiken.

Maar in die barre nacht klonken er kreten over en weer, boodschappen werden geroepen van het ene huis naar het andere met sterke, bewogen stemmen. En in het raadhuis, dit eiland van verlangen in het overstromde gebied, kreeg men de nood van de boer en zijn vrouw te horen.

Maar er was zoveel nood, die nacht. Ook in het bedreigde huis van de familie Leune. De dorst was een vijand die hen besloep en de kelen droog maakte. Men at het enige eetbare dat er boven te vinden was: appels, maar niet lang daarna was de verfrissing uitgewerkt. Zo kropen de uren om, minuut na minuut.

Soms strekte iemand zich uit op een bed, maar wie kon er aan slapen denken, terwijl het water de trap veroverd had en het plafond beknabbelde? Terwijl er bittere nood werd geleden en men de bangste vermoedens moest koesteren over zoveel familieleden?

Het was koud, donker en de wind loeide nog altijd stormachtig om deze woning. Af en toe werd er contact gehouden met de burens, maar ook zij verkeerden in deze werkeloze situatie, die aan de zenuwen knaagde en het hart verschrikte. Soms weken de vrouwen verschrikt terug van het raam. Kadavers van varkens en koeien drevan aan hen voorbij, bedden, huisraad en afval.

Eindelijk brak de dag aan. Er kwamen roeiboortjes in het gezicht, bemand met kerels die werkten als paarden om de ergste gevallen te kunnen helpen. In het voorbijgaan stelden zij de bewoners gerust.

‘Eerst de noodgevallen. Jullie komen aan de beurt.’

De noodgevallen. Dat waren de boer en de boerin die heel die lange nacht verkleumd in een telefoonpaal hingen; dat waren de mensen in bomen en op de resten van stukgeslagen huizen. Dat waren . . . Stavenisse bood een verschrikkelijk aanblik die morgen en men moest sterk zijn om te kunnen redden.

En eindelijk kwam het bootje dat de familie Leune in veiligheid ging brengen.

De oude vader herademde en tastte naar de schelp van zijn oor. Beneden,

De fam. Leune, die geïsoleerd was in het huis aan de Voorstraat. Geheel links mej. E.J. Leune, die wij spraken (Kort na de Ramp)

wonder, dat de heer Leune zijn ogen uitwreef en zichzelf niet vertrouwde? Er was iets aan de hand met zijn gezichtsvermogen, dit was een begoocheling.

In het duister kwam iemand naast hem staan. Het was zijn vader.

‘Wat is dat?’ vroeg hij. ‘Een schip?’ En hij wees op de schim bij de boerderij.

Maar Leune junior begon langzamerhand te begrijpen dat dit een bittere werkelijkheid was, dit water en die driehoek. Geen schip, maar een dubbelschoorde telefoonpaal. En wat daar aan die dwarsbalk hing, waren geen aan flarden geslagen zeilen. Het moesten mensen zijn, lijken misschien . . .

De vader tuurde over het water.

‘Wat is dat toch?’ vroeg hij weer. ‘Wat is dat voor rommel aan die paal? Er hangt wat aan.’

Het bleef even stil en boven het loeien van de wind uit klonk het noodgeschrei van mensen en dieren die aan het water ten prooi vielen.

Leune junior nam zijn vader bij de arm. ‘Het is niets,’ zei hij, ‘laten we maar teruggaan.’

De vrouwen en de kleine Kees zaten op de rand van het bed zwijgend bijeen

in het licht van de kaarsvlam. Maar de heer Leune uit Maassluis had geen rust. Misschien waren daar achter mensen in nood. Hij liep weer terug, gevolgd door zijn vader.

‘Ik begrijp het wel,’ zei die, ‘het zijn mensen. Leven zij nog?’

En eindelijk kregen zij het antwoord op die vraag. Toen het lichter werd, ontdekten zij dat het twee mensen waren, de boer en zijn vrouw, die in opperste nood gevlucht waren voor het aanstormende water. Zij leefden nog. Zij bewogen en wreven hun handen.

Dit was een geval voor de seindienst. Heel de Voorstraat stond onder water en niemand zag kans het gemeentehuis aan het einde van die straat te bereiken.

Maar in die barre nacht klonken er kreten over en weer, boodschappen werden geroepen van het ene huis naar het andere met sterke, bewogen stemmen. En in het raadhuis, dit eiland van verlangen in het overstromde gebied, kreeg men de nood van de boer en zijn vrouw te horen.

Maar er was zoveel nood, die nacht. Ook in het bedreigde huis van de familie Leune. De dorst was een vijand die hen besloep en de kelen droog maakte. Men at het enige eetbare dat er boven te vinden was: appels, maar niet lang daarna was de verfrissing uitgewerkt. Zo kropen de uren om, minuut na minuut.

Soms strekte iemand zich uit op een bed, maar wie kon er aan slapen denken, terwijl het water de trap veroverd had en het plafond beknabbelde? Terwijl er bittere nood werd geleden en men de bangste vermoedens moest koesteren over zoveel familieleden?

Het was koud, donker en de wind loeide nog altijd stormachtig om deze woning. Af en toe werd er contact gehouden met de burens, maar ook zij verkeerden in deze werkeloze situatie, die aan de zenuwen knaagde en het hart verschrikte. Soms weken de vrouwen verschrikt terug van het raam. Kadavers van varkens en koeien dreven aan hen voorbij, bedden, huisraad en afval.

Eindelijk brak de dag aan. Er kwamen roeiboortjes in het gezicht, bemand met kerels die werkten als paarden om de ergste gevallen te kunnen helpen. In het voorbijgaan stelden zij de bewoners gerust.

‘Eerst de noodgevallen. Jullie komen aan de beurt.’

De noodgevallen. Dat waren de boer en de boerin die heel die lange nacht verkleumd in een telefoonpaal hingen; dat waren de mensen in bomen en op de resten van stukgeslagen huizen. Dat waren . . . Stavenisse bood een verschrikkelijke aanblik die morgen en men moest sterk zijn om te kunnen redden.

En eindelijk kwam het bootje dat de familie Leune in veiligheid ging brengen.

De oude vader herademde en tastte naar de schelp van zijn oor. Beneden,

Het klaaghuis aan de Molendijk

ergens in het vuile water lag het kostbare hoorapparaat dat hij niet missen kon. Maar het moest en zij die hem toespraken, schreeuwden weer net als vroeger, toen die instrumenten er nog niet waren.

Het was een wankel bootje met een flinke laag water op de bodem en het zag er niet betrouwbaar uit. Maar het doemde op voor het slaapkamerraam van de familie Leune als een arke des behouds. Er werd een ladder tegen de muur gezet, een wiebelende ladder die naar een wiebelend bootje voerde.

Het was vijf uur maandagmiddag toen er een einde kwam aan die toestand, die de familie Leune niet licht vergeten zal.

We hoorden dit verhaal, dat wij met eigen woorden weergaven, in de huiskamer te Maassluis, waar Keesje met zijn plastic wagentje speelde en de oude mevrouw Leune alweer ijverig zat te breien. Er was daar een grote familie bijeen, dankbaar, maar ook nog vol verdriet. Om de verdrinken familieleden, de kennissen en vrienden en om het verwoeste Stavenisse.

Daar in die huiskamer waren nog andere kinderen van het echtpaar Leune, en van hen hoorden wij gedeeltelijk het verhaal van de Molendijk, dat later werd aangevuld. Een verhaal van een veilige plaats, een verhaal van de klaaghuisen aan de Molendijk.

De Molendijk te Stavenisse was in die verschrikkelijke dagen en nachten een toevluchtsoord voor allen die aan het water ontkomen waren. Wel spoelde ook hier een vloedgolf over de dijk, maar het water belaagde de huizen niet onrustbarend, omdat zij hoog aan de dijk staan. Wel kwam een big van de heer Potappel in gevaar, maar bij wijze van voorzorg was er zo'n dikke laag stro in het hok gestrooid, dat het varkentje, toen het water kwam, rustig mee omhoog ging en op een vlot stro, aan de dood ontkwam.

Die nacht waren de huizen aan de Molendijk klaaghuisen. Van alle kanten kwamen de dodelijk verschrikte drenkelingen naar dit veilig oord. De heer Potappel liet zijn tachtig jaar oude moeder met een auto halen en nam een zieke vrouw in huis op. Maar daar bleef het niet bij. Alle huizen stroomden vol en weldra waren er veertig mensen bij elkaar in de kamer. Het waren mensen die óf zwegen, óf hun verdriet uithuilden. Mensen die in deze verbijsterende nacht kinderen, vrouw of man, zuster of broer voor hun ogen hadden zien verdrinken.

Stavenisse was een dodendorp geworden en er was geen huis waarin niet getreurd werd.

Veertig mensen. En de oude mevrouw Potappel, die met een goedig en verdrietig gezicht in de Kampeerstraat zat, ging troostend rond door haar huis, terwijl zijzelf in angst zat over haar familie.

Voor hen begon het om half drie, toen de sirene ging.

'Er fluit een boot,' zei de vrouw en zij dommelde weer in. Maar even later kwam hun dochter kloppen, want Stavenisse was in nood. Er werd een petroleumlamp aangestoken en bij dat licht werden de kleine kinderen gevoed. Er werd niet veel gesproken die nacht en toen het licht werd, begrepen zij pas goed hoe groot de ellende was. En nog was er geen einde aan, want de bakkers bakten geen brood en melk was er alleen te krijgen voor zuigelingen. Een halve liter. Het was zelfs bijna onmogelijk om aardappelen te koken, omdat er geen water was.

Mevrouw Potappel sneed de rest van de twee broden die zij zaterdag gekregen had en wist met veel moeite een pot aardappelen gekookt te krijgen. Het was een maaltijd om nooit te vergeten. De een kreeg zijn deel op het deksel van een pan, de ander in een pollepel, de derde in een schaal. Er was niemand die daar op lette. Als de een klaar was met een vork gebruikte de ander hem. Er waren er ook die niet aten, hoewel de magen leeg waren. Zij zaten in een hoek en treurden, verbijstering in hun ogen over het ongelofelijke.

Het bergen van de doden in Stavenisse

de dorst bleef. Maar ook die werd verzacht, omdat in de kelder nog weckflessen stonden met goed zomerfruit. Fruit, goed in het sap en verfrissend.

En eieren waren er nog en . . .

Maar toen de vliegtuigen kwamen en bij de molen blikken vlees, gummizakken met water en brood afwierpen, was er dankbaarheid in het huis van het stappeltje, want veel was er niet meer over. Nog een paar weckflessen met fruit. En zó was men verschrikt door de plaag van de dorst dat mevrouw het stappeltje, toen de evacuatie kwam, een paar weckflessen mee aan boord nam.

Weer terug naar de familie Leune. En dan komen we weer op het onderwerp: Dorst. Toen wij thee dronken bij de familie Leune in Maassluis, hoorden wij, dat men zelfs nu nog met meer graagte drinkt dan anders. Zij wisten alles van.

De geredden werden uit de Voorstraat eveneens naar de Molendijk

gebracht, waar een schoonzoon van het echtpaar woont. Er waren daar nog meer families in huis, in totaal bijna twintig mensen.

De dorst van de geredden kon daar niet geheel gelest worden, omdat er nergens aan water was te komen. Er waren nog twee flesjes bier in huis. Zes mensen lesten anderhalve dag hun dorst met die twee flesjes bier. Slokje voor slokje werd het kostbare vocht verbruikt.

Ook met de voeding was het mondjasmaat. Er konden geen aardappelen gekookt worden door gebrek aan water en het brood werd in kleine rantsoenen verstrekt. Later kwamen de vliegtuigen met voedselpakketten en de mosselscheepjes, die brood en kaas brachten. Toen was het ergste geleden. Die huizen aan de Molendijk . . . er is onbeschrijfelijk veel geleden. Men kan zich de vreugde van moeder Leune voorstellen toen haar man en kinderen eindelijk uit hun gevaarlijk isolement verlost waren. Wie dacht er op dat moment aan de grote materiële schade? De oude heer Leune, die ook in landbouwprodukten handelt, moet minstens 40.000 kg uien op zijn schade-rekening schrijven. Zeg maar een kwartje de kilo.

Maar geld, goed, het telde niet meer waar zoveel mensenlevens betreurd werden. Men zag de dijk, die nauwelijks begaanbaar was door het drijfhout en al de aangespoelde dingen die daar tussen rommel en vuil zo'n droevige indruk maakten. Men hoorde van de ramp die de Kerkweg getroffen had. Die is weg . . . en die is weg. Het was te erg om te vertellen.

Tegenover dit leed past slechts een eerbiedig zwijgen en als wij ervan vertellen, doen wij dat alleen maar, omdat heel ons volk dit moet weten, opdat het helpe en zijn doden gedenke.

En er is geholpen!

Uit Stavenisse vertrokken vijfhonderd mensen met de 'Crescendo', een kustvaartuig uit Groningen.

'Die bemanning . . . of het je eigen kinderen waren,' hoorden wij moeder Leune zeggen.

De hulp van het Rode Kruis, van EHBO, van vrijwilligers, vliegtuigen en vissersschepen . . . het was overweldigend.

Vijfhonderd mensen aan boord van de 'Crescendo'. En onder hen waren er – gelukkig – maar drie of vier die wisten in welk groot gevaar dit schip verkeerde toen het de haven van Stavenisse verliet. Het schuurde over de stenen van het weggespoelde havenhoofd en kon voor- noch achteruit. De dodelijk vermoede mensen beseften niet wat er aan de hand was, maar A.J. Leune uit Maassluis, die al eerder contact had met de kapitein, begreep het wel.

'Ga naar beneden,' zei de kapitein, 'en kijk of er een lek is.' Er was geen lek, gelukkig niet, en het schip kwam veilig buiten.

De ontvangst? Het was allemaal zo overweldigend en goed, dat de meesten daar geen woorden voor kunnen vinden. 'Die soep was een tientje waard,' zei

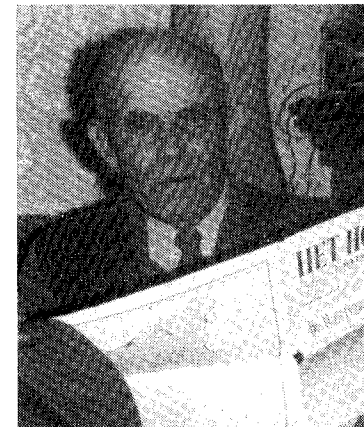
de oude heer Leune spontaan.

'Maar je kreeg 'm voor niks, hoor,' voegde hij er haastig aan toe, toen hij ons zag schrijven.

Er was voedsel en drank . . . eindelijk volop drinken. Kleren en beddegoed werden verstrekt en woorden van bemoediging versterkten de zwaar getroffen . . .

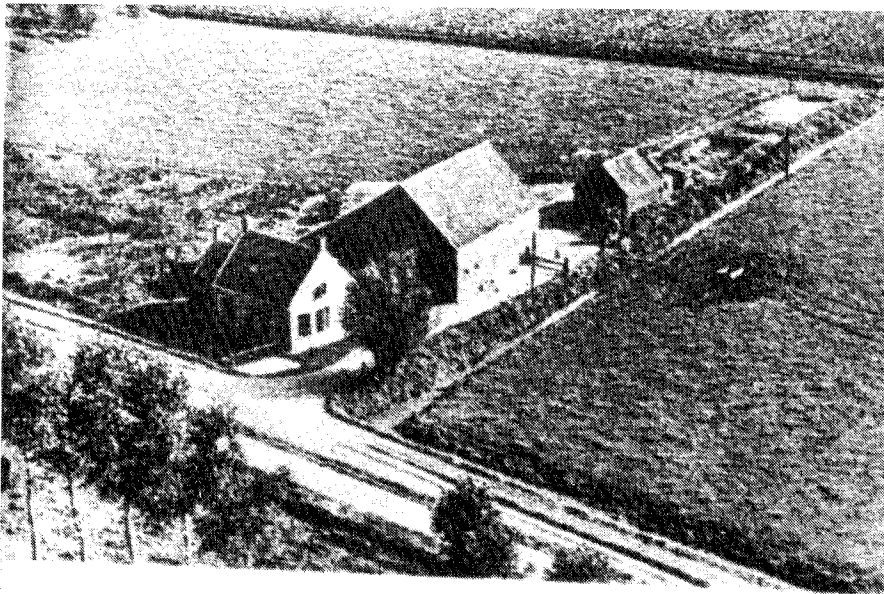
SERIE X

Familie Van Wensen in Klundert

C.H. van Wensen

Van alle kanten kwamen noodberichten binnen

Bij Klundert

De kracht van het water is en wordt bijna altijd onderschat. Daar heeft Zeeland en Zuid-Holland weet van. Maar ook in Brabant werd de ontombare kracht van het water gevoeld.

Enorme watermassa's zochten vanuit het Hollandsch Diep een uitweg, voortgezweept door noord-westelijke winden. Die uitweg was dus ook heel duidelijk: Noord-Brabant, richting de Mark. Met tomeloos geweld werden soms wel vijf of zelfs zes dijken gepasseerd. Niemand kon zich in die beangstigende eerste dagen er een voorstelling van maken waar de grens van het watergebied zou kunnen liggen, want er werden steeds nieuwe dijkdoorbraken gemeld.

Een rampegebied ontstond van Fort Sabina bij Willemstad tot Lage Zwaluwe, en zeg maar van benoorden Dinteloord tot Terheijden. Tal van polders liepen onder, beginnend bij de Sabina-polder, die het water niet kon bergen. Het aanstormende water bedreigde verschillende plaatsen, waaronder ook Klundert, waar we de heer C.H. van Wensen interviewden.

Maar eerst lazen we een informatief artikel in een speciaal nummer van 'Het Hollands Diep', een uitgave van Drukkerij W. Leijten te Zevenbergen. We citeren er bijna letterlijk uit (met toestemming):

De gemeente Klundert weet over rampen wel mee te praten. Burgemeester Draayer, die trots was op hetgeen na 1944 in zijn gemeente tot stand was gebracht en die een wederopbouwplan had, dat bijna als eerste in Nederland kon worden uitgevoerd, was aardig op weg om zijn taak af te ronden. Als een machtig bouwwerk verhief zich in die gemeente het prachtig Raadhuis, waarvoor de Raad grote kredieten beschikbaar stelde, om dit monumentale gebouw voor de toekomst te behouden. De klok werd stilgezet, het werk voor een deel vernietigd en de gelegenheid, om opnieuw te beginnen, gegeven.

In het nachtelijk uur werd Burgemeester Draayer gewaarschuwd en ook hij zal zich ontsteld afgevraagd hebben waar de grootste dreiging bestond. Klundert heeft enkele woonkernen (Tonnenkreek, Noordschans en Moerdijk) welke zeer kwetsbaar bleken te zijn en waarmede in de vroege morgen elk contact verbroken was. Het water liet zich geenszins een halt toeroepen bij de Nicuwe dijk, drong door tot de Slikpolder en kwam tot stilstand bij de Dikke dijk onder Zevenbergen en de Klundertse weg vanaf de Pelikaan tot de Bloemendaalse dijk bij Klundert.

Een van de eerste foto's van de Ramp, gemaakt in het grauwe morgenlicht te Fijnaart/Heiningen

De toenmalige Koningin bezocht het gebied rondom Fijnaart

Daarmede was de zaak niet uit. Grote vrees bestond, dat Klundert zijn verbinding met Zevenbergen en Standdaarbuiten zou verliezen, doordat de weg van de Druif naar Klundert reeds overstroomde en het water in de Westpolder liep.

De omvang van de Ramp werd met het uur groter en het gevaar nam dreigend toe. De Keene-haven en de Verlamde Vaart, raakten vol water en vormden weer een gevaar voor de Nieuwlandse dijk, waardoor de Manciapolder en de Kreek onder water konden lopen.

De grote duiker voorbij de Pelikaan was een zorgenkind, omdat het water hierdoor een weg zocht naar de Bloemendaalse polder en het Oudland van Standdaarbuiten. En het was maar een kleine tocht voor de steeds groeiende wateroppervlakte om zich aan de Huizersdijk en de Molendijk (naar Standdaarbuiten) vast te klampen.

Het was begrijpelijk, dat de burgemeesters van Klundert en Zevenbergen er alles op zetten om dit onheil te voorkomen. Daartoe was nodig, dat de weg van de Druif naar Klundert intact bleef. Dat vereiste echter dat de Stoofdijk (van Klundert naar Oude Stoof), die aan de druk van het water in de Grote Polder bijna geen weerstand meer kon bieden, versterkt werd. Drie punten dreigden dus: de duiker nabij de Pelikaan, de Druif en de Stoofdijk.

Met de moed der wanhoop werd gevochten. Het nemen van beslissingen werd zeer vergemakkelijkt door deskundige adviseurs, welke de burgemeester en de legerleiding ter zijde stonden. Ambtenaren van de provinciale Waterstaat, die het watergebied door en door kenden, spraken zich uit voor behoud van deze punten en een druk op de bel was voldoende om honderden militairen in aktie te brengen. Een file van auto's met zandzakken werd ingezet om de bedreigde punten te versterken. Hoop en vrees hielden een ieder gevangen.

Dag en nacht werd gewerkt en werden de kansen bestudeerd; het resultaat was verblijdend. De strijd tegen het water was opnieuw gewonnen. Honderden hektaren vruchtbare klei waren herschapen in een woelige waterpoel, waarin dood en verderf om zich heen grepen. De Mark en de Nieuwlandse dijk vormden gelukkig de laatste waterlinie aan deze zijde van Klundert en Zevenbergen.

Het was dan ook in deze hoekjes welletjes.

Maar daarmede was men er nog niet. Van alle kanten kwamen noodberichten binnen. Dacht men, dat het water tot stilstand was gekomen, dan kwamen ijlboden binnen, die nieuwe was van het water in de polders meldden, hetgeen betekende, dat wederom de dijken bezweken waren.

Terzelfder tijd, dat Willemstad vocht voor behoud van zijn stad, werden de bewoners in Moerdijk opgeschrikt door het hoge water, dat zich over de havenmuur in het dorp wierp, direkt gevolgd door hoge golven uit de linker- en rechterkant van het dorp. Grote gaten waren geslagen in de buitendijken

Het gemeentehuis te Klundert in de Ramptijd

Het gemeentehuis nu (1981)

van de Nieuwe Moerdijkpolder en de Klaverpolder (thans de Royale polder).

Over lengten van honderden meters stroomde het water van het Hollandsch Diep op Zevenbergen aan. Kort daarop werden dijkdoorbraken bekend onder Hoge en Lage Zwaluwe, nabij 's Heerenhuis en in de Vegetaspolder.

De gebieden, welke reeds vroeg door het water overvallen waren, verkeerden in grote nood en alles werd in het werk gesteld om de bewoners, het vee en zo mogelijk het huisraad in veiligheid te brengen. Met veel moeite en gevaren ging dat gepaard en heldedaden werden in deze bange uren verricht. Liefderijk werden al deze mensen opgenomen in 'droge' plaatsen. Van enige organisatie was geen sprake. Iedereen hielp op zijn wijze en de resultaten waren verbluffend.

De bedreigde gebieden stonden er anders voor. Toen de eerste berichten binnenkwamen over de Ramp, konden de burgemeesters vlug de toestand overzien en waren daardoor in de gelegenheid tijdig maatregelen te treffen.

Rijkspolitie, brandweer, Nationale Reserve en even zovele burgers gaven aan de eerste verzoeken gevolg om de bevolking, die in gevaar verkeerde, te waarschuwen. De een vertrok in grote haast, alles achterlatend; de ander overwoog de omvang van het gevaar; een derde geloofde niet in de alarmerende berichten en bleef. Allen echter werden beheerst door de vrees, dat zich een ramp voltrok, welke in de geschiedenis van de Brabantse Westhoek zijn weerga niet gevonden had.

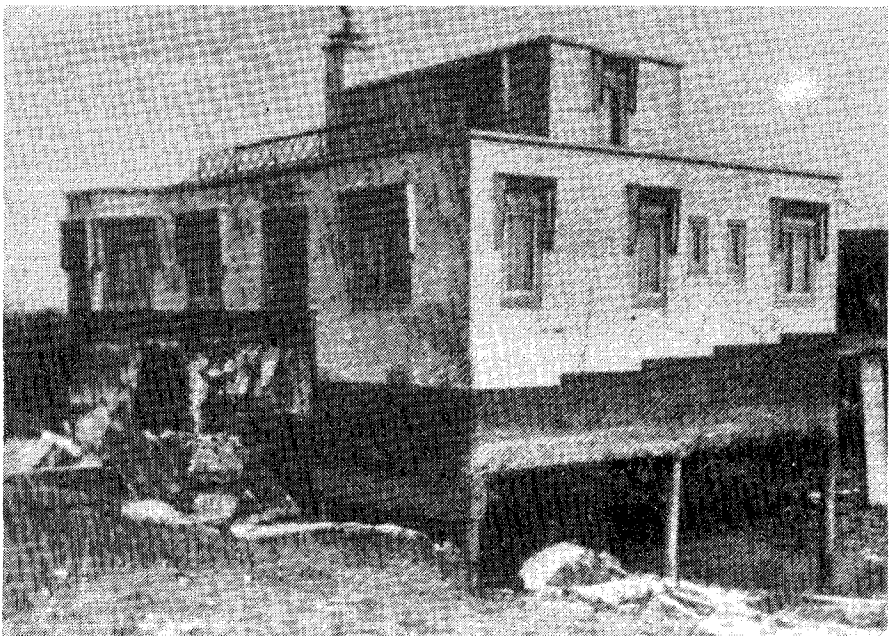
Auto's van en voor iedereen, de bussen van de B.B.A., de vrachtauto's, wagens en karren werden ingezet om te redden wat te redden viel, en dank zij deze massale medewerking bleef het aantal slachtoffers beperkt.

Voor zover men bij vrienden en kennissen geen onderdak kon vinden, zocht men een heenkomen in scholen, grote gebouwen, militaire kampen enz. Bewonderenswaardig was de hulp van de bewoners, die geen direkt gevaar liepen. Ondanks woningnood, ondanks bekrompen wonen, hielp iedereen zoveel in zijn vermogen was.

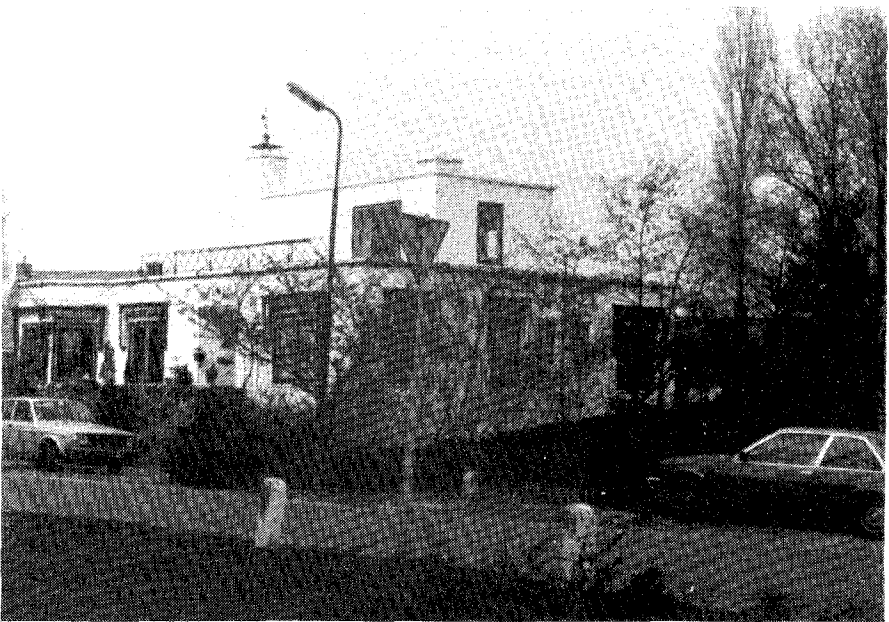
In Fijnaart werd de evacuatie van de bevolking gelast in de vroege zondagmorgen.

De mannen boven 16 jaar bleven echter, om hulp te bieden. De vrouwen en kinderen en ouden van dagen verspreidden zich over een groot aantal gemeenten, waar vrijwillig onderdak verkregen werd. De bewoners van de droog gelegen gebieden konden reeds enkele dagen daarna weer terugkeren.

Klundert zag zich genoodzaakt 9/10 deel van zijn bevolking af te voeren en terugkomen is eerst toegestaan als de dijken zijn gedicht en geen gevaar van

De op betonnen palen gebouwde villa 'Huize Goerree'. De grond is er geheel onder uitgespoeld en de serre eraf gebroken.

Villa huize Goerree nu (1981)

instromen van water meer bestaat.

Dinteloord had alleen te maken met evacuatie van bewoners uit de buitenpolders, die aanvankelijk in het dorp werden opgenomen, doch door het gevaar dat hier dreigde, later op de dag werden afgevoerd.

Willemstad, Tonnenkreek, Noordschans en Moerdijk waren al vroeg in de morgen door het water afgesloten en de bewoners konden met moeite over het water gered worden. De kom van Zevenbergse Hoek kreeg de gehele zondag gelegenheid maatregelen te nemen voor evacuatie. Tegen de avond stroomde Zevenbergse Hoek leeg. Mannen en vrouwen verlieten de plaats; de Spoorwegen gaven met een groot aantal wagons hiertoe gelegenheid.

Opnieuw (evenals in de oorlog) lag den Hoek weer verlaten, terwijl het water langzaam binnenstroomde en op sommige punten een meter hoog in de huizen binnendrong. De mogelijkheid, dat de dijken om Zevenbergen het zouden begeven noodzaakte de burgemeester ook de bevolking van Lange-weg, de Achterdijk en de lager gelegen delen van Zevenbergen aan te manen de plaatsen te verlaten, waaraan op voorbeeldige wijze gevolg gegeven werd.

De springvloed verraste ook Lage Zwaluwe waarvan de bevolking in de loop van zondag werd afgevoerd. Het was begrijpelijk, dat de verbindingen met de verschillende plaatsen stagneerden. Dijken en wegen waren op vele delen stukgeslagen en contact met de plaatsen kon eerst weer geschieden nadat de gaten gedicht waren of baileybruggen waren gelegd. Hieraan werd met man en macht gewerkt en de tweede dag na de Ramp was het mogelijk hobbelend over zandzakken een weg te vinden.

Het herstel der dijken is niet zo eenvoudig als dit hier geschreven wordt. Het was een vallen en opstaan. Wat vandaag gelukt was, werd morgen door de schurende stroom vernield. Met taaie vasthoudendheid werden echter mooie resultaten geboekt. De inzet van militairen was overweldigend. Niet alleen Nederlandse, doch ook Franse en Amerikaanse soldaten hebben hun krachten gegeven aan het herstel van dijken en wegen.

Maar ook minder sterk georganiseerde groepen boden hulp. Padvindders, studenten en andere burgers kwamen uit alle delen van het land afzakken en vormden één beweeglijk leger tegen de watervijand.

Dat haalt-ie nooit

De boerderij vóór de Ramp

De heer Van Wensen, zijn vrouw, zijn kind en zijn broer voor hun boerderij na de Ramp

We werden door de heer C.H. van Wensen hartelijk verwelkomd, toen we bij hem aanbelden voor een gesprek over de Ramp in Klundert. Al spoedig zaten we in de huiskamer aan de thee en in druk gesprek. Van Wensen begon ons te vertellen dat hij voor de Ramp begon, in de buurt van de dijk woonde, maar zijn buurman zat er nog dichterbij.

Op een bepaald moment klopte die buurman bij hem aan . . . doornat. Hij kwam om te waarschuwen.

De dijk, ja, de dijk . . . waar men zo op vertrouwde . . . de dijk was doorgebroken.

Hetzelfde verhaal dat deze morgen op zoveel plaatsen werd verteld, hoewel er soms weinig geloof aan gehecht werd, maar wat door de aanstormende feiten gerealiseerd werd. En dan was het hier en daar al te laat. Maar voor de familie Van Wensen niet. 't Was niet zo moeilijk om geloof te hechten aan wat de buurman verkondigde, want zijn kleren waren door het water bezegeld, tot ondersteuning van zijn betoog in de ochtend . . .

Het water sopte in zijn klompen.

Hij vroeg bescheiden om droge kleren en kreeg die.

Hè, dat zat behaaglijker!

Zijn vermaan om de vlucht te nemen werd niet in de stormwind geslagen! Er werd onmiddellijk aanstalte gemaakt. Zelf ging hij reeds verder, op z'n eentje.

'We hebben hem in geen jaren meer gezien,' . . . vertelt ons de heer Van Wensen, 'maar hij heeft het gelukkig wel overleefd. Later ontmoette ik hem weer.

Hoe onze vlucht verliep? . . .

Wel, we liepen naar buiten, gingen weer naar binnen en voelden ons zowel buiten als binnen bedreigd.

Het water kwam, dat was zeker.

Opeens, wás het er!

Wat gaat het dan met geweld! . . .

We hadden een zootje van drie en half jaar, maar die kon buiten al niet meer lopen, vanwege de kracht van het instromende water. We moesten hem goed vasthouden, dan ging het tenminste nog een beetje.

We pakten een deken en wat kleren op onze rug en liepen de dijk op. Maar, o, schrik, daar kwam ook het water van de overstroomde polder en we konden

De boerderij van neef in de Ramp

De boerderij van neef na de Ramp

weer net zo teruggaan.

Toen bleek dat ons huis al in de puree zat. Stel, dat we nog een half uur gewacht hadden . . .

Na een uur lopen kwamen we op de boerderij van kennissen. De boerderij lag achter twee dijken, dus veiliger kon het haast niet, dachten wij. We dronken boven een lekker bakje thee, want het was nog vroeg in de morgen.

Daarna kwam ook hier het water.

Een broer van mij haalde ik op, met mijn lieslaarzen aan en bracht hem naar de dijk. Hij ging naar Ossendrecht en zwierf nog wat verder.

Wij bleven op de boerderij en konden pas na een week daar weer wegkomen, maar we bleven er inwonend tot eind april, toen kregen we een noodwoning.

Of ik werk had, al die tijd? . . .

O ja, hoor. Ik heb het zelfs nog redelijk druk gehad, want er stonden wel een stuk of tien koeien en verder nog vier of vijf paarden, die overigens ook nog in het water gestaan hebben.

Toen het water er nog was, ging ik elke dag een koe melken, zodat we iedere dag melk hadden. Ik kon nog net bij de koeien komen, dat ging amper. De kelder liep vol water, maar we hadden het eten eruit gehaald en naar boven gesjouwd.

We beschikten ook nog over een veerdienst.

Dat zat zo: Onze overburen belden ons en vertelden dat ze voor ons een vlot gemaakte hadden van bielzen en planken. We zaten namelijk tachtig meter van de dijk vandaan. Dat vlot bracht wel uitkomst en zorgde er voor dat we niet meer zo geïsoleerd bleven. We legden het vlot vast aan de deurknop en aan de andere kant konden we het aan een boom bevestigen. Het vervoer met dat vlot was niet zonder gevaar, want je moest op een gegeven moment op een brede vliet varen, die zeer diep was. Daar kon je dus maar beter niet omslaan, met dit vaartuig.

Ik weet nog dat ik daar op voer en dat de mensen die me gadesloegen zeiden: "Dat haalt-ie nooit . . . Veel te riskant. Dat ding slaat direkt om." Maar ik bleef precies op het midden van het vlot. 't Was wel gevaarlijk en ik had het er zeker moeilijk mee, maar het lukte toch.

We gingen elke dag poolshoogte nemen of het water nog niet zakte, maar daar was aanvankelijk geen sprake van. Het zakte nog geen centimeter' . . .

We moeten springen

Een gezin zit op zolder.
 Er is rondom hoge nood.
 Van alle kanten dreigt de dood, die geen middel onbeproefd laat om dit gezin in zijn wrede kaken te kunnen vermorzelen.
 De dood gaat strategisch te werk. Het huis moet van alle kanten omringd worden zodat er verzakkingen kunnen ontstaan; bovendien moet de wind er met zoveel kracht tegenaan gaan dat het huis het wel móet begeven.
 De bewoners onderkennen het hachelijke van hun situatie.
 De angst straalt uit hun ogen.
 Wat moeten ze beginnen? . . .

Zie ze daar staan.
 Een man van vijftenzestig jaar met zijn dochter en haar verloofde.
 Vlak er bij staat een zoon van achttien. Hij moet binnenkort in dienst, maar zal dat wel doorgaan? De jongen, hij vreest – achteraf bezien terecht – het ergste.
 Zijn broer van zeventien staat naast hem. Zenuwachtig en angstig. Moet zijn leven reeds zo jong een einde nemen? Hij voelt het: het huis begint te schudden en te beven, alsof krachtige grondwerkers het ondergraven.
 Beiden kijken ze ook even naar hun zusje van veertien. Zie dat kind ook eens in angst zitten. Ze heeft nog zoveel verlangens voor de toekomst. Zal haar hele jonge meisjesleven ineens storten? Zal ze niet eens tot volgroeiing komen, geen vrouw en geen moeder worden?
 Alles vliegt razendsnel door allen heen. Wat gaat er toch gebeuren? Zal ons leven er bij inschieten?
 Sterven is immers meer dan het leven afleggen?! . . .

Iemand roept in doodsangst: 'We moeten springen!' . . .
 De kreet geeft enige opluchting, maar ook vernieuwde angst.
 Wat valt er te springen? . . .
 Ze zitten zeker vijftwintig meter van de dijk af en spring maar eens in dat woedende kolkende water. Wie garandeert, dat je daarginds aankomt? . . .
 Vader kijkt ook wanhopig rond.
 Hij heeft het geldkistje op zijn rug gebonden. Geld kun je niet missen. Maar wat gaat er gebeuren?

Voor aarzelen is geen tijd, want de dood dringt aan en kent geen medelijden.
 Geeft ook geen uitstel.
 Hora est.
 Het uur is daar.
 Er is geen ontkomen aan.
 Een nieuwe schok trilt door het huis. Het kan niet lang meer duren . . .
 'Spring!!!' . . .
 Daar gaat de verloofde van 'de oudste dochter. Een forse duik in het koude kille water.
 Even een hevig gespartel en dan vindt hij toch zijn zwaai . . .
 Het meisje ziet het. De angst geeft haar kracht om ook de sprong te wagen.
 Ach, zie haar eerst nog aarzelen.
 Wat een ontzettend uur . . .
 Het kan niet en het móet!
 Met de moed van de wanhoop zet ze zich af en belandt niet ver van haar verloofde in het koude water en begeeft zich in zijn kielzog . . .
 Zullen ze het halen? . . .

Er is geen tijd om daar over te filosoferen.
 Dat snapt ook de zeventienjarige.
 Nu of nooit.
 Nu of de dood.
 Een alternatief is er niet.
 Daar gaat hij . . .
 Verkrampt rolt hij in het water.
 Woest malen zijn armen.
 Maar . . . hij komt vooruit.
 Hij heeft maar één doel voor ogen: de dijk!
 Dáár is redding.
 Daar staan ook paaltjes om zich aan vast te grijpen.
 Maar hij is er nog niet. O, wat gaat dat moeilijk. Hij kan z'n hoofd nauwelijks boven water houden. Golven water gutsen zijn mond binnen en doen hem bijna stikken. Kotsend zwemt hij verder.

De vader kijkt toe.
 Wat gaat er door hem heen?
 Het huis begint uit alle macht te wiebelen.
 Er is geen tijd meer.
 Er móet gehandeld . . .
 Het huis houdt het niet langer.

De Mauritsstraat tijdens en na de Ramp. Duidelijk is te zien hoe hoog het water stond.

‘Springen!’ . . .

Onder het beginnend gekraak van het ineenstortende huis wagen – al kan hier nauwelijks van wagen gesproken worden – de dienstkandidaat en het jonge meisje hun laatste sprong.

Een sprong in het duister.

Het huis aarzelt nog even.

Het kraakt en het schudt, en geeft wreed aan de vader gelegenheid te zien wat er voor zijn ogen afspeelt . . .

De zoon en het dochtertje vechten voor hun leven. Hun geschreeuw bereikt zijn oren.

O, kon hij maar helpen.

Hij ziet zijn kinderen ondergaan.

Voorgoed! . . .

Dan zal ook hij springen. Zijn vrouw ligt in het ziekenhuis en zijn andere kinderen lijken het te halen, dus het heeft nog zin om verder te gaan.

Hij maakt zich klaar voor de sprong.

Helaas, het is niet meer nodig.

De vader met zich meetrekkend buigt het huis voor en in het water, bedekkend als met schaamte, hem die het veiligheid behoorde te bieden . . .

De zeventienjarige zwemt en vecht voor zijn leven. Hij raakt uitgeput en stikt bijna door het binnenkomende water.

Eindelijk kan hij een paaltje grijpen.

Nóg een! . . .

Hij doet het zo verkrampt, dat als hij wat later gevonden wordt, hij nog nauwelijks in staat is ook maar iets te doen. Het lijkt wel of hij vastgeklonken zit aan de paaltjes, die hem houvast gaven.

Na z’n bevrijding wordt hij weggereden in een kruiwagen; lopen kan hij op dat moment niet meer.

Het veertienjarige meisje vond men tenslotte levenloos in een sloot, die vol lag met vuil en modder. Vaders stoffelijk overschot trof men aan onder het puin van zijn huis. Wat een boodschappen allemaal, voor de moeder die in het ziekenhuis lag . . .

Vlaktbij het genoemde huis ging er nog een huis ten gronde. Hulp kon ook daar niet geboden worden. Er waren maar twee bewoonsters. Een oude moeder en een doofstomme tante (zoals men dat toen noemde). Er was geen redden aan . . .

De verhalen van de heer Van Wensen zijn zo’n beetje ten einde. Hij stapt in onze auto en toont ons de plaatsen waar de Waterramp toesloeg. Als we

De Zevenbergseweg te Klundert

Een boerderij in de buurt van Klundert

terugkomen verzoekt hij ons nog een verfrissing te gebruiken. We praten dan nog een poosje na.

De heer Van Wensen vertelt ons dat het geloof hem in die moeilijke dagen toch wel tot steun is geweest. In de Ramptijd werd er overigens in een café kerk gehouden . . .

‘Naar de kerk gingen we natuurlijk altijd met schone kleren aan, maar toen hebben we twee weken met hetzelfde ondergoed aan moeten lopen.

Nu, ja, we zaten bij een boer, die nu schatrijk is en in Zevenbergen woont. Toen we bij hem aanklopten, was het eigenlijk de bedoeling, dat hij ons met de auto naar het dorp zou brengen, maar hij was ziek en daarom ging dat niet door en bleven wij op de boerderij. Het waren goede mensen.

Tja, in zo’n tijd wordt er veel gebeden en dat is toch wel een positief iets . . .

Ik ben ook nog geld kwijtgeraakt van de kerk. Ik was namelijk penningmeester van de kerk en al dat geld hebben we later moeten opzoeken. We hebben lang niet alles kunnen vinden, dus er zit nog een hoop in de grond.

We hebben ook nog een dag of acht, negen, misschien waren het er zelfs wel tien, als vermist gezin opgegeven gestaan. Onze boerderij was namelijk afgesloten, dus wist men niet waar we zaten. Niemand had ons zien gaan. Dat kan raar gaan, hoor’ . . .

Alles verloren en alles behouden

In "De Spiegel" van 21 februari 1953 schreef een toenmalig bekend Spiegelverslaggever ook over Klundert. Een verslag dat we bijna onverkort weergeven.

Waarom eigenlijk over Klundert?

Wel, omdat het zo'n mooie plaats was, luidde het argument.

'Het was zo'n prachtig dorp, bijna helemaal weer herbouwd na de oorlog. Er woonden ruim vijfduizend mensen, die de oorlog overleefd hebben. Dat dorp heeft toen zoveel geleden, net zoals alle dorpen daarginds. Waarom moest dit voor een tweede keer? Waarom heeft dat dorp meer dan honderd levens betaald voor de bevrijding, waarom is toen zeventig procent verwoest? Nu was het bijna weer klaar: een nieuwe ambachtsschool, een nieuwe kerk, een nieuwe school voor buitengewoon lager onderwijs en een nieuwe Christelijke-Nationale school.

Met een rusthuis in aanbouw en het prachtige, eenvoudige Raadhuis bijna weer gerestaureerd. Alles was daar eigenlijk nieuw: de winkels en de woonhuizen, ruim en fris gebouwd, de moderne buitenwijken die het dorp een stad deden lijken. Een grote, prachtige houtwarenfabriek. Dat dorp met zijn herstelde oude huizen, met ach . . . laat ik ophouden. Het is wéér weg. Wéér mensenlevens, als door een wonder niet zoveel, weer brokken en ruïnes. Weggespoelde huizen, zes en een half jaar opbouw wég.

Bijna alle verhalen over de Ramp zijn gelijk: de mensen konden niet geloven dat er iets zou gaan gebeuren. Ze konden niet geloven, te moeten vluchten om alleen het leven en niets meer dan dat, te mogen redden. Ze wilden blijven waar ze waren: op de plek, waar vader, grootvader en overgrootvader gewoond hebben, waar ze in 1940 en in 1945 de oorlog overleefden, waar ze bij de bevrijding in het water zaten, maar waar ze weer opbouwden en zich, al zwoegend en zwetend, veilig waanden. Er zijn zo vaak stormen geweest en opzweepend water. Zo váák was er springvloed en zo váák heeft het water hoog gestaan, héél hoog. Maar die dijken hebben het al die keren gehouden. Natuurlijk: daarvoor zijn ze er toch? Waarom zouden ze het dan nú begeven?

Zo dachten die mensen. Zo denken alle mensen. De mensen: de waterbouwkundigen, de ingenieurs, die, met ervaring van onze voorouders én met behulp van de moderne techniek immers alles kunnen. Die alles kunnen

Zo voer men in Klundert een garage binnen

maken en zelfs de zee beheersen. De mensen: de bewoners van al die steden en dorpen en gehuchten, die rotsvast vertrouwden op alles en iedereen.

Maar we zijn tekort geschoten, zo hopeloos tekort. We hebben gedacht dat we met radar en straaljagers en atoomsplitsing ook het water de baas waren. Maar we hebben gefaald. Dág, tekenaar; dág, rekenmachine; dág, wiskunde; dág, techniek.

We kunnen ondanks jullie wel op dak gaan zitten. Dat hébben ze ook gedaan, al diegenen die op jullie vertrouwden. Uren, dagen, nachtenlang. Hopen en bidden. En niet berekenen. Want de natuur is niet te berekenen.

En nu, een week na de Ramp, is het water gezakt. Bijna anderhalve meter in dat dorp. Het water is gezakt en daarmee is de hoop gestegen. De hoop om nog iets te redden.

De huizen waren hier en daar weer te bereiken en je kon er binnen met hoge laarzen aan. Het water is gezakt en het aantal doden gestegen. Het leed is groter geworden en wordt nog groter.

De Ramp is zó groot dat men niet hoeft te treuren om materieel verlies: iedereen heeft dat. Men hoort in dat dorp, kort na de Ramp, niet meer over wat was, maar over wat komt. Over wat gedaan moet worden, nu, op deze dag, morgen, overmorgen en volgende week.

Iedereen heeft het druk. De burgemeester die een raadsvergadering heeft in een hokje van anderhalf bij twee meter. De sekretaris, die in een hotel werkt. De dokter, die, nu zijn patiënten geëvacueerd zijn en zijn instrumentarium verwoest, zich belast met de organisatie van 'iets'. De weinige meisjes van het dorp, die voor jan-en-alleman hebben gekookt, dagenlang, zonder ophouden. De postbode, de dominee, de jonge boerenzoons, de politie, de Nationale Reserve, de militairen, het Rode Kruis. Dat alles werkt en werkt.

Maar de jonge boerenkerels zijn die eerste zondag in het water gedoken om te redden en zijn nu deze zondag wéér in het water gedoken om kadavers uit stallen te halen. Vijfendertigduizend kadavers zijn er, ik zeg het straks nog eens. Op die foto ziet u er twee, een drama op zichzelf. Wat heeft dat varken gedaan? Is het in doodsnood, toen het water steeg en steeg, op iets hoogs gaan liggen en verdronken? Ik weet het niet. Maar kijk er alstublieft naar. Kijk naar dat paard en dat varken, twee uit de vijfendertigduizend! . . .

Ik heb een boer gesproken, zo maar, een van de velen. Een boer met een vrouw en tien kinderen. Hij had een boerderij met drieëntwintig hektare bouw- en weiland. Met dertig koeien, met paarden, varkens, kippen, een traktor, een auto, een luxe-auto zelfs. Zulke boeren zijn er in alle dorpen, ik weet het.

Hij zei: "Ik ben in 1940 arm geworden door de inundatie en in 1944 door de

gedwongen evacuatie. Er is veel vernield en we hebben alles weer opgebouwd.

Nu is het weer weg. Achtentwintig koeien, twee kalveren, een paard, drie varkens, veertig kippen. De traktor, de aanhangwagen, de stallen, het woonhuis en de schuren. Het land staat onder zout water en in het woonhuis heeft het tot dertig centimeter op zolder gestaan. Ik heb dus alles verloren. Alles verloren en alles behouden. Want kijk, mijn vrouw is hier en tien kinderen. O, ze zijn niet allemaal thuis. Een paar jongens zijn aan het werk bij de kadaverploeg en bij het Rode Kruis. Maar ik héb ze allemaal en we zitten er mee thuis, hier bij de burgemeester. Ik ben zo blij omdat ik ze allemaal heb, als door een wonder. Want er was een dijkdoorbraak nog geen twintig meter van ons huis".'

Heeft het varken in doodsnood een hoge plek gezocht en is het daar verdronken? Niemand weet het.

We hebben de hele week gebakjes gegeten

De verslaggever vervolgt: 'Er is één van die zoons van die boer die Jan heet en dat is geen verzonnen naam. Jan is tweeëntwintig. Ik geloof dat hij de beste boerenzoon was die ik ooit ontmoette. Hij heeft op de avond van de Ramp de kleine kinderen in de Opel naar het dorp gebracht, omdat het daar veiliger was dan in de polder. Het werd trouwens tijd, want het water stroomde al over de dijk . . .

Jan haalde het, en leverde de kleintjes af in het dorp en vlóóg terug. Maar het was niet meer nodig: hij kon met het kleine wagentje de grote boerderij niet meer bereiken. Toen heeft hij zijn vriend gehaald die een truck had.

Samen zijn ze via een grote omweg nogmaals naar de boerderij gereden, waar de ouders met de grotere kinderen in angstige spanning wachtten op zijn terugkomst . . . Want hij alleen kon de traktor met aanhangwagen besturen, waarop de rest zou vluchten . . .

Tot op tweehonderd meter van het huis kwamen ze met die truck. Toen zwiepte het water zó hoog over de dijk dat de truck begon weg te drijven. En ze konden niet draaien en moesten terugrijden . . .

Terug . . . dat was drie en een halve kilometer. Ze moesten terugrijden om hun leven te redden: in de achteruit-versnelling. Drie en een halve kilometer achteruit in pikdonker in een vliegende storm, achteruit over een smalle dijk die het elk ogenblik kon begeven. Drie en een halve kilometer achteruit, op de tast.

Het duurde drie kwartier. Al die tijd hoorden ze kreten uit de huizen, zagen ze mensen seinen geven met brandende sigaretten in die stikdonkere nacht. Maar ze konden niet helpen. Vader en moeder niet met de grote kinderen, en ook de andere niet. Toen ze bij het dorp waren, brak de dijk op verschillende plaatsen en stormde het water de polder in.

Vader en moeder en de kinderen hebben op zolder gezeten van zaterdagavond tot maandagmorgen. Er stond dertig centimeter water op die zolder. Een buurman heeft ze toen gered met een gearriveerde boot en ze naar zijn boerderij gebracht, waar ze nog eens negen uur wéér op zolder moesten zitten. Toen zijn de militairen gekomen die hen definitief redden, ten koste van twee soldaten.

Jan is dat avontuur allang weer vergeten, want hij heeft het veel te druk. Hij is bij de kadaverploeg en vaart met motorboten alsof hij jarenlang niets anders heeft gedaan. Hij kan alles, durft alles – zonder roekeloos te zijn – en wil alles. Midden in de nacht is hij bereid met je mee te gaan om iemand te

halen die dringend een boodschap moet doen en die dus met een bootje gebracht moet worden.

Hij slaapt slechts drie uur per dag, eet eens per tien uur en heeft een vriendelijk woord voor iedereen. Hij is onvermoeibaar – na al die dagen en nachten van werken, werken en nog eens werken, maar hij zegt dat niet. Het weer hindert hem niet, van de kou heeft hij geen last en hij vindt met dat kleine bootje in een sneeuwstorm de boerderij waar hij 'even' heen gaat met ons, drukte of geen drukte. Hij is op zolder geklommen – het water is ook in de polder een heel klein beetje gezakt – en heeft wat kleren voor zijn zus meegenomen en wat boeken voor een andere zus. Die boeken waren nodig en dus heeft hij ze opgedoken, letterlijk opgedoken onder uit het koude water.

“Ze heeft ze nodig, ze moet deze zomer eindexamen doen,” zei hij. “En nou weer naar huis, want ik mot véerder, der is nog veel te doen.”

“Waarom heb je die schaatsen meegenomen?” vroeg ik.

“Die schetse? Dan ken 'k makkelijker heen en weer as 't get vrieze.”

Dat is Jan. Eén van de boerenzoons van dit land. Het oog op de toekomst, een onverwoestbaar humeur, een kerel om op te bouwen.

We zijn ook bij de dominee geweest, die de pastorie vlak naast de kerk heeft staan. Op onze eerste tocht komen we tevergeefs, dominee is uit: “De hele dag weg,” zegt zijn vrouw uit het raam van de bovenverdieping, “u begrijpt dat het erg druk is. De gemeente is erg verspreid en dan zijn daar de vermisten en de mensen die verdronken zijn . . . Het zal wel laat worden vanavond.”

's Avonds zijn we terug geweest en nog was de dominee er niet. Maar hij kwam spoedig met een bootje, in het donker. Het bootje kon net door het tuinhek. Een paar dagen geleden was dat niet nodig: toen stond het water nog zo hoog, dat de boot over het hek kon.

De dominee kwam met de boot binnen en meerde haar aan de trapleuning. Zo kon hij uitstappen en droog boven komen. Hij is onmiddellijk aan het vertellen van zijn moeilijkheden – en dat zijn er heel wat. De kerk, vlak naast het huis, staat ook vol water. Het heeft hoog gestaan, maar nu is het veel gezakt, ongeveer anderhalve meter.

“U kunt morgen meegaan, dan zal ik het laten zien . . .

Ik heb nog in allerijl wat stukken uit de kluis gered en een paar nieuwe kollektezakjes . . . Nee, veel kon je natuurlijk niet doen . . . Gelukkig, dat ik een bovenhuis heb. We hebben nog een kachelkje en wat brandstof naar boven kunnen krijgen. De kippen zitten in een kast op zolder en wij op de slaapkamer, zoals u ziet. Honger hebben we niet geleden, want mijn vrouw was net jarig, zaterdag.

We zouden kerkeraadsvsite krijgen en daardoor hadden we wel vijftig gebakjes thuis. Nu hebben we de hele week gebakjes gegeten . . .

Overal hulp vandaan

De dominee van Klundert gaat op stap naar zijn gemeenteleden

Het werk gaat door, maar het is moeilijk. Ze halen me elke morgen met een bootje en brengen me elke avond terug. Ik bezoek natuurlijk in de eerste plaats slachtoffers van de Ramp, voor zover ze in de buurt zitten. De kerk is niet te gebruiken, uiteraard. Nu hebben we zondag kerk in het hotel in het dorp, net als in de oorlog. Komt u morgen kijken in de kerk?" . . .

We zijn er geweest. De dominee heeft, met behulp van enkele dorpingen zich een uur lang een weg moeten banen door de ontelbare stammen en stammetjes van de houtwarenfabriek, die door de straat zijn komen drijven en de toegang volkomen versperren. Maar eindelijk komen we in de kerk. Het is een troosteloos gezicht, en we merken dat ook de dominee kennelijk onder de indruk is, ook al heeft hij, toen het water veel hoger stond, een blik naar binnen kunnen werpen.

Maar alles lijkt nu meer op een ruïne. Er drijven kussens rond met Bijbels erop. Banken zijn losgelaten, stoelen liggen overhoop. Alles is los, alles drijft, alles ligt door elkaar . . .

'Er zijn ook mensen in het dorp die geboft hebben', gaat de verslaggever verder. 'De familie Lankhuysen is daaronder ook te rekenen. Deze mensen hebben in de oorlog hun hele bedrijf verloren en hebben alles nu weer nieuw en . . . het is grotendeels gespaard gebleven. Hun zaak ligt vrij hoog in het dorp en daardoor hadden ze een paar uur meer tijd om alles naar de hoger gelegen verdiepingen te brengen.

O, de kamers en de keuken zijn weg natuurlijk. Er staan wat zware meubelstukken in het zakkende water en de oliestookinrichting is defekt. De Lankhuysens hebben nu een boot en zoon Maarten vaart heel wat keren uit om verschillende mensen, die daarvoor toestemming hebben, ergens heen te brengen.

"Ja, we zijn gebleven," zegt vader. "Het huis is nieuw, het staat vrij hoog en . . . we hebben een grote zaak met veel goederen, die je niet gauw in de steek laat. Met onze drie verdiepingen konden we het wel uithouden . . . Gek, we zitten nu op zolder, waar we wonen en slapen en koken. In de oorlog hebben we lange tijd in de kelder moeten zitten . . . Ik moet zeggen dat dit beter bevalt . . . maar het is natuurlijk erg koud met al dat water beneden. Heeft Maarten u de kippen al laten zien op de derde verdieping? En de konijnen? Alles in één hok . . . En de keuken op zolder moet u ook zien . . . We boffen erg, want we hebben nog een fles met gas ook. Het gaat best, ook al zitten we hier met twee gezinnen. Het gezin waartoe de verloofde van mijn zoon behoort is hier ook. Die hebben een taxibedrijf . . . we hebben er maar twee auto's van kunnen redden en daarmee hebben ze steeds maar gereden om evacuées op te halen . . . Ja, ik heb de hele straat hier nog gewekt, toen het hoog tij werd . . .

Of wij in de put zitten? Niks hoor. Waarom? Om die schade?

Anderen hebben meer, meneer, véél meer. Maar kom, ik moet weg. Gaat u nog even naar moeder de vrouw en de meisjes op zolder?"

Het dorp leeft dus weer wat. Het leeft bij de dag meer, want er gebeurt steeds meer.

Er zijn militairen gekomen, brandweerlieden uit andere gemeenten, ver weg soms. Er is een keuken gekomen uit Saarbrücken. Een keuken met personeel, met auto's en een brandweer die echter naar 'n andere gemeente is gegaan. Een dikke gezellige juffrouw uit Saarbrücken staat de hele dag te koken en heeft daarbij een dankbare hulp aan een kok, óók meegekomen.

Boven: Nabij de R.K. Kerk te Lage Zwaluwe, richting Blauwe Sluis
 Onder: Lage Zwaluwe, langs de Dirk de Botsdijk

Boven: De voorstraat te Klundert
 Midden: De Italianen bij hun reddingswerk. Landbouwmachines worden hier uit de boerdijk gehaald
 Onder: Een door water voortgestuwde boot in de Ambachtsherenweg te Klundert (van 11 Tien gemeten) heeft veel schade aan gebouwen veroorzaakt

Er zijn een hele massa spullen aangekomen: een generator, een noodtransformator, laarzen, lieslaarzen, ontsmettingsstof, dekens en matrassen. Nieuwe dekens, nieuwe emmers, teilen, een ongelooflijke voorraad voedsel, zowel door de lucht als over land. Want de militairen hebben in drie dagen tijds een nieuwe weg aangelegd naast de oude, die bijna bezweek onder de enorme druk van het water en van de autobussen die in een onophoudelijke stroom de evacuées vervoerden . . .

Men staat versteld wat er na een paar dagen reeds is aangekomen en wat er wordt verstrekt.

Het Rode Kruis ging nog verder en bracht voedselpakketten rond aan de huizen, waarin de mensen nog waren blijven zitten. Voedselpakketten afkomstig van tal van fabrieken, zaken en partikulieren, dankbaar aanvaard door de – uiteraard – hongerige bewoners daar boven het water op de enkele bovenverdiepingen in het dorp.

Evacuées . . . zijn ze in de buurt? Zijn ze ver weg? Bij vreemden, of familie, of bekenden? Moeilijk is het, na te gaan waar de mensen zijn gebleven. We hebben met veel moeite en na lang zoeken enkele adressen gevonden, waar we enkele ‘typische’ gevallen konden meemaken.

In een dorp in de buurt vonden we een gezin van acht mensen uit het noodgebied. Ze waren Gereformeerd en opgenomen in een gezin dat Rooms Katholiek was.

Waarom?

Omdat ze er gedurende de oorlog óók geweest waren en ze het zo uitstekend hadden kunnen vinden, samen . . .

Een andere familie kreeg onverwacht bezoek van de getrouwde dochter met haar man en twee kinderen. Die gingen, zich niets bewust, ’s zaterdags-avonds naar de ouders van de man, omdat moeder jarig was . . . En de kinderen natuurlijk mee naar oma. Ze zouden ’s zondags dan maar overblijven . . .

Ze zijn met grootvader en grootmoeder ternauwernood aan de dood ontsnapt, omdat het huis een direkte treffer van het kokende water kreeg, waardoor het ineens stortte . . .

Het zoontje had een pyjama aan, liep kilometers op één (veel te grote) klomp en één laars. Beide waren links . . . Het dochtertje had helemaal niets aan de voeten, zodat vader haar moest dragen. Hun huis hebben ze dus niet meer gezien.

“Maar dat komt wel weer,” zeggen ze, “als de polder maar eerst droog is”.

SERIE XI

Wat een jongen ervoer en hoe een kleuter reageerde

Ds. W.J. Bouw

Dat is één van de dingen, die ik nooit vergeten zal

Ds. W.J. Bouw is bekend als voormalig zendingspredikant van de G.Z.B. in de Hervormde Kerk. Hij werd op 2 februari 1940 te Haaften geboren en werd later uitgezonden naar Kenya. Er volgde een periode als godsdienstleeraar te Doorn en momenteel is hij o.m. ook sekretaris van de Evangelische Alliantie.

Wij voerden een gesprekje met hem in zijn woning te Doorn, want Ds. Wim Bouw had ook nog iets uit te staan met het Ramp-gebeuren in 1953.

... 'Het was midden in de nacht toen wij hoorden dat er een dijkdoorbraak dreigde in Ridderkerk. Wij gingen een kijkje nemen, heel vroeg in de morgen en daar ontdekten we dat de uiterwaarden al geheel overstroomd waren.

Heel veel buitendijkse huizen stonden al onder water, waardoor de dijk gevaar liep uitgehold te worden. Daar moest natuurlijk wat aan gedaan worden'...

Nu, er werd wat aangedaan!...

Vele mannen werden op de been gebracht om zandzakken klaar te maken. Met man en macht werd gewerkt om de gaten te vullen en dicht te houden.

Wim Bouw, als jongen van dertien jaar, vond het geweldig interessant om deze mannen te helpen met de zandzakken. Verder bestond er ook een speciale dienst, om de mannen van boterhammen te voorzien. Dat was een kolfje naar de hand van Wim. Urenlang was hij ijverig bezig met het klaar-
maken van boterhammen.

Er was echter een moeilijkheid.

Het was zondag!

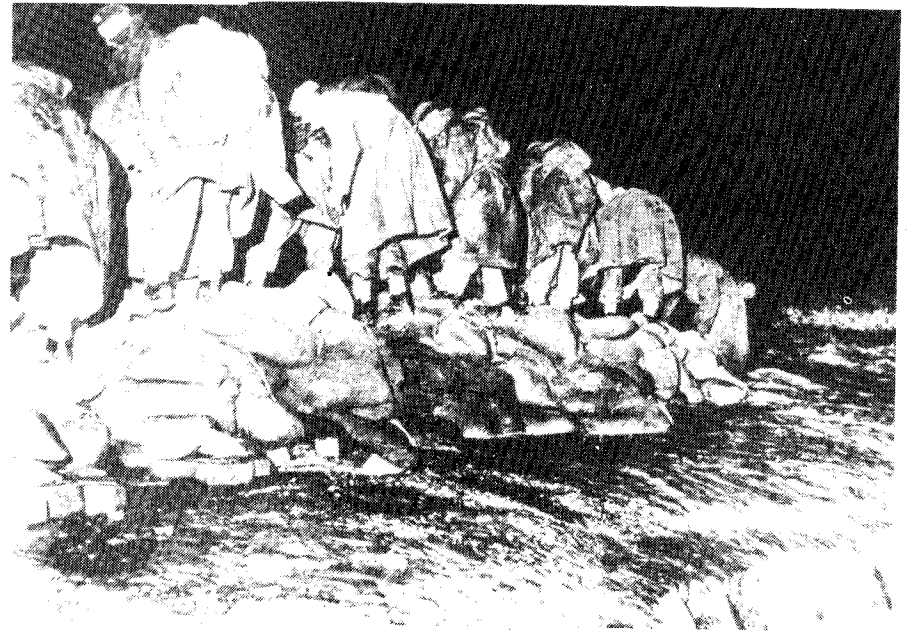
En Wim was de zoon van een predikant.

Hoe moest dat met de kerkdienst?

Daar kwam Wim natuurlijk niet onderuit.

Wim ging naar de Wilhelminakerk, maar men was zo uitgezwermd naar de dijken, dat het aantal kerkgangers wel zeer beperkt bleef.

Dominee Bouw: 'Die enkelen stelden het erg op prijs, dat ze niet naar huis werden gestuurd, maar dat er een bidstond werd gehouden in de konsistoriekamer.

Overal was men bezig met het plaatsen van zandzakken

Ik moet zeggen, dat heeft toen grote indruk op mij gemaakt, als jongen van dertien. Je zag de kracht van de gemeenschap in het gebed. Het was een periode dat het hele dorp overstroomd dreigde te worden en hier werd gebeden om uitkomst. Dat is één van de dingen, die ik nooit vergeten zal.

Gelukkig, wat Ridderkerk betrof, ging daar de Ramp niet door. De dijk had het er wel erg moeilijk mee, maar hij bleef toch gespaard. Het water hield op met stijgen en dat ervoeren wij toen als een wonder.

In de polder ging het er erger aan toe, maar daar kan mijn vrouw wel iets over vertellen'...

Mevrouw Bouw: 'Doordat ik iets bijzonders meemaakte, zijn er andere dingen wat weggevallen. Het zat namelijk zo: Mijn moeder had drie ongetrouwde zusters, die met z'n drieën niet zo ver bij ons vandaan woonden. Eén er van was invalide en kon niet lopen. Ze werd op het nippertje uit het water gered. Ze lag namelijk tot haar kin in het water en het was moeilijk haar te redden. Ze werd ziek van ellende en een week later overleed ze bij ons in huis. Dat maakte diepe indruk op me, dat begrijpt u.

Eigenlijk betekent dát vooral voor mij de watersnood. Ook dat we nog drie extra gezinnen in huis hadden. Het was een komen en gaan. Wij woonden nogal hoog, maar mijn tantes woonden in een dijkhuis, daar was wel water.

Francientje wil ook helpen

Het echtpaar Bouw

Er zijn daar wel zo'n dertig à veertig mensen verdronken. Een oom van mij heeft nog kans gezien om al zijn koeien los te snijden, waarna ze alle uitzwermden, niemand wist waarheen. Later zijn ze allemaal weer teruggevonden, tot zelfs in de buurt van Gouda en Bodegraven' . . .

Als we nog napraten met het echtpaar Bouw, blijkt heel duidelijk dat de Ramp een onuitwisbare herinnering bij man en vrouw heeft nagelaten. Zoals bij zovelen . . .

De bekende schrijfster Aaf Lameris-Bolt zond ons een aardig en waar gebeurd kinderverhaal in drie delen, betrekking hebbende op de Ramp. Als intermezzo plaatsen we dit verhaal graag voor uw kinderen. Misschien leest u het zelf ook nog met belangstelling.

Toen vader en moeder door de radio het slechte nieuws hoorden, stonden hun gezichten heel ernstig. Door de harde storm waren de dijken doorgebroken en was het land overstroomd. De woedende golven waren de huizen binnengestroomd en hadden alles vernield. De mensen, die er woonden, konden er niet blijven. Ze hadden allen moeten vluchten. En dat was nog niet het allerergste! Veel mensen hadden het leven verloren.

Er was droefheid en rouw gekomen in heel veel gezinnen. Er moest dadelijk geholpen worden, allereerst met warme kleren en voedsel.

Moeder stond meteen op om van alles bij elkaar te zoeken. Want diezelfde avond zou er nog een auto vertrekken uit hun stad, om er van alles heen te brengen.

Francientje zou juist naar bed gaan.

Ze begreep nog wel niet alles wat die meneer voor de radio zei; maar aan de ernstige gezichten van vader en moeder zag ze wel, dat het iets ergs was.

Moeder vertelde haar er iets van.

'Zijn die kindertjes nu al hun speelgoed kwijtgeraakt?' vroeg Francientje. 'Ja,' zei moeder, 'en sommige kindertjes hun vader of moeder. En dat is nog het allerdroevigst.'

'Och, wat erg!' zei Francientje vol medelijden.

Je vader of moeder te moeten missen leek haar toch zo verdrietig. Wat zouden *die* kinderen dus bedroefd zijn!

'Gelukkig hebben ze dan nog een Vader in de hemel,' zei ze opeens.

'Ja,' zei vader zacht. 'Een Vader in de hemel, als ze Hem tenminste kennen en de Heere Jezus liefhebben. Dan zal hun Vader in de hemel ook voor hen zorgen. Maar Hij wil ook, dat wij allemaal meehelpen. Dat wij, Klein of groot, iets voor hen doen. Voor hen allemaal.'

'Mag ik ook iets doen?' vroeg Francientje.

'Natuurlijk!' zei vader. 'En je mag zelf iets bedenken.'

Maar nu ga je eerst naar bed,' zei mama, 'dan kan ik de kleren verder bij elkaar gaan zoeken. Vader kan ze dan meteen wegbrengen naar de auto. Allereerst moeten die mensen aan warme kleren geholpen worden.'

Ergens, in een fabriekshal verbleven diverse daklozen of verdrevenen door het water. Allerlei berichten kwamen door de radio de huiskamers binnen. Dit zal ook wel een kind zonder pop zijn.

Toen Francientje haar avondgebedje had opgezegd, vouwden moeder en zij ook nog opnieuw de handen om voor al die bedroefde mensen te bidden. Of God voor hen allen wilde zorgen en hen troosten.

In het donker lag Francientje nog over alles na te denken. Ook aan wat vader gezegd had, dat God wilde, dat iedereen mee hielp.

Francientje probeerde zich in te denken, hoe zij het zou vinden, als al háár speelgoed door het water vernield zou zijn. Het ergste zou ze het vinden, als al haar poppen dan weg zouden zijn. Haar poppen waar ze zo dol op was en waar ze elke dag mee speelde. Die ze uit- en aankleedde en met wie ze schoolje speelde. Voor wie ze op iedere verjaardag kleertjes kreeg, die moeder voor haar naaide.

Toen dacht Francientje aan die kleine meisjes ginds, die natuurlijk alles erg vonden. Francientje kende die meisjes niet, maar ze kon zich hun verdriet toch wel goed indenken.

Zal ik? . . .

Zal ik? . . . Francientje durfde haast niet verder door te denken. Nee hoor, stel je voor . . . één van haar poppekinderen weggeven?

Maar . . . zo'n klein bedroefd meisje dan?

En had vader zo straks niet gezegd, dat de Heere wilde, dat groot en klein mee hielp? Vader en moeder hielpen al, die waren groot. En zij was nog

klein . . . maar zij moest ook helpen! Francientje wilde dat immers ook? Ze zou één van haar poppen geven en daardoor zo'n klein, bedroefd meisje weer blij maken. Maar welke moest het zijn?

Marijke, die mooie grote pop met die prachtige donkere ogen en haar, die ook nog mammië zeggen kon? Die had tante Mary haar vorig jaar in een grote doos uit Amerika gestuurd. Wat was ze blij geweest met Marijke. Of Arianneke, die lekkere dot van een baby? Die had blauwe slaapogen en ze was zo zacht als een echt kindje. Je kon haar zo lekker knuffelen en in haar wiegje onderstoppen.

Dan voelde je je zelf een echt moedertje. Of zou ze maar liever vlechten-Ansje geven? Die laatst zo'n mooie pruik met lange blonde vlechten gekregen had?

Francientje wist het niet. Ze hield van alle drie evenveel. Dan was er nog de allernieuwste pop, Carry. Carry kwam ook uit Amerika en leek wel wat op Arianneke. Ze kon huilen als een echte baby en Francientje vond haar toch zó lief.

Toch wist ze het meteen. Ze zou Carry weggeven. Want Carry was het liefste en het nieuwste poppekindje. Francientje sloeg de dekens weg en stapte op haar blote voetjes door haar kamertje en de hal.

Ze deed de kamerdeur open. Vader en moeder waren nog druk bezig. Ze keken verbaasd naar haar. Vader deed juist een touwtje om een paar schoenen. Moeder legde de kleren op stapeltjes.

'Wat is er?' vroegen ze allebei tegelijk.

Een beetje verlegen zei Francientje: 'Ik wou ook graag een beetje helpen. Mag ik Carry aan een meisje geven, dat haar pop kwijtgeraakt is?'

Even zeiden vader en moeder niets. Toen keken ze glimlachend naar hun kleine meisje, dat op de drempel stond.

'Dat mag,' zei moeder, 'als je het heel zeker weet en er geen spijt van zult krijgen.'

'Nee,' zei Francientje, 'want als ik geen pop meer had zou ik ook erg blij zijn als ik er een kreeg.'

'Dan is het goed,' zei moeder.

'Zal ik Carry even halen?' vroeg Francientje, 'dan kan ze er meteen bij.'

Maar moeder legde haar uit, dat de kleren het eerst weg moesten.

'We zullen Carry later in een doos nasturen. Dan kun je er morgen nog wat kleertjes bij doen.'

O, ja, de kleertjes moesten er natuurlijk ook nog bij.

'Mag Carry dan vannacht nog bij mij in bed slapen?' vroeg ze.

Dat mocht. Ze ging naar het roze poppewiegje en sloeg de dekentjes terug.

Francientje helpt nog meer

Koninklijke belangstelling voor het getroffen kind: Prinses Beatrix reikt limonade aan de kleine evacueetjes, die op paleis Soestdijk mochten komen

Daar lag Carry, naast Arianneke, in haar lichtblauw nachtponnetje met de kleine roosjes erop. Ze had precies zo'n nachtponnetje aan, als Francientje.

Ze nam Carry op de arm, en met de andere hand dekte ze Arianneke weer onder.

Terwijl vader zijn jas aantrok om de kleren weg te brengen, stopte moeder Francientje nog eens warmpjes onder de dekens. Ze gaf haar nog een extra nachtkusje. Want moeder was blij, dat Francientje ook had willen helpen, om dat grote verdriet van al die kindertjes een beetje kleiner te maken.

'Misschien kunnen we nog wel meer doen,' zei Francientje nog.

'Ja,' zei moeder, 'misschien wel. Maar ga nu eerst maar slapen.'

Ze knipte het licht weer uit.

Francientje drukte Carry stijf tegen zich aan.

'Je bent mijn lief kindje,' zei ze zachtjes, 'maar nu ga je een ander kindje blij maken.'

Carry's slaapoogjes waren al dicht.

Nog even lag Francientje wakker.

In haar hartje was een blij gevoel, al ging Carry ook gauw bij haar weg.

Toen vielen ook haar ogen dicht.

Heel veel mensen in het land gaven warme kleren en dekens. Maar er moest nog veel meer gebeuren. Er moest geld komen, héél veel geld.

De huizen en boerderijen, die door het water vernield waren, moesten opnieuw gebouwd worden. Koeien en paarden moesten gekocht worden. En boeken en schriften voor de scholen. Want die waren ook door het water vernield.

De grote mensen gaven, wat ze maar missen konden. Ook de kinderen mochten uit hun spaarpot geld meebrengen naar school. De juffrouw deed alles bij elkaar en stuurde het weg. Jammer genoeg waren van heel veel kinderen de spaarpotten net leeg! Toch wilden ook die kinderen graag iets van hen zelf geven.

Weet je, wat sommige jongens nu deden? Er was juist een dik pak sneeuw gevallen. De straten en ook de stoepen hadden allemaal een dikke deken van sneeuw over zich heen. Die sneeuw moest zo vlug mogelijk van de stoepen geveegd worden. Dan konden de oudere mensen er beter over lopen.

Na schooltijd gingen de jongens met een grote bezem en schoppen op stap. Ze belden aan bij de huizen en vroegen beleefd, of ze de sneeuw van de stoepen mochten ruimen voor een kwartje. En ze vertelden dat ze dat kwartje zouden geven voor de mensen van de watersnood.

Haast overal waar ze aanbelden, vonden de mensen het goed. Soms gaven ze nog meer dan een kwartje, omdat ze het flink van die jongens vonden. Zo verdienden de schooljongens een aardig sommetje geld met elkaar voor het door de Ramp getroffen gebied.

Francientjes spaarpot was ook juist leeg. Want moeder was pas jarig geweest en toen had Francientje een mooi cadeautje voor haar gekocht.

Kon ze ook maar wat verdienen, dacht ze. Maar hoe kon een klein meisje als zij dat doen?

'Mag ik ook gaan sneeuwruimen?' vroeg ze aan moeder. Maar die vond dat de jongens dat beter konden doen.

'We zullen voor jou wel een ander werkje bedenken,' zei ze.

Francientje rommelde wat in de speelgoedkast. Daar zag ze haar doosje met kralen staan. En opeens wist ze al iets.

Vlug liep ze naar moeder.

'Ik ga popjes maken van die mooie houten kralen,' zei ze. 'Als u het goed vindt ga ik die verkopen. Dan kan ik dat geld geven.'

Popjes maken van kralen. Francientje rechts, links een vriendinnetje (originele foto)

‘Dat was een goed idee,’ vond moeder, ‘als we er een veiligheidsspeldje aan maken, kunnen ze als broche gebruikt worden.’

Francientje begon er na schooltijd dadelijk mee. Eerst zocht ze de kralen uit. De ronde kralen met de geschilderde gezichtjes erop legde ze bij elkaar. Toen zocht ze de lange kralen uit voor de armen en benen, de dikke rondjes voor lijfjes, en voor de rokjes, kralen die er als een paddestoeltje uitzagen. Dan waren er nog platte rondjes voor de hoedjes.

Nu begon ze de kralen te rijgen. Moeder hielp haar een beetje. Die knipte de dunne touwtjes af en legde er een dubbele lus in met een knoop. Daar konden de speldjes door gestoken worden. Maar verder kon Francientje het zelf doen. Telkens als er een poppetje af was, hechtte moeder de touwtjes even stevig af. De kraaltjes konden er dan niet meer uitglijden. Na een uurtje flink werken had Francientje de poppetjes klaar. Het waren er vijf.

Moeder maakte elk poppetje met een speldje vast op een reepje karton. Daar tekende Francientje nog een rijtje paddestoeltjes op. Wat een leuk gezicht, die fleurige houten dametjes op een rijtje tussen die paddestoelen . . .

‘Mag ik even proberen, of ik er eentje verkopen kan?’ vroeg Francientje.

‘Maar het is al bijna etenstijd en je hebt je pantoffeltjes al aan!’

‘Dan ga ik alleen even bij de burens hier in het trapportaal. Toe mammi-

mag het nog even?’

Dat mocht.

‘Hoeveel kosten ze eigenlijk, mama?’

Moeder vond, dat ze er wel twee kwartjes per stuk voor vragen mocht. En daar ging Francientje met haar houten vrouwtjes. Als ze die nu maar verkopen kon . . .

Eerst belde ze bij die lieve oude dame aan, die naast hen op dezelfde trap woonde. Die deed zelf de deur open. Francientje werd opeens een beetje verlegen. Ze vond het nu toch wel een beetje moeilijk om zo maar te vragen, of mevrouw een poppetje van haar wilde kopen. Maar de oude dame was zo aardig en daarom vertelde ze waarom ze graag haar popjes wilde verkopen.

‘Wat zijn ze mooi,’ zei die mevrouw, ‘ik wil er graag eentje kopen voor Margreetje, mijn kleindochtertje. Die zal er vast heel blij mee zijn.’

Ze haalde haar beurs en gaf Francientje twee blinkende kwartjes. Wat voelde die zich rijk daarmee!

‘Dank u wel!’ zei ze, en met de vier overgebleven popjes in haar hand ging ze een trap lager aanbellen. De mevrouw van de dokter, die daar woonde, kocht er ook eentje voor Elientje, haar kleine meisje. Die hield zich aan haar moeders rokken vast en riep maar: ‘Mooi! Poppetjes! Mooi!’

Francientje moest om die kleine snoes lachen.

Mevrouw spelde het poppetje op het truitje van Elientje, en trots keek het kleine ding er naar.

‘Ik vind het flink van je, hoor, dat je ook mee wilt helpen,’ zei mevrouw, toen ze Francientje de twee kwartjes gaf. Die kon wel dansen van blijdschap.

Vier kwartjes had ze nu al!

De mevrouw, die aan de andere kant woonde, kocht er geen. Ze had geen kindertjes die ze er blij mee maken kon. Maar ze gaf haar wel een kwartje voor het goede doel en dat was natuurlijk ook reusachtig fijn.

Bij mevrouw Sterres, helemaal beneden, trof ze het nog eens goed! Daar mocht ze even binnenkomen. In de kamer zaten ook haar grote dochters Addie en Ellie.

Die kochten er allebei een van hun zakgeld. En toen er nog één vrouwtje aan het kartonnetje bleef bengelen, zei mevrouw: ‘Geef mij die dan nog maar, anders blijft die zo eenzaam achter!’

Nu was het kartonnetje al helemaal leeg en in haar zak had ze al elf kwartjes!

‘Ik ga het gauw aan moeder vertellen,’ zei ze en holde op haar pantoffeltjes de trap op. Ze drukte op de bel alsof er brand was.

Wat is er aan de hand, dacht moeder.

Voor de deur stond Francientje te springen van ongeduld. Toen de deur

Francientje krijgt een briefje

openging, hield ze moeder met een stralend gezichtje het lege kartonnetje voor.

Ze deed haar dichtgeknepen vuistje open en daar lagen al die kwartjes, die toen heel wat meer waarde hadden dan nu. Moeder kon het haast niet geloven, dat de poppetjes al verkocht waren. Ze was er immers nog maar net de deur mee uitgegaan? Maar het was tóch waar!

'Jammer, dat ik niet meer kralen heb,' zei Francientje, 'dan zou ik nog meer poppetjes kunnen verkopen. Ik zou al de ooms en tantes kunnen vragen. En de juffrouwen en meesters op school!'

'Misschien kan ik nog wel zo'n doos kralen kopen,' meende moeder. 'Ze zijn wel een beetje duur, maar je zou er toch nog genoeg geld van overhouden om te kunnen helpen.'

'Hè ja, mammié, doet u dat?'

'We zullen zien! Ga nu eerst de tafel maar even voor me dekken. Vader zal zo wel thuis komen.'

Onder het tafeldekken dacht Francientje aan al die kwartjes. Wat kan je daar allemaal voor kopen! . . . Iets moois, dat die mensen daarginds weer een beetje blij zou maken. Daar hoorde ze vader de sleutel in het slot van de voordeur omdraaien. Ze rende hem tegemoet.

'Kijk eens vader, allemaal verdiend voor de mensen van de watersnood!'

Vader keek heel verbaasd. Hij begreep er niets van. Wat moest zo'n kleine uk al over geld verdienen praten? Francientje vertelde hoe ze aan het geld kwam.

Vader was blij dat zijn meisje ook meehelpen wilde. Maar daar praatte hij verder niet met Francientje over. De Heere in de hemel zag wel, wat Francientje deed. En dat was genoeg. Want Hij heeft Zelf gezegd, dat alles wat je voor andere mensen doet, je dat voor Hem doet. En dat is het mooiste van alles, iets voor Hem doen. Want Hij is het waard om gediend te worden.

Moeder ging nog meer kralen kopen. Francientje heeft het er zó druk mee gekregen, dat moeder haar wel eens helpen moest! Steeds meer mensen wilden die leuke popjes kopen. Wel drie keer moest moeder nieuwe kralen in de speelgoedwinkel gaan halen . . .

Wil je weten hoeveel popjes Francientje heeft verkocht? Tweeënzestig.

Ze verdiende er wel meer dan dertig gulden mee! Een hele boel geld in die tijd. Sommige mensen gaven haar nog meer dan zij vroeg. Alles voor het Rampenfonds!

Heel wat speeluurtjes moest Francientje er voor opofferen, om al die popjes te rijgen.

Niet altijd had ze er evenveel zin in. Maar, hoe klein Francientje ook nog was, ze begreep er toch al een beetje van, dat ze dit werk wel voor andere mensen, maar toch eigenlijk voor de Heere deed.

En zou je dit dan niet blij en opgewekt doen? . . .

Een paar dagen na de grote Ramp begon Francientje de kleertjes van pop Carry bij elkaar te zoeken. Want nu moest de pop ook maar zo vlug mogelijk op reis naar een ander kindje. Ze ging eerst naar de zolder. Daar, in het rommelhoekje, stonden allerlei lege dozen. Ze zocht net zo lang, tot ze een grote schoenendoos vond, waar Carry precies in paste. Die nam ze mee naar beneden.

Het was een mooie, stevige doos, van wit karton. Aan de voorkant zat een etiket. Daar plakje ze een plaatje over en verder op het deksel en aan de kanten hier en daar nog vrolijke knipseltjes. Bloemetjes en poppetjes.

Wat zag die doos er nu gezellig uit.

Ze spreidde de kleertjes van Carry op de tafel uit en koos er een paar uit. Carry moest er zo mooi mogelijk uit zien als ze bij haar nieuwe poppenmoeder kwam. De kleertjes met een klein gaatje legde ze aan de kant. Haar kindje mocht niet slordig op reis, hoor!

Eindelijk was ze klaar met het uitkiezen.

Een hemdje, een broekje, een nachtponnetje en een jurkje met bloemetjes en strookjes. Dat vond Francientje zelf zo'n mooi jurkje. Ze had het op haar verjaardag gekregen. Eventjes vond ze het moeilijk om dat ook bij het stapeltje te leggen. Want dat paste vlechten-Ansje ook zo goed! Maar toen ze er aan dacht, hoe blij Carry's nieuwe moedertje er mee zou zijn, deed ze het toch.

Dan nog een paar sokjes, schoentjes en het rode jasje met het witte bont-randje. Daar hoorde ook nog een mutsje bij.

Nog een wollen jurkje en de jongedame kon netjes op reis gaan, vond Francientje. Ze legde er ook nog een klerhangertje bij. Het gebloemde jurkje moest eigenlijk nog wel even gewassen worden. Dat deed ze in de keuken. Ze spoelde het goed uit, net zoals ze moeder de was zag doen. Bij de kachel droogde het vlug en met haar eigen strijkijzertje ging ze het op het kleine plankje strijken. Maar dat viel haar niet mee. Die stroken waren zo moeilijk.

'Wilt u die wel even voor mij doen, Mammié? Ik kan ze niet zo mooi strijken.'

Natuurlijk deed moeder dat voor haar. En toen het jurkje keurig gestreken bij de andere kleertjes lag, ging Francientje Carry mooi aankleden.

Samen met moeder pakte ze haar voorzichtig in, in die mooi versierde doos. Carry lag daar zo lief, in haar rode jasje en mutsje. Het pas gestreken,

7 junie 1953

Kruiningen.

Lieve Francientje

Dankje wel voorje mooie pop.

Die je ons stuurde. Elsje en ik

zijn er erg blij mee. Elsje is

mijn zusje, ze is zes jaar, en

ze gaat op de kleuterschool.

Ik ben acht jaar. En ik zit

in de tweede klas. Ga jij ook al

naar school? Ik woon niet meer

in Kruiningen, want ons huis

staat nog heelemeeleel int water.

Dat is niks leuk. ik wil zo graag
weer terug. De pop heet Francientje

net als jij. Vind je dat leuk. Ze

Een gedeelte van een van de brieven die Francientje kreeg

gebloemd jurkje deed moeder op het kleeerhangertje en stak het met een paar speldjes vast op de binnenkant van het deksel. Zo kon het jurkje niet verglijden en weer kreuken. Ook legde ze een paar proppen vloeipapier rondom de pop, zodat ze op de reis niet heen en weer geschud zou worden.

Francientje keek er nog eens naar. Zo was Carry ook bij haar gekomen na een dagenlange reis over de grote zee. En wat was zij er zelf blij mee geweest! Nu moest ze afscheid nemen.

'k Wou dat ik wist waar ze terecht kwam!' zei ze.

'Weet je wat,' zei moeder, 'schrijf er een briefje bij met je naam en adres. En daarin vraag je, of het meisje, dat Carry krijgt, je ook wil schrijven. Dan kunnen we later nog eens wat sturen voor de pop.'

Hè, ja, dat was leuk! Eigenlijk had Francientje een hekel aan schrijven. Maar ze deed nu toch haar best om het briefje zo netjes mogelijk te maken. Dat briefje legde ze op het rode jasje neer. Toen ging het deksel op de doos. Er kwam nog een stevig stuk pakpapier en een touwtje om.

Moeder schreef het adres er op. Het was het adres van een vriendin van haar in Goes. Daar schreef moeder ook nog een brief heen. Ze vroeg aan die vriendin, of zij de pop wilde geven aan een klein meisje, dat veel van poppen hield. En dat nu door de watervloed haar eigen poppen verloren had.

Samen brachten ze het pakje naar de post.

Eerst vond Francientje het plaatsje naast Arianneke in de wieg wel erg leeg. Maar toen kreeg ze het zo druk met het rijgen van de kralenpopjes, dat ze zelfs geen tijd had om met de poppen te spelen. Maar onder het rijgen dacht ze soms: 'Waar zou Carry nu zijn?'

Een paar weken later bracht de postbode een brief.

Aan Francientje Jonker, stond op het adres. De brief kwam uit Zeeland.

'Voor mij?' vroeg Francientje heel verbaasd.

Ja, 't was echt waar. De verbaasde Francientje las:

'Lieve Francientje,

Dank je wel voor die mooie pop, hoor. Wat waren we daar blij mee! Want Nannie, mijn zusje, was ziek. Ze riep aldoor maar om haar pop. Maar die konden wij niet meenemen, toen het water in ons huis kwam. Toen jouw pop kwam, was ze er zó blij mee. En nu speelt ze er aldoor mee en ze wordt ook al wat beter. We vinden de pop erg lief. En we hebben haar Francientje genoemd, naar jou. Vind je dat leuk?' ...

Nu, Francientje kreeg er een kleur van toen ze dat las. Óf ze dat leuk vond. Nu had Carry een nieuw moedertje, dat heel lief voor haar was. En ze had ook een nieuwe naam!

'Nu ben jij peettante van je eigen kindje geworden,' lachte moeder. Daar moest Francientje ook om lachen, peettante ... wat klonk dat grappig.

Peettante Francientje las nog even verder: 'Wij wonen nu bij heel aardige

mensen, zolang ons eigen huis nog in het water staat. Maar we zullen heel blij zijn, als we weer naar huis kunnen gaan. Schrijf je ons ook nog eens? Dag, veel groetjes van Nannie en Nelleke Boerling.'

O ja, Francientje wilde nog best eens weer schrijven. En zo bezorgde Carry, die nu Francientje heette, haar een paar nieuwe vriendinnetjes. Die schreven haar alles over kleine Francientje. En toen Nannie en Nelleke weer in hun eigen huis konden wonen, stuurden moeder en Francientje hen nog een stoeltje voor de pop en een nieuw jurkje voor het petekind.

Nannie en Nelleke verrasten later hun nieuwe vriendinnetje ook met een pakje. Daar zat een fleurig zakdoekje in en . . . een zeeuwse boer en boerin van marsepein!

Hoe blij Francientje daarmee was, kunnen jullie je wel voorstellen.

SERIE XII

Familie Malensteijn en mejuffrouw Engels

Het echtpaar Malensteijn

Mej. J. Engels

Een dominees-echtpaar in Oud Beijerland

Ondanks de bulderende stormwind en het verschrikkelijke noodweer is in de pastorie alles in diepe rust.

Het pastorale echtpaar slaapt de slaap der gerusten, hoewel de onrust als een moker op de Zeeuwse en Zuid Hollandse eilanden neergebeukt is en reeds honderden noodkreten in het water gesmoord zijn.

Enkele mannen worstelen zich naar de pastorie om de dominee te waarschuwen. 't Is moeilijk om tegen de orkaan op te tornen, maar ze móeten daar gewaarschuwd worden. Schapen die waken over de herder . . .

De mannen zijn er.

Ze beseffen dat schreeuwen niet zal helpen. Alle geluiden worden overweldigd door het oorverdovende lawaai dat de storm veroorzaakt.

Er moet iets gebeuren.

Bellen helpt niet, want de elektriciteit is uitgevallen. Dan maar steentjes tegen het slaapkamerraam gooien. De felheid van dat getik zal hopelijk het stormgebruis doorbreken.

Gehaast beginnen de mannen te gooien. Driftig klinkt het getik van de steentjes tegen de ruiten. Ze mikken goed, maar er wordt niet gereageerd.

De mannen weten niet dat aan deze kant van de pastorie de moeder van de dominee slaapt, die niet meer zo scherp van gehoor is.

Ze blijven toch doorgaan met het werpen van de steentjes, maar tot nog toe zonder resultaat.

‘Wij sliepen aan de achterkant – vertelt ons mevrouw Malensteijn – en ik werd tenslotte wakker van al dat getik. Temeer daar de steentjesgooiers naar onze kant toe kwamen. Mijn man bleef rustig doorslapen. Ik hoorde buiten iemand roepen: “Nu gaan we het hier proberen!”

Ik dacht: Wat zal er nu toch aan de hand zijn? Ik ging snel mijn bed uit, maar kon het licht niet meer aankrijgen. Defekt geraakt? . . .

Ik deed, ondanks de felle wind, het raam open en vroeg luid roepend wat er aan de hand was. Iemand riep terug: “O, mevrouw, het is hoge nood, kom er toch uit!” . . .

Ik riep: “Maar wat is er dan aan de hand, mensen?” . . .

“Nou, het water stroomt over de dijk” . . .

Het woei ontzettend, maar toch verstond ik wat ze verder riepen: “Waar heeft u de auto?” . . .

“Aan de overkant, in de garage,” schreeuwde ik terug.

“O, mevrouw, laat de dominee toch snel komen om de auto op de dijk te zetten, want de dijk in Oud-Beijerland gaat breken” . . .

Het zou natuurlijk belangrijk zijn als de auto intact kon blijven. Een dominee wordt nu eenmaal overal heen geroepen. Enfin, ik maakte mijn man wakker en hij bracht de auto in veiligheid. Overigens kwam het water niet aan de pastorie. Was dat wel het geval geweest, dan zou het water tot aan de dakgoot gekomen zijn.

We gingen er samen op uit, mijn man (Ds. Malensteijn) en ik, om in onze woonplaats wat hulp te gaan bieden. We hebben wat dames in de buurt naar ons toe gehaald en daar heb ik toen een kop thee voor gemaakt. Ze woonden vlak in de buurt. Ze waren erg in de war van angst en schrik, en liepen maar door elkaar te rennen. Toen zei ik: “Pak je geld, je sieraden en je papieren en kom maar met ons mee” . . .

We zijn toen met z'n allen bij mijn moeder boven gaan zitten . . .

Na de thee gingen we er te voet op uit om poolshoogte te nemen. We gingen naar de andere kant van het dorp en daar liepen we al met de schoenen in het water, op de dijk. We gingen helemaal langs de Oostdijk en de Molendijk en daar vandaan over de Zinkweg, de weg naar Nieuw-Beijerland. De huizen stonden er allemaal in het water. 't Was nog steeds volop noodweer. We kwamen aan de haven en we zagen dat de knecht van boer Visser bezig was om met een boot naar de Veerpolder te komen. Dat is hem nog gelukt ook en ze hebben er alle mensen kunnen redden.

In de buurt van Strijen, in de Beerpolder, die wat apart lag, aan de noordkant van de Hoekse Waard, woonden zes boeren met arbeiderslogementen. Er woonde ook een zekere boer De Koning. Toen het water kwam, sprongen bij hem de paarden van schrik tegen de krib. Ze kwamen nog net met hun hoofd boven het water uit en hebben daar dagenlang zo gestaan. Tenslotte zijn ze nog gered ook . . .

's Maandags gingen we met de auto rijden. Dat was niet zonder gevaar, want we reden over de dijk, hoewel die verzaard was met zandzakken. Van Ds. Vink was alles weggespoeld en zijn hele bibliotheek zat vast in het zoute water.

Hij was de boeken aan het opvissen en legde die te drogen.

We hebben twee jongens van hem bij ons in huis genomen. Hij zelf en zijn vrouw konden bij een kollega-predikant terecht. Overal werden mensen ondergebracht. Zij die gezond waren in het H.B.S.-gebouw en de gewonden in het Groene Kruisgebouw.

In het aangezicht van de dood

Mevrouw Malensteijn en mejuffrouw J. Engels

Dinsdag ging mijn man er weer op uit en kwam met evacuées terug, die wij in de pastorie opnamen. Deze mensen hadden verschrikkelijke dingen meegemaakt.

Eén van hen, mejuffrouw Jans Engels uit Strijen, wil u haar verhaal zelf zo nodig wel vertellen. Ik zal u wel helpen om met haar in contact te komen. Het is een heel fijne vrouw.

Ze had toen een wond aan haar hand en daar had ze veel pijn aan. Ik ben wel eens midden in de nacht, als de anderen slapen, naar boven gegaan om haar wat pijnstillers te geven. Ze had toen ook kortgeleden een ooperatie gehad. Er zat nog wat in haar oor, maar door het zoute water is dat er toen allemaal uitgespoeld.

In het huishouden had ik van dit meisje nog veel steun ook. Ze was zeer bereidwillig om te helpen en we raakten echt aan elkaar gehecht. Het waren bijzonder dankbare mensen. En deze Jans, de oudste dochter, daarmee kon je ook nog heel goed over geestelijke dingen spreken' . . .

'We kregen nóg een meisje in huis. Die had heel wat meegemaakt. Ook in haar familiekring was er iets ernstigs gepasseerd.

Laten we haar Corry noemen.

Ze kwam uit Stellendam, waar van twee kanten het water kwam opzetten. Sommigen vluchtten naar Melissant.

Zo ook een tante van Corry. In Melissant woonde namelijk haar dochter met haar man en kinderen. Op de weg tussen Stellendam en Melissant waren ook al huisjes weggespoeld. Grotere hofsteden hielden echter wel stand tegen het water. Kleinere huizen kregen het kwaad te verduren.

Dat ondervond ook die tante van Corry.

Ze dacht buiten het dorp, bij haar dochter, veiliger te zijn dan in Stellendam.

Maar het was misgerekend' . . . aldus mevrouw Malensteijn.

'Ze moesten met z'n allen naar de zolder om niet te verdrinken.

De toestand werd bijzonder hachelijk.

Het huisje zou het niet houden.

Aan alle kanten ingesloten door het water en daar kwam dan ook nog de stormwind bij. Elk ogenblik verwachtte de doodsangstige familie dat het huis in elkaar zou storten. Muren begonnen reeds te scheuren en te wankelen . . . Het klotsen van de golven buiten klonk steeds dreigender, alsof het prooi rook.

De tante bevond zich met het jongste kleindochtertje op een bed. Het waren op zichzelf blijmoedige mensen, daar stonden ze voor bekend. Maar nu . . . Wat zullen er nog een gebeden uitgesproken zijn in dit dodelijk tijdsgezicht.

De dood sloeg toe . . .

Het huis stortte in en voor haar ogen zag de moeder hoe haar dochter en haar schoonzoon met hun twee dochttertjes de dood vonden in de golven.

Dit is in feite onbeschrijflijk, in de meest letterlijke zin van het woord.

Opeens voelde Corry's tante dat ze dreef . . .

Ze ging dus niet onder in het geweld van het water. Het stukje zolder waar het bed stond waar zij met haar kleindochtertje op lag, dreef als een arkje op het water.

De vrouw was suf geslagen en raakte bewusteloos. Zo dobberde het zolder-

Tijdens

vlot op de woelige wateren, het gat uit en . . . er weer in, in de buurt van Melissant.

Het jongste kleinkind spoelde echter van het vlot, door de kracht van de storm, waardoor nu dus het hele gezinnetje door de Ramp was weggevaagd.

De tante werd later bewusteloos op het vlot aangetroffen en in veiligheid gebracht.

Ze háálde het . . .

Maar de voorheen zo vrolijke en levenslustige vrouw werd daarna stil en gesloten.

Ze heeft niet meer kunnen lachen . . .

‘Ondertussen werd het bij Corry, haar nichtje, ook een vreselijke toestand,’ vervolgt mevrouw Malensteijn.

‘Het huis waarin zij woonden was vroeger wel vijf jaar mijn kosthuis geweest en dan ontstaat er wel een soort familieband, dat begrijpt u. Wij waren erg aan elkaar gehecht. Toen wij dan ook later in de Ahoy-hallen (het opvangcentrum voor vluchtelingen) terechtkwamen, hebben we alles in het werk gesteld om dit gezin op te sporen.

Zonder resultaat overigens.

Gelukkig hoorden wij tenslotte dat zij in veiligheid waren en met de onderwijzeres die zij op dat moment in de kost hadden, waren doorgereisd. Later is Corry drie jaar bij ons in de kost geweest, omdat ze een opleiding voor kleuteronderwijzeres volgde in Rotterdam.

Zij heeft ons toen nauwelijks verteld hoe verschrikkelijk benauwd ze het gehad heeft in de Rampnacht.

Ze hadden in die tijd een nieuwbouwhuis en die huizen stonden toen al wat hoger dan de andere . . .

ons gesprek

Niettemin steeg het binnenkomende water er met de minuut.

Ze vluchtten naar de zolder, maar het water bleef komen.

Wat was het angstig om te merken dat trede na trede van de trap onder water kwam te staan. De nog jeugdige Corry zag het en gaandeweg raakte ze door een panische angst bevangen.

Het stond voor haar vast dat ze aanstonds de verdrinkingsdood zou sterven.

En ze kón niet sterven . . .

Ze durfde niet voor God te verschijnen, bekende ze zelf daarover.

Maar het water blééf stijgen . . .

Vreselijk werd haar angst en ontzetting.

Hoe zal ze de Heere hebben aangeroept!

En toen? . . .

Daar kwam het water . . .

De bovenste tree verdwijnt.

Er was alleen nog maar vrees voor het naderende einde.

Maar onverwacht gebeurde er iets.

Daar naderden redders . . .

Om te kunnen beseffen wat er dan door een mens heengaat, moet men eigenlijk zelf zo'n situatie hebben meegemaakt.

Volstrekt ten dode gedoemd en dan opeens weer een volle mogelijkheid tot leven. Situaties, die zowel voor het natuurlijke als het geestelijke leven werden ervaren.

Door een zolderraampje werd het gezin gered en in veiligheid gebracht.

Als er ooit sprake was van opluchting dan was het wel daar! . . .

Ds. Malensteijn: ‘De troost en bemoediging die Corry kreeg toen 't gevaar ging wijken, zijn haar nog altijd bijgebleven’ . . .

Zouden de lakens het houden?...

We voerden een gesprek met de reeds eerder door mevrouw Malensteijn aangekondigde mejuffrouw Jans Engels, die in Strijen woont. In het eerste hoofdstuk van deze serie noemden we haar naam, omdat ze een tijdlang onderdak vond bij de familie Malensteijn. Als we haar vragen wat haar eerste confrontatie met het Rampgebeuren was, weet ze daar vlot op te antwoorden:

... 'Het begon eigenlijk al op zaterdagmiddag. Ik ging over Dordt naar Strijen en haalde bij Arie Wering mijn zuster Lena op. Samen reden we op de fiets over de dijk naar huis. Een paar keer waaiden we door de kracht van de stormwind van de fiets af en kwamen we in het prikkeldraad terecht. Eigenlijk hadden we de grootste pret. Immers, aan het gevaar van dijkdoorbraken dacht je nauwelijks.

's Avonds ging Lena naar haar aanstaande, want ze was in ondertrouw. Van een andere zuster was deze avond echter de verloofde bij ons op visite en zo zaten we met acht man in de kamer, terwijl buiten de storm bulderde. Als leuke bijzonderheid weet ik nog dat we die avond werkten aan de trouwjurk van Lena. En zo verliep de avond...

De volgende morgen om een uur of vijf reed er een auto voorbij. We werden er wakker van en we merkten dat er een sneeuwstorm opstak.

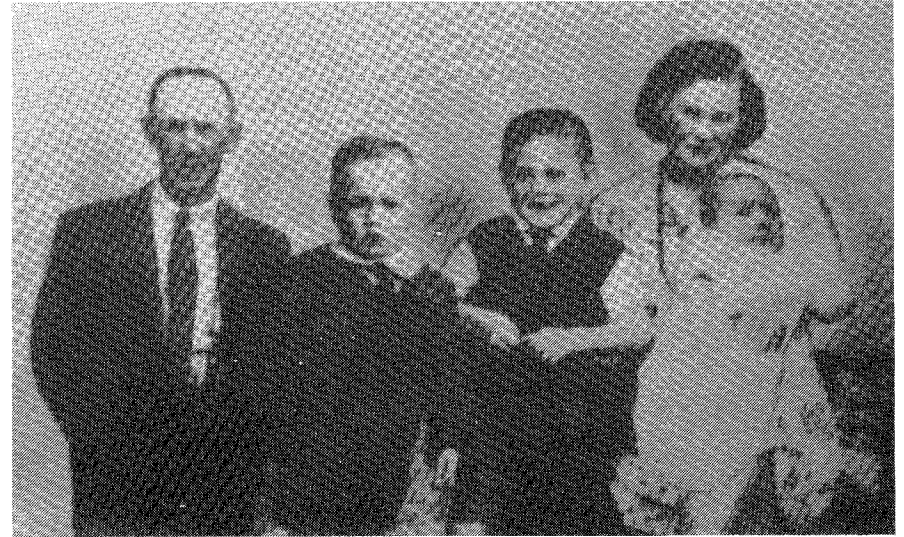
Broer Jaap woonde naast ons en hij had een gebroken pink, waardoor hij moeilijk melken kon. Daarom ging moeder hem helpen. Vader kwam ook kijken, maar die zag dat er water kwam. Hij meende dat er een verre dijk moest doorgebroken zijn, want er waren schuimkoppen op onze dijk.

Vader gaf opdracht om de jongens te wekken en mijn broer ging op verzoek van vader even kijken hoe het er op de dijk bij stond. Mijn broer was snel terug. Hij had het vreselijke onderkend en riep dat wij met z'n allen maar bij hem moesten komen, omdat zijn huis hoger lag dan het onze. Toen ging het allemaal snel in z'n werk'...

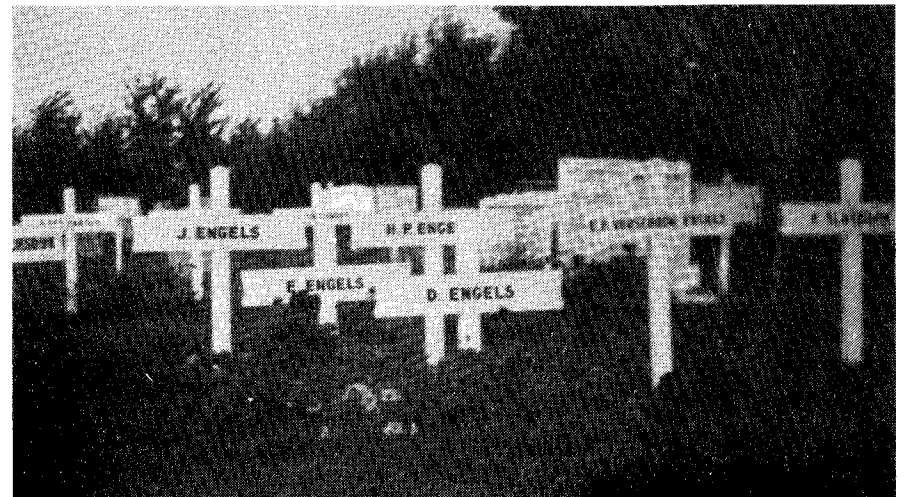
Jaap rende naar zijn woning om zijn familie op te wachten, die daar nog stond te beraadslagen. Opeens sloeg er een groot gat in de dijk en schuimend en kolkend kwam het water er aan.

Het was, als bijna overal, ontzettend...

Jans vertelt ons dat ze nog maar net hun andere broer en zwager, die op een bedreigd punt stonden, konden beetgrijpen, anders waren die de polders al

Broer Jaap met vrouw en kinderen verdronken

Hun graven toen

ingespoeld door het bruisende water.

Er zat niets anders op dan met spoed een veilig heenkomen naar de zolder te zoeken.

Wat ging het water overal tekeer! . . .

Het jongste broertje had wat minder om handen dan de anderen, dus ging hij maar eens naar het dakraam om naar buiten te kijken en het verloop van de Ramp te volgen.

Hé, wat zag hij daar? . . .

Kijk, daar stond broer Jaap te zwaaien vanuit zijn hoger gelegen huis.

Jans Engels: . . . 'Mijn broertje riep naar ons dat Jaap stond te zwaaien . . .

Zou hij soms denken dat we nog komen? . . . voegde mijn broertje er aan toe.

Hij had het nog maar net gezegd of het hele huis werd in elkaar geslagen.

Vreselijk dat te moeten aanzien.

Een broer van me hoorde ik tegen me zeggen: "Zou ik Dirkie nu nooit meer zien?" (Die was op dinsdag juist drie jaar geworden.)

Dat greep hem zo aan dat hij aanstalten maakte om in het water te springen.

Hij wilde er op af om het kind te zoeken. Moeder pakte hem stevig beet om dat te verhinderen. Dat kostte nog heel wat inspanning ook' . . .

Het werd echter gaandeweg tijd om aan het eigen, vege lijf te denken.

Er kwamen zulke hoeveelheden water met zo'n grote kracht op het huis af, dat het er bedenkelijk begon uit te zien.

Dat kon wel eens goed misgaan! . . .

Zo tegen half acht was het ook op zolder niet veilig meer. Men moest op de dijk zien te komen, waar het nog het veiligst genoemd kon worden. Maar hoe moest je daar komen in dit kokend geweld? . . .

Een broer en een zwager wisten er raad op. Althans, dat hoopten zij. Ze knoopten een stel lakens aan elkaar en maakten die vast, elk aan hun riem. Nu zouden ze al zwemmend de dijk proberen te bereiken, zonder elkaar kwijt te raken.

Het was gemakkelijker gezegd dan gedaan, maar het lukte toch . . .

De jongemannen bereikten de overkant en trokken daar Jans en een jongere zus naar de dijk. 't Was een hachelijke onderneming. Als de lakens zouden breken . . . Gelukkig, de meisjes kwamen veilig aan.

Nu volgden nog twee zusjes.

Zouden de lakens het houden? . . .

Moeder van Jans Engels
in jongere jaren

Ons huis voor 1953

Onbeschrijfelijk... tóch uitkomst!

Het laken hield het niet.
 Krakend scheurde het los van de zolder.
 En de wind en het water bleven toeslaan.
 Er ontstond een bijna onbeschrijfelijke panieksituatie.
 De zusjes belandden nog wel op de dijk, maar hoe moest het nu met vader en moeder? . . .

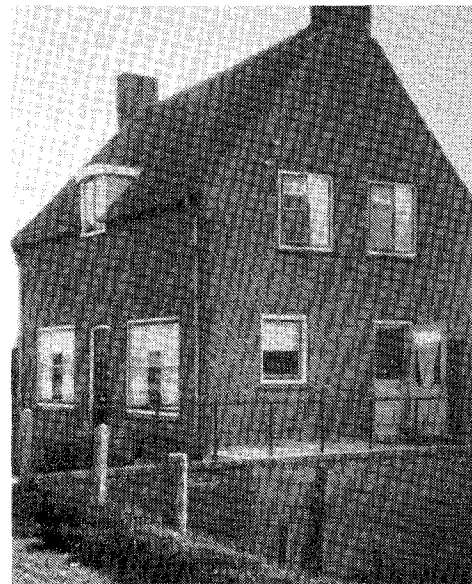
Het huis wankelde reeds.
 In ondragelijke spanning keken de kinderen toe.
 Het leven van hun ouders hing aan een zijden draad.
 De jongens, noch de meisjes, konden bijspringen.
 Maar er moest wél gesprongen worden.
 'Vader en moeder! . . . Springen!! Gauw! Het huis gaat er aan! . . . Niet wachten! Niet aarzelen! . . . Vlug!' . . .

Daar waagde moeder de sprong.
 Het werd een duikeling die niet zo best verliep.
 Aan het raam zaten pinnen en haken en daarlangs scheurde het ene been van moeder, waar ze een spatader had. De haken bleven in het been zitten. Bloed kleurde het water . . .

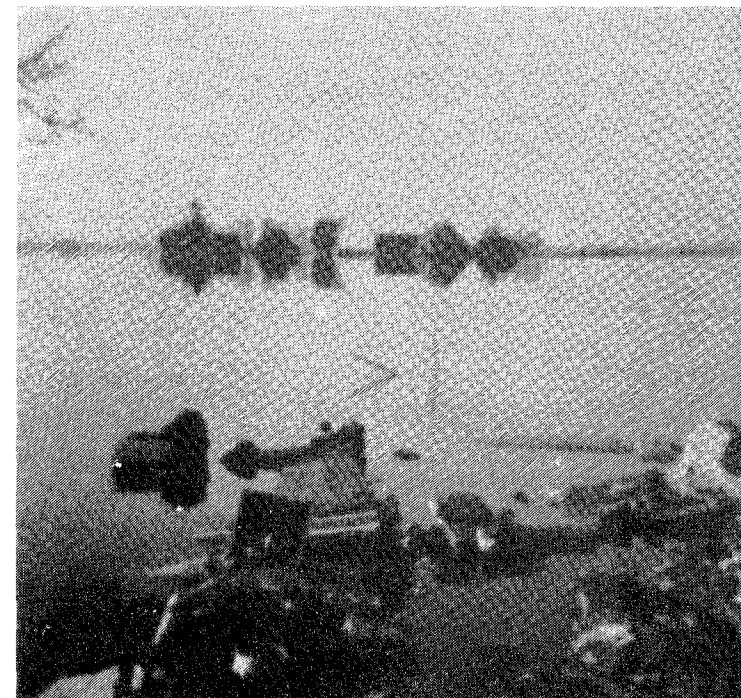
Inwendige bloedingen kleurden haar lichaam. Nu leek de zaak helemaal hopeloos. Echter . . . eigenhandig rukte moeder de wellicht roestige pinnen uit haar been, nadat ze zich had vastgegrepen aan een tak van de boom daar vlakbij.

Haar spatader bloedde heel erg.
 Opeens zag ze iemand komen aandrijven. Het was vader die de sprong ook gewaagd had. Als hij afdreef, was hij ten dode gedoemd. Dat zal door de vrouw heengeflitst zijn, toen ze met een succesvolle poging haar man in de kraag van zijn jas kon grijpen, zodat hij voorlopig beschutting had.

. . . 'We moesten aan één stuk door blijven handelen' . . . vervolgt Jans. 'Het levensgevaar bleef aanhoudend aanwezig. Wij hebben stukken van een dak, die er kwamen aandrijven, de richting van de boom uitgeduwd. Mijn ouders klommen er op en zwalkten naar de dijk. Mijn broer en mijn zwager trokken het op de dijk en probeerden het zwiepend vlot in bedwang te houden, maar dat lukte niet. Ze konden het niet goed vastpakken. Ik hield hun benen vast, maar wat er tóen gebeurde!' . . .

Ons nieuwe huis (september 1956)

Op de achtergrond de boerderij waar de familie werkte. Op de voorgrond overblijfselen van ons huis.

Voor de ogen van man en kinderen spoelde haar moeder van het vlot af, terwijl het water haar meesleurde naar het poldergat, wat een onherroepelijke dood zou betekenen. Mevrouw Engels verdween in de richting van het gat. Er was geen helpen meer aan . . .

Jans zag het voor haar ogen gebeuren. Vlakbij moeder was er het prikkeldraad in de dijk, voor de koeien. Daar dreef haar moeder heen en langs.

De dochter aarzelde niet langer.

Die vrouw daar in doodsnoed, was haar moeder. Dus . . .

De moeder blikte omhoog en zag daar haar dochter. Maar zag ze nog méér? . . .

Met een geweldige sprong suisde Jans door de lucht en belandde hangend in het prikkeldraad, dat haar ene hand openscheurde (nog steeds goed te zien, al is de wond hersteld).

Met de andere hand graaide ze.

Ze voelde iets . . .

Ze grijpt! . . .

De kracht van haar greep is zo sterk en zo hecht dat het haar lukt haar wegdrijvende en gewonde moeder, 'staande te houden'.

Toen kwam haar broer te hulp en nam moeder uit de handen van Jans over . . .

. . . 'Ik hing tussen hemel en aarde en keek naar mijn bloedende hand. De pijn voelde ik eigenlijk niet eens. Het ging er nu om of moeder het zou halen! . . . Gelijktijdig kon ik ook weer op de dijk getrokken worden en daar zag ik hoe moeder, min of meer bewusteloos, water uitspuugde.

Toen kwam ze weer bij kennis . . .

"Waar is Jans?" . . . was het eerste wat zij vroeg, Want zij had mij nog zien springen . . .

Het was wel een blij, maar ook een nog steeds bedreigd weerzien.

We bleven op de dijk met ons groepje. Wel een paar uur lang. Ontzettend koud was het, met dat overslaande water. Mijn broer en ik hadden nog een deken opgevist en die spanden we zo'n beetje op de dijk om nog wat schuiling te hebben tegen de ijsskoude, overslaande golven.

Met z'n achten zaten we dus achter die deken.

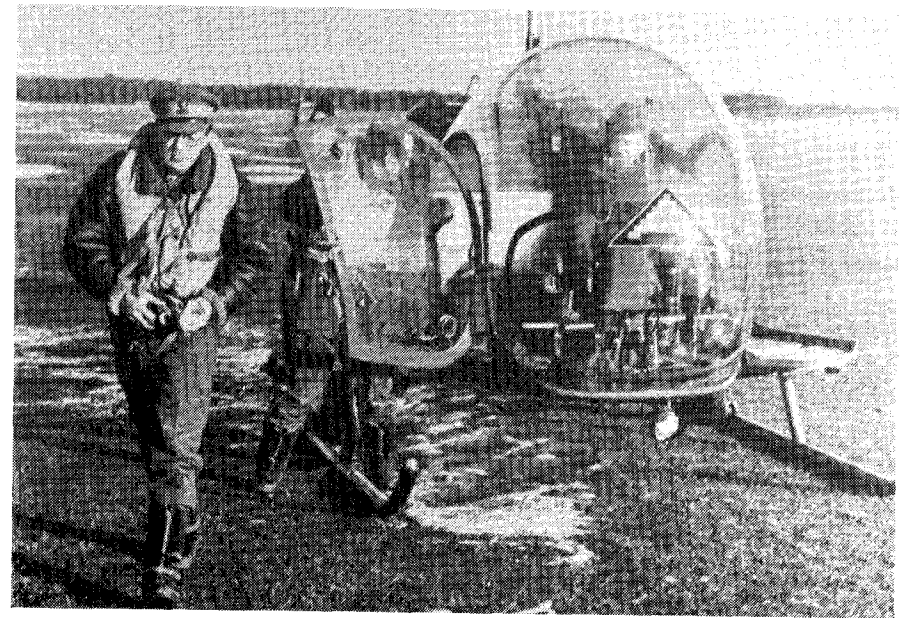
Een eindje verderop, tussen de dijkgaten zaten onze buurjongens ook op de koude dijk. Een triest groepje. Zojuist was hun moeder overleden aan een hartverlamming.

Achter het huis van mijn broer (dat dus allang weggeslagen was) stond tegen de dijk nog steeds een boom overeind in het geweld van storm en water, en daar konden die jongens zich aan vastklemmen, zeg maar van een uur of vijf tot omstreeks half acht.

Toen gebeurde het . . .

De boom sloeg weg en de jongens spoelden mee . . .

De bewoners aan de andere kant van de dijk waren ook verdronken. Hun wekker deed het niet' . . .

Terug uit Amerika, en zó de dijken op, de polders in, de dorpen door. Prins Bernhard trok door het Rampgebied.

Het gezin weer herenigd

Rumoer was er genoeg rond de dijk.

Toch werd er praktisch geen woord gesproken.

Ieder was vervuld met eigen gedachten.

Misschien waren de shocks te groot geweest om daar nu over te kunnen praten. Angst was er eigenlijk ook niet meer.

Jans Engels: 'We hadden tot half in de nacht op de dijk gezeten. Er was nu wel een gat van vijfhonderd meter.

Mijn broer, die in de Rampnacht bij zijn meisje gebleven was, ging er in deze nacht op uit om ons te zoeken, samen met mijn zwager en ook Arie Rotterdam en Henk Kruidhof. Om vier uur bereikten ze ons met een ijzeren boot, maar daar kwam water in te staan, zodat hij niet bruikbaar meer was om ons te vervoeren. Daar stonden we toen met z'n zestienen . . .

Mijn zwager is toen een andere boot gaan halen, een houten boot en zo konden we steeds met koppeltjes van vijf over gaan.

Voor moeder stond een taxi klaar, alsook voor Piet Reewijk. Ze zijn zo snel mogelijk naar een ziekenhuis gebracht' . . .

Jans Engels zit nog steeds tegenover ons op haar praatstoel. Na het verhaal van die boten stellen we haar nog een aantal vragen over enkele details van hun verblijf op die kapotte dijk. We zullen de lezer een klein stukje vraag en antwoord laten meelesen:

Hoe voelde uw moeder zich toen ze achter die deken lag?

Die zei ook niks. Want ik had een onderjurk kapot gescheurd en daar had ik dan die wonden mee verbonden, maar we hadden geen van allen EHBO of zo gehad en je had geen spullen, dus je kon niet veel doen.

Bloedde uw moeder toen erg?

Ja, die spatader is helemaal leeggebloed. De dokter heeft dat toen om 5 uur in de morgen verbonden. Hij zei: 'Dat wordt niks meer, met haar.'

U sprong met een tijgersprong op dat prikkeldraad, hoe kwam u aan zoveel tegenwoordigheid van geest? . . .

Dat heb ik altijd. Als ik zie dat ik moet helpen, dan doe ik dat gelijk en draal niet.

Als u een seconde later had gesprongen, was uw moeder weggeweest? . . .

Ja, dan was ze er niet meer geweest. Gelukkig was ik net op tijd. Ik heb een keer gezegd: Als ik mijn moeder niet had kunnen pakken, had ik me zelf ook

laten zakken. Dan was ik namelijk mijn moed kwijt geweest.

Speelt op zo'n moment het geloof ook nog een rol? . . .

Ja zeker, vooral door rustig te zijn. Tijd om te bidden had je niet. Maar je was rustig.

Hoe was uw vader? . . .

Die zei nooit wat, die was altijd rustig. Ik was toen 33 en mijn broer die met zijn vrouw en drie kinderen verdronken is, was 35. Er gaat dan wel wat door je heen, als je je broer ziet verdrinken. En dat is nu nog wel zo.

Hoe zat u eigenlijk achter die deken? . . .

Het was verschrikkelijk koud op de dijk. Er vielen zelfs hagelstenen. Er werd wat gebeden en voor de rest was alles stil. Je was verdoofd. En door dat gat in die dijk moest je elkaar steeds vasthouden, want anders stroomde je mee.

Toen kwamen ze dus met de boten en we moesten, meen ik, ongeveer twee kilometer lopen over pakken stro, zelfs over koeien, ja, overal doorheen. En Henk Kruidhof stond bekend als een ruw mens, maar hij heeft mijn moeder dat hele stuk gedragen. Hij ging ook overal doorheen. Ook wij stonden toen nog in het water. Hij is wel twee dagen ziek geweest van al dat gesjouw.

Mijn zuster ging toen werken bij de schilder waar ook moeder, Pie en ik gebracht zijn. Mijn vader heeft bij Ds. Brouwer gezeten.

U bent dus met moeder meegegaan? . . .

Moeder is 's maandags in het Rode Kruisgebouw van Albane gebracht en wij zaten 's middags in een H.B.S.-gebouw: mijn vader, mijn jongste zus en ik. We zijn er met taxi's heengebracht.

We zaten daar goed en wel en toen kwam Ds. Malensteijn en zei tegen mijn vader: 'Bent u Engels? . . .

'Ja,' zei mijn vader.

'Met hoeveel ben je?' vroeg hij toen.

'Met z'n drieën,' zei mijn vader.

'Nou,' zei hij, 'kom dan maar mee.'

We zijn toen meegegaan.

Mijn moeder is drie dagen later naar het Hospitaalschip gebracht. In het Rode Kruisgebouw wilden ze er niets meer aan doen, want ze zeiden dat ze toch al verloren was. Mijn moeder reageerde toen: 'Je moet er wél wat aan doen, want ik heb er nog elf, waar ik voor moet leven.'

Toen zijn ze die ader gaan uitspoelen en daar kwamen stukken stro uit. In het Hospitaalschip lag moeder helemaal onderin en daar had ze het zo slecht naar haar zin. Toen ging Arie Wering bij zijn zoon op bezoek in het ziekenhuis te Dordt en hij ging ook even bij mijn moeder kijken, en toen zei ze: 'Arie neem me alsjeblieft mee, want ik ga hier dood.'

Ze had het zo slecht naar haar zin, omdat ze niet om zich heen kon kijken. Ze had geen buitenlucht. En mijn moeder was een mens van het buitenleven.

Arie had een broer in 's Gravendeel en hij zei: 'Ik ga nu direkt naar huis en

De ouders 40 jaar getrouwd. Het gezin in 1954.

kom je zo gelijk halen.' En dat heeft hij toen gedaan.

Het beviel moeder daar heel wat beter.

Ik geloof dat ze in dezelfde week al liep.

Mijn zus is de 12e februari getrouwd en toen zijn mijn vader en moeder en Pie bij mijn zus ingetrokken. Ik ben weer teruggegaan naar mijn betrekking bij Pol. Ik ben nog wel een week langer bij Ds. Malensteijn gebleven en ook nog een week in Rotterdam . . .

In augustus 1953 werd het gezin weer geheel herenigd. Het had nog wel heel wat voeten in de aarde, maar moeder Engels stond haar mannetje nogal, en liet zich niet zo makkelijk afschepen.

Het kwam dik in orde.

En na die tijd leven ze nu al lang en gelukkig in dit mooie huis. Een woning met een flinke tuin erbij. De jongste zoon woont bij hen en houdt daar alles zo'n beetje bij.

SERIE XIII

Familie Knape in Middelharnis

Mevrouw Knape

Een heerlijk bad en een dito bed

Op een van onze interviewtochten door het Rampgebied, voor het *Schuimend Zeevat deel 2*, ontmoetten we ook de familie Knape te Middelharnis. Dat wil zeggen: moeder en zoon Knape.

Het ging ons om de bekende Zeeuwse schrijver, Jan Knape Mzn, die toch wel een paar boeken geschreven heeft die er mochten zijn. We noemen 'Polderland', 'Kneuterboertjes', 'Het gevecht op de ladder', 'Het gevloekte leven!', 'Noodlot der begeerte', 'Kruis in de kerstnacht' (kinderboek), 'Het witte handje' (kinderboek). Daarna ook nog een gedenkboek 'Vijfentwintig jaar landarbeiderswet'. Tenslotte wel een paar honderd novellen, die vaak in kranten gepubliceerd werden.

Jan Knape Mzn. was een gezien persoon, zeker ook als gemeentesekretaris van Middelharnis (een druk bezette post).

Hij maakte als zodanig ook de Ramp 1953 mee en dat gaf hem heel wat extra werk.

Eerst echter wat gegevens over deze boeiende figuur, waarover ook in zekere zin een geheim ligt.

Zijn vrouw vertelde ons: 'Mijn man heeft zijn hele leven beschreven, maar zijn autobiografie mag niet uitgegeven worden, zeker niet in de eerste vijftwintig jaar.'

Als hij thuis was, schreef hij. Hij heeft vijftien albums vol met foto's nagelaten en daar heeft hij alles bijgeschreven. Niet over de Ramp, want daar heeft hij een apart manuscript over geschreven en dat mag óók de deur nog niet uit' . . .

De heer Knape Jr: 'Ik heb eigenlijk pas na vaders dood begrepen wat hij allemaal gepresteerd heeft. Hij was de zoon van een armzalig keuterboertje en verder was hij zwak van lichaam. Ik heb nu zijn memoires gelezen (manuskript) en heb daarin veel ontdekt, wat wij niet wisten. Vader had een goed verstand, maar zijn algemene ontwikkeling deed hij eigenlijk op op de jongelingsvereniging, zoals dat vroeger heette. Dat was z'n hele vorming, want een H.B.S. of Mulo waren hier toen nog niet en geld voor een dergelijke studie was er helemaal niet.'

Op 16-jarige leeftijd kwam hij op het gemeente-sekretarie terecht, waar hij volontair werd. Langzaam klom hij op tot sekretaris. Hij heeft altijd enorm veel werk verzet en dat heb ik eigenlijk na zijn dood pas goed begrepen. Je

De heer Knape in jongere jaren,
een zoon van dat land

Bezig als ambtenaar

kunt wel zeggen dat vader een christelijke schrijver was. Hij was ook altijd geweldig bewogen met de armen. Ze noemden hem wel eens de christensozialist.'

Mevrouw: 'Mijn man was een fijn mens. Ik ben 52 jaar met hem getrouwd geweest en we hebben een gelukkig leven gehad. Toen hij met pensioen ging, kregen we het pas écht fijn, want voor die tijd was hij bijna nooit thuis. Hij is jarenlang penningmeester-sekretaris geweest van de landarbeidersvereniging. Wat de Ramp betreft: Hij schreef in het boek "Gebroken Dijken" een kort verhaal: "Hoe ouwe Kees de watersnood beleefde" . . . Dat verhaal mag u wel in uw boek opnemen.

Wat onze eerste ervaring met de Ramp was?

Wel, mijn man werd 's nachts om vier uur uit zijn bed gebeld. In hotel Meijer zaten al wat mensen van ons eiland en die vertelden dat er een overstroming gaande was. Vanwege zijn functie kleedde zich mijn man direct aan en liep naar Middelharnis. Al spoedig kwam hij iemand tegen die huivrend over de overstroming sprak. Hij was op het Havenhof geweest, waar reeds mensen waren ondergebracht, maar ze wilden weer weg omdat het water kwam. Op de terugweg kwam het water hem al tegen.

Samen met hem is mijn man toen naar het hotel gegaan, waar een grote konsternatie heerste. Men wist dat het eiland onder water liep, maar meer wist men niet. Mijn man is later nog even bij mij langs geweest, maar al gauw ging hij weer, want zijn functie bracht natuurlijk mee dat hij hulp moest bieden.

Hij zei: "Zie maar dat je je boeltje naar boven krijgt, ik sta voor de gemeente." Hij heeft toen ons hele boeltje "in de steek" gelaten en toen ben ik begonnen de spullen naar boven te dragen.

Later kwam hij weer even kijken. Sommelsdijk was nog niet ondergelopen. Mijn moeder leefde nog en werd bij een broer van me ondergebracht, die op de dijk woonde. Daar gingen mijn man en ik om een uur of half zes even kijken. Een soort afscheid vond je zo'n bezoek, want je wist maar niet wat er zou gaan gebeuren. Een uurtje later kwam het water in Sommelsdijk. Het was niet wat je noemt een overstroming. Het water bleef laag, er vielen ook geen doden. Er kwam wel een hulppost en men probeerde daar waar nood was, alle voorzieningen te treffen die noodzakelijk waren.

Ieder die niets te doen had op het eiland moest weg. Er moesten kinderen naar Voorburg en Den Haag, maar ook naar Den Briel en de Ahoy-hallen in Rotterdam. We gingen ook met een boot naar Hellevoet, waar we verder vervoerd werden in een auto. Ik weet nog dat het een vierpersoonsauto was, waar we met z'n negenen in moesten. Je zat gewoon op en in elkaar. Twee

dames waren er bij, mevrouw Groeneveld en ik. Drie mensen voorin en zes achterin. Tja, je maakte soms wat mee in die Ramptijd . . .

We moesten met die kinderen over Den Briel naar dat opvangcentrum. Daar kregen we eten en konden toen weer verder. De afspraak was dat we 's avonds weer in Den Briel zouden terugkomen om daar te overnachten.

Zo gezegd, zo gedaan.

U begrijpt dat we doodmoe en vervuild terugkwamen. Er was in Den Briel een soort ziekenhuis ingericht, waar we zouden slapen. Toen kwam de dokter en hij zei: "Daar komt niets van in, jullie slapen in mijn woning."

Nou, toen hebben we eerst een heerlijk bad kunnen nemen, om daarna in een dito bed te mogen slapen. Ik wil wel bekennen dat mevrouw Groeneveld en ik beiden even hebben staan huilen. De volgende dag konden we weer naar huis gaan.

't Was een drukke tijd voor velen. We merkten wel dat de burgemeester ook dag en nacht in touw was.

Mijn man en een zekere meneer Geerink (een maatschappelijk werker) zetten samen een opvangcentrum op voor de hulpploegen die hier kwamen werken. Dan hadden die mensen 's avonds onderdak en verzorging. Mijn man was er erg druk mee, maar hij zorgde er gelukkig wel voor dat hij 's nachts thuis was. Hij ging echter 's morgens om zes uur alweer de deur uit. Ze kwamen hem dan met een roeiboot halen en het werd vaak 's avonds tien à elf uur eer hij weer binnenkwam. Daardoor hadden we nauwelijks tijd om over dit hulpverleningswerk te praten' . . .

Van een meisje en een jongen; hun ouders zijn er niet meer...

'Jullie komen dus?' . . .

'Ja, hoor, daar kunt u van op aan. Het wordt echt wel tijd dat we weer eens een weekend bij u doorbrengen. We hebben er best zin in, al is het dan midden in de winter' . . .

'Komt Willy ook mee?' . . .

'Nou, dat durven we niet beloven, want ze zit midden in de tentamens van de Mulo (Mavo). Maar we proberen haar wel mee te krijgen. Tot dan, dus' . . .

De afspraak is gemaakt.

De familie Woude (uit Nijmegen) gaat weer eens een weekendje naar Nieuwerkerk, bij Zierikzee, waar de grootouders van Willy Woude, het enige kind in het gezinnetje Woude, wonen. Altijd fijn om op bezoek te gaan bij haar grootouders. Maar dit keer gaat Willy toch niet mee. Ze is niet over te halen, hoe graag ze ook zou gaan. Ze zit vlak voor het examen dus ze kan die dagen niet missen.

Nu ja, dan haar ouders maar op het hart binden dat ze vooral haar groeten moeten overbrengen aan opa en oma. Even flink uitzwaaien kan er ook nog wel af. Jammer eigenlijk, dat ze niet mee kan, maar goed een volgende keer beter! Brrr, 't is anders wel echt winterweer.

Koude, regen, storm . . .

Niet zo plezierig om alleen achter te blijven.

Wel even iets wegslikken als pa en ma om de hoek verdwijnen.

Een weekend is gelukkig gauw om en dan zijn ze weer fijn bij elkaar.

Zo wikt de mens.

Maar God beschikt! . . .

De heer Knape Jr: 'Willy Woude zat bij mij in de klas en ze ging dus dit keer niet mee naar Nieuwerkerk, vanwege het examen.

Het betekende haar redding, want vader en moeder, die het weekend daar te gast waren, verdronken jammerlijk.

Het enige kind bleef eenzaam achter.

't Was diep tragisch . . .

Ik kan u nog zo'n verhaal vertellen.

Er zat namelijk een jongen in mijn klas die Samuël van Klinken heette en

tijdens de Ramp geboren is. Dat was ook in Nieuwerkerk. Na zijn geboorte werd het ventje gelijk ziek en moest naar het ziekenhuis in Utrecht vervoerd worden, voor een medische behandeling.

De volgende dag verdronken zijn ouders . . .

Een oudere oom heeft hem toen grootgebracht.

Dat deze jongen nog leeft mag dus een wonder genoemd worden. Ik weet trouwens niet waar hij terecht is gekomen. Die oom heb ik een keer gezien op een ouderavond en die was toen al niet zo jong meer' . . .

Moeder en zoon Knape hebben hun verhaal verteld.

Elk verhaal over de Ramp gaat over hetzelfde, maar ieder verhaal is toch wel weer heel apart.

In de volgende hoofdstukken zullen we het verhaal (misschien kan men spreken van een novelle?) van Jan Knape Mzn. afdrukken. Mede ook bedoeld als een soort hommage aan de schrijver . . .

Als een impressie wellicht, van hoe hij de volksaard op het eiland peilde . . .

In ieder geval lijkt het ons de moeite waard van zijn pennevrucht over het Rampgebeuren, gekoncentreerd op de verwerking van 'Ouwe Kees', kennis te nemen.

Wat overkom ik toch?...

De drie hoofdstukken die nu volgen zijn praktisch letterlijk overgenomen. Jan Knape Mzn. schreef namelijk zoals eerder gezegd de novelle: 'Hoe ouwe Kees de watersnood beleefde' (gepubliceerd in 'Gebroken dijken'). We hebben het in drie hoofdstukken verdeeld en woorden als 'Onze lieve Heer' weggelaten (werden hier en daar een keer gebruikt), aangezien dat in het geheel wat minder relevant overkomt. We hebben deze 'uitdrukking' daar in Flakkee tenminste niet horen gebruiken. Hier volgt de observatie van de schrijver:

'Zoals Kees daar tegenover mij zit lijkt hij een mannetje, dat overgebleven is uit een ver verleden, toen de "Onderneming" nog van Menheerse naar Rotterdam voer en er nog geen omnibussen over het eiland reden. Toen was er nog geen radio en geen tram, en de postbode bracht met een hondenkar de brieven van het ene dorp naar het andere. Kees is een van die arbeiders geweest, die echt-gemeend "dank-je-baes" zeiden als de boer in het najaar de kop en de dikke darmen van het geslachte varken weggaf. En nu zegt hij van zichzelf, dat hij "rentenier is van Drees".

Kees is voor mij het laatste overblijfsel van een tijd, die onherroepelijk voorbij is. Een tijd, die ik niet terug zou durven wensen, omdat er teveel slechte dingen gebeurden, maar die ik toch mooi vind, ik weet zelf niet waarom. Misschien dat het daàrom is, dat alle dingen mooi en goed worden, als ze verouderd zijn en op het punt staan te verdwijnen. Zo zal misschien onze tijd ook nog een glans van schoonheid krijgen in de ogen van onze kinderen; als alle verkeerde dingen, die we gedaan hebben, zullen zijn vergeten.

De oude man heeft mij een keer verklaard hoe dat zo wezen kan. Hij heeft zijn wenkbrauwen laag over zijn ogen getrokken, zoals hij altijd doet als hij een diepe waarheid gaat zeggen. En zijn stem daalde tot een zacht fluisteren alsof de uitleg alleen voor ons samen was: "Dat is de eeuwigheid in ons hart... Dat hart ken d'r niet tegen, dat de diengen om ons heen ouwer worre, dat ze verbiegaen... Want dat is de doad, en een mens is voor de eeuwigheid geschaep! Daerom bluve m'n de diengen moai zieë, oak al binne ze lelik geworre van ouderdom"...

Ik houd van Kees om de eenvoudige wijsheid, die hij telkens voor de dag brengt en die mijn verstand soms niet volgen kan. Ik houd van hem zoals men van een heel oud boek houdt, waarin men leest in stille nachten als alles slaapt in het huis en er alleen vreemde geruchten zijn om ons heen, die we

niet verklaren kunnen; ergens een krakend geluid zonder oorzaak; de geheimzinnige muziek van een miniatuurwekkertje hier of daar in het hout van een deur of van de zolder.

En omdat ik zo heel veel van Kees houd heb ik op een dag tegen hem gezegd: "Kees, wij zullen samen doodgaan, jij en ik. Als ik er niet meer ben, dan zul jij er niet meer wezen."

Hij heeft mij toen verwonderd aangekeken met zijn oude, levendige ogen. Hij heeft lang nagedacht voor hij een antwoord gaf. Dat behoort bij zijn eenvoudige wijsheid. Hij heeft toen bestraffend gezegd: "Joe weet niet waer je over praet. Joe weet niet wat de doad is, anders zou je dat niet zo lichtvaerdig gezeid hawe"...

Nu is de grote ronde tafel tussen ons. Er staat een theeblad met enkele grote kommen. De tuit van het melkkannetje is afgebrokkeld en het blikken brokkendoosje heeft bruine roestplekken.

In de vensterbank ligt op een blauw tegeltje een vochtige vaatdoek. Zo is het altijd geweest in Kees z'n huisje, ook toen zijn vrouw nog leefde en hij in de Kerkstraat woonde.

Hij trekt aan de klep van zijn hoge zijden pet, die hij meestal in huis op zijn hoofd heeft. Hij trekt altijd aan de klep als ik hem een erg moeilijke vraag gedaan heb.

Hij zegt: "Jae, wat zal ik daarvan zegge"... Dan neemt hij de vaatdoek en begint er de tafel mee te vegen, aandachtig en nadrukkelijk alsof de vraag er niet meer is, en alhoewel de tafel volstrekt niet vuil is, want Kees zegt van zichzelf altijd: "Ik binne erg peliet, weet je, dat was m'n vrouw oak en ik prebere m'n boeltje zoa kelfjes meugelijk te houwen."

Ik kijk er naar hoe de oude man veegt en veegt, met brede zwaaien van zijn arm. Zo moet hij vroeger gras gemaaid hebben toen hij nog jong en sterk was. Ik moet er een beetje om lachen, want ik weet dat Kees al die beweeglijkheid nodig heeft om met zichzelf te kunnen overleggen en om zeer diep na te denken. Hij herhaalt: "Jae, wat zal ik daer noe van zegge?"...

Dan ineens legt hij de vaatdoek neer, midden op de tafel en hij zegt verdrietig: "'t Is een schandael... een schandael, dat is het! Noe bin ik eerst uut m'n huusje gemotte in de Kerkstraete in Sommerdiek... En noe dit aweer!"...

Het maakt mij even stil, want deze uitval is volstrekt geen antwoord op wat ik gevraagd heb. Ik heb gevraagd: "Ben je niet blij, Kees, dat je weer in je eigen huisje bent, na alles wat je hebt meegemaakt?" Het ligt op mijn lippen om te zeggen, dat het toch wel een keer tijd werd om het huisje in de Kerkstraat onbewoonbaar te verklaren, en dat ze dat al jaren eerder hadden moeten doen.

Maar hij vervolgt alweer met een donkere stem vol afkeuring: "Daer motte

In Sommelsdijk naderde een reddingsploeg een eenzame boerderij

ze een Museum van maeke!” Hij grinnikt om de gedachte. “Ze gaen de ouwe rommel van ’t eiland bie mekaero brienge in een Museum. Ouwe schoppen en rieken en schrepels. En ouwe kammenetten en sleekachels. Ze kenne d’r wel een oud paerd oak in zette, want je ken sommedeen geen paerd meer vinde op ’t hele eiland. ’t Binne tegenwoordig aollegaere van die stoomdiengers! . . . Mar ze zalle de ouwe Waarheid wel vergete! Daer motte ze in den tegenwoordigen tied niks meer van hawe!” . . .

Hij haalt diep adem en zijn ogen kijken mij streng en toornig aan. Ik ben voorzichtig genoeg om niet op het thema van de oude Waarheid in te gaan. Jarenlange ervaring kan iemand soms ook een zekere wijsheid bijbrengen. Om hem op het onderwerp te attenderen, dat ik zelf aan de orde heb gesteld, herhaal ik nog eens mijn vraag: “Ja, dat is nou alles goed en wel, Kees, maar luister nou es hier. Nou ben je een paar maanden aan de overkant geweest en vertel me nou es: Had je daar nu niet willen blijven, of ben je blij, dat je weer in je eigen huisje bent?”

Hij gebaart wanhopig met zijn handen en in zijn stem is het verdriet van een oude man, die afstand doet van iets, dat hem lief geworden is: “Ze hawe m’n eerst uut m’n huusje gehaald in de Kerkstraete in Sommerdiek . . . Ik hawe

er niks van gezeid . . . Ik hawe er jarenlang mit m’n vrouw geweund . . . Ik hawe er m’n kinders groot gebrocht . . . M’n vrouw heit er boven aerde gestaen . . . Ik hawe er Daontje uut begraeve!” . . .

Hij houdt even op, verdiept in zijn verdriet van voorbije jaren. Zijn hoofd zakt berustend voorover, hij frutselt met zijn handen: “Ik zal d’r niks van zegge” . . . Hij schudt met zijn hoofd: “Nee, niks van zegge . . . ’t Huusje was oud en slecht, en ’t regende overal deur, en de vloer was kapot . . . Nee, daer niet van! . . . Mar noe! . . . Ze hawe m’n toen hier in dat huusje gedouwd . . . hier, in de Vissersstraete van Menheerse . . . Foei!” . . . In dat ene woord legt hij al de verachting, die een Sommelsdijker van vroeger kan hebben voor het Menheerse van toen het nog een florissant vissersdorp was.

“En ziedaer . . . Hei je niet boven de deure zië staen: Onbeweunbaer verklaerd! ’t Liekenwel of de Duvel d’r mee speelt . . . Dat binnen noe huusjes, daer hawe in d’r tied vissersbaezen in geweund!” Hij wacht even om dat goed tot mij te laten doordringen: “Vissersbaezen in geweund . . . En noe: ’t hele straetje onbeweunbaer verklaerd . . . Van huusje tot deure ken je ’t leze!” . . .

Het is goed, dat Kees even in gepeinen verzinkt. En zo krijg ik de gelegenheid om mij te realiseren, dat in deze straat van onbewoonbaar verklaarde huisjes, in vroeger jaren schippers van sloepen hebben gewoond. Dat wil zoveel zeggen als dat het voorheen rijkeluis huizen waren. Het is bijna niet te geloven, maar toch is het zo.

Want de vissers verdienden veel geld naar de maatstaven van de landarbeiders gemeten. En de schippers van de sloepen verdienden heel veel geld. Die kwamen in Sommelsdiek de knapste meisjes weghalen. Daar is de rivaliteit door ontstaan tussen de twee dorpen.

Ik zeg tegen Kees: “Ja, Kees, zo gaat de heerlijkheid dezer wereld voorbij . . . Maar het zal wel nodig geweest zijn, anders zouden burgemeester en wethouders zo’n hoop huisjes niet onbewoonbaar verklaerd hebben . . . Och, alles is der vergankelijkheid onderworpen” . . . Ik knik vertrouwelijk tegen Kees, want ik ben ervan overtuigd, dat ik het erg netjes gezegd heb. Maar het is niet gemakkelijk om Kees naar de mond te praten. Hij valt uit: “Wat wou het! . . . Binne die huuzen dan noe ineens zoa slecht gewore!?” . . .

“Dat kan toch, Kees, van al dat zoute water” . . .

“Wil ik je es wat zegge, meneertje” . . . Hij komt overeind uit zijn stoel. Hij lijkt een profeet zoals hij daar staat, recht opgericht, met zijn vurige ogen en heftige gebaren: “Wil ik je es wat zegge!?” . . . Het klinkt als een doemwoord, dat hij over dit dorp slingert: “Jeruzalem zal worde omgekeerd . . . omgekeerd” . . .

Hij paat zitten en dan is hij ineens weer de oude man van altijd. Het vuur uit

De heer Knappe, auteur

zijn ogen is weg, hij zakt voorover en slaakt een diepe zucht: "Wat overkom ik toch . . . wat overkom ik toch op m'n ouwe dag" . . .

Het is lang stil tussen ons. Ik moet er aan denken, dat er toch wel een diepe kloof is tussen het oude Flakkee en de nieuwe tijd, die dit eiland te pakken heeft gekregen. Wat bedoelt deze man met zijn ongeluksprofetie over Jeruzalem, dat omgekeerd zal worden? Ik veronderstel, dat er naar zijn mening te hoog gegrepen wordt als we goede woningen eisen en niet tevreden zijn met de huizen, die de dode vissers van Middelharnis ons hebben nagelaten.

Ik kijk naar het gescheurde en nog vochtige behang, dat hier en daar in flarden neerhangt. Waar de muur bloot komt is die goor en beschimmeld. Een bruine streep langs de muur rondom door de kamer tekent de hoogte af, die de waterstand gehad heeft in die dagen.

Kees volgt mijn ogen en hij raadt ten dele mijn gedachten. Hij raadt gelukkig niet, dat ik zijn opvattingen wel erg uit de tijd vind, en hij leest in mijn ogen niet de grote vraag wat al deze dingen met de Heere te maken hebben. Hij zit tegen mij te knikken: "Jae, zoa hoag heit het waeter gestaen" . . . Hij wijst met zijn vinger: "Een endje boven de schouwlieste."

"Ik sta er verwonderd over, dat je d'r levend uitgekomen bent, Kees."

"Man, ik wazze niet thuis! Dat heit zoa motte weze! As ik thuis geweest was dan had ik misschien wel in m'n bedsteetje verdronken." Hij strompelt naar de bedstee in de hoek van de kamer om mij de plek te wijzen waar hij de dood had kunnen vinden.

Hij doet de piepende deuren open en ik kijk in een donker hokje, een mufte lucht vervult de kamer. In mijn gedachten veronderstel ik dat men in zo'n bedstee ook zonder water ontijdig zou kunnen sterven. En ik zeg een verstandig gemeentebestuur, dat aan deze woningtoestanden een einde gaat maken.

De oude man doet langzaam de bedsteedeuren dicht. Als hij weer op z'n stoel zit zegt hij monter: "Dat za'k je es vertelle. Ik wazze die nacht onder Nieuwe Tonge, duchte bie Battenoord. Daer weunt m'n jongste dochter, zie je, in zoa'n huusje onderan den diek. En laet die nou net verjaere. En dan gaen 'k er aoltoas naer toe, weet je. Mit den tram naer Nieuwe Tonge en dan een twintig minuten loape en dan bi'je er. D'r kinders binne aollegaere al getrouwd, dus ze binne zoa mar mit d'r beidjes, en dan nog een kindje van een jaar of drie, viere . . . van d'r oudste dochter . . . allà . . ."

Kees maakt gebaren om mij duidelijk te maken, dat er iets met het kind is. "Me hawe er daortig uren op zolder gezete! En daer stieng zoveel waeter op zolder." Hij wijst met zijn hand boven de tafel.

"Zoa mar mit z'n viertjes . . . op een hoapje aerpels en een paar zakken terve . . . Da's erg! En geen eten of drienken . . . En dat kind was nog 't ergste. Ze hei nog van dat zoute waeter gedronke! . . . Me binne d'r mit een boatje uutgehaeld, deur 't dekraem . . . Deurnatte voeten! . . . En toen hawe ze ons naer Menheerse gebrocht en toen naer de overkant . . . Ik woue niet, oor! . . . Ik zegge: 't lieken den Duusen tied wel, ze morse wel ens meer mit een ou mens, oor!"

Ik zeg tegen hem: "Maar Kees, hoe kun je dat nou zeggen. Begrijp je nu zelf niet, dat het nodig was om oude mensen, vrouwen en kinderen naar de overkant te brengen. Nu heb je toch zelf gezien hoe groot de nood was: alle huizen in het water, er was geen drinkwater, geen water om je te wassen, er kon geen eten gekookt worden . . . Ik denk zo, dat Heere het toch wel niet goed zal vinden, dat je de daden van de Overheid zó beoordeelt . . . Foei! . . . Duitse bezetting!" . . .

"Och," zegt hij met een vergoelijkend gebaar van zijn oude handen, "dat is m'n ouwe neture, die zoa noe en dan boven komt" . . .

En daarmee heeft oud-Flakkee de rekening met de hemel weer vereffend.

Ik binne verzurgd as een prins...

Kees praat even voor zich heen: "Watte bestieringen, watte bestieringen . . . as ik het goed beschouwe" . . .

Zijn hoofd wiegt heen en weer van bewondering. Dan vertelt hij verder: "Mo'je begriepen . . . Daer komt er midden in de nacht een an de deure rammele en schreeuwe: mensen komt er uut, 't waeter komt, den diek is deurgebroke! M'n schoanzeune en m'n dochter wazze al op, omdat het zoa waoiende, weet je, en ze sliepen boven. En ik sliepen benejen in de bedstee bie de kleine meid . . . Ik wille niet aores as in een bedstee slaepen . . .

Ik zegge nog: Bi'je gek, waeter? Zoa oud as ik binne is dat nog nooit gebeurde! Jae, zei die man, 't is toch zoa. Kom mar trek mee dan ke'je meerieje mit een auto. M'n dochter zei: Hoe ken dat noe, die ouwe man ken toch zoa niet mee . . . en ik mot het kind toch oak ankleë . . . Nog geen erg, eh, dat het zoa erg was . . .

Toen zei die man: Schiet dan op, dan kom ik je over een ketier haele. Ik zei nog: Ik ken wel loape, oor, want ik loape nog as een tiete! . . . En wat dienke je!? . . . Ik wazze nog maar net aangekleed en toen kwam 't waeter al over den durpel. En wat een gelok da' m'n niet geprebeerd hawe om den diek nog te haelen. Dan hadde m'n aolle vier verdronke! Me moste haesjeripje naer de zolder en 't waeter kwam achter ons an . . . In een ommezien stieng het al op zolder . . . En toen zatte me daer, bie een stallantaerntje, dat Wullem nog in d'r haest had meegenome . . .

Jae, en noe mo'je goed begriepen: de auto, daer m'n mee hadde kenne rieje, die is van den diek gespoeld, daer is geen mens levend uut gekomme! . . . Watte bestieringen, eh" . . .

Hij zit lang voor zich heen te kijken, verdiept in de besturingen van de Heere, Die hem het leven gelaten heeft in de nacht van storm en water. Hij zegt nog: "Jae, en een huusje honderd meter van ons vandaen is weggespoeld of dat het er nooit gestaen heit . . . geen mens van gered. En de stee . . . voor de grootste helft ingestort, die mensen hawe niks meer . . .

Mar 't wonderlijkste is nog van die auto daer m'n naegenocht in gezete hawe . . . As de man vuuf minuten laeter gekomme was, as het waeter vuuf minuten eerder over den durpel gespoeld had, dan . . . Mar dat heit zoa motte weze, eh . . . zoa past noe de Heere het een in het andere" . . .

Ik moet er een beetje om lachen, omdat ik Kees er ernstig van verdenk, dat hij de omstandigheden alleen maar zo uitsluitend ziet passen nu hij er zelf zo rijkelijk profijt van getrokken heeft.

"Ze hawe m'n huusje aores kelfjes opgeleverd. Toen 'k thuis kwam was aolles schoan: de modder d'r uut, de vloere geschuurd, de deuren gesopt, 't behang van de mure voor zoavaore as het los zat . . . Dat is er naederhand weer of komme dukele" . . . Hij wijst met zijn hoofd links en rechts.

"Dat hawe van die meisjes gedaen. M'n dochter die in Sommerdiek weunt, heit er d'r eigen mee bemoeid, want ze hawe mar opgeruumd, weet je. Nat geweest en bemodderd, weg . . . Daer lagge nog wat pepieren in de onderste lae van 't kammenet, rouwbrieven van toen m'n vrouwe gesturve is, en van Daontje . . . en een paer portretjes . . . Aolles weg . . . Mar schoan! . . . Je zou van de vloer gegete hawe . . . En naederhand binne d'r nog een paer van die meisjes vrom geweest om de raemen te zemen, want die wazze d'r haest aollegaere uut, eh" . . .

Hij begint te grinneken: "Mo'je begriepen, m'n lieve man, daer hawe ik nog haestenbie een flaoter mee gemaekt, want ik wiss nie beter of het wazze meisjes uut een tuchtscholen, uut een verbeteringsgesticht za'k mar zegge. M'n dochter vertelde m'n gelokkig nog inties, dat het meisjes wazze van een scholen voar . . . voar . . ."

Ik help even: "voor maatschappelijk werk" . . .

Kees knikt, dat hij het zo bedoelt: "Jae, anderhande geleerdheid . . . want tegenwoordig . . . Mar ze hawe goe werk gedaen . . . Wat hadde de mensen daer hier van terecht motte brienge! . . . Stel je voor, bie ieder kleedje gaen staen prakkezere hoe het geweest was . . . Daer in den hoek van de kamer heit een doad bigge gelege, zei m'n dochter . . . En d'r binne emmers vol modder uutgekome. Mar die schilderieë hawe ze gelokkig laete hange, die hei mar een klein beetje nat geweest, zie je wel . . . Daer bin'k zoa blieë om" . . .

De oude man brengt zijn hand aan zijn ogen om een plotseling verdriet weg te vegen, om de rouwbrieven en de portretjes, die een vreemde "slikploeg" heeft opgeruimd!

Maar het schilderij is gespaard: "Ter herinnering aan Uw 25-jarige Echtvereniging", staat er op. Het is op donker fluweel geschilderd, de letters zijn verkleurd, het fluweel is goor van ouderdom, de lijst is bezig uit elkaar te zakken.

Kees zegt opnieuw: "Ik bin d'r toch zoa blieë om . . . Ik bin nog zoa'n hoap aore diengen oak kwiet, daer ik noe pas om begin te dienken . . . D'r jakje en d'r keuveltje . . . 't lag nog net eender in 't kammenet, zoaä ze het 's zondageheit naer de kerke . . . En zoa'n klein hoepeltje van Daontje, weet je niet zo'n rienkelding . . . 't Heit zeker verroest geweest, eh, zoavee daegen in de nattigheid gelege" . . .

Hij schudt droevig zijn hoofd om alle mooie herinneringen, die hij kwiet geraakt is.

Een vreemd tafereel in Middelharnis

Om hem over zijn verdriet heen te helpen zeg ik: "Maar Kees, ik dacht zo, dat het Rampschadebureau en de mensen van het Maatschappelijk Werk toch nog al ruimschoots" . . .

Ik kan niet eens de zin voltooien. Hij valt mij opgetogen in de rede: "O, daer niet van, m'n lieve man, ze hawe voor m'n gezurgd" . . . Hij heft zijn handen in de hoogte om aan te duiden hoe goed men wel voor hem gezorgd heeft.

"Mo'je es kieke: de tafel nieuw gemaekt, nieuwe stoeltjes, d'r komt nog een nieuw kacheltje . . . Ik komme niks tekort as dankbaerheid . . . Mar jae, an deze taefel hei ze nooit gezète, eh . . . en d'r stoeltje, dat daer aoltoas bie de raem stieng is weg . . . Mar 't kammenet, dat is gerippereerd. As dat wegge-weest was, dan had ik kwaed geweest, oor. O, wat hei ze daer op geboemd, ik binne dankbaer voor aolles wat de mensen voor m'n gedaen hawe, oor . . . Ik kawe geen eens aolles wille hawe, wat ze m'n geve woue . . . Nee, ik wilde niet beter worre van Gods oordelen" . . .

Hij zit even na te denken en dan zegt hij driftig: "Daer binne d'r . . . 't is erg da'k het zegge mot . . . ik weet er een, die heit de lieste van Vroom en Dreesman genome . . . weet je wel, zoa'n dieng as ze wel es in de deuren goaie daer je van aolles op bestelle ken, za'k mar zegge, zoa's prieslieste . . . en die heit'n overgeschrieve om op te geven wat 'n kwiet was! . . . Een stofzuger en zoa! En hie heit geen eens elektriek! . . . Mar de Heere zal d'r meraekels an doeë, oor, daer bin'k van overtuugd!" . . .

"Ja, Kees, d'r zijn altijd mensen, die van zulke omstandigheden misbruik proberen te maken."

"Zoa is het . . . Mar m'n huusje is onbeweunbaer verklaerd, weet je. Daer mot ik uut. En weet joe waerheen?"

Ik probeer hem te troosten met een ander huis in het vooruitzicht te stellen: "Ze zullen je niet aan je lot overlaten, Kees" . . .

Hij houdt koppig vol: "'t Is nog zoa'n kittig huusje voor mien . . . Daer hawe hier vroeger vissersbaezen in geweund!" . . .

" . . . Of het Rusthuis" . . . stel ik voor.

Hij geeft er geen antwoord op. Zijn stem klinkt droevig als hij zegt: "Wat wou noe zoa'n burgemeester van een ouwe man wete, die hier in de Vissersstraete weunt . . . Belneent, m'n lieve man" . . .

Ik vraag aan hem: "Vertel me nou es, Kees, hoe heb je 't aan de overkant gehad?"

Hij is ineens weer enthousiast: "Hoe 'k het an de overkante gehad ha? . . . Mens, dat ken niet bter." Zijn gezicht begint te glunderen.

"Ik binne verzurgd as een prins. De mensen wiste niet wat ze voor ons doeë moste. Ze hawe d'r eige uutgesloafd! En daer was volop: eten, drienken, kleren, beddegoed . . . As ik gewouë had dan had ik mit een vrachtauto mit anderhande bullen thuus gekomme."

Hij valt ineens in een fluisterton: "Die binne d'r oor, . . . de buren . . . nou . . ." Hij wijst ergens in de straat . . . "Mar ik zegge d'r niks van. De Heere zal het bezoeken!" . . .

Hij begint te lachen om een gedachte, die hem te binnen schiet: "Mo'je begriep. Toen m'n daer kwamme wiere m'n in zoa'n groot gebouw gebrocht, 't leken wel een pelies. En dat was trek kofje en broad . . . En daer was trek een dokter bie dat kind, want dat was almar niet goed, ik dienke van het zoute waeter . . . Afijn, 't is meegeloape. Mar om noe daertoe te kommen: daer was zoa'n zusterje, mit zoa'n witte neusdoek over d'r hoed, en die wou m'n mit aolle geweld een nieuwe pilosen broek anpreke. Ik zegge: M'n kind, dat mag ik niet anneme, ik binne geen broek verspeuld . . . En wat dienke je? Ik had ruusje mit d'r kenne kriege . . . Want dat vrouwvolk! . . . Je weet er oalles van!" . . .

Ik knik begrijpend en ik zeg: "En zo is Kees met een nieuwe broek naar Flakkee gekomen" . . .

Hij kijkt me diep verontwaardigd aan: "Dan ke'je Kees niet! Nee, Kees zal niks anpakke wat 'n niet toekomt. Ze zeit op 't leste: Opa, je bint koppig. Ik zegge: M'n kind, daer hei je geliek in. Ik wier op 't leste kwaed, ik zegge: Doet 'n zelf mar an je . . . doet 'n zelf mar an . . . Jae, ik zei eigenlijk een lelijk woord" . . .

Hij vindt het nu zelf grappig en vergoelijkt: "Zoa is noe een mens, eh, as z'n ouwe neture boven komt!" . . .

Ik geniet van het verhaal als ik me voorstel hoe het knappe verpleegstertje daar hulpeloos met de pilo broek in haar handen gestaan heeft en die grimme oude Kees met zijn uitnodigingen om het stugge kledingstuk zelf maar aan te trekken. Ze moet het Flakkeese volk wel erg ondankbaar hebben gevonden. En erg vreemd . . . zoals ook in sommige boeken te lezen staat. "Ik hawe op 't leste tegen d'r gezeit: Gae weg achter m'n, Saotan, want je verzoekt m'n tot het kwaede. En je bin m'n anstoat en een ergenis!" . . .

"Maar Kees dan toch!"

Hij knikt tevreden. En ik denk dat het verpleegstertje nu zeker begrepen zal hebben dat ze met een raar soort volk te doen had. Ik troost mij met de gedachte, dat Kees z'n buren, die met een vrachtauto volgeladen met "bullen" zijn thuisgekomen, alles zullen hebben goedgeemaakt en een betere indruk zullen hebben nagelaten.

De oude man zit stil voor zich heen te knikken. Hij overdenkt al het goede, dat hij aan de overkant als een prins genoten heeft.

Hij zegt nog eens: "Goed eten, en drienken . . . En de mensen zeië 'opa' tegen m'n . . . En dan - ik hawe er oak van Gods volkje gevonde, jae . . . 't Wazze d'r niet veul, oor, want och, ons landje is toch zo diep gezonke!" . . .

Onbewoonbaar verklaarde woning

Die gedachte brengt een grote droefheid over de oude man. Hij buigt diep over de tafel alsof het zich buigt onder een zwaar oordeel. Zijn handen vouwen zich over de tafelfrand in een woordeloos gebed. Hij grauwe vleesloze werkhandsen . . .

Zijn stem klaagt telkens weer, nauwelijks hoorbaar: "Och, wat is oij diep gezonke . . . diep gezonke . . . En wat leve m'n hier op ons eiland nog in een komkommerhof. Hoewel, daer binne d'r geweest, die het e overkante niet zoa best afgebrocht hawe, oor. Ruusje zoeken mit de r daer ze wazze. Den baes speule. En soms nog een borreltje doeë . . . N daer an dienke! . . . Mar overigens" . . .

Zijn gezicht klaart op: "De Heere heit hier nog veul van Z'n lieve kind oor . . . z'n dierbaere knechtjes" . . .

Dat doet een vraag in mij geboren worden, die er eigenlijk al lang gew "Maar dan moet jij me eens vertellen, Kees, als de Heere hier op dit dan zoveel lieve knechtjes heeft, waarom is dan deze verschrikkelijke vloed over deze streek gekomen? . . . Het heeft wel honderden doden g daar zijn zeker wel van die lieve knechtjes bij geweest . . . Duizender vee . . . vruchtbare akkers zijn verwoest . . . De welvaart is voor weg . . . Het is een ramp, die we nog niet in z'n volle omvang overzien. En dan vraag ik: Waarom? Als er een rechtvaardig God is" . . . De oude man heft waarschuwend zijn vinger op als wil hij woorden Gods lastering voorkomen. Hij zegt: "Sst . . . sst . . . wees verzichtig Opperwezen" . . .

Maar ik ga verder: "D'r heeft ergens een dominee gepreekt, dat de w nood door God werd beschikt vanwege de vele zonden en ongerechtigheden van dit volk . . . Dat klopt niet, opa!" . . .

Hij gaat achterover op zijn gemak zitten om het mij uit te leggen, hij c zijn ogen voor dicht: "Me zalle 't niet over dien domenee hawe," beg langzaam. "Oak niet over wat 'n volgens joe gezeit mot hawe, want j zukke gezegdes dikkels in z'n verband beschouwe en dan kriege ze sor heel aore zin. Mar ik wille wat van de zaak zelf zegge: Kiek, volgens gedachten modde m'n de Heere over 't algemeen niet naerekene. Wa kenne m'n niet. Wat zeit de Heere in Jesaja: Mien wegen binne hoage joe wegen, en Mien gedachten binne hoager dan joe gedachten. Wat hoag as de Hemel is boven de aerde zoa binne Mien wegen hoager wegen en Mien gedachten hoager dan joe gedachten" . . .

Tussen Middelharnis en Sommelsdijk dropte een vliegtuig zandzakken terwijl een heli-copter van de Engelse luchtmacht zojuist is geland

De oude man knikt hoogmoedig: “Jae, dat is niet gemakkelijk te verstaen! Wat wete wiele mensen van wat er tussen de Hemel en tussen de aerde is? En wat zal de pot tegen de pottbakker zegge: Wat maek je?!”

Hij zit lang stil om die gedachte te overpeinzen. Dan zegt hij aarzelend: ‘Zal ik je es een verhaeltje vertelle?’

Ik knik, dat hij dat doen moet.

“Ik hawe m’n eige oak dikkels ofgevroge: Heere, waerom toch? . . . Toen ’k daer op die zolder zat . . . midden in ’t waeter . . . op de doad te wachten, want m’n dochte niet aores . . . en dat kind al mar jammere: ’k Heit zoa’n dorst, moetje . . . zoa’n honger . . . ’t Kind zeit aoltoas ‘moeder’ tegen m’n dochter, eh, je begriep wel . . . ’t sneej deur m’n ziel heen . . . En dan had ze ’t weer over d’r kenientje, dat wou ze gaen voere, want ’t zou zoa’n honger hawe . . . ’t Kind had geen besef, eh . . .

En toen, za’k je eerlijk vertellen, toen wier ik opstandig . . . En toen zeg ik: Heere, hier zit ik noe: een ouwe zondaer van bie de negentig . . . Ik wete niet wat of er van m’n kinders geworre is, die her en der op het eiland weune . . . Want m’n wiste toen nog niet dat het zoa erg was, mar dat er wat besonders an de hand was dat begrepe m’n wel. En ik zegge: Heere, wat heit dat erme

schaep gedaen, dat nog niet weet van d’r rechter- of van d’r lienkerhand? . . .

En toen kwam de Heere m’n zoa voor mit de geschiedenis van Job. Dat za’k je es vertelle wat ik toen die nacht te zieën kreeg . . . De aore die zatte zoa’n beetje te zuurloaren, van ellende, weet je, en ’t was zoa koud . . . En de wind hulende om het huus, en je hoarende ’t waeter klotse . . . Afijn, ik za je’t vertelle. Mar je mot het goed begriep. Want daer binne verhaelen én verhaelen. En dit is een verhael daer je mot achter kieke. Dat ken iedereen niet!” . . .

En ik denk bij mijzelf, dat Kees daarmee een diepe waarheid heeft gezegd.

“En het geschiedde, dat de kinderen Gods kwamme om zich voor den Heere te stellen, dat de Saotan ook in hun midden kwam – Dat gebeurt tegenwoordig nog, oor, net as in de daegen van Job.

Toen zei de Heere tot de Saotan: Waer kom joe vandaen?

En de Saotan antwoordde: Van om te trekken deur de waereld en van die te deurwandelen. En ik hawe gezieë, dat het mensdom gans en al van Je is ofgevalle. Aolle koningkrieken der aerde binne mien toegedaen en daer is van het mensdom niks goed meer te verwachten. De volkeren beoorloge mekaore tot de doad. Ze hawe bommen uutgevonde waer ze hele stejen geliek mee kenne verwoeste. De mensen gunne mekaore ’t licht in de oagen niet. Ze haete mekaore tot de doad toe. De onzedelijkheid en ontuchtigheid kent geen grenzen meer. In één woord: d’r is geen goeds meer in de mens. Hie is geworre lieken as ik! En noe mo’je hoare.

Toen zei de Heere: Nee, je bint een leugenaer van den beginne, je bint de vaoder van de leugen! Het mensdom is diep gezonke en het is vaore afgeweke van Mien en van M’n geboden. Mar zoa diep kan een mens nooit zienke dat ’n ooit een duvel wordt. De ene mens doet de andere mens soms veul ellende en verdriet an, mar as puntje bie paeltje komt . . .

Toen zei de Saotan: Dat mot Je m’n bewieze.

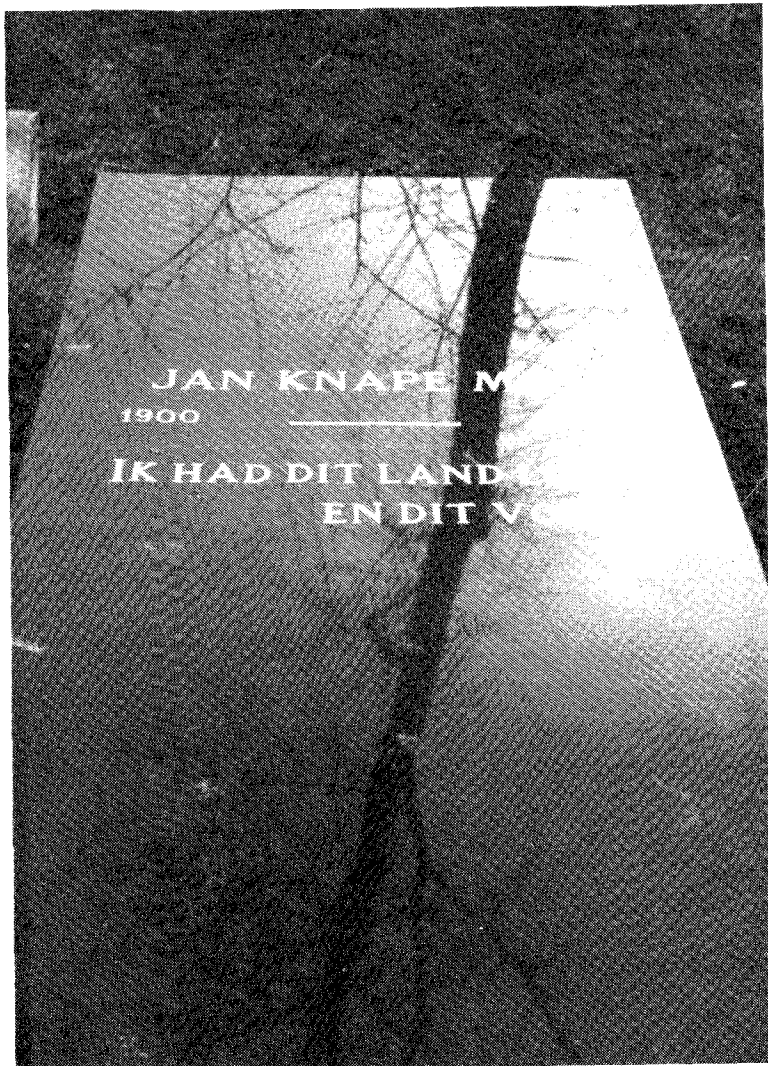
En de Heere zei: Neem zelf het bewies.

Toen ging de Saotan weg van voor het angezicht van den Heere” . . .

Hier wacht Kees even en ik begriep dat dit het einde van een hoofdstuk is. Hij gaat weer verder. Zijn hoofd is gebogen en zijn ogen kijken naar zijn handen, die op de tafelrand rusten. Het is alsof hij uit een boek voorleest.

“Toen beschikte de Saotan de groate waetervloed, die deze eilanden geteisterd heit. En daer verdronke een hoap mense, en de beesten kwamme in de golven om . . . En de een zei tegen den ander: Dat is de ondergang van ons eiland. Al is het dadde m’n dit overleve, dan komme m’n d’r toch nooit meer bovenop.

Daer mot een Burgemeester gezeid ha: ’t eiland is van de kaert! En daer stieng het nae: de dieken kepot, een hoap huzen weg, waeter . . . aolles wae-

Het graf van de heer Knappe

ter . . . En dat aollemaele omdat de Duvel voor het oog van z'n trawanten, voor het oog van God en iengelen en mensen het bewies wou dat er geen goeds meer was in de mens. Jae, oak voor 't oog van de mensen oor!

Ik za'je eerlijk vertelle: ik binne deur 't vervolg van de geschiedenis bemoe-digd! Ik hawe oak wel es bie m'n eige gedocht: wat mot er van de waereld terecht komme! En ziedaer! Mot je hoare! Wat gebeurt er?

De volkeren der aerde stiere d'r soldaeten hierheen mit d'r oorlogstuug or'n mensenlevens te redden. Ze komme mit van die vliegdiengers, van die vlieg-mesienen, za'k mar zegge . . . En mit van die boaten daer je mee vaeren en mee rieje ken . . . Wie heit het oait gehoord! . . . En ze haele de mensen van de dekken of . . . Nog nooit zoa beleefd! . . .

En ze komme mit een overvloed van eten, en drienken, en kleren . . . Aolle-maele giften en gaeven, meer as dadde m'n noadig hadde . . . Het komt overal vandaen: uut Spanje, daer m'n tachtig jaer lang tegen gevochte hawe, mar dat was een geloafsstried, zie je. Ierland, waer de vissers uut Menheerse zoa dikkels kwamme . . . En daermee was het bewies geleverd, dat de mens niet gans en al verdurve is, dat nog veul goeds in z'n weunt . . . En dat bewies hadde verscheie mense oak noadig!" . . .

Even is het stil. Ik wil wat vragen, maar ik krijg geen kans. Kees gaat nog een toelichting geven om niet verkeerd begrepen te worden. Hij zegt: "Dat is de algemene genaode, die in het mensdom werkt. Die motte m'n goed onder-scheië van de partikuliere genaode, die alleen zaolig maekend is, weet je, en die alleen het voorrecht is van Gods uutverkore volkje."

Hij knikt nadrukkelijk tegen mij om het mij goed te doen begrijpen: "Jae, m'n jongen, zoa is het, oor, en niet aores. Ze wille daer tegenwoordig niet meer an, mar ik houwe 't mar bie de ouwe Waerheid, die van de vaoderen is overgeleverd."

En om een eind aan zijn verhaal te maken zegt hij nog: "Waermee ik mar zegge wil: dat er veul diengen binne tussen den Hemel en de aerde, die m'n niet kenne verstaen . . . Mar voor de kindertjes wordt er soms wel eens een tipje van de sluier opgelicht, die magge soms wel es om 't hoekje kieke . . . Jae, daer is een stried an de gang tussen den Hemel en de hel om de mens . . . En ikke wete wie 't winne zal! Joe oak?" . . .

"Ja, Kees," zeg ik, "het goede wint het altijd."

Hij heft zijn vinger omhoog, onderwijzend, triumerend: "Christus zal 't winne! Me hawe 't alweer gezieë" . . .

Als ik in de deuropening sta voel ik de hand van Kees, die aan mijn mouw trekt. Hij wijst naar het huis aan de overkant en vraagt: "Zie je 't . . . onbe-weunbaer verklaerde weuning . . . En weet je wat noe zoa'n groot voorrecht zou weze?" . . .

Hij wacht op mijn antwoord en ik overlep wat hij bedoelen kan. Ik wil iets

zeggen over een mooi huisje, niet al te groot, net geschikt voor een oude man. Maar hij schudt zijn hoofd alsof hij mijn gedachten geraden heeft.

Hij zegt langzaam: "Dit zou zoa'n groot voorrecht weze: dadde m'n aollemaele, hoad voor hoad, tot het diepe besef kwamme, dat ieder van ons in een onbeweunbaer verklaerde weuning zit. Want God Zelf heit het gezeid: stof bi'je en tot stof za'je wederkere. De waetersnoad heit het weer beweze, eh, in watte vrakke bouwsels of dadde m'n zitte" . . .

Hij slaat met zijn vlakke hand op zijn borst, het klinkt hol. "Vrakke bouwsels . . . En ze binne de dieken an 't dicht maeken om 't eiland. 't Is een knap werk. Waer ze vroeger eeuwen over gedaen hawe, dat zalle ze noe in den tied van een paer maenden doeë . . . Ik neem er m'n petje voor af . . . Mar 't eiland is een onbeweunbaer verklaerd huus, oor, rekent er op, me modde d'r uut!" . . .

Hij geeft mij een hand. De hand is koud, maar zijn stem is warm van genegenheid als hij zegt: "Dat de Heere dat nog mar es op je erme ziel mag binde, dan zal Die wel zurge voor een nieuw huus voor je, dat nooit zal veroude-re . . . Jae, dat wil 'n doeë, oor!"

Langzaam loop ik het straatje door. En zonder dat ik het wil lees ik de bordjes boven de vele deuren: onbewoonbaar verklaarde woning . . . onbewoonbaar verklaarde woning. Het lijkt een les, die vele malen gerepeteerd moet worden.

En ik denk, dat er toch veel dingen zijn, die Kees zegt, waar ik het mee eens kan wezen. Het komt misschien, omdat ik ook van Flakkee ben.

Er zijn veel dingen tussen de Hemel en de aarde, die we niet kunnen vatten . . .

Onbewoonbaar verklaarde woning . . . onbewoonbaar verklaarde woning . . .

Oktober 1953

SERIE XIV

Mevrouw Kommers-Verschoore de la Houssaye in Middelharnis

Mevrouw Kommers-Verschoore de la Houssaye

Wat zit er onder die kurk?...

Wat een weer toch.

Zie het eens waaien! . . .

Ontzettend, wat een noodweer, eigenlijk!

De wind blaast waarheen hij maar wil. Zó hard, dat het geluid er van overgaat in huilen. Met dit weer kun je maar beter bij de kachel zitten.

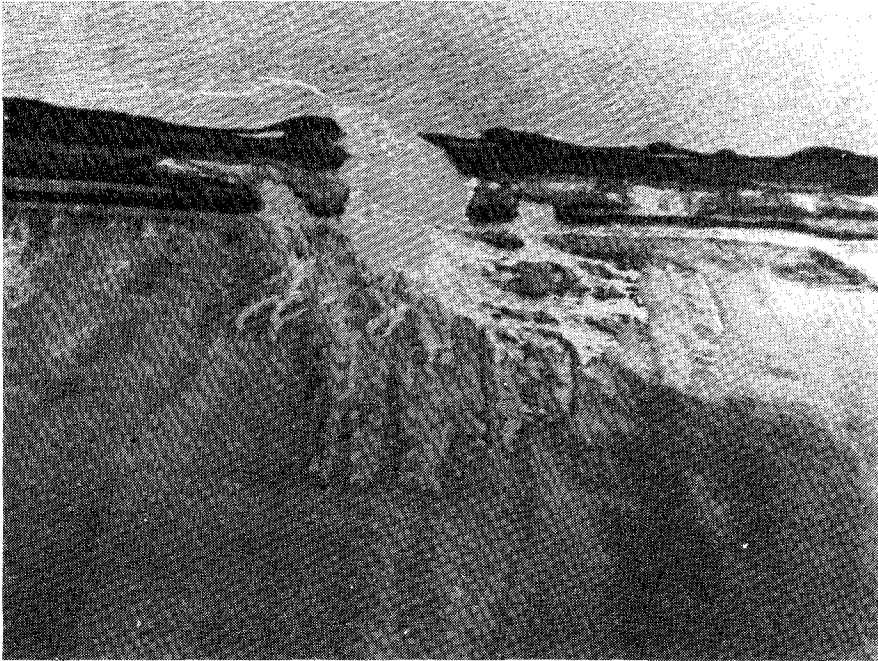
Hoor eens? . . .

Dáár, bij dat zolderraam. Het lijken wel stemmen!

‘Nog een eindje verder,’ roept een vrouw.

Een man duwt vanuit het zolderraam een kruikje voort met een stok.

Daar gaat het kruikje. Het drijft verder op het water, op golvend, schuimend zcenat. Daar grijpt iemand het kruikje en geeft het een flinke duw in de juiste richting. Weer pakt iemand de kruik en geeft het een forse zet, dat gaat net zolang tot het op de plaats van bestemming is aangekomen.

Bij Middelharnis sloeg 300 meter ten oosten van de haven dit gat in de Van Pallandtspolder-dijk

Zieken en gebrekkigen gingen allereerst Middelharnis uit

Middelharnis: een bord met een gewoon opschrift, maar in die tijd bijzonder wrang

Wat zit er eigenlijk in dat kruikje?

Het is een jeneverkruikje, dat is wel te zien. Wat moet men met zulk weer met zo'n jeneverkruikje doen?

Of zit er soms iets anders onder en achter de kurk van die jeneverkruik? . . .

We zitten met zes personen in de gezellige woning van mevrouw Kommers te Middelharnis. Na een heerlijke kop koffie begint zij ons haar verhaal te vertellen.

't Was voor ons gevoel een vreemde zaterdagavond. Het stormde behoorlijk. Maar ik loop graag in de storm, want vroeger woonde ik in Vlissingen en mijn vader nam mij en mijn zusje daar vaak mee naar de boulevard om eens flink uit te waaien. Die avond gingen we dus gewoon naar bed en merkten niet zoveel van de vreselijke, harde wind.

Het was omstreeks kwart voor acht toen we door de burenen werden gewekt, maar de eerste slachtoffers waren reeds gevallen op het Oosters Voorhors. De uit de huizen gevluchte mensen van het Oosters Voorhors werden voorlopig ondergebracht in de Groen van Prinstererschool. Dat kon ik allemaal zien, want die school stond drie huizen van ons vandaan.

Die morgen heb ik me ontfermd over deze mensen, maar we moesten een ander onderdak zoeken, omdat we wisten dat zondagavond tegen vijf uur het water ook in Middelharnis zou stromen.

Ondanks dat ik zelf vijf kinderen had, besloot ik toch om een vrouw met drie kinderen in huis te nemen, en de kapitein van de boot, dat was Van der Es, met zijn vrouw en twee dochters. Er was ook een baby bij.

Terwijl ik stond te koken, deed mijn man wat extra boodschappen, want we wisten niet voor hoelang we hier zouden blijven. Ook had mijn man wat meer melk meegenomen voor de baby.

En toen gebeurde het.

Daar kwam het water, heel langzaam vanuit de Juliana van Stolbergstraat de lange weg op.

We zaten al verscheidene uren op de zolder. De burenen zongen gedurig psalmen en op een gegeven moment zongen mijn kinderen ook mee.

Ik keek vaak uit het raam naar buiten en toen was het zover dat we geen drinken meer hadden voor de baby.

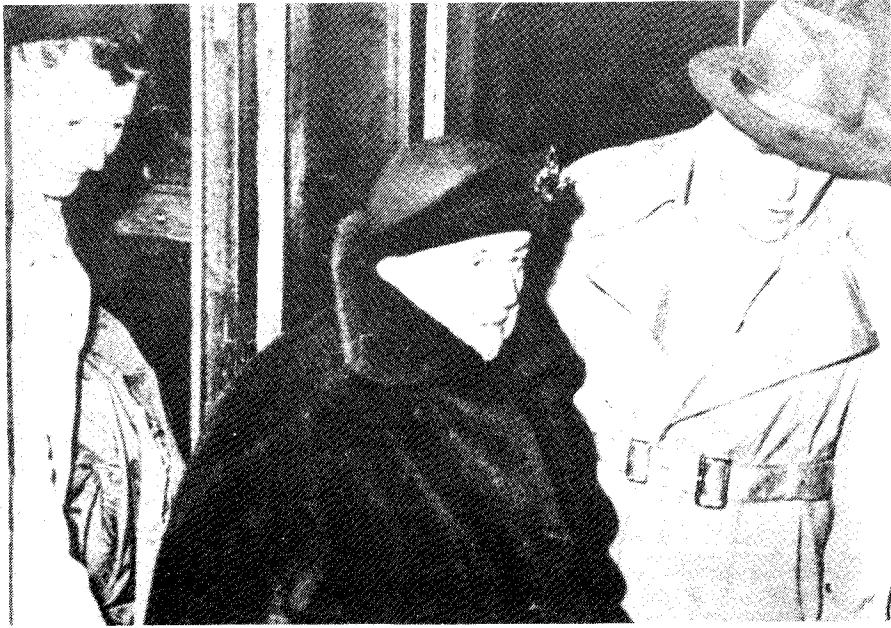
Wat nu? . . .

Waar moesten wij nu melk vandaan halen? . . .

Ik ging naar het achterraam van de zolder en riep naar de buurvrouw om wat melk. De buurvrouw schudde spijtig haar hoofd.

Tja, niks aan te doen.

Wat ik niet wist was, dat wat verderop aan ons huizenblokje een paar men-

Het geteisterde volk van Zuid-West-Nederland ontving met ontroering ook de oud-vorstin Wilhelmina

sen mijn roepen om drinken hadden gehoord. Zij hadden wat melk in een jeneverkruikje gedaan en dat werd van huis tot huis voortgeduwd, totdat mijn dochtertje riep: "Mama, mama, de melk!"

Ik zag het flesje aan komen drijven en toen moest ik opeens terugdenken aan het verhaal op de zondagsschool, wat ik zelf aan de kinderen vertelde: dat de raven eten brachten aan Elia.

Maar gelukkig konden we de baby nu wat melk geven.

We hebben daar tot dinsdag gezeten en in die tussentijd hebben we erg primitief geleefd. Het toilet was gewoon een oude emmer en wanneer die vol was, werd de inhoud buiten het raam gesmeten en dat dreef dan zo de straat uit.

Ik deed het vaak tegelijk met mijn buurvrouw.

Mijn kinderen zeiden dan: "Hè, ba, mam, wat vies."

Maar ja, het was gewoon niet anders.

Van de burens en anderen hoorden we dat het in Oude Tonge nog veel erger moest zijn.

Ook hoorden we de stem van de Koningin. Tja, en dan huil je

Als je dat hoort dan denk je: Nu komt de Koningin haar land bekijken, waar zoveel slachtoffers gevallen zijn.

Toen ik hoorde hoe erg het wel moest zijn in Oude Tonge, was ik wel even bang, dat er mensen hieruit zouden gaan opmaken, dat God deze mensen veroordeelde, omdat ze slechter waren dan wij, want dat is niet zo.

Mijn man en ik voelden ons in die tijd veilig in Jezus' armen. Nu was mijn man iemand van weinig woorden, maar toch was hij erg godsdienstig. Mijn man zei een keer voordat we zouden gaan slapen: "Zullen we even bidden" . . .

"Maar, papa," riep mijn zoon, "dat hoeft toch niet meer, dat hebben we de hele dag toch al gedaan."

We bleven dus op die zolder zitten tot dinsdagmorgen. We moesten er wel uit, want we hadden geen eten meer en ook de melk voor de baby was op. Zo kwamen we in de A hoy-hallen in Rotterdam terecht. Daar hebben we op hulp gewacht, dus op familie. Een dag later waren we bij familie De Boer in Leerdam.'

Dit spreekt voor zichzelf

Houdt Gij ons toch maar veilig, beschermend in Uw hand

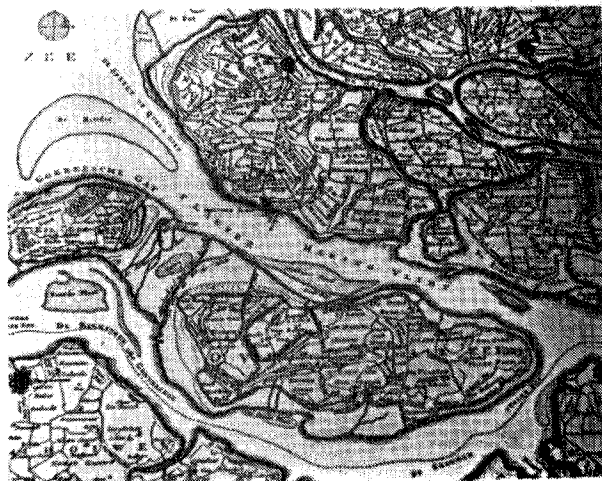
Mevrouw E.L. Kommers-Verschoore de la Houssaye is een zeer verdienstelijk deklamatrice en meerdere malen deklameerde zij op een herdenkingsconcert (1953-1978). Het was zeer de moeite waard deze aansprekende voordracht, met een prachtige muzikale omlijsting te beluisteren van de plaat die toen uitkwam, en die zij ons liet horen.

Het christelijk streekblad op Gereformeerde Grondslag voor de Zuid Hollandse en Zeeuwse eilanden schreef de tweede maal het volgende commentaar: De tweede uitvoering van de door Gerrit Zoon geschreven en gekomponeerde 'Delta Symphonie', j.l. zaterdag in de Herv. Kerk te Middelharnis, heeft bijna elfhonderd belangstellenden getrokken.

Wat we vorige maal over de uitvoering schreven was ook ditmaal weer van toepassing, alle medewerkers hebben zich uitermate ingespannen om een zo optimaal mogelijk resultaat te bereiken en opnieuw is ze dat gelukt.

De akoestiek van de Kerk in Middelharnis heette minder goed te zijn dan die van de Herv. Kerk van Oude Tonge, maar dat werd gekompenseerd door het

HERDENKINGSconcert 1953 * 1978

De voorkant van de plaat

'extra' dat alle betrokkenen in hun bijdrage legden. Het werd opnieuw een prachtige avond waarin niet de mens, maar alleen God de eer werd gegeven. De bijna elfhonderd toehoorders hebben daar in een massale slotzang mee ingestemd.

Nu de beide opvoeringen ten einde zijn, nu zovelen er getuigen van waren en nu bij het organiserend comité tal van dankbetuigingen berusten, nu mag onzerzijds een compliment aan allen die hebben meegewerkt niet uitblijven. Het heeft velen, ook aan wier woningen de dood tijdens de rampdagen niet is voorbijgegaan, goed gedaan om op deze wijze met het 'Hosanne in Excelsis' in te mogen stemmen.

Graag geven we thans de letterlijke tekst door van de deklamatie, zoals die werd gebracht door mevrouw Kommers-Verschoore de la Houssaye en die – in twee delen: 'ramp' en 'wederopbouw' – zo bijzonder aansloot op de intentie van de symphonie.

RAMP

Troost, troost mijn volk, dat zo geslagen werd,
Uw pijn en smart, Ik weet hoe zwaar het was te dragen
Ik ging met u door alle Ramspoed heen
Ik gaf u kracht en antwoord op uw vragen.

Het woeste water legt zich neer
Uw opstand en uw fel verweer
Heeft zich gestild
Gebalde vuisten ontspanden zich en 't hart
Verstond en gaf zich na veel strijd gewonnen.

't Verdrongen land weer terug te winnen
Uit de chaos die geworden was
Heeft ons beziel, en werkend aan 't herstel
Van huis en akker . . . stilde de pijn
En heelde diepe wonden.
Maar blijven rouwen om 't gemis dat blijft
En wat nooit t'rug te winnen is.

Nu wij weer opnieuw gedenken en stil zijn
ter gedachtenis aan hen, die uit de vloed niet keerden,
Maar gingen een onbegrepen weg,
Vragen wij: Troost ons . . . kom ons tegen,
Zo als Gij stormend aan kwam rukken en
Sprak uit 't donderend geweld;
Spreek nu tot ons in deze stilte,

Dwars door de straten van Middelharnis werd de bevolking afgevoerd

Dat al onze dagen zijn geteld.

Geef ons geloof en doe ons hopen
Dat komen zal een stralend, schone, nieuwe dag.
Waarop wij weer zien zullen, de kleine en de grote,
En 't antwoord horen op die dag.

WEDEROPBOUW

Het water dat ons overspoelde
Moest weer worden onze bondgenoot.
En 't land bracht voort mannen van namen
En met een wilskracht sterk en groot.

Wij bouwden samen toen de dijken,
Legden de dammen als drempels voor het water neer;
Zie de bogen der bruggen, zich buigen over 't water, Heer.
Want diep in het hart der zee verzonken,
Staan machtige pijlers en 't hevig bonken
Van 't water waaruit zij fier zich verheffen,
Is het weerkerend spel van afweren en treffen.

Maar rustig, hun armen wijd uitgebreid
Dragen zij, als op een sterke rug, de brug.
Groots rijzen, o Heere, al onze werken,
Machtig en hecht, als een veilige schuts.
Heer, kom en zie, keur onze werken,
Geef ons Uw zegen, dan zijn wij gerust.

Zo als de meeuwen krijgend keren,
Zo keren wij naar U terug,
En leggen dam en dijk en brug
Al onze grote werken bij U, o God,
Neem Gij ze aan.
Blijf ons bezielen en trek met ons verder,
Leer ons werkende loven Uw heerlijke Naam.

Want God, onze God, hoe groot zijn Uw werken,
Die Gij door ons hebt laten ontstaan.
Wij danken U voor al die zekerheden,
Voor al die veiligheid,
Rondom voor mens en land.

Maar Heer, hoor ons gebed,
En houdt Gij ons toch maar veilig . . . beschermend in Uw hand.

Na de fraaie opname beluisterd te hebben, praatten we nog een poosje na.
Niet te lang overigens, want er stond nog meer op onze agenda.

We namen dan ook node afscheid van onze gastvrije gastvrouw om onze weg
te vervolgen in dit ex-Rampgebied, met de klanken van het herdenkingskon-
cert nog in onze oren.

'Houdt Gij ons beschermend in Uw hand!' . . .

SERIE XV

C.A. van Loon in Oude Tonge

C.A. van Loon

Gij doet de mensen wederkeren tot verbrijzeling

Traag ploffen kluiten aarde dof en moeizaam op elkaar. Sommige, die geen houvast meer vinden op 't groezelgrauwe bergje dat langzaam groeit, rollen domweg naar omlaag, om met een stille zucht in het gore water daar beneden te verdrinken.

Hoog boven de strak-blauwe koepel van Flakkee staat een jubelend voorjaarszonnetje warm te glanzen en een met stofgoud bespoten spreekwoord hipt verwonderd door 't steeds kleiner wordende plekje al weer groenend gras.

Maar de zon brengt geen lente in dit land. En 't felle licht maakt de droefgeestige eenzaamheid van dit armetierig stukje grond slechts schrijnender. Want rondom de dijk is de troosteloze verlatenheid van het verdronken land. Wrakhout schuift kreunend op wrakhout. Heel in de verte verdwijnen de groteske silhouetten van de verminkte boerderijen in de voorjaarsnevel . . .

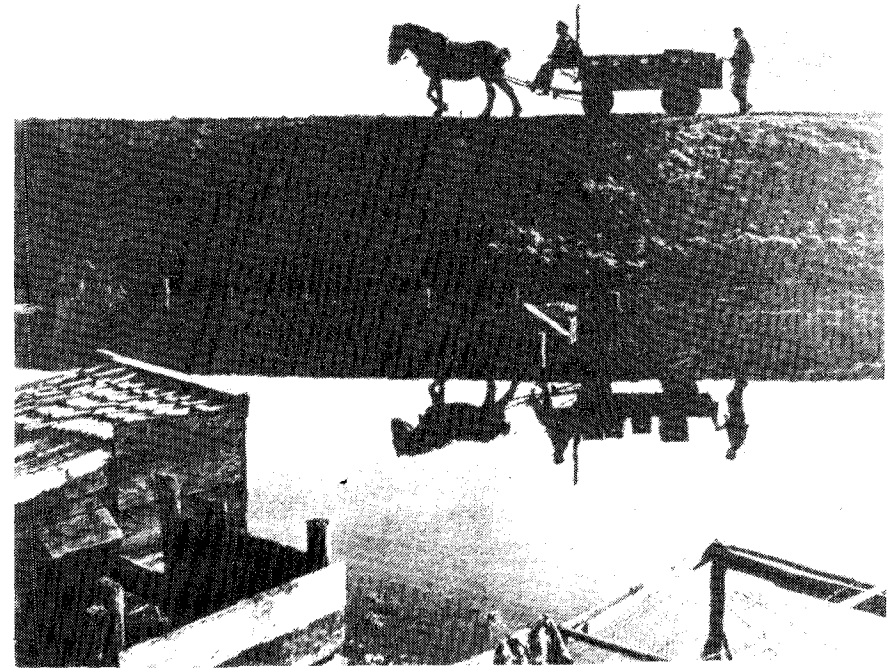
Er wordt gegraven aan de dijk, maar 't is niet het ieder jaar terugkerende jubelende lied van de arbeid op vruchtbare akkers. Er zijn immers geen boeren meer om met trotse stappen rechte voren te trekken in de vette klei. En de goed doorvoede paardenlijven, die elke nieuwe lente stonden te glanzen in de zon, werden als lugubere kadavers naar de destruktiebedrijven afgevoerd.

Er wordt gegraven aan de dijk: een diepe kuil op het enige plekje grond, vór in de omtrek, dat droog bleef, omdat de sterke nieuwe sluisen het gelukkig hebben gehouden. Eén massagraf wordt er gegraven voor al die honderden, die in die ene verschrikkelijke nacht op hetzelfde uur de dood vonden in dezelfde golf.

Vier weken zijn voorbijgegaan sinds die verschrikkelijke Rampnacht. Bijna dag en nacht hebben speciale uitgeruste ploegen koortsachtig gezocht om de lichamen te bergen van al die ongelukkigen die binnen weinig minuten verdronken, of kort daarna door uitputting het leven lieten.

Velen werden door de éérste verschrikkelijkste watermassa's verrast. Ze werden bedolven onder het puin van hun instortende huizen, waarboven het kolkende water zich sloot, zodat zelfs de plaats waar die huizen stonden, niet meer te vinden is.

Anderen klampten zich in hun wanhoop vast aan een balk of een paar bossen stro. Of ze hadden kans gezien om de pannen van hun dak te gooien, zodat hun zolder een vlot werd. Maar de strijd tegen de losgeslagen elementen was

Op een platte boerenwagen werden de doden naar hun 'laatste' rustplaats vervoerd

Naar het graf in de dijk . . .

immers te ongelijk. De balk werd hun uit de krampachtig geklauwde vingers geslagen, het stro sloeg door 't geweld van de golven uit elkaar, en het vlot versplinterde.

Er wordt gegraven aan de dijk. Zwijgend doen sombere mannen hun droeve plicht. Meer dan honderdvijfentwintig mensen, door het water overweldigd, hebben daar, op dat vergeten stukje dijk bij Oude Tonge, hun laatste rustplaats gevonden. Maar steeds wordt er verder gegraven. Steeds groter wordt die lugubere kuil des doods. Elke nieuwe dag worden er immers opnieuw doden geborgen door de rusteloos zoekende ploegen, die er in bootjes op uittrekken om de eindeloos schrijnende polders centimeter na centimeter af te zoeken.

Hartverscheurend is hun werk en zelfs de sterkste kerels zijn er niet tegen opgewassen. Tóch geven ze het niet op. Het móet immers?

Het moet niet slechts omdat het, als 't lang gaat duren, levensgevaar voor allen die achterbleven met zich brengt. Maar bovenal omdat ze 't tot hun plicht achten, een zware plicht, uit menslievendheid geboren en een plicht uit piëteit tegenover de doden en hun nabestaanden.

In 't verdronken land van Oude Tonge varen de platboomde bootjes door het overspoelde land.

Ze speuren links, ze turen rechts, die onverschrokken mannen. Zwijgend staren ze onder het varen naar omlaag. Dan opeens wordt er fluisterend een kommando gegeven.

'Halt . . . wat is dat?'

'Wat bedoel je?'

'Kijk dan . . . daar drijft iets.'

'Ik zie het . . .'

Voorzichtig gaan ze terug, uiterst voorzichtig, omdat anders het water, dat na die verschrikkelijke eerste dagen langzaam tot rust is gekomen, weer troebel zou worden, zodat ze er niet meer doorheen kunnen kijken.

'Nee, 't is een koolstronk.'

Een zucht van verlichting wordt er geslaakt, want hoewel het hun doel is alle doden te bergen, geeft het vinden van iedere drenkeling toch telkens opnieuw een felle schok. Het bootje dobert verder. Wéér wordt er gestopt en nog eens.

Dan opeens: 'Stop . . . een lichaam. Daar . . . opzij, bij die paal' . . .

'Voorzichtig' . . .

Tot het uiterste zijn ze nu gespannen. Behoedzaam tasten drie paar, met rubber handschoenen beschermde handen in het grauw-grijze water.

'Denk er om, puntdraad!'

Dubbel voorzichtig gaan ze nu te werk, want ze weten, dat het water in de

Kist na kist werd aangebracht

Van Loon (midden-achter) kijkt toe

omgeving doordrenkt is van een dodelijk gif: Eén prik door hun handschoen kan fataal zijn.

't Is een man.'

'Jong?'

'Nee, een oude man.'

Iedere maal dezelfde vragen.

Maar het moet immers, het moet . . . ! Alleen dat gevoel, dat 't hun plicht is, houdt hen staande. Anders waren ze er stellig niet meer op uitgetrokken, nadat ze dat wasbleke, blonde ventje hadden gevonden, een kind, bijna een baby nog, het duimpje in de mond en een glimlach om de lippen. 't Laatste lachje, vol vertrouwen, voor een wanhopige moeder, die kort daarop gered werd, met ontvlesde vingers, vastgeklampt aan een plank, beroofd van ál haar kinderen? . . .

Of ze hadden hun weerstand verloren toen ze, vér uit elkaar, dat hele gezin vonden, het kind en de man en de vrouw, stuk voor stuk met een kussen als reddingsboei op de rug gebonden.

Hoelang hebben die ouders hun kinderen bij elkaar kunnen houden, voordat de dood hen scheidde? Hoeveel wanhopige minuten hebben ze getracht aan de dodelijke greep van de losgebroken watermassa's te ontkomen? Niemand zal 't ooit weten, want niemand heeft hun doodstrijd gezien.

Mogelijk hadden ze, ondanks alles, nog een klein kansje gehad wanneer de kussens op hun borst gebonden waren geweest. Nu drukten deze hun hoofden juist onder water.

Er wordt gegraven aan de dijk. En dicht daarbij staan in een garage de lege doodkisten, tot de zolder opgetast, te wachten op hun droeve last, die nog ergens verborgen ligt, onder 't puin. Of in het zilte water, aan het oog onttrokken door het metershoog opgezweepte wrakhout.

In diezelfde garage worden de lichamen aangevoerd, soms drie of vier, soms tien of twaalf, of zelfs meer per dag. Daar is de dokter bijna de hele dag aan het werk, daar zijn ook drie juist afgestudeerde jonge artsen aanwezig om sektie te verrichten.

Daar worden de lichamen afgelegd en daar tracht men hen te identificeren. Dat is soms moeilijk, omdat velen, die in hun slaap verrast werden, half of geheel ontkleed gevonden werden. Kunnen ze niet onmiddellijk worden herkend, dan wordt het signalement verspreid naar dorpen in de omgeving, want velen werden immers kilometers ver door het woedend geweld van het water meegesleurd?

In het uiterste geval kan de vingerafdruk van de rechterhand nog uitkomst brengen, want de vingerafdrukken van alle Nederlanders, die tijdens de oorlog het gehate persoonsbewijs nodig hadden, zijn nu nog in Den Haag aanwezig.

Een diaken (Van Loon) treedt naar voren . . .

Eénmaal per dag – en soms, wanneer er velen tegelijk zijn herkend zelfs wel eens tweemaal – rijdt er een platte boerenwagen voor de deur van de garage. Dan zeggen de mensen, die nog zijn blijven wonen in het bijna uitgestorven dorp: 'Ze hebben er weer gevonden . . .'

Dan vallen de gesprekken stil en dan wordt even het hoofd ontbloot. 'Wie zijn het?'

Namen worden gefluisterd en dan schudden ze even meewarig hun hoofd. Ze kenden elkander immers allemaal in dit dorp, dat drieduizend zielen telde, waarvan thans meer dan tien procent het leven heeft gelaten . . .

Langzaam zet de droeve stoet zich in beweging. Een gewoon werkpaard staat er voor de kar gespannen met een grof boerentuig, en het is niet bedekt door een rouwfloers. En over de kisten wordt geen lang afhangend kleed uitgespreid, want die zijn er immers niet meer in Oude Tonge, omdat ook de

Gij overstroomt hen, zij zijn gelijk een slaap

kerkhoven overspoeld zijn. Hobbelen door een diep karrespoor in de vette klei van 't kleine stukje dijk – het enige dat droog bleef – sjokt het paard de doden naar het massagraf. 't Paard ként de weg . . .

Hoofden worden ontbloot, petten geklemd in de vereelde handen. Ze weten het nu immers beter dan anders: Er is maar één schrede tussen leven en dood. Ze hebben die allen gekend en één dag voor de Ramp hebben velen nog met elkaar gesproken, met elkander geschertst. Nu zijn sommigen plotseling weggerukt door dezelfde vloedgolf, waartegen zijzelf in die Rampnacht urenlang hebben geworsteld.

Memento mori . . .

Een diaken treedt naar voren. Een eenvoudige man als de anderen, en evenals zij in werkkleren. Er is immers geen predikant in het dorp, en geen ouderling. Hij is de enige van de gehele kerkeraad die nog hier is.

Hij leest de 90ste Psalm:

' . . . Leer ons alzó onze dagen tellen,
dat wij een wijs hart bekomen . . . '

Dieper buigen ze 't gebogen hoofd, de vingers klampen zich krampachtiger om de petrand. Bijna kreunend klinkt de bede: . . . 'Ontferm U over Uw knechten . . . '

Enkele ogenblikken staan ze nog stil in de kuil, dan klimmen ze als verdoofd naar boven, lopen langzaam de weg terug over de dijk.

Schokkend volgt de wagen.

Er wordt gegraven aan de dijk. Dag na dag, week na week. Dof vallen de trage kluiten op elkander. Groter en groter wordt het massagraf. En steeds ondragelijker wordt het leed van diegenen die achterbleven en die nu pas, nu de verdoving van die allereerste verschrikking verdwijnt, beginnen te beseffen, wat ze verloren hebben.

Heere, ontferm U over hen. En leer ook hen hun dagen tellen, dat zij een wijs hart bekomen. Want tussen het leven en de dood staat slechts één vloedgolf.

Het is zondagmorgen, omstreeks vier uur.

De heer Van Loon is zich haastig aan het aankleden.

Wel een rare tijd, zo vroeg op een zondagmorgen. Maar iemand heeft hem gewekt, hij moet zo snel mogelijk naar het dorp komen, omdat de eerste voorzitter afwezig is en vervangen moet worden door de tweede voorzitter van de polder, en dat is hij, meneer Van Loon.

Hij was ook degene die in het vorige hoofdstuk werd aangeduid als een diaken; een eenvoudige man, die desondanks later alle begrafenissen leidde. Van Loon liep haastig naar het dorp en onderweg kwam hij al mensen tegen. Dus het was toch waar.

De mensen waren uit de polder gegaan, want die liep vol met water, en nu gingen zij naar de polderkamer. De polderkamer is een gedeelte van de polder dat hoger ligt dan het andere.

In het dorp aangekomen liep Van Loon wat rond. Na even met de burge-meester te hebben gesproken zag hij dat er verder niets te doen viel. Hij ging toen maar naar zijn moeder, om haar te waarschuwen, dat zij wat spullen naar boven moest meenemen en daar moest blijven.

De heer Van Loon ging daarna snel naar huis. Thuisgekomen duurde het niet lang meer of de polder, waar het dorp in lag, stroomde vol met water. Zo snel als hij kon, ging hij zijn burens wakken. Terwijl zijn vrouw de kinderen aankleedde en wat eten en spullen naar boven sjouwde.

Van Loon zelf ging om de vijf minuten kijken of het water al in de richting van hun huis kwam.

De heer Van Loon: 'Ik keek, en wachtte, maar er kwam niets. Ik zag nergens water komen. Totdat ik plotseling met mijn benen in water stond van een halve meter hoog. Zo snel als ik kon, probeerde ik mijn auto te verzetten, naar de dijk, maar dat ging al niet meer. Ook heb ik nog wat vee losgemaakt, maar niet veel, want het water kwam telkens hoger. Ik snelde toen naar binnen, maar de stroom was in die korte tijd al zo sterk geworden dat het met worstelen nog maar net ging.'

Van Loon vond dat er in die dagen een 'gesloten' sfeer was. Hij vertelde dat de schuur voor het huis de meeste klappen opving en daardoor ook de storm. Zijn huis miste de deuren en ramen, maar verdere beschadiging was er eigenlijk niet. Juist doordat Van Loon, zijn vrouw en kinderen wisten dat de

schuur de meeste klappen had opgevangen, waren ze niet zo onrustig meer.

‘Het was typisch,’ vervolgt de heer Van Loon zijn relaas, ‘maar op die maandagmorgen hoorden we een paard hinniken. En het leek wel of het ook nog in ons huis was. We boorden toen een gaatje in de zolder en zagen dat één van de paarden in onze keuken stond. De keuken lag namelijk iets hoger, er waren daar ook een paar trapjes, zodoende kon het paard de neus boven water houden en het heeft het dan ook overleefd. De rest van het vee was allemaal verdronken. Het paard werd er na vijf dagen, dus op vrijdag, pas weggehaald. Het dier is hersteld, maar een jaar later is het gestorven, niet door het water, maar aan koliek.

’s Maandagsmiddags kwam er een vliegtuig over en gooide een rubberboot uit. Een paar jongens, die op de dijk stonden, grepen de boot en zij hebben ons gered. Intussen was er ook een boot van de Marine gekomen, want de dijk bleek op twee plaatsen gebroken te zijn, en via de Marine kwamen we terecht in een huis op het vaste, droge land en daar brachten we de nacht door.

De volgende morgen heb ik mijn vrouw en kinderen naar de Haarlemmermeer gebracht. En wat mij toen bijzonder aangesproken heeft tijdens die reis, was het enorme meeleven van iedereen die je tegenkwam. We gingen over Dintelsas en daar vandaan met bussen naar ’s Hertogenbosch, daar was een opvangcentrum. Wij zijn toen met de trein naar Utrecht gereden en daar bleef mijn schoonmoeder met haar dochter, en wij werden daar toen weggehaald door een kennis van mijn zwager.

Maar juist tijdens die reis, dat geweldige meeleven van al die mensen: in de bussen hoefden we b.v. niks te betalen en in de trein hoefden we ook niks te betalen. Iedereen was gewoon geweldig in de weer voor je en dat trof je wel bijzonder.

Er was verder van alles te doen en ook de tijd van begrafenissen brak aan. Onze dominee was met zijn gezin vertrokken en zodoende hadden we de dominee uit Ooltgensplaat. Ook kwam er op een zondag een legerpredikant, per helikopter, die de begrafenissen leidde.

Ik leidde mijn eerste begrafenis op 26 februari. Ik las toen een stukje voor uit Psalm 90: “Gij overstroomt hen, zij zijn gelijk een slaap; in de morgenstond zijn zij gelijk het gras, dat verandert . . .” Op de andere begrafenissen las ik stukjes uit Habakuk, Openbaring en Jesaja.

Tijdens de begrafenissen was er ook een man, die niet naar de kerk ging, maar wel het gezelschap bezocht en die sprak ook nog enkele woorden. Later kwam onze eigen dominee weer terug en hij regelde dat verder.’

De heer Van Loon vond het moeilijkste punt dat je die tijd geen contact

meer kon krijgen met de buitenwereld. Later kwamen er mobilifoons en met behulp daarvan kon men dan ’s avonds praten, en dat werd via de radio uitgezonden.

Zo had Van Loon eigenlijk ook de dominee teruggeroepen. En spoedig daarna was de dominee weer present.

‘Soms was het erg moeilijk,’ gaat Van Loon verder, ‘om zo’n begrafenis te leiden. Je went er wel aan, maar als er acht tot tien mensen gelijk begraven worden, waarvan je de meeste goed gekend hebt, dan is het heel moeilijk, om daar weer overheen te komen.

De begrafenissen waren altijd ’s middags. Er waren soms wat familieleden en belangstellenden, maar het dorp was grotendeels geëvacueerd, dikwijls waren er geen personen aanwezig. Ja, wekenlang hebben we die begrafenissen gehad. Voordat ze al die driehonderd mensen gevonden hadden!

Het oude gedeelte van Oude Tonge en de westkant waren volledig verdwenen. Er was een bebouwde dijk, waar de achtergebleven mensen gingen wonen, of bij de haven, die ook gespaard was gebleven.

De gestorvenen werden begraven aan de Grasdijk. Aangezien het kerkhof onder water lag en er op die Grasdijk geen auto’s en wagens reden, vonden wij dat een goede oplossing. Later wilden ze deze begraven personen ieder naar een eigen kerkhof overplaatsen, maar gelukkig is dat niet gebeurd.

Ik verbleef in die tijd bij een neef. Daar ging het er zeer primitief aan toe, want hij woonde in een oud huisje met een bedstee, waar hij met z’n vrouw in sloop. In een bed lag een nicht en de rest lag op de grond; dit allemaal in één vertrek. En dat vond je toen heel gewoon.’

‘Later,’ zo vertelt Van Loon ter afsluiting van dit verhaal, ‘bij het herstel van de kerk, was er een oecumenische werkgroep uit alle landen van Europa en een gedeelte uit Amerika. Die hebben tijdens hun vakantie in Holland eigenlijk de kerk voor een groot deel opgeknapt en dat was een bijzonder staaltje van meeleven.

Als ik zo eens aan de hele Ramp terugdenk, dan moet ik zeggen dat er niets gebeurt zonder Gods wil. Aan de andere kant heb ik pas ergens in een boek gelezen, dat ook de duivel hierin een grote rol kan spelen, en dan zet je soms toch ook wel weer eens vraagtekens.’

We knikken eens. We hebben allang begrepen dat het niet zo makkelijk is om overal een pasklaar antwoord op te geven . . .

Bronvermelding (citaten, enz.)

- * Een groot aantal persoonlijke interviews met betrokkenen
  - * *Storm over Nederland* – Go Verburg
  - * *Gekwelde Grond* – Stichting Nieuw Schouwen-Duiveland
  - * *Gebroken dijken* – J.M. Boomsma
  - * *De Ramp* – Nationale uitgave
  - * *Televizier* (3-2-1968) – Gui Fortgens/Harry Pot
  - * *Het Hollandsch Diep* – Extra uitgave
  - * *De Spiegel* (14-2-1953 / 21-2-1953 / 28-2-1953 / 7-3-1953 / 14-3-1953 / 21-3-1953) – auteursnamen: Joh. G.C. Kooiman – Adri M. Sloff – Jo Bokma – Wim Dussej – Van C.
- Met veel dank voor het gebruikmaken er van.

Overal waar ik keek was water

Herinneringen aan de watersnoodramp
van 1 februari 1953

Maartje Stuit - Deurloo

De naderende ramp

Het was eind januari 1953. Een stevige wind uit het zuidwesten had het oceaانwater langs het zuiden van Engeland in onze richting geblazen, waardoor het water zich ophoopte bij het Nauw van Calais. Tegelijkertijd woedde er ten noorden van Schotland een van de zwaarste orkanen uit de Britse geschiedenis. Daarna volgde deze stormdepressie een koers die voor ons noodlottig zou blijken te zijn. De wind draaide naar noordnoordwest en de watermassa, opgehoopt door de orkaan, werd ongehinderd naar onze kust geblazen. Ook de normale waterbeweging, die langs de oostkust van Engeland naar beneden gaat, werkte hieraan mee. Het water van de Noordzee werd opgestuwd in zuidelijke richting en kon niet weg door het Nauw van Calais. Tot overmaat van ramp was het ook nog eens springtij. Het was een rampzalige samenloop van omstandigheden.

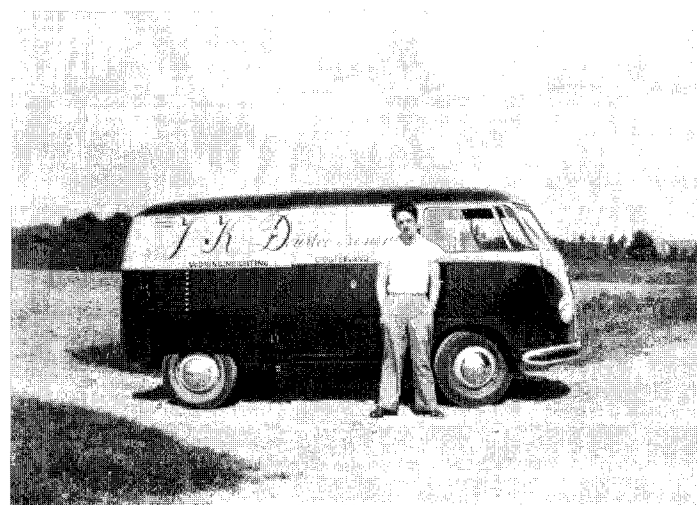
In onze contreien hoopte het water zich op in de zeearmen. Het kon bij eb niet terug naar zee. De laagwaterstand bleef hierdoor veel hoger dan normaal. In de zaterdagnacht van 31 januari, toen de vloed daar nog eens overheen kwam en de storm in kracht toenam, bereikte het water ongekende hoogten: Zierikzee 4.32, Bruinisse 4.50, Brouwershaven 4.25 en Vlissingen 4.55 meter boven N.A.P.

Dat was fataal voor de slecht onderhouden dijken. De bevolking was nauwelijks gealarmeerd. Er was wel gewaarschuwd voor 'gevaarlijk hoog water', maar niemand dacht aan een overstroming. Bovendien had lang niet iedereen een radio.

Adrie: "Zoals elke zaterdagmorgen bracht ik op 31 januari 1953 de bestellingen rond over het eiland. Ik werkte bij mijn vader in de zaak. Behalve meubels, tapijten, gordijnen en dergelijke, verkochten we ook herenkleding en naaimachines. Het moet een uur of elf geweest zijn toen ik met de bestelwagen over de zeedijk bij de Schelphoek terug naar huis reed. Het viel me op dat het water hoog tegen de dijk aan stond alsof het vloed was, maar het behoorde op dat moment laag te zijn."

Anton: "Mijn broertje was jarig. Het zal zijn negende verjaardag zijn geweest, want zelf was ik twaalf. Samen met mijn moeder had ik een dag tevoren een cadeautje voor hem uitgezocht in de speelgoedwinkel op het dorp. Dat je naar een speelgoedzaak ging en daar iets kocht, was heel bijzonder want je kreeg in die tijd maar heel sporadisch een cadeautje. Meestal waren dat zelfgemaakte dingen, een houten karretje of zo. Het was slecht weer, maar verder is mij niets opgevallen. 's Nachts heb ik slecht geslapen omdat het verschrikkelijk waaide. Boven mijn hoofd rommelden de dakpannen met veel herrie naar beneden."

Cor: "De dag voor de ramp was mijn negende verjaardag. Ik kreeg een bouwdoos met echte steentjes die ik moest lijmen. Daar was ik verschrikkelijk blij mee. 's Middags ging ik er samen met mijn broertjes nog raampjes en deurtjes bij kopen van geld dat ik nog gekregen had. We moesten tegen de wind optornen want het stormde vreselijk. 's Avonds hebben we aan de eettafel in de achterkamer een huisje gebouwd. Achter de schuifdeuren, in de voorkamer, zaten mijn vader en moeder met visite. Toen ik naar bed moest, wilde ik mijn speelgoed mee naar boven nemen

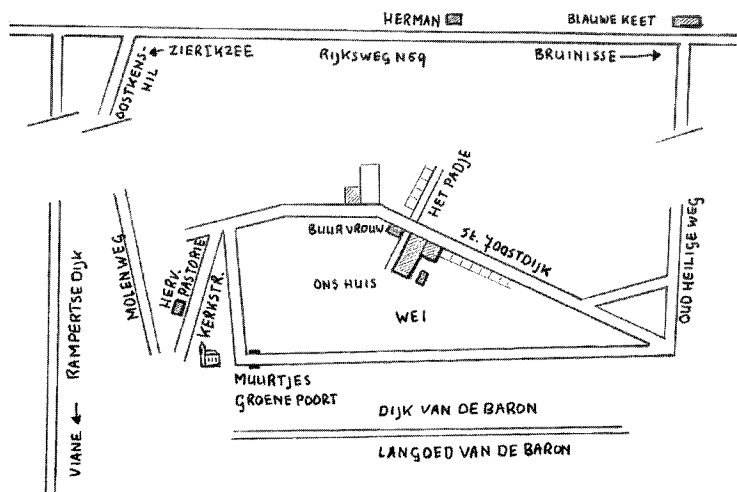

"Zoals elke zaterdagmorgen bracht ik op 31 januari 1953 de bestellingen rond over het eiland."

maar mijn vader zei: 'Nêê, nêê, op de schoorsteen zette, anders kû je nie slaepel!' Toen heb ik het op de schoorsteenmantel gezet. Dat is het laatste wat ik ervan zag."

Rijntje: "Ik kan me ons huis nog goed voor de geest halen: de winkel, met daarnaast de keuken, de achterkamer, de voorkamer met het dressoir, de achterplaats met de buitenwc en het schuine dak van de keuken, dat zo laag was aan één kant dat opa er altijd zijn wandelstok aanhing als hij op bezoek kwam. Boven de winkel was de slaapverdieping met in het midden het grote trapgat waardoor je in de winkel kon kijken."

Riekje: "Het was de hele dag al winderig geweest. Pas om een uur of acht 's avonds begon het hevig te stormen. Ik

Ons huis en de omgeving op Oosterland.

was nog even met mijn vriend weg geweest tot een uur of negen. Hoewel ik al achttien was, moest ik altijd op tijd thuis zijn, zodat mijn vader en moeder nog een poosje weg konden terwijl ik op de kleintjes paste. Toen we dicht bij huis kwamen konden we haast niet meer tegen de wind in komen. We werden gewoon teruggeblazen. Ik zag dat de dakkapel was opengewaaid en ging direct naar boven om hem te sluiten, maar ik kon het nauwelijks voor elkaar krijgen en het gordijntje waaide weg. 's Nachts wakkerde de storm steeds verder aan."

Adrie: "s Avonds hadden we een uitvoering van de muziekvereniging en ik hielp mee met het aanvoeren van de drank. Toen ik na afloop de lege kratten in de auto zette, ging de wind zo verschrikkelijk tekeer dat de deuren open en dicht vlogen. Alles kraakte en piepte. Een van de lantarens zwiep-

te zo gevaarlijk heen en weer, dat ik bang was dat ik hem op mijn hoofd zou krijgen. Mijn verloofde, die juist afscheid van me had genomen, kwam terug.

'Zo kan ik niet naar huis Adrie,' zei ze, 'ik word met fiets en al terug geblazen!'

'Wacht maar even tot ik klaar ben, dan breng ik je met fiets en al thuis,' zei ik, 'ik moet toch de lege kratten nog naar je vader terugbrengen.'

Nadat ik haar thuis had gebracht en de lege kratten in de schuur van hun café-restaurant De Blauwe Keet had gezet, reed ik om een uur of één naar huis. Het was een lange werkdag geweest en ik wilde naar bed.

Toen ik thuis kwam, zat mijn hondje Jippie aan één stuk door te blaffen. Ik probeerde hem gerust te stellen, maar ik kreeg hem niet stil. Hoewel mijn vader het af zou keuren, besloot ik hem mee naar boven te nemen in de veronderstelling dat het beestje dan wel kalmeren zou, maar ook daar bleef hij zachtjes blaffen. Ik deed geen oog dicht. De wind gierde om het huis en rukte aan de dakpannen boven mijn hoofd.

Het moet een uur of vier geweest zijn, toen ik opschrok van vreemde stemmen buiten. Ik stond op en liep naar het raam. Er sprongen mensen uit een vrachtwagen die tegen elkaar schreeuwden dat er bij Sirjansland water over de dijk kwam. Dat is mis, dacht ik. Ik deed mijn jas aan, nam Jippie onder mijn arm en ging naar buiten.

Ik was vrijwilliger bij de brandweer. Omdat auto's bij ons op het dorp nog een zeldzaamheid waren en wij een bestelwagen hadden, was ik niet alleen spuitgast maar ook chauffeur van de manschappen. Ook hadden we thuis een van de weinige telefoons op het dorp. Vlug belde ik de commandant, die zei: 'Er is een telefoontje gekomen van een boer uit Viane met het dringende verzoek om zijn vee, dat

op stal staat, los te komen maken. Het water komt bij hem over de dijk en hij kan het alleen niet aan. Zijn boerderij ligt op een laaggelegen stuk grond, vlak bij het oude stoomgemaal en het haventje.'

Zodra de manschappen opgetrommeld waren, reden we via De Blauwe Keet door de Vierbannepolder naar Viane.

Gerard Velders, ingenieur bij de Heidemaatschappij, stapte ook in want hij wilde apparatuur in veiligheid brengen die ergens in de polder stond. We reden door de donkere polder. De wind rukte aan mijn stuur. Ik moest mijn best doen om de wagen op de weg te houden. In de sloten stond het water gelijk met de weg. Ik dacht aan de mannen die achterin zaten. De deur van de dichte bestelwagen kon alleen van buitenaf geopend worden. Als er iets gebeurde, zaten ze als ratten in de val.

Toen we bij de boerderij op Viane kwamen, zagen we al van verre dat het mis was. De boer kwam ons in paniek tegemoet.

't Is al te laat! Al mijn beesten verzuipen. We kunnen er niet meer bij om ze los te maken. Het zou zelfmoord zijn!' riep de boer.

Hij had gelijk: de mesthoop was al gaan drijven en versperde de weg naar de staldeuren.

'Verderop is het huis van de familie Boliijn ingestort. Ze zijn allemaal verdronken,' riep hij.

We kenden die familie, want we waren bevriend met hun zoon. Dat was het eerste bericht van verdrinking dat we hoorden, maar tijd om er lang bij stil te staan hadden we niet want er kwam een berg water aanzetten uit de richting van de zeedijk. Alles ging drijven: paaltjes met prikkeldraad, konijnenhokken, strobalen en allerlei andere losse rommel. 'We moeten maken dat we hier weggkomen,' riep de korpschef.

'We moeten de mensen op Oosterland gaan waarschuwen,' riep een ander.

Ze vlogen de auto in. Terwijl ik de wagen startte, sloot de korpschef de achterdeur en kwam naast me zitten. Ik wilde de weg blijven volgen, maar er stond intussen twintig centimeter water, dat kolkend en schuimend over de weg golfde. Het leek wel of je op zee zat. En het water schoof een berg met rommel voor zich uit, niet normaal meer!

Omdat alle oriëntatiepunten onder water verdwenen waren, was ik ongerust dat ik naast de weg in een sloot terecht zou komen. We moesten achteruit terug, dat leek me het beste. Ik bedacht dat, als ik mijn stuur recht zou houden, ik automatisch in dezelfde richting achteruit zou rijden als ik gekomen was. Gelukkig lukte dat, zodat ik daarna de weg aan de voet van de Rampertsedijk kon inslaan. Die lag wat hoger en daar stond nog geen water. In geval van nood zouden we de dijk op kunnen vluchten. We kwamen langs een polderweggetje, waar het huis stond van Truus, een meisje dat orgel van me kreeg.

'Die moeten we gaan waarschuwen,' zei ik, 'want die mensen weten nog van niks.'

'Nee, dat is niet nodig' zei een van de brandweerlieden die ook voorin zat, 'ik heb de vader van Truus vannacht al op het dorp zien lopen.'

Pas veel later zou blijken dat hij dat verzon om snel terug op het dorp te zijn. Toen ik Truus jaren later tegen het lijf liep, vertelde ze dat ze in de bewuste nacht als enige van de familie beneden sliep. Ze was wakker geworden doordat het koude water tegen haar arm aan kwam, die uit bed hing. In een jol zijn ze even later één voor één naar de zeedijk gebracht. Maar dat wisten we toen nog niet. We zagen niets bewegen en dachten dat de familie al gevlucht was.

We reden verder naar een houten woning, waarin een groot

gezin woonde. Omdat de weg erheen lager lag dan de weg waarop we reden, moest ik de laatste honderd meter te voet afleggen. Alles was donker. Na veel geklop en gebons ging de deur open.

‘Maak dat je hier wegkomt,’ riep ik, ‘de dijken houden het niet meer, het water komt eraan!’

Omdat het nog heel vroeg in de ochtend was, wist de bewoner niet wat hij ervan denken moest en hij keek me ongeloofig aan. Waarschijnlijk dacht hij aan het feest van de muziekvereniging en zei: ‘Je hebt te veel gedronken zeker?’ ‘Het is ernst hoor,’ zei ik, ‘straks verdrinken jullie met z’n allen. Ik moet naar het dorp om andere mensen te gaan waarschuwen’.

Terwijl ik dat zei, kwam er een golf water die alle klompjes van de kinderen wegspoelde. Zo goed en zo kwaad als het ging rende ik terug naar de auto. We hadden geen tijd meer te verliezen. Ik draaide de auto de dijk af, het dorp in. Bij Oostkenshil stond er ook al water op de weg.

‘Dit kan nog geen water uit Viane zijn,’ zei ik.

‘Waarom niet?’ vroeg de korpschef.

‘Daar zit immers nog een flinke dijk tussen.’

‘Ja, daar heb je gelijk in.’

‘Ook de Oosterlandse zeedijk moet het begeven hebben,’ zei ik, ‘dat kan niet anders.’”

Riekje: “s Zondagsmorgens om een uur of vijf werden we wakker van het geluid van de torenklok. Ik liep naar buiten om te zien wat er aan de hand was. Het was donker en koud. Over de wei achter ons huis zag ik in de verte het water aan komen rollen. Zomaar een rolletje van dertig centimeter hoog dat steeds dichterbij kwam. Ook de sloten liepen vol. Binnen een kwartier stond de hele wei vol met water. Door het geluid van de bulderende storm heen hoor-

*"Binnen een kwartier stond de hele wei vol met water."
(links van het midden onze winkel).*

de ik flarden klokgelui en geklapper van luiken en deuren. Ik had het idee dat ik op een boot stond. In een mum van tijd stroomde alles vol.

In overleg met mijn moeder ging ik onze oude buurvrouw halen, die in een klein huisje woonde.

‘Je moet mee gaan naar ons, buurvrouw,’ zei ik.

‘Nêê,’ zei ze koppig, ‘ik wil ‘ier bluuve. Ik gae wè op taefel zitte as et waeter nog hôger komt, want ik gae nie van uus.’

‘Buurvrouw, je moet meekomen anders verdrink je.’

‘Dat doe ‘k nie, want dan krieg ik natte voeten.’

‘Dan zal ik laarzen voor je halen’ zei ik. Uit onze schuur haalde ik de leren laarzen van mijn oudste broer. Die waren niet waterdicht maar ik dacht: Als ik haar nou maar mee krijg. Ze deed ze aan en ging mee. Ik hielp haar met haar lange boerse rokken het trapje af naar het keukentje, waar intussen al bijna een halve meter water stond. Meteen lie-

pen de laarzen vol.

'Oh,' riep ze, 'die laezen bin lèk!'

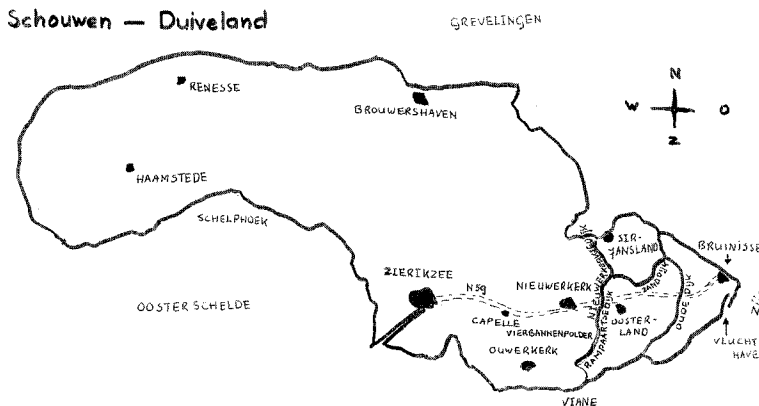
'Nou ben je toch al nat, dus ga nou maar mee,' zei ik en ik duwde uit alle macht tegen de buitendeur, waar het water tegenaan drukte.

Ze protesteerde niet meer en ik bracht haar naar de slaap-etage, waar mijn moeder met de kleintjes zat. Haar lange zwarte rokken waren nat aan de onderkant. We gaven haar droge sokken en warme sloffen en sloegen een deken om haar heen. Haar grijze hoofdje met het knotje stak er net bovenuit. Ze ging op het voeteneind van een van de bedden zitten. Veel gesproken werd er niet. Iedereen voegde zich naar de omstandigheden."

Adrie: "Ik denk dat het een uur of zes was, toen we terugkwamen op het dorp. Direct moesten er zandzakken naar de Zanddijk gebracht worden. Die dijk was op een bepaalde plaats onderbroken omdat er een weg doorheen gelegd was. Deze 'coupure' moest onmiddellijk dichtgemaakt worden, zodat er geen water doorheen zou stromen naar het dorp. In allerijl werden er mensen opgetrommeld om zandzakken te vullen. Iedereen die een schep vast kon houden, moest helpen. Ook van mij werd dat verwacht.

'Daar ga ik echt mijn tijd niet aan verspillen,' zei ik tegen de opperwachtmeester van politie die alles stond te regelen. 'Vanaf de andere kant, van Viane, komt er nog veel meer water aan. Iedereen kan beter maken dat hij thuiskomt!' Toen de mannen dat hoorden, wilden ze allemaal de auto in om mee terug naar het dorp te rijden. Wel vijftien mannen persten zich achterin. Toen er niemand meer bij kon, ging de rest alvast te voet in de richting van het dorp. Na een paar keer heen en weer rijden kwam ik ze al halverwege tegen. Eenmaal terug op het dorp dreven er ineens zware

Schouwen — Duiveland

poortdeuren over de weg. Het werd onmogelijk om verder te rijden. Ik zette de auto op het hoogste punt dat ik nog kon bereiken en probeerde de accu los te maken, zodat ik die nog voor verlichting zou kunnen gebruiken als het nodig was. En daar zag het wel naar uit, want er brandde geen enkele straatlantaarn meer. Helaas was het onbegonnen werk in het donker. Mijn enige gereedschap waren twee verkleumde handen en ik stond tot mijn knieën in het ijskoude water. Ik kon maar beter snel naar huis gaan. Bij garage Ista was de mestvaalt, die in die tijd als een open riool midden in het dorp lag, gaan drijven. Het was een grote bende. Het was nog aardedonker toen ik bij het Koninginneplein kwam. Daarnaast, wist ik, was een weiland dat een meter lager lag dan het plein. Houten steigerpalen waren losgeraakt en dreven op me af. Ik merkte het te laat en als een speer vloog er een tegen mijn knie. Een misselijk makende pijn schoot door me heen. Gelukkig kon ik mijn evenwicht bewaren, anders zou ik door de sterke stroom zeker in de lager gelegen wei terecht zijn gekomen. Het was

hier levensgevaarlijk. Mijn laarzen waren volgelopen en mijn lange jas hing loodzwaar aan mijn lichaam. Wat is die jas toch zwaar, dacht ik, terwijl ik voorzichtig mijn weg door het drijf hout zocht. Ik keek achterom en zag dat mijn hondje Jippie zich met zijn kaken had vastgeklemd aan een van de slippers van mijn jas. Ik was hem helemaal vergeten. Als hij losliet, zou hij met de stroom meedrijven en zou ik hem niet meer kunnen redden. Ik nam het rillende beestje onder mijn arm en waadde verder door het ijskoude water. Eindelijk kwam ik thuis. Ook hier stond het water al een halve meter hoog. Het was vermengd met troep van de mesthoop van de burens en met een laag drek uit de sloot die achter ons huis lag en die toentertijd door de hele straat als riool gebruikt werd. Toen ik langs de schuur liep, zag ik mijn fiets staan. Ik gooide hem op mijn schouder en liep naar de keukendeur om naar binnen te gaan. Omdat het water tegen de deur aan stond, moest ik veel kracht zetten om hem open te krijgen. Mijn ouders en de meeste van mijn broers en zusjes waren al op. Geschrokken keken ze naar de deur toen ik binnenkwam. Daar stond ik, met mijn fiets op mijn nek, een grote druipende jas aan en een natte hond onder mijn arm. Er stroomde een golf smerig water mee naar binnen.

‘Maar, maar, wat kriege me noe?’, riep mijn vader.

‘Kalm aan,’ zei ik, ‘er komt nog veel meer.’”

Herman: "Ik woonde op dat moment met mijn vrouw en onze baby van drie maanden bij mijn schoonouders in. Hun huis stond aan de Rijksweg, net buiten Oosterland. We woonden er tijdelijk, want onze eigen woning in Zierikzee zou binnen enkele dagen klaar zijn. Toen we op zondagmorgen wakker werden, stond alles blank. Het was buiten ontzettend stil en er stond geen

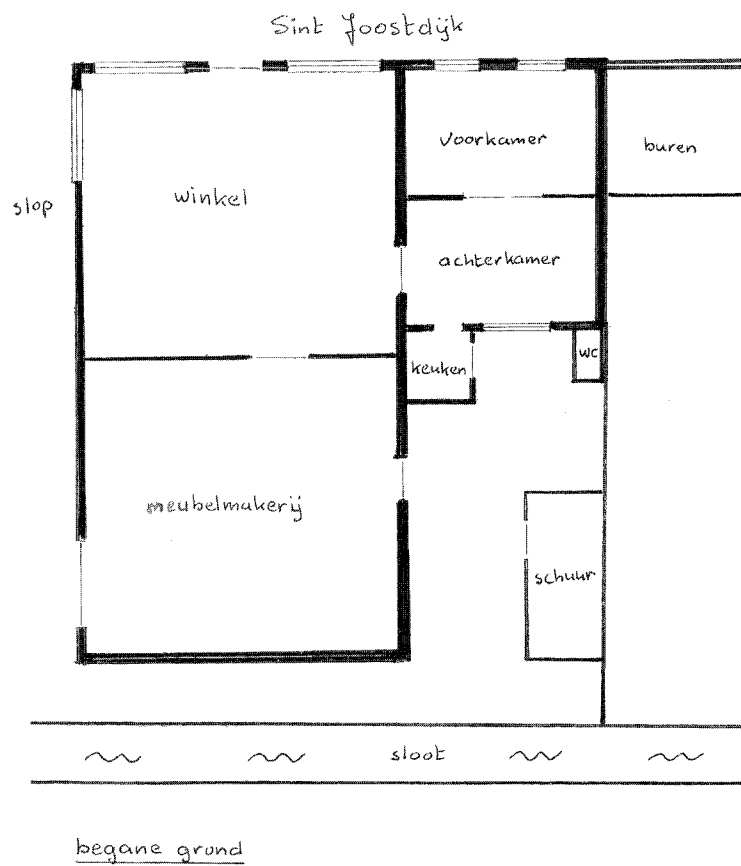
zuchtje wind. Ik denk dat we in het oog van een orkaan zaten, anders kan ik niet verklaren waarom het op dat moment zo stil was bij ons. We hebben met laarzen aan om de boerderij heen gelopen om allerlei zaken in veiligheid te brengen. Sommige dingen gingen naar de zolder, de auto en het gereedschap borgen we op in de schuur. De auto hebben we nog op veilingkisten gereden, zodat hij niet nat zou worden. Achteraf gezien was dat natuurlijk een lachertje, maar wij zagen op dat moment eigenlijk geen reden tot paniek. Er was natuurlijk wel een dijk doorgebroken bij Ouwerkerk, maar je verwachtte niet dat het water veel hoger zou komen."

Ingesloten

Rond zes uur op zondagmorgen was het vloed. Tegen die tijd waren op verschillende plaatsen de zeedijken al lang doorgebroken (Burghsluis, Brouwershaven, Ouwkerk, Oosterland, Sirjansland, Viane, Zierikzee). Op verschillende plaatsen was men overrompeld door een muur van water en had men geen schijn van kans gehad om te ontluchten. Anderen waren verrast tijdens hun slaap. Op andere plaatsen, zoals bij ons op het dorp, hadden velen op dat moment nog kunnen vluchten naar hoger gelegen delen. Ze waren in de veronderstelling dat het allemaal wel mee zou vallen en zochten hun heil liever op zolder. Tijdens de oorlog hadden de Duitsers immers ons eiland ook onder water gezet. Toen was het water wel hinderlijk, maar niet levensbedreigend geweest. Men ging ervan uit dat dat nu ook het geval zou zijn.

Mensen die de leiding hadden moeten nemen, wisten niet wat ze moesten doen. Er was geen plan ontwikkeld voor situaties als deze. Gelukkig waren er nog 'gewone' burgers die zich, vaak met gevaar voor eigen leven, inzetten om andere mensen te redden. Goede communicatiemiddelen ontbraken. Schouwen-Duiveland was afgesneden van de buitenwereld.

Adrie: "Toen ik eenmaal binnen was en de situatie duidelijk maakte, werden de kleintjes met grote spoed naar boven gestuurd. We moesten de winkelvoorraad redden. De grootste kinderen hielpen mee om zo veel mogelijk waardevolle spullen naar boven te brengen.

Gelukkig lag de winkelvloer zestig centimeter hoger dan de straat, zodat ons nog wat tijd werd gegund voordat alles onder water stond. Urenlang sjouwden we met meubels, kleding en rollen vloerbedekking. Later bleek dat van groot nut te zijn omdat al die spullen de verdiepingsvloer verzwaarden, waardoor onze veiligheid vergroot werd. De wollen dekens werden in de winkel hoog opgestapeld in rekken die tegen de muur aan stonden. Dat leek ons hoog genoeg."

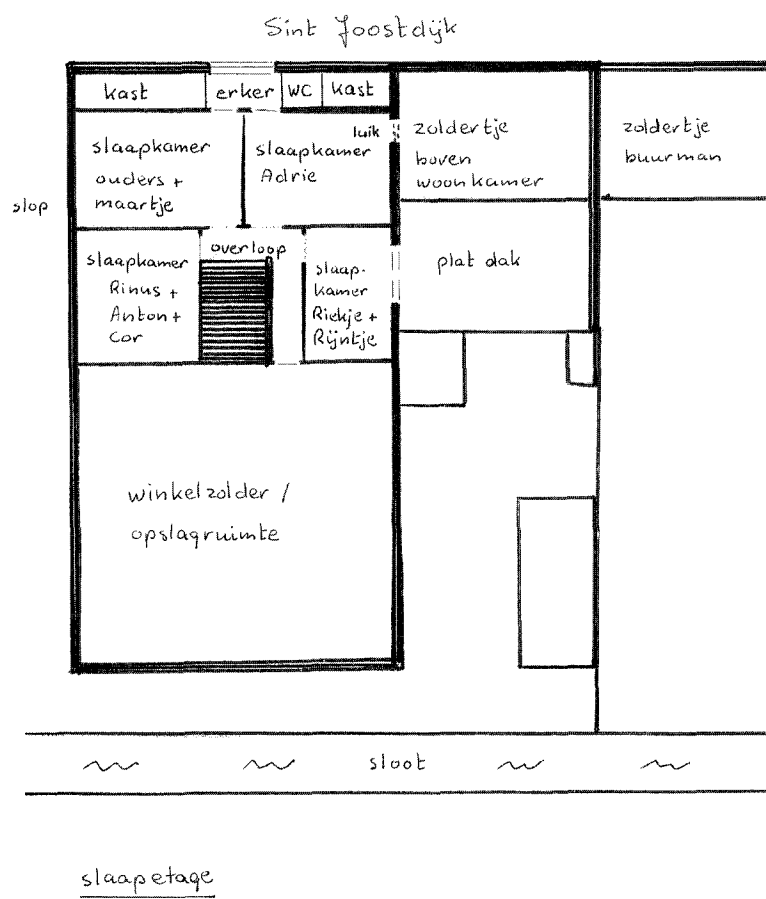
Anton: "We hebben beneden in de voorkamer de nog warme kachel op de tafel getild. Ook de trapnaaimachine en de klok werden erbij gezet. In de achterkamer werd het orgel op een tafel geplaatst. Met de inundatie tijdens de oorlog had het water ook niet hoger dan een meter boven de vloer gestaan en daarom dachten we dat ook nu alles boven die hoogte wel veilig zou zijn. Dat bleek niet zo te zijn, we moesten nóg meer zien te redden. Uit alle macht brachten we zo veel mogelijk spullen uit de winkel naar het achterste deel van de grote zolder. In het voorste gedeelte waren onze slaapkamers."

Rijntje: "De kleintjes (Cor, Maartje en ik) zaten op een slaapkamer. Af en toe keek ik door het trapgat naar beneden en zag dat er allemaal water in de winkel stond. Toch waren we rustig. Ik denk dat paniek opzettelijk vermeden werd bij de kleintjes. Er was altijd iemand bij ons en af en toe kwamen er ook anderen bij zitten om te praten of te bidden. Dat bidden om kracht en om redding heeft mijn ouders waarschijnlijk houvast gegeven, want natuurlijk waren ze ook angstig. Gek genoeg kwamen ze niet paniekerig over en achteraf heb ik daar veel respect voor."

Riekje: "Ik denk dat het een uur of zeven was toen ik mijn nieuwe fiets ging redden uit de schuur. Via de winkel, die nog droog stond, bracht ik hem naar boven.

'Toe, Riekje, we hebben helemaal niets te eten,' zei m'n moeder toen ik bovenkwam, 'ga jij eens kijken of je iets kunt vinden?'

Ik ging terug naar beneden om eten te zoeken. Ik liep door het ijskoude water en moest trapjes op en af, die je niet kon zien omdat ze onder water verdwenen waren. Daarom sprong ik zo veel mogelijk van stoel naar stoel, dat was min-

der koud. Omdat we thuis godsdienstig waren, zorgden we er altijd voor dat het eten 's zaterdags al klaarstond voor de zondag, zodat we het alleen nog maar hoefden te koken of op te warmen. Dat was een geluk. Het vlees was al gebraden, de pudding stond klaar en op de keukentafel stonden de aardappels al geschild in het water. Ik kan me niet herinneren of we ook groente hadden. Samen met het petroleumstel en de primus bracht ik alles naar boven. Uit de

kast in de voorkamer kon ik nog een schaal met eieren reddend, die op het water dreef. Ook vond ik een brood dat nog droog was. Later ben ik nog een keer teruggegaan om een fles drank te halen. Mijn vader, die door het water had gelopen om alles in veiligheid te brengen, wilde een borreltje tegen de kou. Daarna kroop hij onder de dekens om zich weer op te warmen."

Cor: "s Morgens heel vroeg, toen het nog donker was, zaten we met z'n allen op de grote slaapkamer aan de voorkant van het huis. Ik kreeg een glaasje van mijn vader, dat gevuld was met iets dat eruitzag als water. Ik nam het glaasje aan en dronk het in één keer leeg. Pas daarna voelde ik hoe het brandde in mijn mond en in mijn keel. Ik werd helemaal warm van binnen. Ik denk dat het een borreltje tegen de kou was en dat iedereen dat kreeg."

Adrie: "Toen het water zo hoog kwam dat er niets meer te redden viel, gingen we uitgeput naar boven. Nu merkten we pas hoeveel dorst we hadden. Helaas was er niet aan gedacht om iets te drinken mee naar boven te nemen. Het enige schone drinkwater dat we nog hadden, zat in de stortbak van de wc. Ik was door en door nat en besloot me eerst te gaan verkleeden. Gelukkig lagen al onze kleren op de slaapverdieping. Toen ik daarna wilde gaan kijken hoe ik het water uit de stortbak op zou kunnen vangen, bleek het niet meer nodig te zijn, want een van de kleintjes had de wc doorgetrokken.

Beneden hing er nog een boiler aan de muur. Dan moest ik die maar los zien te krijgen. Daarvoor moest ik tot mijn middel door het ijskoude water. Mijn adem stakte in mijn keel. Helaas was al het gereedschap intussen met werkbank en al onder het modderwater verdwenen. Ik heb nog gepro-

beerd om de boiler met mijn handen van de muur af te krijgen, maar dat lukte niet.

Nadat ik weer een beetje bekomen was van de kou, belde ik het postkantoor.

'Is er wel aan Goes en Middelburg doorgegeven dat we in de problemen zitten?' vroeg ik aan de postmeester.

'Ja, ja,' zei hij, 'ik heb ze net aan de lijn gehad, er komt hulp.'

Achteraf bleek dat niet te kloppen, er was niemand gewaarschuwd. Als hij dat gewoon had gezegd, had ik misschien zelf nog iets kunnen ondernemen. Het was vroeg op de zondagmorgen en de telefoon werkte nog. Later bleek dat men op maandagmiddag pas wist dat ons eiland onder water stond. Dat is een grote blunder geweest, want er hadden nog veel mensen gered kunnen worden."

Anton: "Dat de oude buurvrouw bij ons binnen kwam, was heel vreemd, want dat gebeurde nooit. Nu kon het niet anders, want ze zou beslist verdrongen zijn in haar kleine huisje. Maar die buurvrouw behoorde tot de arbeidersklasse en wij tot de middenstanders en dat standsverschil was in die tijd duidelijk merkbaar. Dat was ook te zien aan onze kleding. Zij droeg boerse kleding en wij burgerkleding. Ik was de enige van mijn klas die schoenen droeg. We mochten ook niet zomaar met iedereen spelen, maar dat had misschien ook wel met het geloof te maken. Mijn schoolkameraadjes speelden allemaal in een overaljetje. Dat was toen net zo gewoon als de spijkerbroek van tegenwoordig. Wij mochten dat niet. 'Ons soort mensen doet dat niet,' zeiden m'n ouders dan."

Riekje: "Regelmatig keken we door het raam van de erker aan de voorkant van het huis. Er stond intussen een meter

of twee water in de straat. Veel huizen stonden er niet in die tijd. Tegenover ons huis was het Padje, een smal weggetje met kleine arbeiderswoninkjes. Als je eroverheen keek, kon je wel tot aan de Rijksweg kijken, die ruim een kilometer verderop lag. Mijn vader kwam naast me staan. Met zijn slechte ogen kon hij niet veel onderscheiden.

'Komt et waeter nog steeds op?'

'Ja,' zei ik, 'nog steeds.'

'Wat zie je? Stae aolle uuzen d'r nog?'

'Ja, dat wel, maar zo ver je kijken kunt is er water en er drijft van alles door de straat.'

'O ja? Wat dan?'

Ik noemde zo veel mogelijk op van wat ik zag: 'Deuren, varkens, hooi, mesthopen, balken, planken, paaltjes met prikeldraad, strobalen.'

Plotseling klonk er een grote klap. De verdiepingsvloer schokte onder onze voeten.

'Dae klapte de etalagerute kapot,' zei mijn vader. "'t Is te 'open dat de 'oek van et 'uus tussen de etalageruten 'et nie begeeft, want dan zâ 't nie best mee ons aflôpe.'

Ons pand was vrij nieuw. Mijn vader had het na 1930 laten bouwen en er zaten stalen spanten in verwerkt. Dat was een geluk. Maar als de etalageruiten het begaven, werd die hoek van het huis heel kwetsbaar."

Adrie: "Om een uur of drie 's middags begon het water buiten op straat, dat tot die tijd ongeveer anderhalve meter hoog had gestaan, verder te stijgen. Tegenover ons huis, aan het Padje, woonde een kruidenier die klompen verkocht. Op een gegeven moment dreven alle klompen op de golven zijn schuur uit. In alle ellende hebben we daar nog wel om kunnen lachen.

Toen ik door het hoge dakraam aan de zijkant van ons huis

naar het huisje van de buurvrouw keek, kwam ze naast me staan. Ze was zelf te klein om erdoor te kunnen kijken.

'Oe is 't mee m'n uusje?' vroeg ze.

Ik keek haar aan en schudde mijn hoofd.

'Zô, zô,' zei ze, 'is 't weg?'

Ik knikte. Ze draaide zich om en slofte terug naar haar plaatsje op het bed. Haar rug zo mogelijk nog krommer dan eerst, onder haar zwarte omslagdoek en haar grijze knotje."

Herman: "Toen het weer vloed werd, steeg het water om de boerderij enorm. 's Avonds ging het weer hard waaien en 's nachts spookte het verschrikkelijk. Deze keer kwam de wind uit het noorden, vanaf Sirjansland. Toen was het veel ernstiger. Hele boerderijen kwamen voorbijdrijven, hooischelven, daken van huizen met mensen erop. Het was aardedonker, je kon het maar net onderscheiden. We zaten midden in het water en konden geen kant op."

Anton: "Even ben ik nog op het platte dak geweest, dat aan Riekjes slaapkamer grensde. Daar was het niet uit te houden, want het was gemeen koud. Het sneeuwde zelfs een beetje. Onze kleding was daar niet op berekend, want in die tijd had je geen water- of winddichte kleding. Mijn jas hing trouwens beneden, dus er zat voor mij niets anders op dan binnen te blijven.

Via dat platte dak krom Adrie langs de dakpannen omhoog naar het grote platte dak boven de slaapkamers. Daar heeft hij nog geprobeerd met een zaklamp te seinen. Alle contacten waren verbroken: geen radio, geen telefoon, niets! We hadden trouwens niet eens een radio, want dat mocht niet van de kerk. Ik herinner me dat mijn vader eens een radio geleend had, om het te proberen. Hij stond onder een kleedje verstopt in de voorkamer. Niemand mocht er aan-

zitten en alleen de nieuwsberichten werden beluisterd. Dat was in de tijd van de spanningen tussen Noord- en Zuid-Korea, in de jaren vijftig. Nog voordat het einde van de nieuwsdienst werd aangekondigd, werd de radio uitgeschakeld uit angst dat de duivel eruit zou kruipen. Zo bang werd je gemaakt in de kerk."

Adrie: "De plaats waar ons huis stond, was een diep punt en er stond een sterke stroom. Door de gebroken etalage-ruitendreven varkens naar binnen, die tussen de wollen dekens een veilig heenkomen zochten. De dure wollen dekens, die we zo angstvallig opgestapeld hadden om ze droog te houden, werden allemaal omgewoeld en vielen in het water. Later, toen het water bijna tegen het plafond stond, bonkten de varkens met hun koppen tegen de zolder en ze gilden verschrikkelijk. Toen het water later nog verder steeg en tegen het plafond aan kwam, werd het stil.

'Laete-m'n ma bidde', zei mijn vader.

Maar ik dacht niet aan bidden. Ik was in de kracht van mijn leven, ik moest iets doen! Maar wat kón ik doen? Ik had geen boot en geen gereedschap. En op hulp van buiten hoefden we niet te rekenen, dat had ik intussen wel in de gaten. Ik keek in het trapgat naar het nog steeds stijgende water en ik dacht: Ik ben nog maar twintig jaar, zou dit nu het einde zijn? Ik bedacht dat ik niet in paniek moest raken en in geval van nood kon ik beter niet naar mijn vader luisteren. Ik moest zelf mijn verstand gebruiken.

Tegen vijf uur, toen het opnieuw hoog water was, stortte het ene huis na het andere in. De zolders werden door het water opgetild en de muren vielen er onder vandaan. Er dreef allemaal rommel voorbij. Ook beesten, sommige zwemmend, andere dood. Een paard zwom plonzend voorbij. Een varken dreef langs met kippen op zijn rug. Ik kreeg

het er benauwd van.

Omdat ik het binnen niet kon uithouden, klom ik af en toe op het grote platte dak boven onze slaapkamers om rond te kijken. Zo ver ik kijken kon was water. Van over de kale vlakte kwam de storm ongehinderd op me af en blies me bijna van het dak af. Het grint van de dakbedekking werd als los zand weggeblazen en sloeg in mijn gezicht. Ik moest me vasthouden aan de zinken dakrand om er niet af te waaien. Aan het geloei van de wind te horen, was het einde nog niet in zicht. De golven, die geen weerstand ondervonden op hun weg, werden vanuit het noordwesten steeds hoger opgejaagd. Ze klotsten harder en harder tegen het huis en af en toe spatte er een omhoog. Flarden zout water vlogen door de lucht. Ik proefde het zout op mijn lippen. Was dit nou die zee waar ik zo van hield? Hoe kon ze opeens veranderd zijn in zo'n alles verzwelgend monster? Het schrikbeeld om met mijn familie in de koude golven te verdwijnen, was om waanzinnig van te worden. Het werd donkerder om me heen en het begon weer te sneeuwen. De koude wind sneed dwars door mijn kleding. Verkleumd en wanhopig ging ik naar binnen. Nog nooit had ik me zo machteloos gevoeld."

Riekje: "s Avonds kookten we de aardappelen en warmden het vlees op. In vergelijking met vele anderen hadden we weinig te klagen, want wij kregen in ieder geval nog een warme hap.

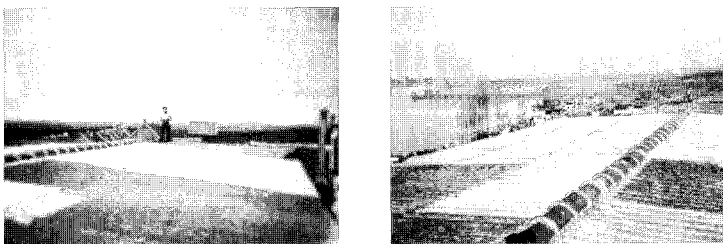
Door het tellen van de traptreden zagen we hoe het water steeds hoger was gekomen. Om een uur of zes 's avonds was het water op z'n hoogst. Het hele huis dreunde en er was geen ruit meer heel in de winkel. Op een gegeven moment stond het water tegen het plafond van de winkel, terwijl dat toch wel drieënhalve meter hoog was en de win-

kel bovendien een halve meter boven het straatniveau lag. Over de situatie waarin Herman verkeerde, wisten we niets. De kleine boerenwoning waarin hij zat, lag voor ons te ver weg om te kunnen zien of die nog overeind stond. Af en toe gingen we het grote dak op om te zien wat er allemaal om ons heen gebeurde. Of we keken door het raam aan de voorkant van het huis. Toen we daar op een bepaald moment naar buiten keken, zagen we hoe in het Padje de houten zolders van de huizen door het water werden opgetild, zodat ze loskwamen van de muren. Sommige daken bleven drijven maar de meeste zakten daarna in elkaar. Om ons heen hoorden we mensen roepen, maar je kon er niet bij. We zagen mensen op daken staan. Bij een van de huizen stond een vader wijdbeens op de hoek van het huis met twee kleine kinderen in zijn armen. Hij probeerde de kinderen steeds hoger en hoger te houden, maar uiteindelijk kwam er een golf die hen allemaal wegspoelde. Je hoorde hen roepen. Je hoorde het geluid van verdrinking."

Anton: "Achter in het Padje stond een grote zwarte schuur. Daar woonde een gezin met vijf kinderen. Een van hen was een vriendje van me. Plotseling werd de kap van het huis af geblazen en je zag ineens de vader en moeder staan, beiden met kinderen in hun armen."

Adrie: "De wind sloeg onder één kant van het dak en dat waaide toen open als een kartonnen doos. Een seconde later liet ook de andere kant van het dak los en hup, weg was het. Al wat er overbleef op zolder was de schoorsteen. Daaromheen stonden de vader, de moeder en hun kindertjes. Ze stonden in een zee van water, boven op zolder. Die zolder ging nog net niet drijven.

Toen kwam er een grote golf en alle kindertjes vlogen het

Links: De daken van het padje, nog net te zien links boven het dak van onze woning.

Rechts: Ongeveer dezelfde foto na de ramp.

water in. Er was ook een kleintje bij met zo'n plastic broekje, dat baby's vroeger over de katoenen luiers droegen. De vader had twee kindertjes onder zijn armen om ze te beschermen, maar hij vloog met kinderen en al de golven in. Het kleintje met de luiers kwam ondersteboven voorbij drijven, met de beentjes omhoog omdat er lucht in het plastic broekje zat.

Op het laatst stond het buurmeisje van vijftien nog alleen op zolder en hield zich vast aan de schoorsteen. Maar na een volgende golf verdween ook zij. Nog even een arm boven water in een poging om iets vast te pakken, toen was ze weg."

Anton: "Niks tegen moeder zeggen, want ze is al bang genoeg!" zei een van ons.

Maar toen we binnen kwamen zag ze het aan ons gezicht. 'Oh, die en die zijn verdronken!' zei ze.

We hebben er verder niet over gepraat. Later ook niet."

Riekje: "Dae verdrienk Kaotje,' zei de buurvrouw opeens. Dat kon ze niet weten want Kaotje woonde buiten het

Foto van het Padje in puin, met op de voorgrond een restant van het dak van het huisje van de buurvrouw, genomen vanaf het dak van onze woning.

dorp, aan de Rijksweg. Adrie ging het dak op en zei dat inderdaad al die huisjes waar ook Kaotje woonde met haar gezin weggevaagd waren. Dat was in de buurt van het huis waar Herman zat. Er werd niet gesproken. Je wachtte gewoon op het moment dat je zou verdrinken. We waren niet opstandig. Zelfs door de kleintjes werd er niet gezeurd of gehuild."

Anton: "Er viel ook niet veel te zeggen. We zaten gewoon te wachten op het moment dat komen ging, want dat het spoedig afgelopen zou zijn, daar waren we intussen wel van doordrongen. Mijn vader zat de hele tijd hardop te bidden. Ik heb het maar over me heen laten komen. Hij bad immers ook voor ons en dat kon op dat moment geen kwaad. Mijn ouders waren erg gelovig maar volgens mij was hier geen

bidden aan. In hun ogen was dit een straf die je moest ondergaan. Een waarschuwing van God, die dit deed om ons angst in te boezemen, zodat de mensen voortaan beter op zouden passen. Ik had liever actie ondernomen. We hadden bijvoorbeeld de houten verdiepingsvloer eruit kunnen halen om er een vlot van te timmeren. Per slot van rekening waren we meubelmakers dus we konden allemaal best timmeren. Maar dat deden we niet."

Adrie: "Toen ik weer naar binnen ging en dicht langs het huis van de burens kwam, hoorde ik door de muur heen dat de buurman op zijn zolder stond te schreeuwen. Hij woonde in een laag huisje met een zolder zonder dakraam. Alle uren dat het water zo hoog was, heeft die buurman daar met zijn vrouw en kind, in het donker, boven op een tafeltje gestaan. Er stond een halve meter water. Ze hebben daar angstige uren beleefd en verschrikkelijk gegild, want ze zaten daar als ratten in de val. Met je blote handen kun je immers geen gat in een dak slaan en je wist ook niet hoe hoog het water nog zou komen. Gelukkig hebben ze het overleefd.

We zaten met elf man op de slaapverdieping: de buurvrouw, mijn vader en moeder, mijn zus met haar verloofde, mijn drie broertjes, mijn twee kleine zusjes en ik. Alles kraakte en bewoog. We hielden de slaapkamerdeur naar de overloop zo veel mogelijk dicht, want als die openging bogen de ruiten bol naar binnen van de storm, waaide de vloerbedekking op en maakte het plafond golfbewegingen.

Het grootste gedeelte van de tijd zat iedereen in mijn slaapkamer. Ik liep liever op de overloop heen en weer om alles in de gaten te houden. Ik was ongerust dat door het bewegen van het pand de deuren op een gegeven moment klem zouden komen te zitten en dat we dan opgesloten zouden

raken in de slaapkamer. Dáár was geen vluchtweg. Hier op de overloop kon je altijd nog weg via het platte dak dat aan Riekjes kamer grensde. Bovendien kon ik de waterstand in de gaten houden in het trapgat. Hoewel de angst voelbaar was, probeerden we zo kalm mogelijk te blijven.

De ingestorte boerderij van de burens werd ons bijna fataal. De zware mendeuren van de boerenschuur waren tegen ons huis aan gespoeld en ze bonkten met elke golf tegen onze gevel. Helaas kon ik niets doen om de situatie te verbeteren. Het was donker en er was geen gereedschap. We hadden zelfs geen touw.

Toen het water z'n hoogste stand had bereikt en de meeste huizen om ons heen in elkaar waren gezakt, waren we de wanhoop nabij. Mijn moeder, die doorgaans altijd vol vertrouwen was, zong samen met de buurvrouw de ene psalm na de andere: *'Hier scheen ons 't water te overstromen, daar werden wij bedreigd door 't vuur.'* Het was nog maar acht jaar geleden dat ze de oorlog had meegemaakt en ook toen had ze de verschrikkingen aan den lijve ondervonden. Voor de bescherming van haar kinderen had ze altijd op God vertrouwd en daar was ze nooit bedrogen mee uitgekomen. In de kamer waar we zaten, brandde het laatste kaarsje. Als de ruiten kapot waaiden, zou het doven.

Op een gegeven moment zag ik mijn twee kleine zusjes op het voeteneind van mijn bed zitten. Ze zaten met de armpjes om elkaar heen geslagen en het leken net twee bange vogeltjes. Ik dacht: Moeten die nu ook verdrinken? De wanhoop greep me naar de keel en op dat moment besloot ik dat ik alles zou doen wat in mijn vermogen lag om dat te voorkomen. Als mijn vader niks doet, dan zal ik wat moeten doen, dacht ik.

In de wand van mijn kamer zat een luik waardoor je op het zoldertje boven de voorkamer kon komen. Daar moesten

nog een paar bundeltjes nieuwe fietsbanden liggen. Als ik die op zou blazen kon ik ze om mijn zusjes heen slaan en zouden ze kunnen drijven. Ik pakte het luik weg maar tot mijn verbijstering stond er op dat zoldertje wel een meter modderwater. Een meter modderwater boven het plafond van de kamer waar we altijd gewoond hadden! Ik was behoorlijk uit het veld geslagen en sloot het luik. Ik probeerde niets te laten merken."

Herman: "Wij hadden één voordeel: om het erf van de boerderij stond een windsingel met hoge populieren die normaal gesproken bedoeld was om de wind tegen te houden. Maar nu hielden die bomen de boerderijen tegen en al het andere dat langs kwam drijven. Als dat allemaal tegen onze boerderij aangebots was, hadden we het nu niet na kunnen vertellen. Het water kwam zo hoog, dat het tegen de balken van de zolder stond waarop wij zaten. Het water sloeg er constant tegenaan en we werden af en toe met zolder en al opgetild. Het grootste gevaar was dat de dunne eensteensmuren op zo'n moment omgeduwd werden door de golven, of uit zichzelf in elkaar zouden zakken. Dat heeft niet veel gescheeld."

Anton: "Op een gegeven moment, toen ik op de overloop was en in het trapgat keek, stond het water tegen de winkelzolder aan. Af en toe golfde het zelfs op de slaapverdieping. Ik wist dat dit het gevaarlijkste moment was. Mijn grootste angst was dat ik het dak op mijn hoofd zou krijgen en dat ik dan niet meer weg zou kunnen komen. Ik denk dat de anderen dat ook wel hadden want die gingen vaak de kamer uit en het dak op. Daar had je misschien nog een kans om te overleven. Maar ik was te klein om op het dak te klimmen. Mijn vader vond trouwens dat we bij elkaar moesten

blijven, zodat als we verdronken, we met z'n allen tegelijk zouden gaan."

Adrie: "Boven aan de trap lag een kleedje. Ik weet nog dat Anton het weghaalde omdat het nat werd. Nu kon de zolder elk moment opgetild worden door het water.

'We moeten een vluchtplan bedenken,' zei ik tegen de vriend van mijn zus. We hebben drie kapokbedden en ik heb gehoord dat die wel een paar uur blijven drijven.'

'Heb je daar vertrouwen in?' vroeg hij.

'Weet jij iets beters?'

'Wil je ze aan elkaar binden, zodat we een grote drijvende mat krijgen?'

'We hebben geen touw, dus we moeten er zo op gaan liggen.'

'Hoe wil je dat aanpakken?'

'Het platte dak bij Riekjes kamer ligt in de luwte, daarvandaan kunnen we vluchten. Met een beetje geluk drijven we met de stroom mee naar de dijk.'

'Misschien komen we wel op zee terecht.'

'We hebben geen andere keus. Je moet de deuren naar het platte dak pas opendoen als we moeten vluchten. Want als ze opengaan, wordt het dak waarschijnlijk gelicht door de storm.'

We overlegden dat mijn drie broertjes samen op één bed moesten, met de kleinste in het midden. Die moesten bij elkaar blijven. Mijn zus met haar verloofde konden op de volgende. Ik zou met mijn twee kleine zusjes onder mijn armen op de derde gaan. Natuurlijk was het een gok maar in uiterste nood was het in ieder geval een kans op overleven. Mijn zaklantaarn zou ik in mijn mond nemen zodat we elkaar niet kwijt raakten in het donker. Ik besepte dat ik mijn vader en moeder en de buurvrouw niet zou kunnen redden.

Ik denk dat het tegen zessen was toen het water ineens begon te zakken. Binnen tien minuten stond het wel vijftig tot zeventig centimeter lager. 's Nachts zakte het nog verder. Toen was het kritieke punt voorbij, maar dat wisten we niet. We lagen maar wat op bed en waren te bang om te slapen."

Herman: "Gelukkig brak op het ergste moment de dijk naar Bruinisse door. Toen zakte het water om de boerderij. De volgende dag hebben we gewoon afgewacht. We hadden wat te eten en we waren niet in paniek. Bang waren we wel met al dat water om ons heen, want je zag iedere keer dode mensen en koeien voorbij drijven."

Adrie: "De hele maandag gebeurde er niets. Regelmatig tuurde ik de omgeving af, maar er kwam geen hulp van buitenaf. Geen vliegtuigen. Geen boten. Niets. De wereld leek verlaten. De meeste huizen om ons heen waren weg. Er was niets te eten of te drinken. De hele familie zat op bed met een deken rond het lijf. Dat was niets voor mij. Af en toe liep ik maar eens een beetje heen en weer of ik ging eens op het dak kijken."

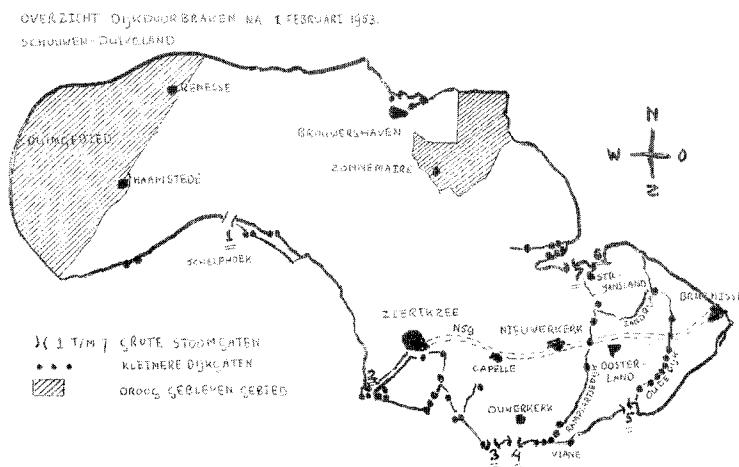
Rijntje: "Ik weet nog dat Maartje en ik op een bed zaten en om de beurt een hapje eten kregen van het allerlaatste koude prakje dat er was. Dat moet op maandag geweest zijn, want ik neem aan dat het een restje van 's zondags was. Misschien was Cor daar ook bij, maar dat kan ik me niet herinneren. Ik weet nog wel dat hij zo graag zijn nieuwe speelgoed wilde hebben, maar dat was intussen in het water verdwenen."

Adrie: "Dinsdags klaarde het een beetje op. Het was erg

koud en het woei nog hard. Het water was een stuk rustiger en weer een beetje gezakt. Doordat er een boerenschuur tegen ons huis was aangespoeld, lag er zo veel puin tegen de gevel dat je er vanaf de dakgoot zo op kon stappen. Daar lagen ook de twee mendeuren bij, die urenlang met grote mokerslagen tegen onze gevel hadden gebeukt. Ik bedacht dat ik daar gemakkelijk een vlot van zou kunnen maken. Samen met mijn broertje van vijftien klom ik het dak op. We liepen naar de voorkant van het huis en lieten ons daar weer langs de dakpannen naar beneden zakken tot we in de dakgoot stonden. Nu konden we over het puin de deuren bereiken. Als we ze op elkaar konden leggen, hadden we zeker genoeg drijfvermogen. Ze wogen als lood. Het was jammer dat ik geen touw had om ze aan elkaar te binden, want ze mochten natuurlijk niet gaan schuiven. We duwden ze samen naar het diepe en sprongen erop, maar we hadden er niet op gerekend dat de deuren door ons gewicht wel dertig centimeter onder water zouden zakken. Tot onze knieën stonden we in het water. We durfden ons bijna niet te bewegen. Toch zouden we ons gewicht beter moeten verdelen. We moesten ieder aan een kant gaan staan, mijn broertje aan de ene en ik aan de andere kant, anders ging het hele zaakje schuiven en dan was het afgelopen. Wonder boven wonder ging het goed. De wind blies ons naar de dijk van het landgoed van de baron en toen we onze jassen openhielden als een soort windvanger, gingen we nog harder. Daar stonden we. Het vlot zag je niet, dus het was net of we over het water liepen. Onwillekeurig moest ik aan het verhaal van Jezus denken, die ook over het water liep. Zou dit een gunstig voorteken zijn? Toen we bij de dijk kwamen, lag er zo veel rommel tegen aan gewaaid dat we een meter of tien vóór de dijk al tot stilstand kwamen. Konijnenhokken, takkenbossen, balken,

dode beesten, je kon het zo gek niet opnoemen of het lag er. Op de plaats waar wij terecht kwamen, was het wel tien meter diep, want we zaten precies boven een watergang. 'Ik zal proberen de dijk te bereiken,' zei ik. 'En ik dan?' vroeg mijn broertje. 'Ik krijg je wel op de kant,' stelde ik hem gerust. 'Kom me maar voorzichtig tegemoet lopen.' 'Straks gaat het zaakje schuiven.' 'Als we voorzichtig doen niet. Langzaam lopen! Tegelijk met mij. En in het midden van het vlot blijven staan.' We liepen naar elkaar toe en zodra we goed in evenwicht waren, liet ik mijn broertje achter op het vlot en sprong ik als een haas over de rommel, in de richting van de dijk. Het eerste stuk ging goed maar toen ik bij een gedeelte kwam waar alleen maar water was, zakte ik naar beneden. Erg nat ben ik niet geworden, want ik was er snel weer uit. Met lange stokken maakte ik voor mijn broertje de weg vrij, zodat hij met vlot en al tegen de dijk aan kon drijven. Op de dijk lag een echtpaar met hun zoon. De vrouw had blijkbaar lang in het water gelegen, want ze had dikke paar-se benen en kon niet meer bewegen. Ze stierven bijna van de kou in hun natte kleding. De man was hartpatiënt en de zoon van vijftien lag maar een beetje suf te kijken. 'We moeten eerst een vuurtje stoken voor die mensen,' zei ik tegen mijn broertje, 'dan kunnen ze zich opwarmen en een beetje opdrogen. Laten we wat brandbaar materiaal zoeken.' In mijn borstzak had ik een doosje lucifers, dat ik thuis uit voorzorg waterdicht verpakt had, in een leeg wybertjesdoosje met plakband eromheen. Aan brandbaar materiaal was geen gebrek: er dreven genoeg pakken stro, die van binnen nog droog waren. In een mum van tijd hadden we een groot vuur.

Stroomgaten op Schouwen-Duiveland.

Na een poosje landde er een helikopter op de dijk. De bemanning wilde weten waar ze zich bevonden. Oosterland stond niet op hun kaart, want ze hadden een kaart van Goeree Overflakkee bij zich.

'Kunnen we iets voor jullie doen?'

'Ja, heb je misschien wat water?' vroeg ik.

Ze lachten. 'Hebben jullie nog niet genoeg water?'

'Nee, drinkwater', zei ik, want ik had ontzettende dorst, ik had sinds zaterdagavond niets meer gedronken. Dat ik niet meer gegeten had was niet zo bezwaarlijk.

Even later werden er twee jerrycans met drinkwater naar beneden gegooid, die voor de helft gevuld waren, zodat ze bleven drijven. Net buiten het dorp dropten ze rubberboten die met de wind mee naar het dorp dreven. Een goede kennis van me, die er een te pakken had gekregen, pikte mijn broertje en mij op van de dijk. Toen zijn we naar ons huis gevaren om de familie op te halen."

Gered

Aanvankelijk had het water, dat tijdens de vloed van zaterdagavond door de dijken naar binnen was gekomen, zich een weg gezocht door de lage polders. Alle lage delen waren volgelopen. De volgende vloed, van zondagmiddag, had nog meer rampspoed gebracht. De kapotgeslagen dijkdelen waren veranderd in enorme stroomgaten en het binnendijkse waterniveau was tot rampzalige hoogte gestegen. De rest van Nederland had geen idee welke ramp zich hier voltrok. Telefoonverbindingen waren verbroken. Hulpacties kwamen daardoor pas laat op gang. Vooral Schouwen-Duiveland leek vergeten.

Pas op maandagmiddag kwam er voor het eerst hulp. Men was in Yerseke gealarmeerd omdat er op maandagmorgen in alle vroegte mensen aanspoelden. Op het dak van een huis waren de drenkelingen met de ebstroom de Oosterschelde opgezogen en het hele eind naar Yerseke gedreven.

Onmiddellijk voer er een schip uit om poolshoogte te nemen en tijdens de vloed van maandagmiddag voer de schipper het eiland op, door een gat in de dijk bij Ouwerkerk, al was dat niet zonder gevaar voor schip en bemanning. Met 110 mensen aan boord voeren ze terug naar Yerseke. Diezelfde middag werd ook vanuit de lucht waargenomen hoe ernstig de situatie was op Schouwen-Duiveland. Op dinsdag kwamen er vliegtuigen over om rubberboten te droppen. Nog later enkele helikopters, die al snel terug moesten vanwege de invallende duisternis. Vervolgens landden er ook soldaten op het eiland. In het rampgebied ging men de vierde nacht tegemoet.

Anton: "Op dinsdag kwamen er opeens vliegtuigen over die rubberboten dropten. Eén rubberboot dreef vlak langs ons huis, maar we konden er niet bij."

Herman: "Ook boven de boerderij van mijn schoonouders kwam er een vliegtuig over. Ik klom vanuit het zolderraam op het aangrenzende schuurtje en zwaaide uit alle macht. Ze zagen het en ik kreeg een boot te pakken. Mijn schoonvader wilde niet mee en wij wilden ook niet zonder hem vertrekken. Toen hebben we dus maar gewacht."

Cor: "Toen kwamen er plotseling mensen in rubberboten om ons op te halen. Ik stapte het eerst in en mijn moeder kwam naast me zitten. Ze was behoorlijk zwaar want de boot zakte aan onze kant ineens naar beneden. Wie er nog meer bij zaten weet ik niet. Voor zover ik me kan herinneren zaten er drie aan de ene en drie aan de andere kant."

Rijntje: "We gingen vanuit de slaapkamer van Riekje naar het aangrenzende platte dak. Toen stonden we buiten in de kou, met allemaal water om ons heen. In het water lag een rubberboot met vreemde mannen erin. Daar moest ik in, bij die vreemde mannen. Ik werd beetgepakt en in de boot gezet. Ik denk dat Cor bij mij in de boot zat en Riekje sprong er ook in. Het schommelde verschrikkelijk. Daarna roeiden we weg van ons vertrouwde huis. Over het donkere water. Ik hoorde de mannen iets zeggen over prikkeldraad in het water. Verder werd er weinig gesproken. Overal waar ik keek was water. Ik begreep goed dat het gevaarlijk was en ik hield me flink. Het was ontzettend koud."

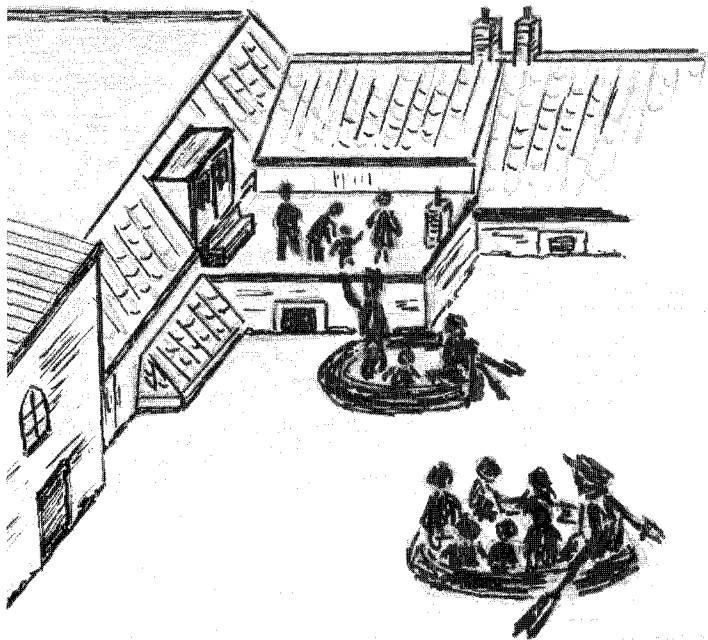
Maartje: "Iemand wilde mij van het dakje in de boot tillen, maar dat wilde ik niet. Even tevoren was mijn oudste zus in

een van de bootjes gesprongen en het leek me een goed idee om dat ook te doen, dan kon ik eens laten zien hoe flink ik was. Maar het mocht niet. Ik werd opgetild en in de boot gezet. Daar was ik heel boos om. Ik moest op de bodem van de rubberboot gaan zitten en laag blijven. Met mijn kin op de rand keek ik uit over het water. Ik voelde geen angst, alleen ontzag voor het water."

Cor: "We voeren over de wei, in de richting van het landgoed van de baron en vervolgens naar het centrum van het dorp. We voeren boven een weg die onder water verdwenen was. Ik kende die weg goed en wist dat er aan de ene kant van de weg een gemetselde muur stond, met daarachter een diepe watergang. Omdat alles onder water was verdwenen, kon je niet precies zien waar je je bevond. Plotseling zaten we vast op de muur en het bootje wipte heen en weer onder ons gewicht. Ik besepte dat ik aan de verkeerde - de diepste - kant zat als we zouden omslaan. We wisten ook niet hoe sterk de bodem van zo'n rubberboot was en of die snel lek zou raken. Op de een of andere manier zijn we los gekomen. Het is een wonder dat het goed afgelopen is."

Riekje: "In twee rubberboten, waarvan de onderkant slechts uit een dun zeiltje bestond, zijn we naar het dorp gebracht. Of we dat durfden was niet aan de orde, we moesten wel. Veel huizen waren al weggeslagen en we dachten: Straks gaan ook wij..."

Er dreef veel rommel om ons heen en we voeren over allerlei obstakels. Ze brachten ons naar de Kerkstraat. Dat was de enige straat die bij laag water een beetje droog stond. Elk huis aan die straat was al volgestouwd met mensen en telkens werden er nog meer mensen aangevoerd door soldaten die met boten de omgeving afzochten naar overlevenden."

"In twee rubberboten zijn we naar het dorp gebracht."

Anton: "We voeren langs de kerk en werden afgezet bij de hervormde pastorie. Dat vond ik best eng, want we waren zelf lid van de Gereformeerde Gemeente en het kwam op mij over als heiligschennis om bij hervormden naar binnen te stappen. Het zat er blijkbaar zo diep in gestampt, dat je daar zelfs in tijd van nood nog bij stilstond."

Rijntje: "Ik deed mijn best om niet te huilen toen we binnenkwamen. Er waren veel mensen en er lagen matrassen op de grond. Daar zag ik mijn moeder weer en toen was ik zo blij. Dat was het meest emotionele gedeelte voor mij."

Adrie: "Zodra we in het centrum kwamen en ik me weer veilig voelde, kreeg ik vreselijke honger en vroeg aan de kruidenier of hij iets te eten had. Bijna alles had in het water gelegen en niemand durfde nog wat te eten uit angst voor besmettingsgevaar. Alle blikken waren door het water van etiketten ontdaan, dus je had geen idee wat erin zat. Gelukkig wist de winkelier het wel en ik mocht kiezen tussen een blik erwten en een blik bruine bonen. Ik koos voor de doperwten, die ik met smaak opgegeten heb, ook al waren ze koud."

Intussen was het dinsdagavond. Tegen de tijd dat het donker werd, kwamen er soldaten aan op het dorp. Ze haalden mensen uit hun huizen en brachten hen naar de overvolle pastorie. Als je geluk had, kon je een stoel bemachtigen en als je pech had - wat mij bijna overkwam - namen ze je laarzen in beslag, want die kon iedereen goed gebruiken. De soldaten vroegen of er nog mensen waren die gered moesten worden.

'Ja', zei ik, 'mijn oudste broer zit nog met zijn vrouw en zijn baby bij zijn schoonouders in een huis buiten het dorp.' 'Dan zullen we die eerst eens ophalen,' zeiden ze, 'wijs jij de weg maar.'

In een houten landingsboot moesten we helemaal om het dorp heen varen, want aan de andere kant was het intussen weer drooggevallen omdat het eb was. Het duurde veel langer dan ik gedacht had en ik snapte er niets van, totdat ik in de gaten kreeg dat we helemaal opzijgezet werden door een sterke stroom die door een kapotte dijk kwam. Ik kende hier heel goed de weg, maar het zag er zo vreemd uit. Op deze plaats moesten toch huizen staan? Plotseling voeren we ergens tegenaan en ik sloeg overboord, bovenop een hoop met stenen.

'Nou, jij weet goed de weg,' lachten de soldaten.

"Met een soort landingsvaartuig werden we opgehaald."

Eindelijk kwamen we bij het huis waar mijn broer zat met zijn gezinnetje en zijn schoonouders. De binnenmuren hadden het al begeven, alleen de buitenmuren stonden nog overeind. De zolder waarop ze zaten, boog helemaal door. Bij een volgende vloed zou het zeker verkeerd aflopen. De schoonvader van mijn broer stapte voorzichtig in de boot met een emmertje drinkwater in zijn handen."

Herman: "Met een soort landingsvaartuig werden we opgehaald. Onderweg werden er nog meer mensen opgepikt en met z'n allen zijn we naar de hervormde pastorie gebracht."

Adrie: "Toen was onze familie weer compleet en op het moment dat mijn moeder haar eerste kleinkind en haar oudste zoon weer in haar armen kon sluiten, werd het haar allemaal te machtig en raakte ze helemaal overstuur."

Riekje: "Die nacht sliepen we boven, met z'n allen onder een kokosloper. Iets anders was er niet. Omdat er natuurlijk ook iets gegeten moest worden, werd de voorraad van de kruidenierswinkel uit de straat aangesproken. Je kreeg een kaakje of een koekje en dat was het dan.

De volgende morgen was het water weer zo ver gezakt dat we naar beneden konden. Alles was nat, maar de kachel brandde gelukkig. Maartje heeft er nog een dubbeltje gevonden onder een stoel en toen we later in Amersfoort kwamen, had ze dat nog steeds in haar hand.

Omdat ik laarzen droeg, kreeg ik de opdracht om de mensen uit de bootjes op mijn rug te nemen en ze naar binnen te dragen. Op die manier konden ze droog blijven."

Adrie: "Omdat de soldaten iemand nodig hadden die de weg in de polder goed kende, vroegen ze of ik met hen mee wilde gaan. Dat heb ik gedaan en we zijn nog een hele nacht in touw geweest om mensen uit hun huizen te halen en naar de Kerkstraat te brengen. Later moesten we hen weer van de Kerkstraat naar de Oude Dijk brengen, zodat ze vandaar verder vervoerd konden worden naar een evacuatieadres. Tegen de ochtend, toen het meeste reddingswerk er opzat, was ik zo uitgeput dat ik niet langer meer kon helpen. Toch was ik nog niet toe aan rust. Mijn verloofde zat nog met haar ouders in een huis buiten het dorp. Die woonden op een vrij hoog punt waar op dat moment hooguit een meter water stond, dus zo kritiek als bij ons is het daar niet geweest. Ik kreeg een roeiboot mee om hen op te halen. Dat werd geen gemakkelijke tocht. Onderweg zag ik veel verdronken mensen drijven. Het was intussen woensdagmorgen en ik had vrijdagsondags voor het laatst geslapen. Het zweet brak me af en toe uit. Toch was ik tot op het bot verkleumd en de slippers van mijn jas waren bevroren."

Weg van het eiland

Terwijl de meeste overlevenden uit de andere ondergelopen gebieden van Zuidwest-Nederland al lang waren geëvacueerd, werden wij en onze dorpsgenoten pas op woensdag van het eiland afgevoerd.

Hoewel de situatie niet overal op het eiland levensbedreigend was, werd er toch beslist dat alle overgebleven eilandbewoners ook van het eiland af moesten, omdat de drinkwater- en voedselvoorziening in de geïsoleerde gebieden niet toereikend was. Ook werden veel huizen door de sterke stromingen van eb en vloed steeds verder ondermijnd, waardoor het gevaar voor instorting met de dag groter werd. Bovendien was men bang dat er ziektes zouden uitbreken door de verspreid liggende kadavers.

Alleen mannen die nodig waren voor het herstel van de dijken of voor andere belangrijke taken, mochten blijven. De meesten vertrokken met tegenzin, bang dat hun bezittingen werden geroofd, zoals tijdens de evacuatie in de oorlog. Anderen weigerden te gaan, ook na herhaald verzoek en aanhoudende dwang.

Voor ons was er geen keus. Wij waren blij dat we uit onze benarde positie werden bevrijd.

Adrie: "Omdat we met klein materieel uitgerust waren, duurde het dagenlang voordat iedereen afgevoerd was naar de Oude Dijk, vanwaar ze op hoge vrachtwagens naar de Vluchthaven van Bruinisse werden gebracht. Iedereen zat apathisch in de reddingsboten. Gesproken werd er niet."

Anton: "Er waren te veel mensen voor één boot en voor mij was er geen plaats. Ik moest in een soort stalen bak gaan zitten, die op sleeptouw genomen werd. Ze zeiden dat ik niet onder het zeil moest kijken dat achterin lag. Maar ja, ik was twaalf en eigenzinnig, dus het eerste wat ik deed was dat zeil optillen. Tot mijn schrik zag ik daar twee lijken liggen. Ik deed het gauw weer dicht. Bij de dijk aangekomen, moesten we ons eerst een weg banen door het wrakhout dat er tegenaan gedreven was. Er waren militairen bezig kapucijners op te warmen, maar ik had zo'n verschrikkelijke honger dat ik niet kon wachten tot ze warm waren. Die koude kapucijners met dat witte drab eromheen waren een feestmaal voor me. Ik denk dat ik twee dagen niet gegeten had.

Vanaf de Oude Dijk zijn we met trucks naar Zijpe gebracht, waarna we met een Rode-Kruisboot naar Dordrecht gingen. Op die boot hebben we met z'n allen op de grond geslapen en kregen we erwtensoep, gevuld met stukjes spek waar het varkenshaar nog op zat. Maar ik vond het niet erg want ik had zo'n honger!

Ik kon niet naar buiten. Ik denk dat we geen goede kleding aanhadden, geen jassen of zo, want ik had het vreselijk koud. Er ontstond nog tumult op de boot, omdat iemands portefeuille gestolen was. Dat werd heel ernstig opgevat."

Riekje: "Het werd geen vrolijke reis, want iedereen was familie kwijt en iedereen was ongerust. Degenen die het er levend van hadden afgebracht, zaten op die boot. Dat waren voornamelijk de mensen die op tijd weggegaan waren uit hun huis. Er zijn veel gelovigen verdronken omdat het zondag was en ze in de vaste overtuiging keerden dat je die dag beter thuis kon blijven. Onderweg kregen we wat te eten en te drinken en de baby's

"Samen met mijn verloofde en haar ouders werd ik opgepikt door een amfibievoertuig en naar de Vluchthaven van Bruinisse gebracht".

kregen een schone luier. Er werd gevraagd waar je familie had om naartoe te gaan. We moesten langs loketten om onze naam op te geven en om te melden uit hoeveel personen je gezin en je familie bestond, zodat ze iedereen weer bij elkaar konden zoeken.

Wij wilden naar Rotterdam, naar familie van vaderskant. Helaas zat het daar al vol. Toen zijn we, net als veel anderen uit Oosterland, doorgestuurd naar Amersfoort. Daar aangekomen konden we eindelijk onze vieze kleren uitdoen en lekker douchen."

Adrie: "Samen met mijn verloofde en haar ouders werd ik opgepikt door een amfibievoertuig en naar de Vluchthaven van Bruinisse gebracht, waar we overstapten op een groot

schip dat ons naar Dordrecht bracht. Stinken dat het deed op die boot, niet normaal meer! Er hing een zure lucht van al die mensen in hun natte kleding. Gelukkig was er koffie en soep aan boord, maar je wilde daarna weer snel naar buiten in de frisse lucht. Dan maar liever koukleumen.

Daarna werden we met bussen afgevoerd naar Baarn en tegen die tijd kon ik van uitputting niet meer praten.

‘Kunnen jullie deze man niet even eerst helpen?’ vroeg mijn aanstaande schoonvader.

Toen was ik een van de eersten die geholpen werd en ik begon toch te huilen! Ik werd ondergebracht bij ene familie De Wit in Soestdijk. De Wit was de chauffeur van prins Bernhard. Hij heeft me eerst onder de douche gezet want ‘de stank was niet te harden,’ zei hij later. Daarna kon ik eindelijk gaan slapen.

Op donderdag wist ik na één telefoontje met het Rode Kruis dat mijn familie veilig in Amersfoort zat. Dat was een hele geruststelling.

Nog diezelfde dag ben ik naar de tandarts gegaan, want ik had al die tijd met een ontstoken kies rondgelopen. Hij wilde me eerst nog terugsturen om te wachten tot de ontsteking over was, omdat hij anders niet kon verdoven. Na alle verschrikkingen van de voorgaande dagen vond ik dat zo belachelijk, dat ik gezegd heb dat hij die kies snel moest trekken. Dan maar zonder verdoving!"

Riekje: "Van Adrie hoorden we niets, waarschijnlijk wist hij ook niet waar wij zaten. Om ons heen hoorden we van iedereen: ‘Die is dood en die is dood.’ Gelukkig kwamen we via een of ander bureau te weten dat hij veilig in Soestdijk zat."

Anton: "Met bussen gingen we naar Amersfoort. Daar kwa-

men we in een grote hal waar we een evacuatieadres toegevoegd kregen. Hoewel ik nog te klein was om het zonder mijn vader en moeder te moeten stellen, kon ik niet met hen mee."

Cor: "We kwamen in een enorme loods met grote tafels waar kleding op lag. Ik kreeg handschoenen en nog wat andere kleren. Daarna gingen we naar ons evacuatieadres. Met mijn broer kwam ik bij lieve mensen die goed voor ons zorgden. Ze vonden dat ik goed moest eten, maar ik was niet zo'n gemakkelijke eter. Als ik mijn eten niet op at, werd mijn neus dichtgeknepen, zodat ik mijn mond wel open moest doen of ik nou wilde of niet. Zo werkten ze hapje voor hapje bij me naar binnen. Ik was denk ik ook een beetje uit mijn doen omdat ik mijn moeder miste."

Rijntje: "Ieder kind mocht een stukje speelgoed uitzoeken. Ik koos een gebreide pop. We kregen andere kleding aan en werden daarna naar ons evacuatieadres gebracht in Amersfoort.

We kwamen bij een gezin terecht in een groot huis, waar we heel braaf moesten zijn en altijd ons bord leeg moesten eten. Cor en Rinus zaten bij de burens. Anton en de vriend van Riekje zaten weer bij een andere familie. 's Zondags als we naar kerk gingen zagen we elkaar, maar vanwege de drukte konden we meestal niet allemaal bij elkaar zitten."

Herman: "Vanuit Dordrecht ging ik met mijn gezinnetje verder met de bus. Onderweg waren de mensen allemaal zo droevig. Ik ging bij de chauffeur zitten en vertelde hem dat ik niet van plan was om bij deze mensen te blijven en dat ik ook niet van plan was om bij een gezin in te trekken. Natuurlijk was iedereen vol goede bedoelingen en deden ze

allemaal vreselijk hun best, maar niemand was ingesteld op een stel extra huisgenoten.

‘Wat wil je dan gaan doen?’ vroeg de chauffeur.

‘Werk zoeken,’ zei ik.

‘Dan kun je wel met mij mee,’ zei hij. ‘Ik heb werk zat.’

Dat heb ik toen gedaan, maar ook hij had geen ruimte.

Onze baby sliep in de badkuip en wij ernaast op de grond.

De volgende dag vroeg hij wat voor soort werk ik wilde doen. Hij had een begrafenisonderneming, een busonderneming, hij was kolenhandelaar en reed ook nog met werkvolk van en naar de Botlek. Ik koos voor het laatste. Dat heb ik twee dagen gedaan. Toen hebben we hem bedankt voor de goede zorgen en zijn we doorgereisd naar Breda."

Anton: "Samen met de vriend van Riekje ging ik van het eerste adres al snel weer naar een volgende. We werden goed verzorgd en kregen meer eten dan we nodig hadden. We kregen wel een halve liter vla per persoon. Ik had het best naar mijn zin. Ik speelde oorlogje met buurjongens en haalde allerlei kattenkwaad uit. De rest van de familie zat aan de andere kant van Amersfoort. Slechts één keer per week gingen we ernaartoe. Ik keek daar erg naar uit, maar het was een ontzettend eind lopen."

Maartje: "Bij die familie in Amersfoort moesten we altijd ons bord leeg eten. Als je dat niet deed, werd bij de volgende maaltijd gewoon je overgebleven koude prakje weer voor je neus gezet. Dat moest je eerst opeten voordat je iets anders kreeg. Maar een maaltijd later was het nog minder aantrekkelijk, want dan had het ook nog eens een aantal uren staan uitdrogen. Ik weet nog dat mijn moeder ons bord wel eens leeg at om herhaling te voorkomen."

Anton: "Op school had ik problemen, want de leerstof was bijzonder moeilijk. De dictees gingen zo snel dat ik van elke zin maar de helft op kon schrijven. Die school lag duidelijk voor op die van Oosterland en het gevolg was dat ik niet mee kon komen. Wel had ik veel succes bij de meisjes die bij me in de klas zaten en dat maakte veel goed. Op het schoolplein stonden ze gewoon met me te vrijen. Dat wilden ze zelf hoor. Ik was veel te verlegen voor dat soort dingen. Die meiden waren veel verder ontwikkeld dan ik, hoewel we dezelfde leeftijd hadden. Na een tijdje wilden ze mij een klas terugzetten, maar omdat er in die lagere klas geen leuke meisjes zaten, zei ik dat ik het allemaal wel in zou kunnen halen, al wist ik donders goed dat dat niet zo was. Ik hechtte toen jammer genoeg meer waarde aan de aandacht die ik van die meisjes kreeg dan aan mijn schoolcarrière."

Herman: "In Breda kregen we de beschikking over een caravan. Het was op een leuk plekje aan de rand van de stad en we hoefden er niets voor te betalen. Voor onze baby heb ik toen van wat plankjes een bedje getimmerd. Verder had ik niets te doen en dat ging gauw vervelen. Ik had ook geen zin om mijn hand op te houden voor een uitkering, want ik wilde zelf mijn geld verdienen. Het was niet gemakkelijk om aan werk te komen. Ik hielp wel eens bij een naaimachinehandel in de buurt. Via hen kreeg ik een baan aangeboden in Zeeuws-Vlaanderen. Daar had ik een auto voor nodig, maar geld hadden we niet. Gelukkig was het helemaal niet moeilijk om dat geld bij een bank los te krijgen. Misschien dat mijn baas had ingeseind dat het wel goed zat of zo, dat weet ik niet.

In het begin verdiende ik nog niets en elke kilometer kostte me een dubbeltje. Angstvallig hield ik de teller in de gaten

en telde ik inwendig mee: 'Weer een dubbeltje, weer een dubbeltje.' Oei, oei, wat ging dat snel. Dat maakte me wel zenuwachtig.

Toen we 's zaterdags bij mijn nieuwe werkplek in Zeeuws-Vlaanderen kwamen, vroegen ze daar of ik 's zondags op de winkel wilde passen. Ik dacht dat het een grapje was maar 's morgens vroeg, toen we nog op bed lagen, ging de bel. Dus ik liep naar beneden en deed de deur open. Stond er een Belg voor de deur die een naaimachine kwam kopen.

Ik zeg: 'Een naaimachine kopen? Het is zondag!'

'Ah wel,' zegt hij, 'dat is toch gin probleem hoop ik?'

Ik heb de hele zondag klanten staan helpen.

Zeg ik tegen die verkoper toen hij terugkwam: 'Jij ben ook een leukerd, jij gaat weg en ik kan jouw afspraken afhandelen.'

'Welnee,' zegt hij, 'ik had geen afspraken. De winkel was gewoon open. Alles is hier 's zondags open.'

Bij ons op Schouwen-Duiveland was altijd alles dicht op zondag en ik had er nog nooit bij stilgestaan dat het ook anders kon."

Riekje: "In Amersfoort zijn we een week of zes gebleven. Na de eerste week ging ik in een kruidenierswinkel werken. Dat was wel even wennen, maar het ging goed en na een poosje vroegen ze of ik bij hen wilde komen wonen. Ze hadden een kamer over en ze zochten een opvolger voor hun bedrijf. Personeel was niet te krijgen en het was erg druk met al die evacués. Maar mijn vader vond het niet goed, want hij wilde zo snel mogelijk terug naar Schouwen-Duiveland. Hij ging alvast vooruit naar Yerseke, naar familie van moederskant. Even daarna gingen we er met z'n allen een paar dagen logeren. Een oom vond toen een huis voor ons."

"In dat huis lagen stapels waardeloos oorlogsgeld."

Cor: "Toen gingen we naar Yerseke. Daar kwamen we in een huis onder aan de dijk te wonen. Als je die dijk overging, zag je de mosselvisser aan het werk. Daar heb ik mijn eerste oester geproefd. Een visser maakte hem voor me open en deed voor hoe ik hem naar binnen moest laten glijden. Als ik mijn ogen dichtdoe, proef ik het nóg. Het was een heerlijke tijd. We zwommen in de oesterputten, waarin het water minder koud was dan in de Schelde."

Anton: "Dat was op Meulenpolder 13. In dat huis lagen stapels waardeloos oorlogsgeld. Duizendjes, tienduizendjes, als ik het me goed herinner zelfs miljoentjes. Je kon er leuk mee spelen."

Riekje: "De oude vrouw die er eerst gewoond had, was erg verward. Ze was een natuurgebied ingelopen en daar verdwaald. Daarna werd ze bij haar zoon ondergebracht, zodat haar huis leeg kwam."

Dat ze in de war was, konden we goed merken. Het oorlogsgeld zat achter het behang geplakt en ook in de kast lagen stapels oorlogsgeld. Ze had prachtig serviesgoed en ze was zo koningsgezind dat ze oranje strikjes om de oortjes van alle kopjes had gedaan.

De inboedel konden we kopen. Dat was heel welkom. We konden er zo intrekken. De lakens lagen in de kast en de koekjes zaten nog in de trommel. Eerst hadden we niets en toen we daar binnenkwamen, hadden we ineens weer alles wat we nodig hadden. Het was een voorrecht om weer een eigen plekje te hebben."

Anton: "Op school was het weer even wennen, maar het was een leuk dorp met veel speelmogelijkheden. Je kon er vissen, rondstruinen bij de boten in de haven, je kon er geld verdienen met oesterpannen schoonmaken en kalken. Je kon met de oestervissers mee naar de oesterbanken. Ze voeren in open bootjes, zelfs bij slecht weer. Dat was soms een hele belevenis. We moesten eens halverwege terug toen het te gevaarlijk werd. Ik weet nog dat ze de pannen overboord gooiden uit angst dat we zouden zinken."

Cor: "We hebben daar de strenge winter van 1953/'54 meegemaakt. Toen was de Schelde één grote ijsvlakte. Er waren ijsschotsen van wel drie bij vier meter en je kon er goed op lopen want het was best stabiel. Dat het gevaarlijk was, beseft je niet."

Anton: "Tijdens die strenge winter lagen de boten stil in de haven en alleen de grootste boten konden nog uitvaren. Met een paar jongens gingen we 'schotsje trappen': we sprongen op de ijsschotsen die daardoor onder je voeten dieper in het water zakten en aan de andere kant half over-

eind uit het water omhoog kwamen. Je moest dan vlug doorlopen of je erop laten vallen en de schots vastgrijpen, anders gleed je eraf en schoof je eronder. Dan kwam je er nooit meer uit natuurlijk. Op een gegeven moment kregen we in de gaten dat we de watergang al spelend bijna helemaal overgestoken waren. Gelukkig kwam er een mosselschip langs dat ons oppikte van het ijs. De schippers waren woest. Ze scholden en tierden dat we gek waren en dat soort dingen. Maar ze hebben ons netjes in de haven afgezet. 'Zie je wel, niks aan de hand!' zeiden we tegen elkaar."

Rijntje: "Toen we op Yerseke woonden, moest Riekje de zorg voor het hele gezin op zich nemen, want mijn moeder werd ernstig ziek en kwam op bed te liggen."

Riekje: "Vanuit Yerseke ging ik nog eens op de fiets naar Goes, want omdat we een groot gezin hadden, maakten we kans op een wasmachine. Ik vertelde dat mijn moeder reuma had en dat ik het huishouden moest doen en we kregen warempel de wasmachine. Hij was erg klein maar het werk werd er een stuk gemakkelijker door."

Rijntje: "Wij gingen daar naar school. Ik kan me het dorp nog goed herinneren: de straten waardoor we liepen en het plein bij de kerk. We speelden veel aan de dijk en zochten vaak krukels die we kookten en opaten. Met een speld pulkten we ze uit hun huisjes."

Maartje: "Ik ging er naar de kleuterschool, die ze toentertijd 'bewaarschool' noemden. Als de school uitging liepen we langs het huis van een vrouw, van wie verteld werd dat ze wel eens kinderen met haar klomp had doodgeslagen en hen daarna in een waterput had gegooid. Of dat waar was

of niet, daar stond je niet bij stil. Regelmatig werd ze na schooltijd door een grote groep kinderen uitgenodigd. Ik stond erbij en deed mee. Totdat de deur open vloog en alle kinderen uiteen stoven. Daar was ik niet op bedacht. Doodsbang rende ik aan één stuk door naar huis, zonder te weten of ze achter me aan zat of niet, want ik was te bang om achterom te kijken."

Cor: "Als ik naar school ging, moest ik langs het huis van een jongen die mij altijd treiterde. Dan deed ik het haast in mijn broek van angst. Misschien deed hij het omdat hij zag dat ik bang was, want hij moest mij altijd hebben. Dat zette voor mij wel een domper op die periode."

Maartje: "We speelden dikwijls bij de oesterputten en dan liepen we vaak met een aantal kinderen over die scheidingsmuurtjes. Om de zoveel meter zat er een waterdoorlaat van ongeveer een halve meter. Daar moest je dan overheen zien te komen. Voor kleintjes was dat lastig. Je kon gemakkelijk in de oesterput vallen, tussen de talloze krabben. Daarom aarzelde ik bij elk sluisje en achter mij begonnen anderen dan te dringen. Natuurlijk viel ik er een keer in, waarbij ik me verwondde aan de scherpe oesterschelpen."

Anton: "Al gauw gingen mijn vader, Rinus en Riekje terug naar Schouwen-Duiveland om de winkel en het huis weer op orde te krijgen. De rest van het gezin bleef op Yerseke, waardoor ik ineens de oudste jongen was thuis. Uit plichtsbesef deed ik veel karweitjes voor mijn moeder. Het water uit de regenbak was bijvoorbeeld niet zo schoon. In die tijd hadden we nog geen waterleiding maar een regenbak met een pomp erop. Toen heb ik de regenbak helemaal leeg gepompt. Met de hand, want iets anders was er niet."

Daarna heb ik me door de nauwe opening naar beneden laten zakken en heb hem helemaal uitgedweild. Vervolgens ben ik een tank met duizend liter water gaan halen bij een boer verderop in de straat en heb ik in mijn eentje die tank op een kar naar huis gereden. De straat liep gelukkig schuin naar beneden, anders was het te zwaar voor me geweest. Telkens als de kar in een putje terecht kwam, stond hij stil. Met stokken tussen de spaken van de wielen heb ik hem steeds weer vooruit weten te krijgen. Verder dan het hek kon ik de tank niet krijgen en vanaf het hek tot de regenput heb ik toen met emmers heen en weer gelopen tot de regenbak weer gevuld was en moeder weer water had. Toen we er pas woorden moest mijn vader naar de burgemeester. Hij had zijn zondagse pak aangetrokken en zijn goede schoenen want een bezoek aan de burgemeester, dat was heel bijzonder. Je keek immers ontzettend op tegen zo'n belangrijke man. Net voordat mijn vader langskwam, had ik een putdeksel weggehaald, omdat ik het riool aan het schoonmaken was. Omdat mijn vader zo slecht kon zien, stapte hij precies in dat gat met zijn ene been. Zijn broekspijp zat onder de drek. 'Bèl, bèl, bèl, wat voer je noe weer uut?' mopperde hij, maar echt kwaad was hij niet."

We gingen op Yerseke natuurlijk ook naar de kerk. Dat was altijd spannend. Blijkbaar waren de kerkgangers daar zo onder de indruk van de preek, of waren ze zo bang geworden van alle hel en verdoemenis die over hun hoofden werden uitgestort, dat sommigen flauwvielen tijdens de preek. Dat gebeurde regelmatig. Meestal was dat voor in de kerk en misschien was er veel aanstellerij bij. Dan zeiden ze na afloop: 'Hij heeft goed gepreekt vandaag'. Als er niemand flauwgevallen was, vonden ze de preek maar matig."

Cor: "Behalve de school speelde ook de kerk een belangrijke rol in mijn leven. Er was daar een behoorlijk grote kerk, die altijd vol zat. Twee maal per zondag zat ik daar op de gaanderij bij mijn neefjes en mijn ooms, van wie er enkele in de visserij zaten. Die mannen zongen allemaal tweede stem. Schitterend was dat, daar heb ik ontzettend van genoten."

Anton: "Nadat ik de zesde klas van de lagere school had gedaan, moest ik naar de ULO. Toen ik al die lefgozers daar zag staan op het schoolplein, ben ik gauw terug gegaan naar de lagere school en heb gezegd dat ik de zevende klas nog mocht doen van mijn vader. Ik zat al weken of maanden op school toen ze er thuis achter kwamen.

'Och, lae ma doe,' zei mijn vader, 'volgend jaer zie m'n wêê wel.'

Met mijn schoolopleiding is het nooit iets geworden. Die zevende klas heb ik nog gedaan. Je kreeg er een beetje timmeren, tekenen, rekenen en zingen."

Riekje: "Ik denk dat we tot augustus 1954 op Yerseke gebleven zijn, dus bijna anderhalf jaar. Achteraf gezien hebben we daar een fijne tijd gehad. Lekker buitenaf, familie van moederskant in de buurt. Dat voelde heel vertrouwd aan. De kinderen gingen er naar school en alles ging gewoon zijn gangetje. Maar mijn moeder heeft er veel reumatiek gehad. In die tijd was ze niet zo sterk."

Tijdelijke graven voor de slachtoffers op Zijpe.

Terug naar het eiland

Veel mensen in de rest van Nederland hadden halsoverkop een gedeelte van hun huis beschikbaar gesteld voor de overlevenden van de watersnoodramp. Maar de opvang verliep niet overal even soepel. Afgezien van alle praktische bezwaren, had men er vaak niet bij stil gestaan dat verschil van mentaliteit moeilijkheden zou kunnen opleveren. Bovendien hadden veel slachtoffers psychische problemen door wat ze hadden meegemaakt en omdat ze van huis en haard waren verdreven. Sommigen zelfs voor de tweede maal binnen tien jaar tijd, want ook tijdens de oorlog waren velen geëvacueerd geweest. De evacuatie vroeg veel aanpassingsvermogen van beide partijen.

Natuurlijk waren er ook adressen waar het goed ging en sommigen hielden er vriendschappen voor het leven aan over. Ook bij ons groeide een band met de gezinnen die ons opvingen.

Adrie: "In Soestdijk heb ik het niet lang uitgehouden. Ik was op Oosterland altijd druk in de weer geweest met mijn werk in de meubelzaak. Mijn vrije tijd besteedde ik aan vrijwilligerswerk bij de brandweer en aan de muziek. Ik was organist in de kerk, gaf orgellessen en was dirigent van de door mezelf opgerichte muziekvereniging 'Excelsior'. Hier in Soestdijk had ik niets te zoeken. Ik wilde zo snel mogelijk terug naar ons eiland om aan de dijken te gaan werken. Mijn hondje Jippie had ik thuis achter moeten laten, want die mocht niet mee met de reddingsbrigade. Zodra ik kon, ging ik van Bruinisse met een bootje naar Oosterland in de

Vrijwilligers bezig met het herstel van de Nieuwerkerksedijk.

hoop dat Jippie er nog zou zitten, maar hij was weg. De opgezette uil die op mijn wastafel stond en die gevuld was met paraffine, was opgegeten. Hij moet verschrikkelijke honger gehad hebben in de dagen dat hij alleen boven zat. Na wat telefoontjes naar verschillende asielen en de politie, werd ik ongerust dat ik hem nooit meer terug zou zien. Op een dag kwam ik een kennis tegen die vroeg of ik mijn hondje al terug had. Omdat ik Jippie altijd bij me had, kende hij het beestje. Hij had gezien dat een Groningse politieagent hem had meegenomen. Toen ik de opperwachtmeester van politie van Schouwen-Duiveland om adressen vroeg van de vrijwilligers uit Groningen die geholpen hadden, wilde hij eerst niet meewerken. Hij was blijkbaar nog niet vergeten dat ik geweigerd had om zandzakken te vullen bij de coupure in de Zanddijk en dat de rest van de mannen toen ook vertrokken was. Maar uiteindelijk zwichtte hij. Ik had al heel wat afgebeld, toen ik iemand uit Delfzijl aan

de lijn kreeg. Nog voordat degene aan de andere kant van de lijn zich bekend maakte, hoorde ik Jippie al blaffen. Ik zei dat het mijn hondje was dat daar blafte en dat ik hem zou komen halen. De vrouw wilde het afwimpelen en zei dat ze zou overleggen met haar man als hij thuis kwam. Maar ik liet me niet afschepen. Zodra ik weer een weekend naar mijn verloofde ging, die nog in Baarn zat, reisden we door naar Delfzijl. Nog voordat ik de straat in kwam, hoorde ik Jippie al blaffen. Ze wilden dat ik geld betaalde voor de weken dat ze hem verzorgd hadden, maar ik had geen rooie cent. 'Geef hem nou maar mee,' zei ik, 'dan zal ik jullie niet van diefstal betichten en dan praten we nergens meer over.' Toen zwichtten ze en ik kreeg Jippie terug. Op Bruinisse had ik een oesterkeet gehuurd, waarin ik bivakkeerde terwijl ik hielp bij het repareren van de dijken. Ik had hier veel bekenden, want ik bracht hier regelmatig meubels bij klanten. 'Hé Adrie,' zei een kennis, 'ook hier aan het werk?' 'Ja, ik kon het niet uithouden op mijn evacuatieadres. Ik moet wat omhanden hebben en van op je kont zitten wordt het eiland niet droog.' 'Dat heb je goed bekeken. We zullen er met z'n allen flink tegenaan moeten om het hier weer leefbaar te maken. Wat een bende kan dat zoute water aanrichten, hè? Bij ons in huis heeft er één meter water gestaan en alle meubels zijn verpest. Hebben jullie toevallig nog wat te koop?' 'Ik kan misschien wel wat voor je regelen, als je een kleine beschadiging niet erg vindt. Wij hebben veel meubels naar boven gebracht, dus die zijn wel droog gebleven, maar toch wat aangetast door de zilte lucht. Roestige spijkertjes en dat soort dingen.' 'Alles is beter dan niets. Als je me aan vier eetkamerstoelen kunt helpen, is mijn vrouw zo blij als een kind.'

"Toen zwichtten ze en ik kreeg Fippie terug."

'Als jij een bootje kunt regelen, mag je mee om ze uit te zoeken.'

'Da's afgesproken,' zei hij.

Zodra de mogelijkheid zich voordeed, haalden we met een bootje wat meubels uit onze winkel in Oosterland. Zo begon ik weer af en toe wat te verkopen.

Het waren geen leuke tochtjes, want onderweg zag je nog veel ellende. Op een dag zagen we de juffrouw van de kleuterschool ondersteboven in een boom hangen. Die hing er al een week of wat."

Riekje: "Toen ons eigen eiland weer een beetje leefbaar werd, huurde mijn vader een loods op de dijk van Bruinisse, waar wij als oudsten voorlopig introkken. Overdag gingen wij op Oosterland schoonmaken en redden wat er nog te redden viel. De meubels die op de bovenverdieping hadden gestaan en droog waren gebleven, namen we mee naar Bruinisse om te verkopen.

Langzamerhand kwamen er steeds meer mensen terug naar het eiland om beetje bij beetje hun bestaan weer op te bouwen. Verschillende mensen gingen net als wij in een loods wonen of in een schuur. In de Oudestraat was de centrale keuken waar iedereen ging eten. Dat was handig, want dan kon je al je energie aan werk besteden, zoals huizen opruimen, dijken aanleggen en dergelijke en 's avonds kon je zó aanschuiven. We mochten nog niet op Oosterland slapen, want de dijken waren nog niet allemaal dicht. Iedere avond moesten we dus terug naar Bruinisse.

Het plafond van de winkel was zo vies van de modder, dat we het met een borstel met vim moesten schoonmaken.

Ook onze meubelmakerij was bedekt met een dikke laag modder en alle machines waren verroest. Daar hadden we niets meer aan. In ons huis was het een onbeschrijflijke bende. Touwen en draden waren door het water afgewikkeld en hingen als een enorm spinnenweb door de winkel. En ook hier overal modder, niet te geloven. In de achterkamer zat een groot gat in de vloer op de plaats waar vroeger een waterput had gezeten. In het dressoir vond ik babykleding, breiwerk en mijn eigen borduurwerk. Ik borduurde nog maar pas en mijn mooie schaatje was helemaal verroest. In de voorkamer vond ik een heleboel weckflessen die gevuld waren met vlees. Maar dat durfden we niet meer te eten. De kachel en de klok waren van de tafel gevallen. Je brak je benen over de rommel.

Vrijwilligers op de slaapzolder boven de zeilmakerij van J. de Korte, Bruinisse.

Achter op een oude herenfiets waarvan het stuur zat vastgevoerd, bond ik een hele bos met weckflessen, die ik eerst in een laken had gedraaid. Als ik de bocht om wilde, moest ik afstappen om de fiets in de gewenste rijrichting te zetten, voordat ik mijn weg kon vervolgen. Ik nam de lege flessen mee naar Bruinisse en vandaar mee naar Yerseke, waar mijn moeder nog steeds zat met de kleinsten. Gelukkig mochten we vaak met mosselschippers meevaren van Bruinisse naar Yerseke en weer terug.

Toen de dijken al gedeeltelijk dicht waren en het ergste was opgeruimd, ging mijn moeder ook een keer mee naar

Oosterland, terwijl ik intussen op Yerseke voor de kleinsten zorgde. Om mijn tijd goed te besteden heb ik tijdens haar afwezigheid flessen met fruit gesteriliseerd. Aan de achterdeur was een boomgaard. Daar kreeg ik het fruit zo over de schutting aangeboden, omdat we evacués waren. Hoe ik het voor elkaar gekregen heb weet ik ook niet, maar in die korte tijd steriliseerde ik 144 flessen fruit. Allemaal in een ketel met kokend water, zoals ze dat in die tijd deden.

Waterleiding hadden we niet, alleen een regenbak met een pomp. Toen mijn vader bij thuiskomst op het zoldertje ging kijken, stonden daar al die flessen met appelmoes, peren, pruimen, kersen, aardbeien en stooftjeertjes. Het zoldertje stond helemaal vol.

'Toe vrouwe, noe mô je toch es komme kieke,' zei mijn vader.

'Tjonge, jonger, heb je dat nou allemaal zitten doen van de week?' vroeg mijn moeder.

Ik was zo trots, ik had bijna dag en nacht gewerkt."

Adrie: "Voor het ruimen van lijken was een speciale 'lijkenploeg', dus lijken heb ik niet geruimd. Behalve één keer, toen mijn hulp dringend gewenst was. Er moest een lijk omhooggetild worden op een vrachtwagen. Aan een lijk dat al in staat van ontbinding is, kun je niet gaan trekken. Daarom werd de dode in een half opgeblazen rubberboot gelegd, zodat je wél houvast had. Eén man stond boven op de laadbak te trekken en ik moest aan de onderkant duwen. Dat was eigenlijk werk voor twee personen, zodat je beiden aan een zijkant kon tillen en de boel in evenwicht kon houden. Maar ik stond er alleen voor, dus moest ik eronder staan. Bovendien was de vrachtwagen erg hoog en moest ik boven mijn macht tillen. De boot dreigde boven mijn hoofd te kantelen en ik was ongerust dat ik het lijkenwater over

me heen zou krijgen. Dat was griezelig in verband met besmettingsgevaar. Een eindje verderop stond iemand naar ons gestuntel te kijken.

‘Hé, lummel, wat sta je daar nou te kijken! Zou je niet eens komen helpen?’ snauwde ik hem toe.

‘Nee, dat kan ik niet,’ riep hij terug. ‘Het is mijn broer.’ Geschrokken hield ik mijn mond. Zo’n lijk zag er afgrijselijk en opgezwollen uit en ik kon me levendig voorstellen dat je de aanblik van een familielid dat er zo bij lag, niet zou kunnen verdragen. Voor een vreemde was het al ondoenlijk, laat staan voor een eigen broer. Zeker als er dan zo mee gesold werd. Ik kon wel door de grond zakken van schaamte. Maar ik had al mijn aandacht nodig bij het karwei en met mijn schouders probeerde ik de rubberboot aan de onderkant te steunen. Het ging verkeerd en ik kreeg al dat vieze water over me heen. Ik was kletsnat en mijn laarzen stonden vol. Dat was niet zonder gevaar. Over de ‘lijkenploegen’ werd verteld dat ze in constante dronkenschap hun werk deden. Daar kon ik op dat moment goed inkomen.”

Riekje: "Er kwamen schoonmaakploegen, onder andere buitenlandse studenten, op het dorp helpen. Wegens gebrek aan middelen gebeurde het allemaal heel simpel: met een borstel met vim en een emmertje brak water. Alle huisraad werd op straat gegooid en bergen met troep versperden de doorgang. In het midden bleef er nog een smalle strook vrij om te lopen. De opruimingsdienst had zijn handen vol en maakte meter voor meter de straten weer vrij. Soms schoten ze maar een paar meter per dag op. In één klap waren we wat luxe betreft, eeuwen terug in de tijd geworpen en het duurde wel anderhalf jaar voordat het dorp weer een beetje leefbaar was.

Bij de opruimwerkzaamheden werd er bij ons aan de over-

kant van de straat nog een vrouw gevonden. Haar buik was opgezwollen door het water en in haar schortenzak zat een heleboel geld. Alles wat gevonden werd ging naar het rampenfonds, dus ook dat geld. Maar het is natuurlijk niet allemaal even eerlijk gegaan want antieke dingen en zo, die konden de meesten zelf ook wel gebruiken. In die tijd zijn er veel in antiek begonnen. Bij ons om het huis lagen vrijwel alleen spullen van de boerderij aan de overkant, dode beesten en dergelijke.

Mijn moeder had me gewaarschuwd dat er nog dode mensen tussen de rommel konden liggen. Ze had gezegd dat ik dan maar niet moest kijken, omdat dat zo akelig zou zijn. Op een keer, toen ik buiten liep, zag ik een hand uit de rommel omhoog steken. Ik was wel bang maar ook nieuwsgierig. Ik voelde aan de hand. Hij was hard. Ik trok, en trok! Toen had ik ineens een arm in mijn hand. Hij bleek van een etalagepop te zijn maar ik ben toen wel geschrokken. De huizen bleven nog lang vies en nat. Het water droop van de muren en stond nog lange tijd onder de vloer. De mensen woonden boven op de planken zolders. Vloerbedekking en behang kwamen er voorlopig niet, want dat had nog geen zin. Buiten groeiden de mossels en de krukels aan de muren.”

Anton: "Intussen waren de dijken weer bijna allemaal dicht, zodat de rest van het gezin ook terug kon komen naar het eiland. Mijn vader had op Bruinisse een tijdelijk onderkomen geregeld. Ik moest naar school op Oosterland en fietste heen en weer op een grote herenfiets met dikke banden en een enorme koplamp.

Toen we voor het eerst terugkwamen in Oosterland, lag er van alles op straat: kapot huisraad, puin, klei, modder. Het was één vette troep. Toen ze het water weg gingen pompen,

"Toen we voor het eerst terugkwamen in Oosterland, lag er van alles op straat: kapot huisraad, puin, klei, modder. Het was één vette troep." Op de foto onze winkel met daarachter de meubelmakerij.

kwamen ze ontzettend veel palingen tegen, die zich flink tegoed hadden gedaan aan lijken. Ze waren polsdik. Het stikte er van. Als ze een sloot leegpompten, lagen er tientallen voor het grijpen. Daar kon je dagen van eten. Daar werd verder niet over gepraat. Het was gratis en je kon er net zo veel van eten als je wilde.

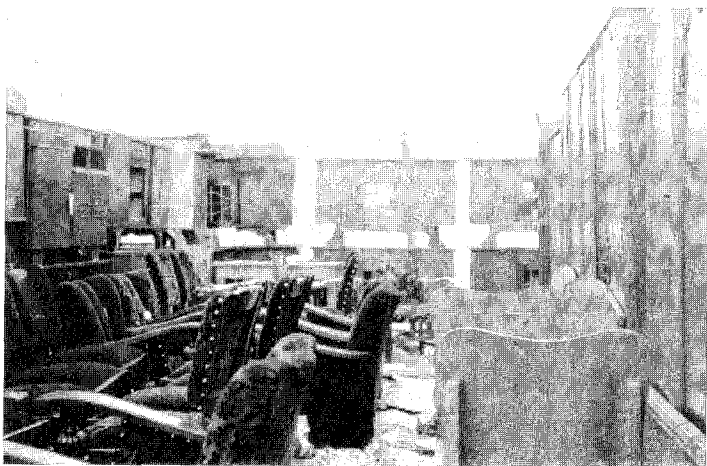
Om weer aan de kost te kunnen komen, wilde mijn vader eerst de winkel op orde hebben. Bij het schoonmaken kwamen we gereedschap tegen. Als je het boven water haalde blonk het nog mooi, maar als het een uur boven water lag, was het één bonk roest. Je kon er niets meer mee doen. Daarom moest alles weg wat in het zoute water gelegen had, ook de machines uit de meubelmakerij, de fietsen, alles."

"Overdag ging ik naar Oosterland om schoon te maken. In het begin met een bootje." Op de foto de Lage Maireweg, Oosterland.

Riekje: "Op Bruinisse mochten we bij een ouder echtpaar in de achterkamer wonen. Ook de bovenverdieping mochten we gebruiken. Dat was een open zolder waar we allemaal touwen hebben gespannen, waaraan we lakens hingen. Op die manier hadden we toch allemaal een apart kamertje. Overdag ging ik naar Oosterland om schoon te maken. In het begin met een bootje. Op Oosterland hadden eb en vloed nog vrij spel, dus terwijl wij boven aan het opruimen waren, was het op de benedenverdieping afwisselend hoog en laag water. Nieuwe vloed bracht weer nieuwe rommel en modder mee. Dat ging door totdat de dijken dicht waren in het najaar.

Later konden we met de fiets naar Oosterland. Auto's waren er niet. Mijn vader ging op de solex heen en weer. Vanwege zijn slechte ogen is hij 's avonds nog eens tegen een paaltje gebotst, waarbij hij viel en zijn arm brak.

"Omdat de winkel te klein was voor alle nieuwe meubels die er op het eiland nodig waren, hebben we een reusachtige tent laten maken"

Daarna kon hij een tijd niet mee naar Oosterland. Alleen met hoog water was er nog gevaar. Eén keer, toen er weer springtij was, zijn we voor één nachtje naar Zierikzee gegaan, maar de volgende dag gingen we gelijk weer terug want het was erg druk in de winkel. Iedereen wilde nieuwe spullen hebben voor zijn huis: meubels, vloerbedekking, gordijnen, noem maar op. Omdat de winkel te klein was voor alle nieuwe meubels die er op het eiland nodig waren, hebben we een reusachtige tent laten maken door een zeilmaker en die achter het huis in de wei gezet. Vrachtwagens vol met meubels gingen erin. Maar stinken dat het daar deed! Het was verschrikkelijk drassig en er lagen sloten rondom waar alles op geloosd werd, want riolering was er nog niet. En omdat er nog steeds overal water stond, liep je de hele dag met lieslaarzen aan."

"Vrachtwagens vol met meubels gingen erin."

Maartje: "Terwijl de oudsten hard aan het werk waren, speelde ik in Bruinisse met mijn buurjongetje. Op die leeftijd kon dat nog net. Eigenlijk behoorde ik met meisjes te spelen, maar tot het moment dat hij een grote spijker in mijn achterhoofd ramde, vond ik hem een prima speelkameraadje. Daarna speelde ik liever met meisjes. We droegen in die tijd getailleerde manteltjes. Ik weet nog goed dat we op een keer naar kerk liepen, mijn zusje en ik in zo'n strak getailleerd manteltje met een hoedje op. Voor ons liepen een paar broers met korte broeken en lange gebreide kousen tot onder de rand van hun broek. Ik had een vreselijke hekel aan die hoedjes, die strakke kleding en die kousen. Anton liep voor me en zijn kousen zakten steeds af. Ik weet nog dat ik het zielig vond dat hij zulke stomme kousen aan moest. Ik denk dat ik vanaf dat moment een hekel aan de kerk had, die van alle nare dingen de oorzaak leek te zijn."

We droegen ook 'kistjes', leren schoenen tot boven je enkel met vierkante neuzen. Mijn kistjes waren al door anderen gedragen en dat merkte je vooral in het begin, als ze nog niet naar je voeten stonden. Dan kon je er nauwelijks op lopen. Meestal waren ze dan te groot ook, zodat wat enkelhoog behoorde te zijn ergens halverwege je scheenbeen eindigde. Alle kleding ging in die tijd van groot naar klein. Op een gegeven moment wilde mijn moeder me een onderbroek aantrekken met een dichtgenaaide gulp. Gelukkig bleef dat bij een poging. Er was natuurlijk niet zo veel keus, net na de ramp.

Ook kan ik me nog herinneren dat we daar in die voorkamer aan een lange tafel zaten te eten en dat ik net jus op mijn aardappelen had gedaan. Toen kwam die mevrouw, bij wie we inwoonden, binnen en ze stevende regelrecht op onze tafel af. 'Met zo'n groot gezin kun je wel wat extra jus gebruiken hè?' zei ze. Voordat er iemand kon reageren, kiepte ze haar jus bij die van ons. Ik blij dat ik al jus genomen had! Ze bedoelde het natuurlijk goed, maar niemand hoefde die dag nog jus."

Cor: "Van Bruinisse herinner ik me alleen de kerk nog. In het grote middenschip zaten de vrouwen en de kinderen. De mannen zaten in de buitenste rijen. De dominee was altijd ontzettend emotioneel als hij op de preekstoel stond, omdat wij allemaal zondaars waren. Hij veegde de tranen van zijn gezicht af met een grote witte zakdoek."

Adrie: "Toen de polders weer droog waren, ben ik naar mijn schoonouders in De Blauwe Keet gegaan. Die konden een paar extra handen goed gebruiken, want ook daar was het een chaos. Vanaf het begin kwam er veel werkvolk over de vloer. Ook de benzinepomp die erbij hoorde, bewees

goede diensten. We zijn toen vrij snel getrouwd en hebben mijn schoonouders opgevolgd. We hebben er een drukke periode meegemaakt, met al dat werkvolk en het opkomende toerisme."

Rijntje: "Van Bruinisse ging mijn vader elke dag op en neer naar onze winkel op Oosterland. Op een keer ging ik mee achterop de solex, zodat hij me bij Adrie af kon zetten op De Blauwe Keet, want daar kwam mijn vader altijd voorbij. Hoewel mijn vader slecht kon zien, wist hij precies de weg als er zich geen bijzondere dingen voordeden. Ik zag dat het fietspad verderop opgebroken was, maar hij niet. Ineens gingen we hobbeldebobbel door het zand.

'Papa, papa!' riep ik in paniek.

'O, 't is niks,' zei hij en hij stuurde zo de grote weg op en reed met de auto's mee."

Herman: "Zodra het weer mogelijk was vanwege het water, gingen we terug naar het eiland. Voor hetzelfde bedrijf als waar ik in Zeeuws-Vlaanderen voor werkte, ging ik voortaan op Schouwen-Duiveland de boeren langs. Ik haalde naaimachines op die onder water hadden gestaan en nam ze mee voor reparatie. 'Als ik terugkom weet ik wat het kost en als je geen zin hebt om de reparatie te betalen, hou ik de naaimachine en dan mag jij een nieuwe kopen,' zei ik dan. Dat deden ze allemaal, want ze wilden redden wat er te redden viel. Nou waren die reparaties ook niet duur hoor, maar bijna iedereen nam een nieuwe, dus ik had een enorme omzet. En ook die oude kon je zo kwijt. Prachtige handel was dat.

Terwijl de meeste eilandbewoners bij andere mensen ergens in Nederland waren ondergebracht en een moeilijke tijd doormaakten, reisde ik heen en weer tussen Zeeuws-

"Toen de polders weer droog waren, ben ik naar mijn schoonouders in De Blauwe Keet gegaan."

Vlaanderen en Schouwen-Duiveland en verkocht elke keer een heleboel naaimachines. Dat maakte dat het voor mij - zakelijk gezien - een plezierige tijd was.

In feite vond ik meubels veel leuker dan naaimachines, dus zodra het mogelijk was, ging ik samen met mijn vader en de rest van de gezinsleden er weer flink tegenaan. Iedereen had nieuwe meubels nodig op het eiland, we kregen het niet aangesleept. De boeren kwamen de meubels zelf ophalen met paard en wagen. Later waren er ook luxere spullen nodig. Het ging voor de wind en dat onze meubelmakerij in het zoute water was verdwenen, was opeens zo erg niet meer. Omdat het zo goed ging, wilde ik de winkel verplaatsen naar Zierikzee. Daar zouden we veel centraler zitten. Mijn vader zag het niet zo zitten, maar toen hij doorkreeg dat ik het dan zonder hem zou doen en dat ik dan een concurrent van hem zou worden, ging hij mee in het plan. We kochten

een pand waar ik reeds voor de ramp mijn zinnen op had gezet. Het verschil was alleen dat ik toen nog dacht aan naaimachines. De contacten voor de verkoop waren er al geweest. Zo zijn we in Zierikzee terecht gekomen."

Anton: "In de tijd dat Riekje en mijn vader meubels verkochten op Oosterland, ging ik samen met een timmerman elke morgen op de motor naar Zierikzee om het pand te verbouwen. Daar hebben we een tijd gewerkt. Toen we bijna klaar waren, kwam er een berichtje van de technische school dat ik naar school moest komen omdat ik leerplichtig was. Toen ging ik een tijdje naar school. Maar die klas was alweer een tijd bezig, dus ook hier bleef ik een buitenstaander. Ook dát is dus niks geworden. Daarna mocht ik meubels gaan bezorgen voor mijn vader. Dat vond ik leuk en al gauw ging ik helemaal niet meer naar school. Daar deden ze thuis niet moeilijk over, ook al was ik leerplichtig."

Gevolgen

De ramp had grote gevolgen voor de betrokkenen. In eerste instantie was daar het leed en de ontredde. Dan de ont-heemding door de evacuatie. Daarna de terugkeer en de wederopbouw van het eiland. Dat waren over het algemeen gevolgen op redelijk korte termijn.

Als we nu, na bijna vijftig jaar, terugkijken, zien we dat er nog meer gevolgen waren. Meer van persoonlijke aard. Van veel mensen heeft het leven door de ramp een heel andere wending genomen. Velen zijn bijvoorbeeld van het eiland afgegaan en niet meer teruggekeerd. Anderen hebben een huwelijkspartner mee teruggebracht naar het eiland, die ze anders nooit tegen het lijf gelopen zouden zijn. Weer anderen zijn ongetwijfeld in een baan terechtgekomen of aan een studie begonnen die hier op het eiland niet mogelijk zou zijn geweest, terwijl bij anderen juist de schoolcarrière finaal in het slop is geraakt. Je bestaan weer opbouwen was in veel gevallen belangrijker dan een studie.

Ook om de mentale gevolgen voor de betrokkenen kunnen we niet heen. Geestelijke bijstand voor de overlevenden was er niet. Je moest het zelf maar uitzoeken. Er werd niet meer over gepraat. Alles snel vergeten leek de beste oplossing. Dat velen voor het leven getekend zijn door het verdriet en de ellende die ze meemaakten, wordt te gemakkelijk vergeten.

Herman: "Dat er geen geld was om de dijken te versterken, was een grote fout die nooit gemaakt had mogen worden. De gevolgen waren enorm. Toch vind ik het nog steeds onvoorstelbaar dat de dijken maar op een paar plekken echt

zijn doorgebroken en dat daar bovendien zo veel water doorheen gekomen is.

Voor mij was het niet moeilijk om van het eiland af te gaan omdat ik in de oorlog ook al zoiets had meegemaakt. Want ook toen zijn we geëvacueerd geweest. Toen deze situatie zich met de ramp herhaalde dacht ik bij mezelf: Ik laat me niet weer bij andere mensen in huis duwen, ik zoek mijn eigen weg. Ik was al wat ouder en besepte dat ik niet afhankelijk was van Schouwen-Duiveland. Een heleboel mensen waren nog nooit van het eiland af geweest, dus die vatten dat heel anders op. Voor mij was het een goede les, je kwam nog eens ergens en je werd wat vrijer. Moet je je voorstellen dat die oorlog er nooit geweest was. En die ramp niet. Dan waren er hier nooit vreemde mensen komen wonen. Nu zijn we zo'n beetje gemengd. Iedereen is weg geweest. Velen hebben een man of een vrouw mee teruggenomen naar het eiland. Anderen zijn nooit teruggekomen.

Voor de ramp was iedereen familie of bekende van elkaar en er was een grote sociale controle. Wat ik altijd het ergst vond, dat was die hokjesgeest. In het hokje waar je vader zat, werd jij ook geduwd. Als je maar even buiten dat hokje pieste, werd je teruggefloten. Als je bijvoorbeeld 's zondags buiten had gelopen, of je broek was te kort of te lang of te wijd, noem maar op, ze hadden er wat van te zeggen. Ik heb wat ellende gehad vroeger, want ik was best vooruitstrevend in mijn ideeën. Ze wilden je vasthouden in een bepaald stramien. Ik heb daar nooit veel voor gevoeld.

Na de ramp was dat veel minder. Er kwamen veel vreemden op het eiland wonen, mensen die gestudeerd hadden. Vroeger woonden er alleen Oosterlanders op Oosterland, nu werden ze vermengd met anderen. In Zierikzee was dat natuurlijk ook zo. Ook daar zijn ontwikkelde mensen komen wonen die plaats namen in de kerkenraad en in

allerlei besturen. De autochtonen hadden daar behoorlijk wat moeite mee. De oude kern wilde alles houden zoals het was. Maar waar vroeger de man met het geld het voor het zeggen had, daarvoor in de plaats kwam nu een vreemdeling die gestudeerd had. Dat speelde op het hele eiland. En het was hard nodig dat die gevestigde orde eens flink door elkaar gerammeld werd.

Wat mij erg opviel was dat iedereen alles maar lijdzaam over zich heen liet kornen. De mensen waren zo treurig! Ze namen alles zoals het was, want onze lieve Heer had dat water op hun pad gestuurd. Dat had je dus maar te aanvaarden. Niemand was opstandig. Ze pikten het gewoon. Ook van de regering. Er werd niemand op het matje geroepen over de toestand van de dijken. Terwijl dat toch allemaal in de kranten werd vermeld.

Ook mijn schoonouders berustten in hetgeen er was gebeurd. Alles wat hen later als evacués overkwam, namen ze ook voor lief, want ze begrepen goed dat ze maar een beetje in de weg liepen bij het gastgezin. Als mijn schoonmoeder klaagde, zei mijn schoonvader: 'Dit is ons niet door mensen aangedaan, we moeten het maar nemen zoals het is.'

Het geloof was een grote steun voor hen en gaf tevens wat rust. Tegenwoordig word je gelijk opgevangen door een traumateam, maar in die tijd had je het geloof. Ze baden veel, meer kon je ook niet doen. Ze hadden ook de overtuiging dat, als je zou verdrinken, het dan ook zo zou moeten wezen.

Persoonlijk heb ik veel aan de ramp te danken gehad. Als het nooit was voorgevallen, was ik misschien wel altijd voor mijn vader blijven werken. Dan had ik nooit wat anders gezien dan die winkel op Oosterland. Nu heb ik verschillende dingen gedaan in mijn leven, mijn vleugels uitgeslagen, wat van de wereld gezien. En ik heb overal van genoten."

Adrie: "De geldstroom die na de ramp op gang kwam - later ook door het toerisme - heeft een hele ommekeer teweeggebracht. Voor de ramp was er niets te verdienen geweest op het eiland. Ik ging vaak op de brommer de boer op om te kijken of ik iets verkopen kon. Dat was in veel branches normaal in die tijd. Na de ramp is dat radicaal veranderd.

Dat deze ramp zich voltrok op het eiland was natuurlijk heel erg voor de betrokkenen, vooral voor hen die familieleden verloren. Maar aan de andere kant zijn we er ook op vooruit gegaan. We kregen de deltawerken, waardoor de dijken verhoogd en versterkt werden. Ons eiland werd ontsloten en kreeg meer bekendheid, waardoor er toeristen kwamen, die geld in het laatje brachten. Er vonden allerlei vernieuwingen plaats, waardoor er werkvolk kwam dat ook weer wat te verteren had. 'Geef ons heden ons dagelijks brood, en elke tien jaar een watersnood,' werd er wel eens besmuikt gezegd. Dat kon natuurlijk niet door de beugel, maar het geeft wel aan dat er aan de wederopbouw in sommige branches flink verdiend is. In ieder geval kwam ons eiland tot ontwikkeling. Dat zou anders nooit in zo'n korte tijd en in die mate zijn gebeurd.

De watersnood is voor mij een traumatische ervaring geweest die ik moeilijk kan vergeten. Het was allemaal veel angstiger dan tijdens de oorlog. Voor oorlogsgeweld kun je nog wegkruipen of vluchten, maar toen we met de ramp op zolder zaten, konden we nergens heen. Dat was heel benauwend.

Nog jarenlang heb ik een bezoek gebracht aan het graf van een schoolvriendin die met haar familie verdronken is. Als je aan zo'n graf staat, besef je dat jij daar ook had kunnen liggen, maar dat je nog leeft. Dat waardeert je dan extra. Tegenwoordig wil ik daar niet meer naartoe. Met het ouder

worden zijn ook die emoties moeilijker te verdringen. Daarom wil ik deze periode nu afsluiten."

Riekje: "Achteraf besef je hoeveel er in één dag kan veranderen in je leven. In een mum van tijd stond alles onder water. Je kunt het je haast niet voorstellen. Maar hoe onwaarschijnlijk ook, ik heb het met eigen ogen gezien: de ellende, de mensen die verdronken. Alles ging zó vlug! Het was een chaotische tijd, maar we hebben er ook veel van geleerd. Door van het eiland af te moeten, is er een ontwikkeling in gang gezet die er anders waarschijnlijk veel later pas zou zijn geweest. Of misschien wel helemaal niet. Als eilandbewoners hadden we een geïsoleerd bestaan en toen we van het eiland af moesten, hebben we om ons heen leren kijken. Verschillende eilandbewoners zijn met mensen van buitenaf getrouwd en zo kwam er vers bloed op het eiland. Dat was geen overbodige luxe. Bovendien hebben we elkaar leren helpen en leren geven en nemen. Dat gaf een bijzondere onderlinge betrokkenheid. Wat dat betreft was het ook een goede ontwikkeling, hoe erg het ook allemaal was."

Anton: "Ik kan wel stellen dat ik vanwege de ramp en alles eromheen nooit een goede schoolopleiding heb gehad. Ik heb eerst in Nieuwerkerk op school gezeten, omdat er toen op Oosterland geen christelijke school was. We hadden daar een onderwijzer die wel een half uur stond te bidden. Hij was gek op jongetjes en wilde mij graag op schoot hebben, dicht tegen hem aan. Daar hield ik niet van en ik heb dat thuis verteld. Gevoelsmatig merkte ik dat het niet klopte. Toen er op Oosterland een christelijke school kwam, ben ik daar naartoe gegaan. Zo bezocht ik dus heel wat scholen tijdens mijn lagere-schoolperiode: Nieuwerkerk, Oosterland,

Amersfoort, Yerseke en weer Oosterland.

Voor de ramp zwommen we vaak in het haventje van Viane, voor zover je van zwemmen kon spreken, want het was meer een beetje plonzen. In die tijd ben ik nooit bang geweest voor water. Na de ramp moest ik in Amersfoort met andere schoolkinderen verplicht naar het zwembad. Met een man of tien werden we apart begeleid, want we waren als de dood voor water. We wilden er zelfs niet met onze voeten in. Ze hebben veel moeite gehad met mijn leeftijdsgroep. Voordat je tot je knieën in het water wilde, dat duurde lang! Daarna moesten we natuurlijk ook leren zwemmen en op den duur moesten we ook van de springplank. Dat is allemaal wel goed geweest. Maar mijn angst voor water is eigenlijk pas overgegaan toen ik ging sportduiken. Toen voelde ik dat ik een loodgordel nodig had om onder water te kunnen blijven en dat ik zonder loodgordel vanzelf naar boven werd gedrukt. Dat heeft de angst weggenomen.

Als ik terugkijk op Amersfoort, was er toch wel een groot verschil met Oosterland. Volgens mij lag het ontwikkelingsniveau in Amersfoort een stuk hoger en ik denk dat je daar als persoon veel meer kansen had. Het maakt immers een groot verschil of je met laaggeschoolde landarbeiders omgaat of met hoogopgeleiden. Er was ook veel meer rijkdom dan op ons eiland. Op Schouwen-Duiveland was er geen enkele ontwikkeling. Er waren maar een paar bootverbindingen met de rest van Nederland. Als je met de pont van Zijpe naar Anna-Jacobapolder voer, kwam je in Steenberg, ook zo'n gat. Dan had je nóg de grootste moeite om in Rotterdam te komen. 's Morgens op tijd weg, en als je dan eindelijk in Rotterdam was, moest je na twee uurtjes weer gauw terug, anders haalde je de laatste boot niet. De watersnoodramp heeft niet alleen nadelen gehad. Dat

we van het eiland af moesten en Nederlands moesten gaan spreken is natuurlijk goed voor onze ontwikkeling geweest. Als dat niet gebeurd was, zouden we misschien nu nog in een achtergebleven provincie wonen.

Er is veel oude rotzooi weggedreven en daarna is er veel vernieuwd: woningen, wegen, gebouwen. Na de ramp werd er meer aandacht aan de dijken besteed met deltahoogtes en dergelijke. En als de ramp ons in 1953 niet overkomen was, dan was het later wel een keer gebeurd. Want ze waren vergeten wat de kracht van water was. In mijn duiktijd, nou praat ik over de jaren zestig, heb ik nog veel slechte dijken gezien met kans op dijkval. Ik denk dat het op sommige plaatsen nog wel zo is. Maar ik ga ervan uit dat ze dat wel in de gaten houden tegenwoordig, met al die moderne technieken.

Dat er zo veel kinderen verdronken zijn, zo dicht bij je, die je goed kende en met wie je altijd speelde, dat spookt nog wel eens door mijn hoofd. We hebben er nooit over kunnen praten. Hoe klein je ook was, je moest het alleen oplossen. Soms denk ik dat het aardig gelukt is.

Ik ben niet bij de afsluiting van Ouwkerk geweest. Met grote caissons, die over water aangevoerd waren, werd daar het laatste grote dijkgat gedicht. Dat was voor velen een gewichtig moment en daar was ik graag bij aanwezig geweest, maar ik heb het alleen even mogen volgen op de radio voordat ik naar bed moest. Als ik dat weer zie, op foto's of op een film, dan word ik nog altijd emotioneel. Of als ik het vertel aan iemand die er niets vanaf weet. Daar heb ik nog best moeite mee.

Onlangs zei iemand tegen mij: 'Het is nu bijna vijftig jaar geleden en nu begin ik pas aan het verwerken ervan.' Zo voel ik het ook. Niet dat ik nu nog bang ben of er wakker van lig. Maar op sommige plekken, bijvoorbeeld bij het

Watersnoodmuseum op Ouwerkerk of op plaatsen waar veel mensen verdronken zijn, daar moet ik altijd nog even slikken. Vroeger dacht ik daar niet zo aan. Weggeduwd denk ik. Maar op zulke momenten denk ik: Je komt er nooit overheen."

Cor: "Toevallig is, op het voor ons meest kritieke moment, de dijk naar Bruinisse doorgebroken. Dat was ons geluk, want het was een spannend moment toen het water tegen het plafond van de winkel stond. Mijn vader was machteloos, die kon zo slecht zien. Hij had van die dikke jampotglazen in zijn bril. Dat was een ernstige beperking, dus je kunt het hem niet kwalijk nemen dat hij niets ondernam. En mijn moeder kon ook niets doen met al die kinderen om haar heen. Ik denk dat ze deden wat in hun vermogen lag: rustig blijven en kracht putten uit hun geloof.

Voor mensen voor wie het minder goed afliep is het allemaal veel erger geweest dan voor ons. In feite liep het voor ons juist heel positief af. Doordat we van Oosterland weg moesten, hebben we op verschillende plaatsen gewoond. Daardoor werd onze horizon verbreed, want je pikt overal wel iets op. En ik ben blij dat ik nu in Zierikzee woon. Na die tijd is alles op het eiland weer opgebouwd en gemoderiseerd en er is een stormvloedkering gekomen. Per saldo zijn we er beter van geworden.

Bij extra hoog water en storm ben ik nog lang angstig gebleven voor een dijkdoorbraak. En angst voor water heb ik ook nog lang gehouden. Thuis werden we trouwens, tijdens hevige storm of onweer, nog lange tijd uit bed gehaald en moesten we aangekleed beneden komen omdat mijn moeder bang was dat het nog een keer gebeuren zou.

Het is nu bijna vijftig jaar geleden en je zou denken: nu is alles wel verwerkt. Maar elk jaar op mijn verjaardag komt

het weer naar boven. Dan is het: 'Weet je nog, zoveel jaar geleden? Weet je nog hoe het stormde?' Elk jaar weer. Dan gaat het hoofdzakelijk over het slechte weer en over dat het water kwam. En over mijn bouwsteentjes die wegspoelden. Want echt pijnlijke herinneringen zijn nooit besproken. Die zijn diep weggestopt, want we kunnen er geen van allen over praten. En misschien is het vreemd, maar diep van binnen voel ik soms nog de pijn en de frustraties van dat negenjarige jongetje dat zo'n kostbaar verjaardagscadeau had gekregen en daar maar één avondje plezier aan heeft beleefd. Die pijn blijft, hoe gek dat ook klinkt.

Ik ben heel dankbaar dat we het hebben overleefd en ik blijf het bijzonder vinden dat er zoveel mensen zijn verdronken en wij niet, dat ons huis bleef staan terwijl er zo veel in onze omgeving werden weggevaagd."

Rijntje: "Ik kan me zo goed voorstellen hoe erg het is voor ouders om met je kinderen in gevaar te zijn en ik vind dat onze ouders zich er goed doorheen hebben geslagen. Ik denk dat ze houvast hadden aan hun geloof en erdoor gesterkt werden. Hun leven lang hadden ze geleerd om te bidden in nood en vertrouwen te hebben dat het goed kon komen. Daardoor konden ze rustig zijn. Dat is volgens mij het grote verschil in de wijze waarop je door zoiets heen komt. Ben je er paniekerig onder en maak je ook je kinderen bang, of beleef je een periode van rust en vertrouwen, ook al weet je dat je misschien gaat verdrinken met z'n allen.

Later merkte je nog wel eens wat van de emoties die mijn moeder had doorstaan. Als ze vertelde over het moment dat de soldaten haar kleinkind van drie maanden in een bundeltje in haar armen legden, moest ze altijd huilen. Ook bij storm en hoog water merkte je nog de spanning bij haar. Ze

heeft denk ik wel veel op haar kiezen moeten bijten, omdat ze die angst niet op ons over wilde brengen. Ze was daar heel sterk in en ik ben ervan overtuigd dat dat door haar geloof kwam. Dat ze daar al haar emoties en haar klachten kwijt kon, zodat ze bij ons rustig was.

Zelf heb ik nog tientallen jaren gedroomd dat ik verdronk. Vaak durfde ik niet te gaan slapen, want ik wist al van tevoren dat die droom weer zou komen. Ik sliep altijd met het koordje van het licht in mijn hand, zodat ik snel de lamp aan kon doen als die droom weer kwam. Voor de rest heb ik er volgens mij niks aan over gehouden. Wie weet, misschien waren we psychisch sterk, want we kwamen er aardig doorheen. Maar ja, je moest wel, er was niemand die er naar vroeg.

Angst voor storm heb ik ook nog steeds. Zo rond februari, als er een zware storm woedt, vind ik dat heel naar want ik weet wat er gebeuren kan, hoewel de omstandigheden verbeterd zijn. Maar je moet er toch niet aan denken dat je nog eens zoiets zou overkomen. We wonen midden in een polder en hebben jarenlang een rubberboot op zolder gehad."

Maartje: "De herinnering aan de watersnoodramp is altijd op de achtergrond aanwezig gebleven doordat mijn moeder er, heel sporadisch, over vertelde toen ik nog klein was. Ze zei altijd dat we dankbaar moesten zijn dat we er zo goed van afgekomen waren. Dat Gods hand ons had bewaard. Dat de ramp een waarschuwing van God was geweest en een straf voor de zonde. Een straf die je niet kon ontlopen en die je geduldig dragen moest. In die sfeer groeiden we op. Die sfeer was vrij algemeen bij ons op het dorp, waar de meeste mensen lid waren van de Gereformeerde Gemeente of de Oud Gereformeerde Gemeente. Ook in de dorpen om

ons heen (Bruinisse en Nieuwerkerk) woonden veel mensen die een dergelijk zwaarmoedig geloof aanhingen. Op de rest van Schouwen-Duiveland was dat veel minder het geval. Angst voor storm in combinatie met hoog water heb ik ook. Al zolang ik me kan herinneren. Het zal ongetwijfeld door de ramp komen en ik raak dat nooit meer kwijt. Ik weet immers wat er kan gebeuren? Ik heb een tijd in Zuid-Holland gewoond en als het dan erg stormde, dacht ik altijd: Ik ben blij dat ik hier zit en niet op het eiland. Toen we terug kwamen naar het eiland, waren ook de deltawerken klaar: er waren dammen en bruggen aangelegd, die de eilanden met elkaar of met het vasteland verbonden en alle dijken waren versterkt en verhoogd, zodat we een ramp van deze omvang nooit meer mee hoefden te maken. Dat heeft voor mij meegewogen in de beslissing om terug naar het eiland te gaan, hoewel ik er niet ten volle van overtuigd ben dat een dergelijke ramp ons niet meer overkomen kan. Ook al is de communicatie beter en de kennis groter. Ze kunnen natuurlijk veel in de gaten houden tegenwoordig, maar natuurkrachten zijn sterk. Bovendien kun je een combinatie van factoren treffen, net als in 1953. En een verkeerde inschatting is zo gemaakt. Daar moet je nuchter in zijn. Tijdens een zware storm op 27 oktober 2002, met windkracht tien en uitschieters tot boven 125 km per uur, bleek weer eens hoe erg het kan zijn. Toen ik in de buurt van de haven kwam, vlogen flarden zeewater af en toe horizontaal voorbij. Op een bouwplaats dwarrelden steigerplanken door de lucht alsof het herfstbladeren waren. De Zeelandbrug, de stormvloedkering en een gedeelte van de Brouwersdam werden afgesloten voor het verkeer. De laatste wegens rondvliegend drijfhout. De Vlissingse Boulevard werd tot verboden gebied verklaard. Een auto waaide van een dijk. Bomen werden ontworteld en versperden de wegen. Daken waai-

den van huizen. Het openbaar vervoer viel stil. Op verschillende plaatsen viel de stroom uit door zoutaanslag op isolatoren, waardoor kortsluiting ontstond. Verschillende grote bedrijven, waaronder de kolen- en kerncentrale in Borssele, vielen stil. Er was gewaarschuwd voor extra hoog water en de stormvloedkering ging dicht. Gelukkig was het 'maar' windkracht tien en kwam de storm niet uit het noordwesten, anders zou het water ongetwijfeld hoger hebben gestaan.

Wie zal zeggen hoe het was verlopen bij een nog zwaardere storm. Een evacuatie bij deze weersomstandigheden is ondenkbaar. Zeker als er bommen op de weg liggen. Dan is de chaos pas echt compleet. En wat te denken van de stroom die uitvalt. Dan hebben we meteen ook geen telefoonverbinding meer, geen radio en geen televisie. Computers vallen uit. Opnieuw zouden we van de buitenwereld afgesneden zijn.

Twee dagen later stond er in de Provinciale Zeeuwse Courant: *"De Zeeuwse bestuurders zijn vijftig jaar na de ramp van 1953 onvoldoende voorbereid op een nieuwe overstromingsramp[...] Zij wanen zich ten onrechte veilig achter de stormvloedkering in de Oosterschelde en de op deltahoogte gebrachte dijken, constateert adviesbureau Twynstra Gudde, dat informatie en communicatie tijdens dreigend hoogwater in opdracht van de provincie Zeeland heeft onderzocht[...] Voor de gevolgen van waterstanden ver boven NAP + 4,10 is in de rampendraaiboeken weinig geregeld[...]"*

Weer drie dagen daarna stond er in diezelfde P.Z.C.:

"[...]Volgens een notitie van Gedeputeerde Staten groeit het besef dat een dijkdoorbraak niet voor honderd procent voorkomen kan worden. Door klimaatveranderingen stijgt de zeespiegel en komen extreme weersituaties vaker voor[...]"

Eindelijk komen er twijfels op tafel. Gelukkig. Ik dacht dat

ik de enige was die zich wel eens zorgen maakte. Jarenlang heb ik een rubberboot op zolder gehad voor het geval dat. Daar heb ik nooit mee te koop gelopen omdat ik het een beetje gênant vond. Ik vond het dan ook heel bijzonder om te merken dat er meer zijn onder mijn broers en zussen die een boot op zolder hebben liggen. Je beseft dan dat je niet de enige bent met angst voor eventuele overstroming en je vraagt je meteen af hoeveel andere eilandbewoners ook een boot op zolder hebben liggen.

Onlangs heb ik een bezoek gebracht aan het Watersnoodmuseum op Ouwkerk en dat greep me meer aan dan ik had verwacht. Dat kwam voornamelijk door de filmbeelden van de ramp en het geluid van de wind dat je daarbij hoort. Vooral dat laatste roept een angstig gevoel op. En als ik dan al die mensen op die film zie, in die kleding van toen, dan is het net of ik daar zelf loop met mijn familie.

Ik was te klein om de ramp bewust mee te maken. Toch is hij niet ongemerkt aan me voorbijgegaan. Vooral door de nasleep en de sfeer eromheen, als er door de gezinsleden op gezinspeeld werd. Hoewel de herinneringen aan de ramp zelf voor mij te minimaal zijn om traumatisch te noemen, zou ik toch de herinnering aan het geluid van de huilende wind wel zo kunnen bestempelen. Maar dat is het enige. Ook als gezin zijn we er goed van afgekomen. We kunnen het allemaal navertellen. Velen is dat niet gegund."

Epiloog

Hier was het. Op deze plek. Bijna vijftig jaar geleden. Het is haast niet meer voor te stellen. Het is een gewoon dorp, een ouderwets dorp. Wat betreft de sfeer is er niet zo gek veel veranderd in al die jaren. Er zijn veel huizen bijgebouwd. De zon schijnt. Het is een mooie, rustige dag. Niets verraadts enig onheil, of het zou de kerkklok moeten zijn. De kerkklok, die ons destijds waarschuwde maar nu oproept tot gebed. De kerk, waar alles om draait in dit dorp. Gods geboden als hoogste goed. Nog steeds.

Ons woonhuis is verdwenen. Waar eens de voorkamer, de achterkamer en de keuken waren, is nu een doorgang. Het platte dak vanwaar we gevlucht zijn en dat boven de achterkamer zat, is er niet meer. De lage goot bij de keuken waar opa zijn stok aan hing als hij op bezoek kwam, de fietsenschuur, alles is weg. Een stukje betonschutting onder een heg verradts nog de plaats waar de wc eens stond. Het slop is vol gebouwd met extra winkelruimte. Het dak is veranderd. Vroeger zat er een schuin oplopend gedeelte met dakpannen boven de goot. De meubelmakerij staat er nog precies eender. Hier en daar zijn wat andere ramen in de gevel geplaatst. Aan de straatkant nog steeds de grote etalageruiten, waar de varkens door naar binnen dreven. Daarnaast het kleine stukje gevel op de hoek van hooguit vijftig centimeter steen. Zwarte schuurdeuren bonkten er tegenaan, bij elke golf, uren achtereen. Onvoorstelbaar is het dat het niet is ingestort. Enkele seconden later zou de zolder waarop we zaten, gekanteld zijn. En het dak. Dan was hier ons graf geweest. Dan waren hier onze levens geëindigd. Net als dat

van de buren aan de overkant. Net als dat van vele anderen. Maar het is niet gebeurd. Je leven kan soms afhangen van twee maal vijftig centimeter steen. Of van een beetje geluk. Alles ligt er verlaten bij. Vroeger klonken hier onze kinderstemmen. Het geluid van de werkplaats en de meubelmakerij. Klompengekletter in de straat. Achter het huis lag de sloot, waar eens dikke palingen bij bosjes voor het grijpen lagen. Nooit waren hier zoveel palingen bij elkaar. Lijkenvreters. Nooit zou ik nog paling eten. De sloot, waar een van mijn broertjes inviel met de grote slijpsteen boven op hem is vervangen door een riolering en gedempt. Aan de overkant van de sloot was het weiland met het prikkeldraad, waarachter de stier van boer Loesje stond. De wei is veranderd in een speelwei. Verderop staan bejaardenwoningen. De stier van Loesje. Een reusachtige stier met een ketting aan zijn neus. Mijn broertjes die me de wei in stuurden om dat ene bloemetje - 'Nee die, daar verderop!' - te laten plukken. Steeds verder. En dan opeens: 'Lopen! De stier komt eraan!' Dan moest je rennen voor je leven. En lachen dat ze deden. Ach, zo ging dat in een groot gezin. Je vertier zocht je met elkaar. Vader en moeder hadden het druk. En zodra je kon helpen, hielp je mee. 'Wie niet werkt, zal ook niet eten.' Werk zat. De winkel, de meubelmakerij, het grote huishouden.

De overkant van de straat is volgebouwd. Vroeger was hier het Padje. Hier zakten de gammele arbeiderswoninkjes als natte kartonnen dozen in elkaar. Hier stonden de buren op hun zolder. Voor zolang het duurde. Hier dreven de klompjes. Een zwemmend paard. Een varken met kippen op zijn rug. Beentjes boven een plastic broek, als een tuimelaartje in de golven. Mijn hart bonkt. Hoor, de klokken! De wind joelt. Alles klappert. Golven spatten uiteen.

Ik vlucht de straat uit. Even diep ademhalen. Het is mooi

weer. De zon schijnt. Niets aan de hand. Ik neem plaats op een bankje in de zon. Zijn de anderen hier ooit teruggeveest? En mijn ouders? En mijn ene broer die zijn verhaal niet wilde vertellen? Was hij bang de emoties niet aan te kunnen? Of dat zijn woorden verkeerd zullen vallen in een kleine gemeenschap als deze? Hij wil er niets over kwijt. Dat moeten we respecteren. Niet iedereen is tenslotte hetzelfde.

De anderen hebben het gelukkig wél aangedurfd om zich bloot te geven. Anders hadden we nu geen goed overzicht gehad en dan was het spookbeeld van de ramp voor ons misschien altijd op de achtergrond aanwezig gebleven. Met deze reconstructie kunnen we alle 'vergeten' gebeurtenissen opnieuw een plaatsje geven. Een beter plaatsje. Zonder spookbeeld.

Toch verkeerde ons gezin nog in redelijk goede omstandigheden, want we zaten droog en beschut zolang het huis overeind bleef. Vele anderen hadden het slechter.

Sommigen zaten enkele dagen en nachten buiten in de kou, op daken, op vloten of in bomen. Velen spoelden meer dood dan levend aan op een dijk en waren afhankelijk van anderen omdat ze zelf niets meer konden. We kunnen ons nauwelijks voorstellen hoe uitgeput, verkleumd en verhongerd de meeste mensen waren. En dan hebben we het nog niet eens over de mensen voor wie het noodlottig is afgelopen. Of over hen die hun dierbaren zagen verdrinken zonder dat ze ook maar iets konden doen.

Dit is slechts één verhaal. Het gaat alleen over mijn familie. Zo zouden er nog veel meer verhalen verteld kunnen worden. Over andere mensen die het ook hebben meegemaakt. Voor diegenen die de ramp ook aan den lijve hebben onderzonden, hoop ik met dit verhaal een stap te hebben gezet

om dit onderwerp, dat nog bij velen diep is weggestopt, beter bespreekbaar te maken. Hoe moeilijk het was om die wond te openen, heb ik ervaren bij sommige van mijn broers en zussen. De herinneringen riepen soms zo veel emoties op, dat ik me af en toe afvroeg of ik er wel goed aan deed om dit allemaal op te rakelen. Maar ik heb ook gezien dat ze er elke keer dat ik erop terugkwam een beetje beter over konden praten en dat het opluchting gaf. En dat ze het fijn vonden om elkaars verhaal te horen. In bijna vijftig jaar was dat nooit gebeurd.

Na de ramp hebben we zo snel mogelijk de draad weer opgepakt. Zodra we van school kwamen, en dat kon vader niet vroeg genoeg zijn, hielpen we mee in het familiebedrijf. Na de tegenslagen van oorlog en watersnood ging het, mede door hulp van de kinderen, voor de wind. Vader heeft zijn handelsgeest op ons overgebracht, maar ook moeder was een grote stuwende kracht achter de schermen. Zij zorgde dat alles liep als een goed geoliede machine en vooral zij was de inspirator voor ons, om in de avonduren zo veel mogelijk vakdiploma's te behalen.

Herman (1930) is lange tijd in de woninginrichting werkzaam gebleven. Samen met vader heeft hij het bedrijf steeds uitgebreid. Later heeft hij een grootwinkelbedrijf opgezet.

Hij is getrouwd en heeft drie kinderen.

Adrie (1932) is in De Blauwe Keet gebleven en heeft het bedrijf overgenomen van zijn schoonouders. Later is hij naar Brabant verhuisd, waar hij een hotel runde. Hij is getrouwd geweest en heeft één kind. Na zijn pensionering is hij teruggekeerd naar Schouwen-Duiveland.

Riekje (1934) is getrouwd geweest en heeft vijf kinderen.

Zij had enkele levensmiddelenbedrijven. Ze heeft in Rotterdam en omgeving gewoond maar is uiteindelijk weer

terug naar het eiland gekomen.

Rinus (1938) is getrouwd en heeft drie kinderen. Hij heeft verschillende modezaken.

Anton (1940) is getrouwd en heeft vier kinderen. Hij heeft de woningtextielafdeling voor zijn rekening genomen en later verder uitgebreid.

Cor (1944) is getrouwd en heeft drie kinderen. Hij heeft de meubelafdeling overgenomen en verder uitgebreid.

Rijntje (1947) is getrouwd en heeft zeven kinderen.

Maartje (1949) is getrouwd en heeft drie kinderen. Na lange tijd in Rotterdam en omgeving te hebben gewoond, is ze weer naar het eiland teruggekeerd.

Al geruime tijd liep ik met het idee om dit verhaal op te schrijven. Daarom ben ik blij dat mijn broers en zussen mij het vertrouwen hebben geschonken en dat ik daardoor in de gelegenheid werd gesteld om dit te doen.

Maartje Stuu - Deurloo,
Zierikzee, november 2002.

Maartje Stuit-Deurloo maakte met haar familie de watersnoodramp van 1 februari 1953 mee in Oosterland (Schouwen-Duiveland). Omdat ze erg jong was, is er veel onduidelijk voor haar gebleven, maar de beklemmende sfeer die in de kamer hing als haar moeder er, heel sporadisch, over vertelde, is ze nooit vergeten. Vooral dát heeft haar nieuwsgierig gemaakt naar de ware toedracht. Naar hoe zij daar als gezin op zolder zaten. Naar hoe haar boers en zussen de ramp hebben beleefd en wat het voor hen betekende. En naar de sporen die het in hun leven heeft achtergelaten.

Maartje Stuit-Deurloo is pas op latere leeftijd gaan schrijven. Na een studie Nederlands volgde ze schrijfttraining bij de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam en poëziesessies bij Thom Schrijer. Ze schrijft proza en poëzie in standaardtaal en streektaal en haar werk wordt regelmatig opgenomen in het Zeeuwse tijdschrift 'NOE'.